

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

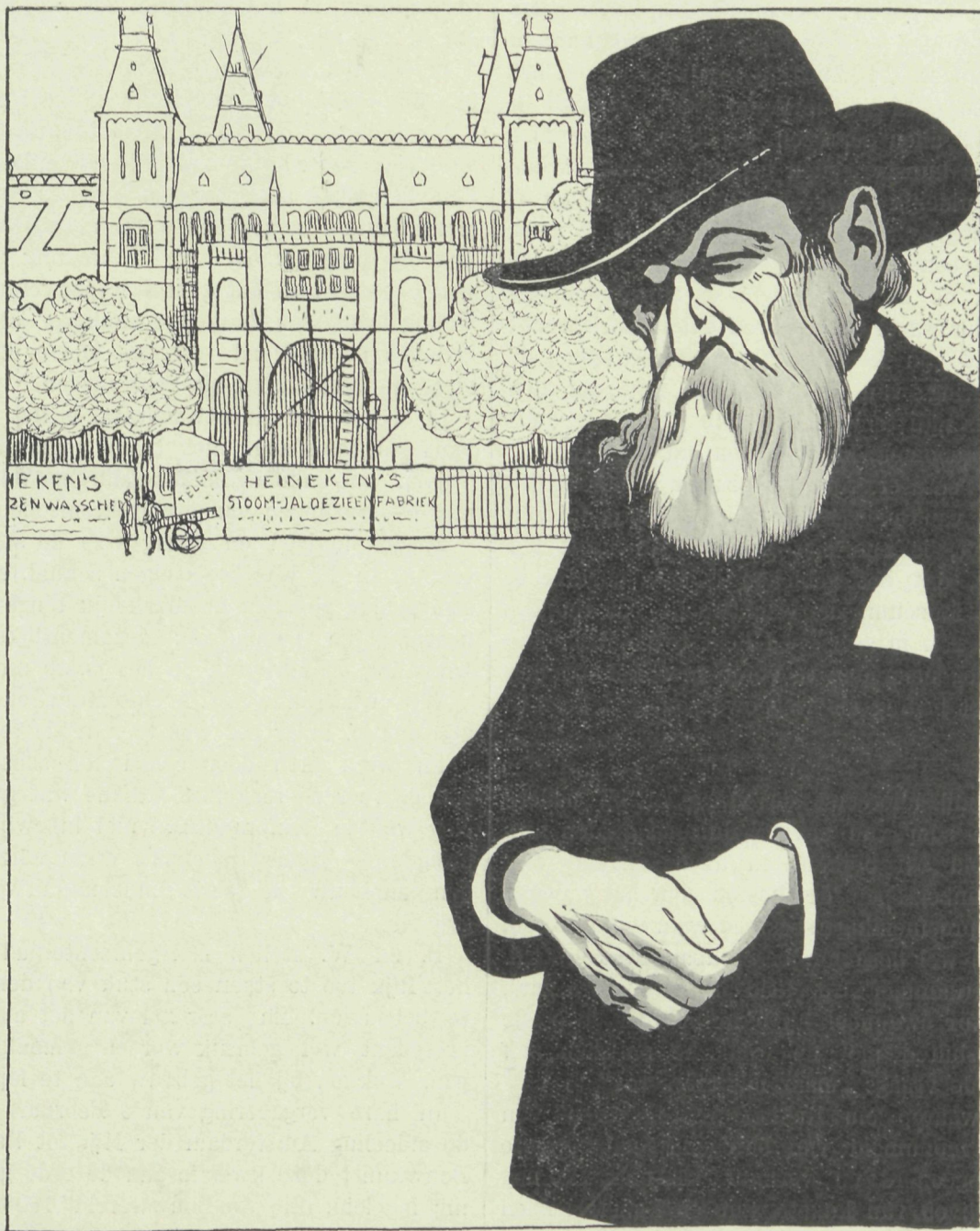
REDACTIE: + + + + +
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN
KEIZERSGRACHT · 559 + + + +

+ + + + + ADMINISTRATIE:
FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
HEERENGRACHT · 281

Vijfde Jaargang. No. 29

18 Juli 1906.

OP DE UITGEBOUWDE REMBRANDTZAAL

WAAROM JUICHT CUYPERS NIET BIJ 'T REMBRANDT-JUBILEUM?
DE MAN HEEFT NU EEN PUIST AAN Z'N EIGEN RIJKSMUSEUM!
(UIT: HET LAND VAN REMBRANDT. PRENTJES VAN ALBERT HAHN. AMST. S. L. VAN LOOY).

ECHO'S VI.

Rembrandt en Drucker ter eere.

Bij gelegenheid van de Rembrandtfeesten vergast de groene „Amsterdammer” zijne lezers op een scherp geschreven artikel, waaruit ik ten blijke van algeheele instemming eenige zinsneden wensch over te nemen.

De „Groene” dan schrijft, na haar denkbeeld eener waardige Rembrandthulde te hebben toegelicht aldus:

„En toen het aan het inzicht, de neiging of den moed ontbrak, om werkelijk koninklijk voor iets grootsch zich in te spannen, kon men, het grootste zoekende dat binnen de perken van het kleine bleef, niets beters vinden dan de mishandeling van het Rijksmuseumgebouw, om de „Nachtwacht” daar 'n behoorlijk licht te geven; als hadde de Amsterdamsche schilder een graadje minder zich gëeerd kunnen gevoelen, wanneer dit Amsterdamsche stuk in het Amsterdamsche (stedelijk) museum werd geplaatst in een licht, door allen geprezen. Welke roerselen hier bij schilders en kunstvrienden hebben gewerkt, is ons nooit recht duidelijk geweest. Van den aanvang af hebben wij deze voor REMBRANDT bedachte hulde, meer beschouwd als eene voor den bouwmeester Dr. CUYPERS bestemd, met de bedoeling hem op zijn ouden dag het trieste schouwspel te besparen dat de Nachtwacht voor goed uit zijn koningszaal werd gedragen; de eenige verklaring van het curieuze feit, dat den architect aldus zijn tempel, als ware hij zelf met dit vandalisme ingenomen, heeft helpen ontsieren.

„Wat voor eere er voor REMBRANDT in steekt dat men ter wille van CUYPERS schepping, zeventig duizend gulden uitgeeft, is ons een raadsel. Nu heeft het toeval gewild, dat het gebleken is, hoe, behalve in het Stedelijk Museum, de Nachtwacht ook in het Rijks-museum zelf in zeer goed licht te plaatsen zou zijn, zoodat nog meer dan te voren men het door den Staat verstrekt bedrag als weggeworpen geld heeft te beschouwen.”

Het lijkt mij allereerst de vraag of bij nadere becijfering de som van zeventigduizend gulden niet te laag gesteld zal blijken; in allen gevalle zijn daarbij niet inbegrepen de kosten aan het proefgebouwtje en de proefnemingen besteed, waarvoor f 20.000, indien ik mij wel herinner, beschikbaar was gesteld.

De „Amsterdammer”, doelend op de nieuwe zaal, laat REMBRANDT, wanneer hij bedankt voor de goede bedoeling, besluiten met de ironische en zich zelf beantwoordende vraag: „maar mij ter eere?”

De wijze waarop om REMBRANDT te „eeren” een bouwkunstig monument van ontegenzeggelijk groote beteekenis opgeofferd en verminkt is, en zulks nog wel op aandrijven van kunstenaars en kunstvrienden is teekenend als een treurig blijk der eenzijdige kunst-waardeering in ons vaderland die kunst en schilderkunst vereenzelvt.

Het mag inderdaad een vreemdsoortig bedrijf van kunstvereering heeten, dat aldus de eene hand terugneemt van de kunst van VAN CAMPEN wat het met de andere aan die van REMBRANDT had gegeven! Was het opzet of toeval dat bij alle Rembrandtplechtigheden de eenige Amsterdamsche architecten corporatie thuis gelaten werd? Maar bovendien, is het niet eene gewaagde eerbetuiging om in een nauwelijks voltooid gebouw het kostbare schilderstuk te plaatsen, dat er met al het gesol der laatste jaren vermoedelijk toch al niet beter op zal zijn geworden? Men herinnert zich het ongeval bij de overbrenging naar het gemeente museum voor de Rembrandt-tentoonstelling, terwijl er onlangs bij de verplaatsing in het museum zelf, wederom een flink gat in zou zijn gekomen.

Ik wil niet herhalen wat in „De Bouwwereld” (1906 blz. 58) reeds over de Nachtwachtzaal geschreven is.

De architectonische beteekenis van den uitbouw voor zich beoordeeld, kan buiten beschouwing blijven. Een dergelijke aanbouw aan een, als een massaal en monumentaal geheel ontworpen bouwwerk, waarbij met de mogelijkheid van uitbreiding geen rekening was gehouden en dat zich dus voor vergrooing toch al weinig leent, een dergelijke aanbouw kōn niet tot een artistiek bevredigend resultaat leiden. Er moest eene storende verminking uit voortvloeien.

De bouw der Nachtwachtzaal is het eind-resultaat van een jarenlang, met taaie volharding doorgezet drijven van enkele schilders, die geen rekening hielden met overwegingen van architectonischen aard.

Zonder invloed en gezag was de stem der architecten, en dit was deels eigen schuld, evenals in vele soortgelijke gevallen hoofdzakelijk tengevolge van het gebruikelijke gemis aan gezamentlijke krachtsontwikkeling en activiteit op het juiste moment.

Wel waarschuwde „Architectura et Amicitia” in zijn eentje, maar het was toen reeds te laat.

En werd men door schade en schande wijs, dan zou er voor de toekomst althans wat gewonnen zijn! Nog was de Rembrandtzaal niet ingewijd of wederom dreigde — thans DRUCKER's verzameling ter eere — een aanbouw de serie museum-uitwassen te vergrooten.

B. en W. stellen den gemeenteraad voor om aan het Rijk toe te staan een stuk van den Museumtuin te bebouwen. En later zal van het aldus geschapen precedent wel gebruik worden gemaakt om nog een paar stukken bij het gebouw aan te lappen.

In hare vergadering van 9 Februari l.l. werd door de afdeeling Amsterdam der Mij. tot Bevordering der Bouwkunst deze kwestie aan de orde gesteld en door mij ingeleid. (Zie „De Bouwwereld” 1906, blz. 49 en 57). Het resultaat was een adres aan den Raad met verzoek om verdere bebouwing niet toe te staan. B. en W., wien het adres ter afdoening werd gerenvoyeerd, ver-

AMSTERDAM. WINKELHUIS AAN HET ROKIN
 GEBR. VAN GENDT A.L.ZOON. ARCH.

klaarden hunne bijzondere aandacht op het vraagstuk te hebben gevestigd.

Dat was alles. Misschien zal men, nu het wel weer te laat zal zijn, weder eenige lamentaties vernemen.

De bouwkundigen hebben nu eenmaal het oor van het publiek niet. Voor hunne kunst bestaat weinig medegevoel, hunne belangen en wenschen kent, noch erkent men, en zij, wel verre van zich met kracht te doen gelden, houden zich, doorgaans te bescheiden, veeleer op den achtergrond. „Velen slagen maken den stokvisch murw” zegt een spreekwoord. Zullen vele tegenslagen de architecten er eindelijk toe brengen uit te trekken ter verovering van het publiek?

Het is intusschen eene ergerlijke waarneming dat in een land waar ten aanzien der bouwkunst maar al te dikwijls de grootste zuinigheid betracht wordt nu plotseling een ton beschikbaar is, waar het geldt een gebouw hopeloos te verknoeien.

Het geld aan den bouw van de Rembrandt-opkamer in het museum besteed, is volkomen in het water geworpen. Met het tiende gedeelte der kosten en zonder het bouwwerk zoo te schenden was de Nachtwacht onder dezelfde condities te verlichten geweest.

Sterker nog.

Het is gebleken dat de „Nachtwacht” in het gebouw zelf, zonder een cent uit te geven, eene uitstekende belichting onder bovenlicht kon vinden, wanneer men het schilderstuk maar verplaatsen wilde. Uit de zaal

waar de symboliek van het ontwerp de Nachtwacht als het ware het middelpunt van het bouwwerk en der verzameling deed zijn, is het stuk nu toch voor goed verhuisd. Of het hangt in een zijzaal, dan wel in een uitgebouwde opkamer er achter, is in beginsel vrijwel hetzelfde. De symboliek van het museum-ontwerp immers heeft men in beide gevallen laten schieten.

En had men nu beslist eene belichting uit het Zuid-Westen verlangd, zooals het stuk nu krijgen zal, dan was het, met eene weinig ingrijpende en weinig kostbare verbouwing van de oude Nachtwachtzaal, ook mogelijk geweest dien wensch te bevredigen.

Door een raam aan te brengen in den achtergevel was het gebouw zeker heel wat minder veranderd dan door den thans verzezen uitbouw — buiten beschouwing latende dat het meer dan leelijke tegeltableau dan verdwenen zou zijn. Bovendien zou dan herstel gemakkelijk zijn gevallen, indien sommiger voorspelling eens uitkwam en men, na de feestroes, over eenige jaren eens tot het inzicht kwam dat ten tweeden male in de praktijk de Nachtwacht-belichting niet aan het resultaat der proefnemingen beantwoordde.

Alles in alles genomen kan men met de „Amsterdammer” instemmen als dit blad met betrekking tot den bouw der Rembrandt-zaal tot deze slotsom komt: „Deze daad van het Koninkrijk der Nederlanden heeft maar al te veel van eene vergissing”.

J. VAN DER BREGGEN. CIV.-ING. BIOLOGISCHE INRICHTING VOOR DE REINIGING VAN AFVALWATER

evengaande teekening stelt een ontwerp van den Duitschen architect SCHNACK voor, een inrichting voor de biologische reiniging van 10.000 L. afvalwater in 24 uur.

Zij bevat vooreerst een tweetal rottingskelders, waarin zand en andere onontleedbare stoffen bezinken, waarin ook de grovere zwevende bestanddeelen (van de oxydatiebedden) opgehouden worden, doordat zij na zeker tijdsverloop deels in oplossing gaan, deels met andere stoffen een laag aan de vloeistof-oppervlakte vormen, die den besten stankafsluiter vormt.

Om de zes maanden ongeveer of eerder zoo dat noodig blijkt, wordt een der rottingskelders a en b buiten werking gesteld. In den regel ledigt de inhoud van den rottingskelder zich door een overloop in de verzamelbassins c. In dit geval is nu ongeveer op een derde van de hoogte een aftapping aangebracht. Wat hierdoor niet afvloeit, is meest tamelijke dik vloeibare slib en vaste bezonken stoffen, die zonder moeite te verwijderen zijn.

Uit den rottingskelder a of b wordt het water der meest heldere laag zoo dicht mogelijk nabij den vloer der ruimte c_1 overgebracht. De verzamelbassins c zijn zoo groot, dat daarin het afvalwater van 3 × 24 uur geborgen kan worden, een voorzorgsmaatregel, die bij alle reinigingsinrichtingen te nemen is, daar in het oog gehouden moet worden, dat soms een of meer oxydatiebedden buiten werking gesteld moeten worden. In afwijking met andere inrichtingen is de geheele ruimte c niet in meerdere afzonderlijke ruimten verdeeld, maar bevat zij verschillende afdeelingen. De opening tusschen een scheidingsmuur en den tegenoverliggenden muur is van traliewerk voorzien.

Behalve de afdeeling c_1 zijn de andere overwelfd. Dit is gedaan, opdat de gassen een uitweg kunnen vinden. Vloeit nu afvalwater in den rottingskelder, dan komt het daarna in de ruimte c_1 en stijgt langzamerhand in de verzamelbassins. Doordat het door de verschillende traliewerken moet vloeien, alvorens het op de oxydatiebedden belandt, zal voorkomen worden, dat de grovere zwevende substanties de oxydatiebedden bereiken. Dat is van groot belang te achten, daar zoodoende de werkzaamheid der oxydatiebedden vergroot wordt. Toch wordt door de noodzakelijke reiniging der oxydatiebedden het proces der biologische reiniging gestoord.

Kunnen de oxydatiebedden d niet lager dan den vloer der verzamelbassins aangelegd worden, dan dient het afvalwater uit de verzamelbassins opgepompt te worden; in het bedrijf van den rottingskelder brengt dat geen verandering.

Bij een normaal bedrijf doorstroomt het afvalwater

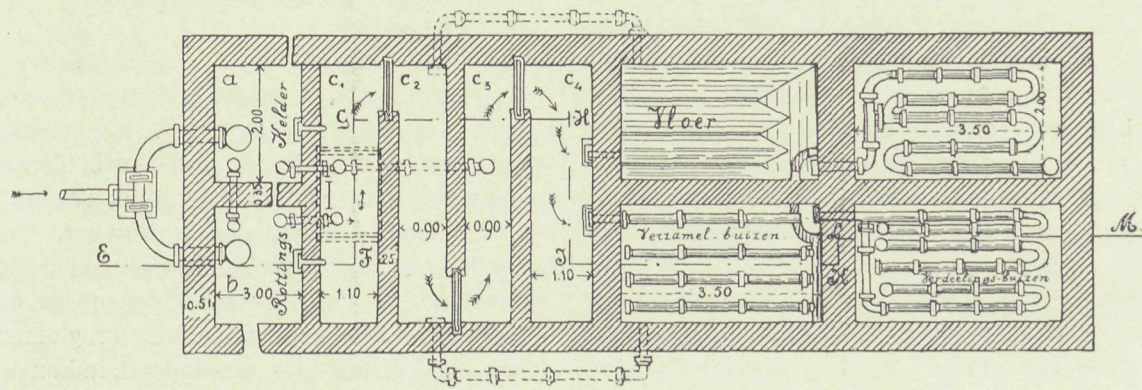
de ruimten in de volgorde a-b- c_1 - c_2 , enz. of b-a- c_1 - c_2 , enz. Dient echter a of b uitgeschakeld te worden, dan wordt de opening tusschen c_2 en c_3 afgesloten en de daardoor afgesloten ruimte dient als rottingskelder. Nu wordt de schuif der leiding naar a of b gesloten en het afvalwater vloeit van b of a direct naar c_1 en c_2 . Nu zijn c_3 en c_4 verzamelbassins, waaruit het afvalwater naar de oxydatiebedden vloeit. Moeten de ruimten c_1 en c_2 gereinigd of eventueel hersteld worden, dan vloeit het afvalwater uit b en a door de bovenleiding over c_1 en c_2 naar c_3 en c_4 . Dienen de ruimten c_3 en c_4 nagezien te worden, dan wordt het afvalwater door een buitenleiding uit de ruimten c_1 en c_2 naar de oxydatiebedden gevoerd.

Wanneer het noodig mocht blijken, dan bestaat er geen bezwaar om de ruimten c_1 en c_2 als derden rottingskelder dienst te laten doen.

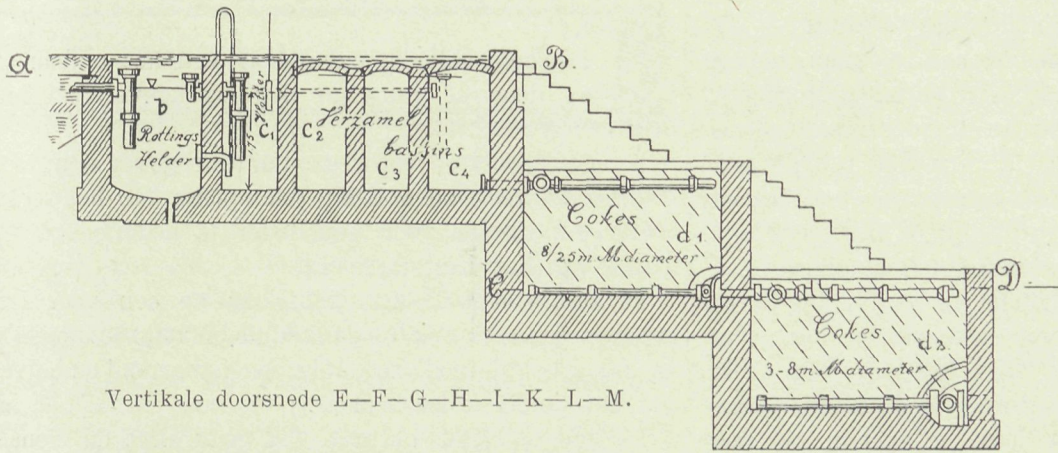
Gaan wij ten slotte in 't kort de biologische reiniging van 't afvalwater na. In de rottingskelders a en b heeft eene voldoende mechanische klaring van het ingebrachte rioolvocht plaats. De zwevende bestanddeelen komen aan de oppervlakte te drijven, de zwaardere bezinken. In de ruimten a, b en c heeft het rottingsproces plaats, de onoplosbare verbindingen worden voor het grootste gedeelte door de werkzaamheid van bacteriën in oplosbare verbindingen omgezet, het z.g.n. anaërobe proces.

Op de oxydatiebedden d moet nu de oxydatie der oplosbare stikstofverbindingen als ammoniak, aminen, zwavelwaterstof, enz. kwalijk riekende producten, plaats vinden, daar van een oxydatie in den rottkelder geen sprake kan wezen, aangezien aldaar geen zuurstof aanwezig is. Wordt het afvalwater over de oxydatiebedden gebracht, dan ziet men de lucht tusschen de poriën van het oxydatiebed als belletjes opstijgen. Deze staat haar zuurstof aan het water af en met behulp van deze zuurstof oxydeeren de reeds in het water of op het bed aanwezige bacteriën de voor oxydatie vatbare stoffen. In hoogstens twee uur zijn alle stinkende producten verdwenen door absorbtie of omzetting in hunne oxydatieproducten.

De biologische zuivering van rioolvocht is volkomen analoog met het proces, dat wij in de natuur waarnemen nml. dat der zelfreiniging van wateren. Het afvalwater uit de menschelijke huishouding kan niet anders dan naar de openbare wateren in vele gevallen afgevoerd worden. Daar zelfreiniging van water en biologische zuivering identische processen zijn, moet deze laatste als de aangewezen methode beschouwd worden om in staat te zijn, dat zelfreinigingsproces, voorzoover dit noodig is ter vermindering van hinder en schade voor de volksgezondheid, te kunnen versnellen en te localiseeren.

Horizontale doorsnede A—B—C—D.

Vertikale doorsnede E—F—G—H—I—K—L—M.

naar 't zandfilter of de vloeiveide.

BIOLOGISCHE INRICHTING VOOR DE REINIGING VAN 10.000 L. AFVALWATER IN 24 UUR.

MR. DR. H. S. VELDMAN. SOCIAAL-ECONOMISCHE KRONIEK

Het Arbeidscontract. I.

Gindelijk is, na lange jaren van voorbereiding en nadat drie elkaar opvolgende Ministers aan het ontwerp hunne krachten hebben gewijd en de heer DRUCKER op uitnemende wijze in een wetsontwerp zijn denkbeelden had ontwikkeld, aangenomen de wet tot wijziging en aanvulling van de bepalingen in het Burgerlijk Wetboek omtrent huur van dienstboden en werklieden en daarmee samenhangende artikelen in dat Wetboek. Daarmede heeft een betere regeling van het arbeidscontract hare intrede gedaan en zullen spoedig ophouden te gelden de thans vigeerende bepalingen, die deels in hooge mate onvolledig zijn en eigenlijk geene regeling inhouden en deels in menig opzicht onbillijk en ongemotiveerd, ik wil b. v. slechts wijzen op de bepaling, dat het woord van den meester meer vertrouwen geniet dan het woord van den ondergeschikte. Is deze bepaling geen slag in het aangezicht van den laatste?

Aangezien de nieuwe bepalingen van het arbeidscontract zeer zullen ingrijpen, is het van hoog belang, dat allen die daarmee in aanraking zullen komen, en onder dezen ressorteeren natuurlijk zij, die een rol spelen in de bouwwereld, goed doordrongen worden van het gewicht en de beteekenis er van en vandaar

dat ik zal trachten zoo kort mogelijk de voornaamste bepalingen hier weer te geven. Het is natuurlijk ondoenlijk alle details te behandelen: slechts de hoofdpunten kunnen worden aangeroerd.

Ik sla over de definities van de begrippen „arbeids-overeenkomst” en „aanneming van werk” welke begrippen wel uit elkaar moeten worden gehouden en wil dadelijk er op wijzen, dat een eind is gemaakt aan de veelal heerschende meening, dat het teruggeven van een z. g. godspenning iets beslist over het eindigen van een dienstbetrekking. Art. 1637e zegt toch uitdrukkelijk, dat indien bij het sluiten der overeenkomst een hand- of godspenning is gegeven en aangenomen, geene der partijen daaraan de bevoegdheid ontleent van de overeenkomst af te zien door het laten behouden of het teruggeven van dien penning. Wel kan deze in mindering worden gebracht, indien de dienstbetrekking niet langer dan drie maanden heeft bestaan.

Ten opzichte van twee categorieën van personen bevat de wet een afzonderlijke regeling. Vooreerst wordt met betrekking tot de gehuwde vrouw verondersteld, dat zij ten opzichte van arbeidsovereenkomsten, door haar als werkgeefster ten behoeve van de huishouding aangegaan, de bewilliging van haren man heeft bekomen, terwijl deze bewilliging eveneens wordt

verondersteld ten opzichte van arbeidsovereenkomsten, door haar als arbeidster aangegaan. Dientengevolge kan zij alle handelingen ter zake dier overeenkomsten, het geven van kwijting en het verschijnen in rechte daaronder begrepen, zonder bijstand van haren man verrichten en is zij gerechtigd over hetgeen zij ingevolge de gesloten arbeidsovereenkomst ontvangen of te vorderen heeft, ten bate van het gezin te beschikken.

Met betrekking tot de minderjarigen is er achtereenvolgens in de verschillende ontwerpen een verscheidenheid van regelingen geweest en men is geëindigd met aan te nemen een regeling, die m. i. de meest eenvoudige en praktische is.

Voorop staat, dat een minderjarige bekwaam is als arbeider arbeidsovereenkomsten aan te gaan, indien hij daartoe door zijn wettelijken vertegenwoordiger, hetzij mondeling, hetzij schriftelijk, is gemachtigd. Is het de bedoeling machtiging te verleenen tot het aangaan van een arbeidsovereenkomst in het algemeen dan dient de machtiging schriftelijk te zijn, daar een mondelinge slechts kan strekken tot het aangaan van een bepaalde arbeidsovereenkomst. De machtiging wordt verleend in tegenwoordigheid van den werkgever of van dengene die namens hem handelt. Indien de machtiging schriftelijk is verleend, is de minderjarige verplicht de volmacht ter hand te stellen aan den werkgever, die den minderjarige onverwijld een gewaarmerkt afschrift daarvan doet toekomen en de volmacht zelve bij het einde der dienstbetrekking aan den minderjarige of diens rechtverkrijgende teruggeeft. Voorzover zulks niet uitdrukkelijk is uitgesloten, staat de minderjarige in alles, wat betrekking heeft op de arbeidsovereenkomst, door hem ingevolge de verleende machtiging aangegaan, met een meerderjarige gelijk.

Door betaling aan den minderjarige is de werkgever behoorlijk gekweten. Indien evenwel in de schriftelijke machtiging de voorwaarde is opgenomen, dat het in geld vastgesteld loon, geheel of gedeeltelijk, in stede van aan den minderjarige, aan den wettelijken vertegenwoordiger zelve moet worden voldaan, wordt deze ten opzichte van de voldoening van het loon als de arbeider aangemerkt. Ook indien geene zoodanige voorwaarde in de machtiging is opgenomen, wordt het aan den minderjarige verschuldigd in geld vastgesteld loon aan den wettelijken vertegenwoordiger voldaan, wanneer deze zich tegen de voldoening aan den minderjarige schriftelijk verzet.

De wetgever heeft de mogelijkheid verondersteld, dat een minderjarige zonder daartoe bekwaam te zijn, alzoó zonder volmacht, een arbeidsovereenkomst heeft aangegaan. In dat geval wordt hij geacht door den vertegenwoordiger mondeling tot het aangaan dier arbeidsovereenkomst gemachtigd te zijn geweest, indien hij gedurende vier weken zonder verzet van zijnen wettelijken vertegenwoordiger in dienst van den werkgever arbeid heeft verricht. Het wil mij voorkomen,

dat in de praktijk dit geval zich het veelvuldigst zal voordoen.

In verschillende en vooral in de groote ondernemingen is het noodzakelijk dat er een reglement zij waarin voorkomen bepalingen waaraan de arbeiders zich hebben te houden. Het recht een dergelijk reglement vast te stellen, komt toe aan den werkgever, evenwel dient de wetgever vast te stellen in welk geval het reglement verbindend is voor de arbeiders, opdat deze als het ware niet worden overrompeld. Een reglement is slechts dan voor den arbeider verbindend, indien deze schriftelijk heeft verklaard zich met dat reglement te vereenigen en indien tevens is voldaan aan de navolgende vereischten:

1°. dat een volledig exemplaar van het reglement kosteloos door of vanwege den werkgever aan den arbeider is verstrekt,

2°. dat door of vanwege den werkgever een door dezen ondertekend volledig exemplaar van het reglement ter inzage voor een ieder is nedergelegd ter griffie van het kantongerecht,

3°. dat een volledig exemplaar op een voor den arbeider gemakkelijk toegankelijke plaats, zoo mogelijk in het arbeidslokaal, zoodanig opgehangen zij en blijve, dat het duidelijk leesbaar is.

De mogelijkheid bestaat, dat gedurende de dienstbetrekking een reglement wordt vastgesteld of het bestaande wordt gewijzigd. In dat geval is het nieuwe of gewijzigde reglement voor den arbeider slechts verbindend, indien een volledig exemplaar van het ontwerp hem kort vóór de vaststelling gedurende zoodanigen tijd kosteloos ter inzage is verstrekt, dat hij zich over den inhoud behoorlijk heeft kunnen beraden. De arbeider moet daarna de verklaring afgeven of hij zich met dit reglement vereenigt. Weigert hij deze, dan wordt deze weigering aangemerkt als een opzegging van de dienstbetrekking uiterlijk tegen den dag waarop het nieuwe of het gewijzigde reglement in werking zal treden. Een schadeloosstelling moet aan den arbeider worden gegeven, indien de dienstbetrekking voor een bepaalden tijd is aangegaan of tusschen den dag waarop het reglement den arbeider door of vanwege den werkgever ter verkrijging van de bovenbedoelde verklaring is aangeboden en dien waarop het in werking zal treden, minder vrije dagen liggen dan de opzeggingstermijn omvat.

Door een beding met den werkman kan de werkgever niet van deze bepalingen afwijken, daar de wet uitdrukkelijk zegt, dat elk zoodanig beding nietig is.

Van meer dan eene zijde is aangedrongen op het regelen van de collectieve arbeidsovereenkomst in de wet. Onder collectieve arbeidsovereenkomst wordt verstaan eene regeling, getroffen door een of meer werkgevers of eene of meer rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen van werkgevers, met eene of meer rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen

van arbeiders omtrent arbeidsvorwaarden, bij het aangaan van arbeidsovereenkomsten in acht te nemen.

In de vorige ontwerpen werd van deze soort overeenkomsten niet gesproken, alsof de geest van onzen tijd niet steeds meer drijft naar het sluiten van zoodanige overeenkomsten. De Minister heeft ten slotte voor een deel gehoor gegeven aan den wensch en heeft in art. 1637n laten opnemen dat elk beding tusschen den werkgever en den arbeider, strijdig met eene collectieve arbeidsovereenkomst door welke zij beiden gebonden zijn, op de daartoe strekkende vordering van ieder dergenen, die bij de collectieve

arbeidsovereenkomst partij waren, met uitsluiting evenwel van den werkgever zelven, zal worden nietig verklaard.

Hiermede is een stap gezet in de goede richting, daar de collectieve arbeidsovereenkomst daardoor de hand boven het hoofd wordt gehouden. Het is toch niet tegen te spreken dat de collectieve arbeidsovereenkomst krachtig er toe medewerkt de arbeidsvorwaarden meer stabiel en voor ondernemingen van dezelfde soort meer aan elkaar gelijk te doen zijn. Het gevaar voor het ontstaan van conflicten wordt juist door deze overeenkomsten geringer.

Kampen.

GEMENGDE BERICHTEN.

Aan onze lezers en medewerkers.

Teneinde tijdverlies te voorkomen, wordt men beleeft verzocht stukken voor de Redactie van „De Bouwwereld” bestemd, niet aan de Redacteuren persoonlijk te adresseeren maar aan de **Redactie van „De Bouwwereld” Keizersgracht 559, Amsterdam.**

AMSTERDAM. Het Paleis voor Volksvlijt wordt ontakeld in den laatsten tijd. De slanke minaretjes die de hoeken en andere gedeelten van het bouwwerk maskeeren zijn eene verdieping korter gemaakt, denklijk in verband met hun toestand. Het is te hopen dat zij spoedig weer in hun ouden vorm hersteld zullen worden en dat het niet de bedoeling is om, ten einde het onderhoud uit te winnen, de torentjes in den afgeknotten vorm te laten. Het zou een kwaad precedent kunnen worden.

AMSTERDAM. Houtbestrating met Australisch Hardhout (Talkhout). Aan de firma C. J. Jung & Co. te Amsterdam is door het Gemeentebestuur aldaar de levering opgedragen van de materialen benodigd voor het maken van ca. 1800 vierk. Meter Houtbestrating tusschen en langs de tramsporen op het Leidscheplein.

Voor deze houtbestrating zal gebruik gemaakt worden van een uit Australië afkomstige harde houtsoort bekend onder den naam van Talkhout.

Uitgebreide proefnemingen en ernstige onderzoekingen hebben aangetoond, dit hout een buitengewoon geringe afsluiting heeft en zelfs na jaren geen aanleiding tot rotten geeft m. a. w. geen onbruikbaar worden van het wegoppervlak veroorzaakt.

Naar wij vernemen zijn met deze speciale houtsoort in de laatste jaren reeds duizende vierk. Meter straatoppervlak belegd o. m. te Berlijn, Charlottenburg, Leipzig, Frankfurt a. M., Nürnberg, Hamburg.

Omtrent deze houtsoort deelden wij reeds het een en ander mede in de „Bouwwereld” 1905 blz. 31.

AMSTERDAM. De bebouwing van den tuin van het Rijks-museum. B. en W. van Amsterdam stellen den Raad voor om aan het Rijk vergunning te geven tot het maken van een aanbouw aan het Rijks-museum. Nog niet tevreden dat het gebouw reeds met eenige uitwassen is ontsierd, zal men er nu wederom een stuk aanlappen.

Het is te hopen dat het adres 't welk in Februari l.l. door de afdeling Amsterdam der Mij tot Bev. der Bwk. aan den Raad is gericht met het gemotiveerde verzoek de verdere bebouwing van den museum-tuin niet toe staan, alsnog tot eenige bespreking van het voorstel van B. en W. zal aanleiding geven. In Nr. 7 en 8 van den loopenden jaargang van „De Bouwwereld” is uitvoerig uiteengezet om welke redenen eene verdere bebouwing van den museum-tuin in hooge mate zou te betreuren zijn. Wij hebben daarop dus niet terug te komen. Dat B. en W. thans aan het Rijk de gevraagde vergunning willen verlenen, zal bovendien een slecht presedent blijken wanneer over weinige jaren de thans voorbereide aanbouw wederom te klein zal zijn gebleken. Zal men dan weer een paar zalen aanbouwen? Edoch, overwegingen van aesthetischen aard eens buiten beschouwing latende, is er nog eene vraag: Is de

gemeente moraliter bevoegd eene bebouwing van den tuin toe te staan. De omwonenden die, rekenende met het Raadsbesluit waarbij destijds aan het Rijk de voorwaarde werd opgelegd het terrein om het museum als plantsoen te onderhouden, van de gemeente voor de hoogste prijzen bouwgrond kochten, zullen bij afwijking van die voorwaarde gedupeerd worden. Die reden reeds zou voldoende zijn om de inwilliging van 's Rijks verzoek voor de gemeente onmogelijk maken.

Waarom niet door eene weigering der vergunning, al of niet gepaard met een terreinaanbod, de stichting van een Rijksmuseum voor moderne kunst in de hand gewerkt en voorloopig de verzameling DRUCKER in het gemeentelijk museum gehangen?

Wat men nu gaat doen is toch slechts lapwerk. De motiveering, van B. en W. is uitermate slap. Tegenover hunne korte verklaring dat eene ontsiering van het Rijks-museum en zijne omgeving niet is te vreezen, staat voorzeker de vrij unanieme meening in bouwkundige kringen.

AMSTERDAM. De Rembrandtfeesten hebben, met eene enkele uitzondering, geene gevel- of straatversieringen uitgelokt die bijzonder de aandacht verdienden. De gebouwen der kunstverenigingen „St. Lucas” en „Arti et Amicitia” waren gedekoreerd. De gevel van „St. Lucas” prijkte met groote, decoratieve banieren en vergulde beelden (twee van den heer HESSELINK en een van den heer BOURGUIGNON), bekkendragende driehoeken op konsolen en vergulde guirlandes, een alleszins feestelijk aspekt opleverende en bovendien, door den monumentaler opzet, eene ongewone wijze van gevelversiering. De vergulde versieringen staken echter wat scherp tegen den zwarten gevel af en stonden daardoor iets te veel op zich zelf.

„Arti” kwam voor den dag met eenige slingers van sparrengroen en vlaggen, volgens het gewone recept aangebracht. Van dit kunstgenootschap had men althans bij deze gelegenheid iets mogen verwachten, dat minder arm van inventie was.

Het Vredespaleis. Het Carnegie-Bestuur heeft, volgens dagbladbericht, te Duinkerken het door CORDONNIER gebouwde Raadhuis in oogenschouw genomen. Eene beslissing omtrent de uitvoering is nog niet genomen. Door het Bestuur is bijzondere aandacht gewijd aan enkele der niet-bekroonde ontwerpen.

Het herstel van den Munstertoren te Freiburg i. B. De uitermate sierlijke toren (116 M.) van het Munster te Freiburg im Breisgau, een meesterstuk van gothische bouwkunst, is een der weinige torens die in de middeleeuwen voltooid zijn.

Volgens eene mededeeling in de „Badische Baugewerbe-Zeitung” is gebleken dat de bovenste 15 M. der op het rijkst à jour bewerkte spits, eene bedenkelijke neiging vertoont om in oostelijke richting over te hellen en reeds 15 cm. uit het lood staat. Reeds geruimen tijd worden allerlei manieren aan de hand gedaan om het euvel te herstellen op de goedkoopste en afdoenste wijze. Thans moet het navolgende plan door de bouwcommissie zoo goed als zeker zijn aangenomen.

Het gekozen systeem is van amerikaansche oorsprong en bij het rechtzetten van hooge gebouwen ginds in gebruik.

Men zal daarbij niet, gelijk oorspronkelijk het plan was, het scheeve gedeelte van den toren hebben af te breken en weder op te bouwen.

Er zal een ijzeren steiger gebouwd worden en door middel van krachtige elektrische lieren zal de scheeve torenspits, na aan de onderzijde te zijn losgebroken, worden opgeheven (een gewicht van niet minder dan 4.000.000 Kg.) en nieuw worden ondermetseld.

Deze herstelling zal wel zeer duur worden, maar in twee maanden afloopen.

Rechtspraak. Werkstaking en uitsluiting als force majeure. De hoogste duitsche rechtbank, het Reichsgericht

te Leipzig heeft dezer dagen in hoogste instantie een vonnis gewezen dat voor het bouwvak in Duitschland van groot direct belang is en ook elders met intensse zal worden gelezen.

In een kontrakt was bij te late oplevering eene boete van 100 Mark per dag vastgesteld. Daarbij was gestipuleerd dat met de weersgesteldheid, werkstakingen en andere oorzaken die de aannemer, een timmerman niet in zijne macht had rekening zou worden gehouden.

Nu brak eene werkstaking uit, waarbij evenwel de aannemer in kwestie niet betrokken was. Ingevolge besluit van de patroons werden, toen de werkstaking op een gegeven datum niet geëindigd was, de timmerlieden uitgesloten. Het gevolg was dat het aangenomen werk 16 dagen te laat opgeleverd werd. De besteder, van oordeel dat de uitsluiting geen geldige reden tot die vertraging was, kortte nu krachtens zijne opvatting 1600 Mark van de aanneemsom. Dit leidde tot een proces, waarbij de timmerman in alle instanties gelijk kreeg.

Het „Landgericht” en het „Oberlandesgericht” waren van oordeel dat bij den economischen strijd van werklieden en patroons de solidariteit van al degenen die een gelijk doel hebben, eene voorwaarde is voor een gunstigen afloop. Eene partiële werkstaking moet dus worden beschouwd als eene algemeene en is mitsdien een geldige reden voor te late oplevering.

Het Reichtsgerecht had tegen deze opvatting geene bezwaren en bevestigde het vonnis, waarbij de uitsluiting gelijk gesteld werd met de werkstaking.

Eene advertentie. Een jong architect, blijkens zijne advertentie in de „N. R. C.” met prima referenties, zoekt „connecties”. Jeugdijg idealist!

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

Bulletin van den Oudh. Bond, Juli 1906. Deze aflevering bevat eenige gegevens over Middelburgsche bouwwerken naar aanleiding van de vergadering van den Oudheidk. Bond te Middelburg.

Mevr. M. SERRURIER—TEN KATE schrijft over de Compagnieskamer van het Museum van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, een vertrek intrek, ingericht in 18de eeuwschen geest met behulp van oud indisch meubilair.

Architectura Nr. 28. De ontwerper voor het Vredespaleis. Eene beschouwing door A. v. B. over het ontwerp ingezonden onder het motto „l'Homme”.

Kort verslag van de excursie naar Alkmaar en omstreken op 6 Juli.

Gemeentehuis te Zeist. Rapport der Commissie van beoordeeling, zie blz. 223.

TECHNISCH GEDEELTE. Accumulatoren voor electrisch bedrijven hunne toepassing.

Ontwerpen en bewerken. (Vervolg).

Binnenhoven en passages in steden. Voorbeelden van zulke binnenhoven en passages zijn het Palais Royal te Parijs en de Temple te Londen. Zulke binnenpleinen zouden ook als middelpunten van villabouw zeer geschikt te verkrijgen zijn en kunnen dienen als rustige plekjes in een groote stad en als speelplaats voor kinderen. In de middeleeuwen en in den Renaissance tijd hield men er van zulke binnenpleinen aan te leggen. Voorbeelden hiervan zijn te Milaan de Piazza de Tribunali, te 's-Gravenhage het Binnenhof, te Augsburg de Fuggerei, te Lüneburg de Vishalenhof.

Bouwkundig Weekblad Nr. 28. Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Verslag der Algemeene Vergadering gehouden 29 en 30 Mei.

Het kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente te Eemnes-buiten, hersteld door C. B. POSTHUMUS MELJES. Deze kerk dagteekent uit 1352 het doophek uit 1649. Sierlijke koperen kerkkronen en mooie betimmeringen luisteren het inwendige op. Bij onderzoek bleek een restauratie van deze kerk hoog noodig. De bekappingen vroegen dringend om herstellingen de bordingen en de leibedekking moesten vernieuwd worden. De verflagen werden van het houtwerk verwijderd en de oorspronkelijke houtkleur werd weder aangebracht.

Aan wien de uitvoering van het Vredespaleis door OTTEN en OVEREIJNDER. Nu de jury niet aangewezen heeft welk ontwerp uitgevoerd kan worden en de bekroonden bijna alle ver boven de toegestane bouwsom komen, zou het wenschelijk zijn dat de Carnegie-stichting eenige niet bekroonde ontwerpen aankocht die voor de gestelde bouwsom te maken zijn en aan den ontwerper daarvan de uitvoering zoude opdragen.

De Opmerker Nr. 28. REMBRANDT en de Bouwkunst. De schilderkunst der 17e eeuw heeft geen monumentale kunst geleverd. Er is wel beweerd dat de Hervorming een eind heeft gemaakt aan den bond der kunsten. De italiaansche manier om gebouwen inwendig te beschilderen was bij ons te lande niet intrek, alles werd met de witkwast behandeld en men hing er liever schilderijen in op. JACOB VAN CAMPEN heeft de drie kunsten laten samenwerken en daarvan getuigen de Oranjezaal in Den Haag en het oude stadhuis te Amsterdam. REMBRANDT maakte zijn schilderijen voor binnenkamers niet voor groote zalen.

Nieuwe vervaardigingswijze van weefselachtig behang, door J. L. TERNEDE. Deze nieuwe stof bestaat uit papier en textielvezels die op elkander worden geperst en later bedekt met een dekmassa en daarna met figuren geperst of gefrazeerd worden. Waarschijnlijk zullen de producten van dit nieuwe behang voor het eerst te zien zijn in de a. s. Ned. Indische Kunsttentoonstelling te Krefeld.

Opgravingen te Parijs. Vermelding van het vinden van een deel van een muur uit den Romeinschen tijd en dat zoowel kan voorstellen een arena als een barrikade. Tevens vond men oude Romeinsche grafstenen.

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOONSTELLINGEN

Prijsvraag Gemeentehuis Zeist.

De Gemeenteraad kende, overeenkomstig het advies van de Jury, de volgende drie prijzen toe:

- 1e Prijs. JAN STUIVINGA, Rotterdam.
- 2e Prijs. JOSEPH HERMAN, Amsterdam.
- 3e Prijs. D. HEINEKE, Amsterdam.

De minderheid van den Gemeenteraad, van oordeel dat geen der plannen voor eene bekroning in aanmerking verdiende te komen, wilde onder de drie bovengenoemden een bedrag van f500.— gelijkelijk verdeelen.

INGEZONDEN

Herziening eener Jury-uitspraak.

Naar aanleiding van het, zeker door velen gedeelde denkbeeld, de bekroning van de ontwerpen voor het Vredespaleis aan eene herziening te onderwerpen, voorkomende op blz. 217, 2e kol. 2e al. dat intusschen in vrede en eengezindheid beslecht moge worden, kan wellicht het volgende als voorbeeld dienen.

Door eene Commissie tot oprichting eener monumentale Hohenzollernbron te Kleef, was een prijsvraag uitgeschreven, waarbij zeven bekroningen ter verdeeling kwamen.

Oogenblikkelijk verneemt men, dat de uitvoering van het monument aan geen der zeven uitverkorenen, maar aan den architect HEINRICH JENNEN te Berlijn zal worden opgedragen. Deze artist, geboortig uit Kleef, had zijn ontwerp in gemeenschap met Professor BRAUER te Charlottenburg uitgewerkt. Daar echter tot de mededinging slechts kunstenaars uit Rijnland en Westfalen of zulke uit deze provinciën stammende, werden toegelaten, zoo kon het ontwerp JENNEN—BRAUER niet in beoordeeling komen.

Deze voor de prijsrechters geldende beperking schijnt voor de Commissie tot oprichting niet geldend te zijn, zoodat zij tot bovengezegd besluit is gekomen.

Het meningsverschil tusschen het College der Jury en dat voor de stichting, leverde een nieuwe bijdrage op voor de algemeen gewichtige vraag: „Of door het toekennen van een prijs de bekroonde al of niet de uitvoering van zijn ontwerp tevens wordt verzekerd?”

Wil men nu deze verplichting (?) ontkennen, dan schijnen dergelijke wedstrijden wel wat overtollig te worden en kunnen soms zelfs een nadeelige uitwerking tengevolge hebben!

Düsseldorf, medio Juli, 1906.

J. L. TERNEDE.

PERSONALIA

De heer H. P. Timmer, gemeente-architect te Enschede, heeft tegen einde December a.s. eervol ontslag aangevraagd wegens vergevorderden leeftijd.

In de vergadering van 11 Juni jl., werd de heer Joseph Theodoor J. Cuypers C. B. I., benoemd tot „Honorary Corresponding member of the Royal Institute of British Architects”. Deze benoeming staat in verband met de gedeeltelijke voltooiing der kathedrale kerk van St. Bavo te Haarlem en denklijk ook met zijne benoeming tot Regeeringscommissaris op het architecten-kongres.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + +

D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN

KEIZERSGRACHT 559 + + + + + AMSTERDAM

ADMINISTRATIE: + + + + +

FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER

HEERENGRACHT 281

Vijfde Jaargang. No. 30.

25 Juli 1906.

HET 7E INTERNATIONALE ARCHITEKTEN-KONGRES. — LONDEN 16—21 JULI 1906

Dit verslag geeft een globaal overzicht over het meer zakelijke deel der werkzaamheden van het kongres, waarvoor 1700 leden, grootendeels Engelschen (1000), zich hadden aangemeld.

De lezer kan het volledige programma van het kongres aantreffen op blz. 22 van dezen jaargang van „De Bouwwereld”. Wij geven hem de herlezing, bij wijze van inleiding tot dit verslag, in overweging.

Voor over te gaan tot de bespreking van het eigenlijke kongres dient evenwel gewezen te worden op de zeer merkwaardige retrospectieve tentoonstelling van Engelsche bouwkunst.

Deze tentoonstelling werd gehouden in de Grafton Galleries, waar het hoofdkwartier van het kongres gevestigd was. Het historische gedeelte van de tentoonstelling was in vier afdelingen gesplitst: 1. Normandische en vroege gothiek; 2. Middel- en laat-gothiek; 3. Vroeg-renaissance; 4. Latere renaissance. De vóór-Normandische architectuur was niet vertegenwoordigd. De tentoonstelling maakte dus eenigszins verkeerdelijk den indruk, als had de oudere Angel-Saksische bevolking van Engeland geen bouwkunst voortgebracht en was in dat land eerst met de komst der Normandiërs, in 1066, bouwkunst ontstaan. Deze historische tentoonstelling ging niet verder dan 1850 en werd aangevuld door een verzameling photographiën van moderne gebouwen.

Het plan om eene tentoonstelling van schilderijen naar bouwkundige onderwerpen bij gelegenheid van het kongres bijeen te brengen, is opgegeven. Wel was in een der zalen, de Octagon Gallery, eene interessante kollektie aquaerellen opgehangen.

Voorts was eene tentoonstelling van oud-Engelsch huisraad en zilverwerk in de Grafton Galleries bijeengebracht, waarvan de eerste in deels voortreffelijke stukken een alleszins belangwekkend overzicht gaf van de ontwikkeling van het Engelsche meubilair.

Maandag.

Het kongres werd in den middag van den 16den Juli geopend in de Guildhall, in tegenwoordigheid van den Hertog van ARGYLL en diens gemalin Prinses LOUISE (de zuster des konings), die als beeldhouweres zelf de beeldende kunsten beoefent, van den Lord Mayor en de Sheriffs van de City, van verschillende gezanten en andere autoriteiten.

De Lord Mayor, na den Hertog van ARGYLL te hebben welkom geheeten, droeg dezen het voorzitterschap over, waarop **John F. Belcher**, President van het Royal Institute of British Architects, zijne **welkomst-rede** hield.

Na eene meer officieele inleiding en begroeting, uitte deze spreker den wensch, dat dit kongres in het bouwkundige leven meer kracht en leven, grooter geestdrift en breeder opvatting zou helpen brengen, daarbij wijzende op de beteekenis der bouwkunst voor de gemeenschap.

„Hier evenwel staan wij tegenover eene algemeene misvatting van het wezen der bouwkunst. In vroegere jaren was de publieke belangstelling bijna geheel bepaald tot de wetenschappelijke zijde van de vraag, d. w. z. dat huizen en andere gebouwen goed, gezond en degelijk gebouwd waren; dat rioleering en ventilatie met zorg behandeld waren, evenals andere zoogenaamd „praktische” zaken. Nu en dan, en in den laatsten tijd meer dan vroeger, werd eene zekere hoeveelheid ornament en zoogenaamde stijl gevraagd en het resultaat werd dan vereerd met den naam van architectuur. Zulk werk is geene ware architectuur. Het is bouwen zonder meer — degelijk en goed misschien, maar toch platweg bouwen, vermeerderd met eenige ornamentale en decoratieve trekken. Wanneer echter onze bouwkunst eenen opvoedenden en veredelenden invloed krijgen wil; wanneer zij eene drijvende macht ten goede worden wil; sterker nog, wanneer zij voor komende geslachten getuigen

wil van ernstig streven en hooge aspiraties, van moreele kracht en intellectuele hoogheid, dan moet het artistieke element niet als 't ware zijn toegevoegd; het moet met de wetenschap van meet af aan op den voorgrond staan.

„Architectuur is zoowel eene wetenschap als eene kunst en het mathematische symbool van de verhouding tusschen die twee factoren is niet eene optelling (+) maar eene vermenigvuldiging (×). M.a.w. de wetenschap geeft de feiten en de wetten aan de hand waarvan de kunst zich meester maakt om ze te dwingen tot den dienst van verheven idealen. De wetenschappelijke en de artistieke elementen van een goed gebouw kunnen misschien tot zekeren graad onderscheiden worden, maar zij kunnen niet worden gescheiden; zij zijn ondeelbaar van geest en lichaam.

„Het oorspronkelijke motief van elk bouwen ligt in praktische behoeften des levens, is de vraag naar bescherming en geriefelijkheid; maar het werk van den architect vraagt een veel wijder strekking van gedachte en doel dan uit dit motief noodzakelijk voortvloeit. Om de hem toevertrouwde taak met eer en ten volle te vervullen moet hij zoowel een kunstenaar zijn, met de motieven, de aspiraties en de idealen van een kunstenaar, als een man van praktische ervaring en wetenschappelijke kennis. Op deze wijze worden de elementaire behoeften van het leven in den dienst gesteld van hooge en nobele doeleinden en veel, wat verheffend en veredelend werkt kan als eene stille maar aanhoudende kracht ten goede, in het leven van het volk gebracht worden. Zijne woningen, de straten waarin het verkeert en de gebouwen waarin het werkt, deze alle kunnen, zooals Lord LEIGHTON eens opmerkte, „de vurige kiem van levende schoonheid” bevatten, die de diepe bronnen van gezondheid en geluk aanwakkert en versterkt.”

Het vervolg der toespraak bestond in hoofdzaak uit eene beknopte uiteenzetting van de beteekenis der vraagstukken welke op het kongres zouden in behandeling komen met deze konklusie: „De strekking en het doel van het Congres is het welzijn der menschheid. Dit kan alleen bereikt worden door opheffing van het ideaal zoowel van architecten als van het publiek, door een hooger toon in te zetten en voor allen arbeid een verhevener doel te stellen en dientengevolge, hetgeen anders materialistisch, utilitaristisch en banaal zou wezen, op te heffen tot de sferen van het schoone, het verhevener en het inspireerende.”

Op deze toespraak volgden eerst eene dankbetuiging aan den Lord Mayor en de Corporation of the City of London voor het beschikbaar stellen van de Guildhall, dan het verslag van den kongressecretaris en de toespraken van de officieele afgevaardigden der verschillende Staten. Vertegenwoordigers waren: Prof. OTTO WAGNER (Oostenrijk), J. J. CALUWAERS (België), Etatsraad VILHELM DAHLERUP (Denemarken), JOSEPH TH. J. CUYPERS (Nederland), H. DAUMET (Frankrijk), H. MUTHE-

SIUS (Duitschland), A. METAXAS (Griekenland), J. BERCZIK (Hongarije), Prof. D'ANDRADE (Italië), S. CHUJO (Japan), VENTURA TERRA (Portugal), ROBERT BÖKER (Rusland), VELASQUEZ BOSCO (Spanje), Prof. CLASON (Zweden), GEORGE B. POST (Ver. Staten).

Nadat deze heeren elk op zijne wijze het kongres begroet en de verzekering gegeven hadden van de belangstelling hunner regeering en vakbroeders, hield de Hertog van ARGYLL de eigenlijke intree-rede.

Des avonds werd door den Voorzitter en de leden van de Royal Academy in Burlington House eene soiree aan de kongresleden aangeboden.

Dinsdag.

De zittingen van het kongres werden gehouden in het gebouw van het Koninklijk Instituut en in de Grafton Galleries.

Onder presidium van REGINALD BLOMFIELD en den Italiaan Signor CANNIZZARRO werd in het Instituutgebouw de eerste voordracht gehouden door HONORÉ DAUMET, die de geschiedenis van het door hem gerestaureerde kasteel Saint-Germain behandelde.

Een interessanter onderwerp werd vervolgens onder voorzitterschap van JOHN SLATER en REPULLES Y VARGAS aan de orde gesteld: **het uitvoeren van belangrijke Rijks- en Gemeentebouwwerken door gesalarieerde ambtenaren.**

Een rapport van de Vereeniging van Oostenrijksche Architecten werd voorgelezen, waaraan de volgende beschouwingen ontleend zijn: De ambtenaar-architect zal bij zijn werk niet de leidende rol spelen. Zijne individualiteit, zijn smaak enz. zullen zich moeten onderwerpen aan die van zijne superieuren en deze zijn doorgaans leeken in artistieke en technische zaken. Iets goeds kan uit deze wijze van werken niet ontstaan.

Bovendien zal de artistieke begaafdheid in den sleur van een bureau niet de noodzakelijke ontwikkeling ondergaan. Gemeente en Rijk zullen dus nooit eerste-klas artisten in hun dienst krijgen. Daar op openbare bouwwerken evenwel de heilige plicht rust om de schoone kunsten te bevorderen en zij als modellen moeten dienen, mogen zij niet door personen van ondergeschikte artistieke capaciteit ontworpen worden. De invloed van ambtenaren mag zich dus nooit tot de artistieke zijde van de bouwkunst uitstrekken, maar moet zich bepalen tot de praktische, technische en economische zijde van het vraagstuk.

Ook de Société Centrale der Belgische Architecten kwam bij monde van den heer OSCAR SIMON tot de konklusie dat het niet wenschelijk was openbare gebouwen door ambtenaren te laten ontwerpen.

De Amerikaansche bouwmeester G. OAKLEY TOTTEN deelde mede, dat in zijn land voor tal van openbare gebouwen van beteekenis prijsvragen worden uitgeschreven sinds de aanneming van de zoogenaamde Tarsney-Act, die het doel had de enorme hoeveelheid bouwkundigen arbeid van de ambtenaren over te brengen op de partikuliere bouwmeesters. Sedert 1897

waren uitgeschreven 22 prijsvragen voor gebouwen van \$ 100.000 tot \$ 4.000.000.

Nog verschillende andere sprekers betoogden dat ambtenaren niet de aangewezen bouwmeesters van openbare werken waren, wegens gebrek aan talenten, wegens de kostbaarheid van een permanent bouwkundig bureau enz.

De heer A. W. WEISSMAN stelde daartegenover dat z. i. een ambtenaar van talent te verkiezen is boven een particulier bouwmeester zonder talent. Had iemand talent dan kon spreker niet inzien waarom hij als ambtenaar minder geschikt zou zijn dan als particulier bouwmeester. Hij wees er voorts in dit verband op, dat er in Nederland partikuliere architecten waren, die geen streep op papier zetten, maar door anderen lieten ontwerpen. Spreker hoopte dat zulks in Engeland niet zou geschieden.

Bij een volgend spreker, Mr. A. B. PLUMMER uit New-castle on Tyne, kwam evenwel de aap uit de mauw: het groote bezwaar tegen de ambtenaren was dat zij ook particuliere praktijk uitoefenden en daarbij krachtens hunne positie, eene gevaarlijke konkurentie aan de vrije architecten aandeden.

Mr. FELLOWES PRYNNE meende dat het ontwerpen van gebouwen door ambtenaren dienstig was noch voor de administratie, noch voor het publiek. Een ambtenaar wordt door talrijke ambtsbezigheden weerhouden om zich geheel aan zijne ontwerpen te geven. Deze worden dus door een staf van ondergeschikten, die aan de gemeenten en het Rijk zeer veel kost, bewerkt.

JULES DE BERCIK legde nog in het bijzonder den nadruk op het nut dat prijsvragen zouden hebben voor de ontwikkeling der bouwkundigen.

Na allerlei besprekingen werd ten slotte in eene motie de wenschelijkheid uitgesproken „dat in de toekomst in het belang der administratie en van het publiek en in de hoogere belangen der bouwkunst, door publieke lichamen, onverschillig of Rijk, provincie of gemeente, bouwwerken uitsluitend worden opgedragen aan vrije architecten, 't zij na een prijsvraag 't zij op andere wijze”.

In de Grafton Galleries werd gelijktijdig onder presidium van den voorzitter van het Amerikaansch Instituut van Architecten, FRANK MILES DAY, eene bespreking gehouden over **gewapend beton**, een onderwerp dat, volgens de inleiding van den voorzitter, eene levensvraag was.

De heer SEARLES-WOOD rapporteerde namens de Vereenigde Gewapend-Beton Commissie, die op initiatief van het Kon. Instituut was samengesteld uit afgevaardigden van het Instituut, het Ministerie van Oorlog, de vereeniging van gemeentelijke en graafschaps-ingenieurs, de vereeniging van District-surveyors, en het Institute of Builders. Deze commissie was evenwel nog niet tot een slotsom gekomen.

In het resumé eener voordracht van Prof. CLOQUET, België, bij de behandeling van dit onderwerp, treffen ons de volgende zinsneden:

Met betrekking tot de versiering is nog geene zeer bevredigende oplossing gevonden. De bouwkunst en hare decoratieve methoden, zijn afgeleid van een redegevend gebruik van steen enz., hoewel op het oogenblik de steen dikwijls op de meest onjuiste manier gebruikt wordt en ingenieurs-konstrukties worden dikwijls in de eigenlijke bouwkunst toegepast. Wij kunnen geene oude bouwkundige vormen hechten op gewapend-beton; al zulke aangeplakte versiering is slecht.

Oude denkbeelden moeten voor nieuwe het veld ruimen en wij wachten nieuwsgierig op deze nieuwe ontwikkeling. Welke richting zal deze inslaan? Keramiek, mozaiek, beschildering of plastiek?

Op het oogenblik zijn onze denkbeelden over het onderwerp eerder negatief dan positief, slechts één ding is zeker: dat al de tot nog toe gebruikelijke bouwkundige vormen, gebaseerd op de oude bouwwijzen, uit het gewapend beton moeten worden verbannen wanneer het nieuwe materiaal eene waardige plaats in de architectuur wil innemen en het niet eene konstruktie zonder meer, met losse, oppervlakkige decoratie blijven wil.

In een later door Prof. CLOQUET namens de Societé Centrale voorgelezen rapport, wordt het gewapend beton aldus gekarakteriseerd: „Dit stelsel kan, wanneer het op eene rationeele wijze wordt toegepast, eene algeheele verandering brengen in de architectonische vormen. Het vereenvoudigt den vorm en de konstruktie. Het verschil tusschen den muur en het dak verdwijnt. Wij kunnen verwachten dat gebeeldhouwde, plastische ornamenten en lijstwerken verdwijnen en de geschilderde decoratie op den voorgrond treedt. Eene algeheele verandering in de in- en uitwendige vormen der gebouwen zal het gevolg wezen van het optreden van het gewapend beton, dat een homogeen bouwwerk in de plaats stelt van ons vroeger architectonisch organisme. Het materiaal is te gewillig, en draagt niet de sporen van den edelen strijd tusschen den kunstenaar en de materie.

„De nieuwe bouwwijze, al is zij economisch en machtig, mist artistieke bekoring. Juist de organische samenstelling die aan de bouwwerken van vroeger leven geeft en hunne schoonste versiering is, wordt bij de, als uit één stijl gegoten gewapend-beton gebouwen gemist en dit gemis kan niet geëlimineerd worden.

De heer J. BASSEGODA (Barcelona) kwam in zijn rapport tot de slotsom dat: Het bouwen in gewapend beton lost geen enkel nieuw probleem noch in de kunst, noch in de konstruktie op, het is eene combinatie van steen en metaal, waarbij, gebruik makende van de eigenschappen der factoren, een economischer resultaat verkregen wordt dan bij gebruik van elk afzonderlijk. Hij was van oordeel dat met betrekking tot de artistieke zijde van het vraagstuk, gewapend beton geen exclusieven en in het bijzonder karakteristieke vorm had. Hij meende dat het moderne gewapend beton moest behandeld worden, evenals de

Romeinen hun betonwerk behandelen, d. i. door geheele of gedeeltelijke bekleeding met gekleurde materialen.

De heer GOODRICH (Amerika) sprak over Gewapend beton in zijn verband tot brandvrijheid en in het bijzonder over zijn eigen systeem dat door de Bush Terminal Company te Brooklyn wordt toegepast; AUGUSTIN REY (de architect van de merkwaardige blokken van de Fondation Rothschild te Parijs) wees in het bijzonder op de hulp die het gewapend beton kon geven bij de oplossing van het vraagstuk der volkshuisvesting; GASTON TRÉLAT had een wijsgeerig rapport gezonden; er werd gediskussieerd over de temperatuur die bij brandproeven bereikt worden (overeenkomstig de ervaring bij den brand van Baltimore 400°—2000°, terwijl het bouwdepartement der V. S. eischt 1800°, volgehouden gedurende acht uren); over de grootte van den toeslag in het beton etc., tot ten slotte eene resolutie werd aangenomen die zooveel woorden waarlijk niet had behoeft:

„Waar gewapend beton aan brand weerstand heeft te bieden moet de grootste zorg gewijd worden aan den soort van toeslag, aan zijne grootte en aan de bescherming van het ijzer”. (Oorspronkelijk had er nog bij gestaan dat de stukken niet grooter dan 1 inch mochten wezen en de totale dikte van de beschermende bekleeding niet minder dan 2 inch).

In verband met het onderwerp werd eene interessante bijdrage geleverd door den redacteur van het Fireproof-Magazine te Chicago, de heer PETER B. WIGHT, over: „**De toepassing van voortbrengselen der gebakken klei-industrie ter bescherming van gebouwen tegen brandgevaar in de V. S. van Amerika**”.

In den namiddag werd een bezoek gebracht aan Hatfield House en Hampton Court; des avonds was in Mansion House de door den Lord Mayor aangeboden Conversazione.

Woensdag.

Des morgens kwam, Dr. H. MUTHESIUS presideerende, in het Instituutsgebouw **de regeling van internationale prijsvragen aan de orde** welk onderwerp wellicht bij onze lezers de meeste belangstelling vinden zal, doordien het Genootschap A. et A. een voorstel had ingediend, terwijl het bovendien na den Vredespaleis-prijsvraag zekere aktualiteit bezit.

De heer J. GUADET (Parijs) hield de eerste rede. Hij betoogde dat in sommige gevallen internationale prijsvragen een voordeel kunnen hebben en ontwikkelde de stelling dat het gevaarlijk was daarbij de uitvoering van het werk aan den eerst bekroonde toe te zeggen.

Zijne denkbeelden strookten overigens voor een deel met die van A. et A.: o. a. gelijke tijd voor alle inzenders (dus ook gelijktijdige publicatie van de programma's in verschillende landen), publiceering van alle inlichtingen die buiten het programma om verstrekt worden; duidelijk gesteld programma; een minimum van kosten voor de inzenders; elk ontwerp,

dat zich niet aan de voorwaarden houdt, wordt, onverschillig hoe aantrekkelijk het ook is, uitgesloten. De heer GUADET stelde voor de Jury te doen bestaan uit 1 lid op elke 10 inzenders van ieder land, terwijl iedere natie die met minder dan 10, maar ten minste 5 inzendingen vertegenwoordigd is, recht op één Jurylid heeft. De architect-Juryleden worden gekozen bij meerderheid van stemmen door de mededingers. Voor elk land wordt eene bepaalde plaats van inzending aangewezen.

Het voorstel van den heer GUADET hield voorts rekening met prijsvragen in twee fazen. In de eerste kon met schetsplannen worden volstaan; van te voren moet worden bekend gemaakt of de prijsvraag in twee fazen zal worden gehouden; de tentoonstelling van de schetsen der eerste prijsvraag zal geschieden gelijk met het eindresultaat.

Voor het voorstel van „Architectura et Amicitia, voorgelezen door zijn vertegenwoordiger de heer H. P. BERLAGE, kan verwezen worden naar blz. 133 van den loopenden jaargang van „De Bouwwereld”.

De heer GASTON TRÉLAT (Parijs) hield ook, gelijk over letterlijk alle aan de orde gestelde zaken, ook over deze materie eene, als wijsgeerig bedoelde beschouwing, die welbeschouwd uit niets dan woorden bestond en weinig ter zake deed.

De heer WEELDENBURG stelde namens „Bouwkunst en Vriendschap” de motie dat: aangezien het voorstel van A. et A. verdient een grooter beteekenis te verkrijgen, aan het permanente Congres-bureau verzocht zal worden eene speciale commissie van 7 leden, waarbij een vertegenwoordiger van A. et A., te benoemen.

De Italiaan CANNIZZARO steunde de motie, evenals GEORGES HARMAND (Frankrijk) die er aan wenschte toe te voegen dat de stukken zullen worden gezonden aan het permanente Congres-bureau, dat over dit onderwerp een speciaal rapport aan het volgend Congres zal uitbrengen. Tot dit laatste werd na eenig debat besloten, zoodat de kwestie nog eenigen tijd op hare oplossing kan wachten.

De eigendom van bouwkundige teekeningen werd daarna onder leiding van W. S. EAMES (Amerika) in behandeling genomen en door H. HEATHCOTE STATHAM met een rapport ingeleid. Dit stelde voorop dat de vraag niet ging over de artistieke eigendom, maar of de teekeningen en het bestek aan den opdrachtgever overgaan of wel onder berusting van den ontwerper blijven. In Frankrijk en Engeland behooren de teekeningen wettelijk aan den bouwmeester. In Engeland is het gebruik evenzoo, maar de rechter heeft eenige malen anders beslist. De architect wordt gehonoreerd voor het maken van een gebouw, de teekeningen zijn daarbij slechts zijn hulpmiddel. De eisch dat hij aan zijn klant de teekeningen, de vrucht zijner ervaring van vele jaren zal afstaan, opdat deze daarmee naar welgevallen kan handelen, is eene groote onbillijkheid. Het gebruik om de ontwerpen van niet uitgevoerde bouwwerken af te geven, is verkeerd.

MEMBERS MANSIONS, VICTORIA-STREET
CITY OF WESTMINSTER, LONDON, S.W. ☼
JAN F. GROLL, B.-I. ARCHITECT, LONDON

BIJVOEGSEL VAN „DE BOUWWERELD” NR. 30

Zeer ongelukkig acht spreker de redactie van het 1e artikel der honorariumtabel van het Instituut van Britsche architecten dat nu den indruk geeft alsof de architect voor zijne teekeningen betaald wordt.

Spreker stelde de volgende resolutie voor: dat volgens de meening dezer vergadering het noodig is om zoodra het Koninklijk Instituut de redactie van zijn tabel gewijzigd heeft, stappen te doen om bij het Parlement een wetsvoorstel ingediend te krijgen, waarbij de tabel wettelijk van kracht wordt verklaard.

Er ontspon zich eene gedachtenwisseling over de vraag of de materiele eigendom der teekeningen, niet samen met de geestelijke moest worden behandeld. De voorzitter meende van niet, de heer HARMAND van wel-

Dr. MUTHESIUS wees op het internationale belang van het behandelde onderwerp. Ook in Duitschland was de eigendoms kwestie van de teekeningen onzeker. Een flink besluit van het kongres zou de zaak der architecten bij rechterlijke uitspraken zeker sterker maken. Hij wenschte door het kongres te doen uitspreken, dat de teekeningen, als zijnde afgescheiden van het ontwerp waarvoor de architect betaald werd, zijn eigendom bleven.

De heer MIDDLETON vreesde dat als de architecten

trachten hunne tabel door het Parlement te doen vaststellen, dit lichaam zich zou stellen op het standpunt van het publiek en de tabel te hoog zou vinden. Dan zou die tabel worden verklaard eene maximum-schaal, terwijl zij nu een minimum-schaal is. Spreker wilde uit de motie de zinsnede betreffende de wettelijke regeling schrappen.

Ook de heer PRENTICE (Tasmania) achtte het waarschijnlijk dat het parlement zich tegen de wenschen der bouwmeesters zou verklaren. De heer A. H. KERSEY vond de motie te uitsluitend Engelsch en wenschte eene resolutie die in algemeenen vorm uitsprak dat de teekeningen aan den architect blijven behooren.

Zich stellende op het standpunt van den cliënt achtte de indische bouwmeester E. W. FRITCHLEY het billijk dat den bouwheer een stel teekeningen van het gebouw met 't oog op latere veranderingen gegeven worden. Daar echter bleek dat zulks algemeen het gebruik was, werd ten slotte deze konklusie vastgesteld: Dat dit Congres van oordeel is dat de architect in dienst wordt genomen voor het voortbrengen van een gebouw en dat alle, daartoe door hem gemaakte teekeningen en stukken zonder eenigen twijfel zijn eigendom zijn. (Slot volgt.)

MEMBERS MANSIONS. VICTORIA-STREET, CITY OF WESTMINSTER. LONDON. S. W. JAN F. GROLL. ARCHITEKT. LONDEN. (BIJ DE LOSSE PLAAT)

Het afgebeelde, echt Londensche gebouw ligt op den hoek van Great Chapel-street en Victoria-street. In de eerstgenoemde straat meet het 96 M., in de tweede 50 M. gevel-lengte.

Het oudste gedeelte van het gebouw in Great Chapel-street is gehouden in zoogen. „Domestic Gothic”, d.w.z. huiselijke gothiek, in tegenstelling tot „Church Gothic” die voor gewijde bouwwerken toepassing vindt.

De hoek met den rijzigen toren, die later gebouwd is, vertoont een Renaissance-type, ingevolge opdracht van den bouwheer, waarin echter, ten einde een meer

harmonieus geheel te bereiken, eenige Gothische vormen zijn opgenomen.

De Rez-de-chaussée is ingenomen door de kantoren van de „Capital & Counties Bank Ltd.” en van andere Maatschappijen. In het sousterrain bevinden zich de kluisen, schrijfkamers en bureaux van de „City of Westminster Safe Deposit Ltd.”

De acht bovenverdiepingen bevatten „Residential Flats” (d. w. z. Etagewoningen) met restaurant, rook-, biljard- en leeskamers ten gerieve der bewoners.

De toren is 130 Engelsche voet hoog. De buitengevels zijn in Portland kalksteen en Penryn Graniet. De bouwkosten bedroegen £ 73.400 of f 880.800.

J. H. W. LELIMAN. B. I. DE VREDESPALEIS-PRIJSVRAAG. IV

Aanleiding van de artikels die in „De Bouwwereld” gewijd werden aan de Vredespaleis-prijsvraag, ontvingen wij enkele brieven met vragen, opmerkingen, raadgevingen enz. Slechts eene enkele wenschen wij daarvan te publiceeren.

De eerste belangstellende vraagt ons welke reden er voor bestaat dat de Catalogus van de tentoonstelling een grooter aantal inzendingen vermeldt dan het jury-rapport. De catalogus vermeldt 221 ontwerpen, de jury weet er slechts van 216.

Is het verschil te verklaren doordien enkele ontwerpen te laat inkwamen? Hoeveel te laat dan?

Ons immers is op stellige wijze medegedeeld dat een der wél beoordeelde ontwerpen, van Nederlandschen

oorsprong nog wel, twee dagen na het verstrijken van den inzendings-termijn is ingediend. Mocht dit inderdaad zoo wezen, dan zou eene zeer ernstige onregelmatigheid begaan zijn.

Het feit komt ons belangrijk genoeg voor om, indien onze zegsman onjuist is, eene positieve tegenspraak van de zijde van het Carnegie-bestuur uit te lokken.

Een ander belangstellend lezer zendt ons een stuk dat zeker de aandacht ten volle waard is. Daarin immers wordt aan het Carnegie-bestuur een weg gewezen hoe het uit de impasse kan komen, waarin de jury het geholpen heeft.

Dit stuk luidt:

Geachte Redacteur.

Naar aanleiding van uwe belangwekkende artikelen „De Vredespaleis-prijsvraag I-III” voorkomende in „De Bouwwereld” Nr. 24, 26 en 28, vraag ik om een plaatsje in uw blad.

Uw vaardige pen toonde helder aan, dat het Jury-rapport een verbazend stuk werk is, dat met f2000 + reis- en verblijfkosten per Jurylid werkelijk niet te duur is gekocht. „Het papier is goed, de druk fraai en de typografische uitvoering laat niets te wenschen over.” De inhoud... nu ja, die is bijzaak. En evenzeer natuurlijk dat de vergadering van onzijdige mannen, vrijzinnig genoeg geweest is om enkele bepalingen van het programma, als te eng bindend en al te zeer belemmerend voor de belooning en bekroning van ware kunst, ter zijde te zetten.

't Is waar, art. 8 van het programma zegt dat „door de aanvaarding van de opdracht, de leden der Jury zich ten volle vereenigd hebben met alle bepalingen van het programma enz., maar was het niet goed gezien dat de Juryleden daarover de natte spons haalden? Anders konden zij immers art. 5, luidende: „bijaldien de vervaardiger van eenig ontwerp een der bepalingen van het programma niet behoorlijk nakomt, blijft zijn ontwerp buiten aanmerking voor eenige onderscheiding” niet ter zijde zetten. Dat artikel was veel te bindend; geen kunstenaar-Jurylid kan zich door zulke enge bepaling laten leiden. En dan de bouwkosten — wie kan nu ware kunst vereenigen met een dubbeltjes-vraagstuk? Neen, de Jury kón artikel 8 niet handhaven!

Intusschen, het Carnegie-Bestuur is door die vrijzinnige opvatting in een kleine moeilijkheid geraakt, want het heeft de beschikking over een gelimiteerd bedrag van 16 ton gouds — daarvoor moet het Vredespaleis tot stand komen. Doch geen der gepremieerde ontwerpen kan daarvoor worden uitgevoerd naar het oordeel van U en van een breede schare andere zaakkundigen. Zoodat U met PICHEGRU de klassieke vraag stelt: „Wat nu?”

Uitstellen? Het geld op rente zetten? Verstandig beheerd heeft het Bestuur dan over een 15 à 20 jaar voldoende opgespaard om zelfs CORDONNIER's plan eer aan te doen. Wellicht is op dat tijdstip dan tevens de wereldvrede in de praktijk overgegaan.

Aanlokkelijk denkbeeld, dat tot mijn spijt niet uitvoerbaar is. De vredelievende Regeeringen vragen nú hun rooksalon voor de vredespijp. En bovendien, over 20 jaar is er misschien inplaats van den nieuwen al een nieuwste stijl, zoodat zelfs WAGNER's — voor het Hollandsch klimaat — zoo praktische platte daken, zijn zoo logisch aangespijkerde marmeren platen en zijn verguldsel, vieux jeu zijn. Het zou dan onrecht wezen aan die nieuwste „originaliteit” niet een kans te geven en dan krijgen wij een nieuwe lijdensgeschiedenis.

Uzelf, waarde Redacteur, beantwoordt uw „Wat nu?” dan ook anders. Twee wegen, zegt U, staan

open: erkenning van de Jury-uitspraak, of verwerping daarvan. Wordt de beslissing der Jury erkend, dan is het Carnegie-Bestuur moreel verplicht het Vredespaleis door den hoofdtrefker CORDONNIER te laten uitvoeren, volgens zijn eerstbekroond plan. Is het Carnegie-Bestuur evenwel overtuigd dat de programma-eischen door de Jury niet zijn gehandhaafd — dan moet zij tot herkeuring overgaan.

Toegegeven uw eerste conclusie: Mocht het Carnegie-Bestuur zich met haar Jury solidair verklaren, zijn eigen programma als scheurpapier beschouwen, wil het een ongelimiteerd bedrag voor het gebouw beschikbaar stellen, grof onrecht begaan tegenover de enkele bouwmeesters (naar uwe schatting 10 pCt. der inzenders) die zich aan de eischen van het programma hielden — dan komt aan CORDONNIER, en aan hem alleen, de eer toe met de uitvoering belast te worden; doch uitsluitend met de uitvoering van zijn bekroond plan, zonder radicale veranderingen. Wanneer echter bij die uitvoering het hoofdkarakter van CORDONNIER's bekroond plan wordt losgelaten — wijzigingen van ondergeschikten aard moeten natuurlijk altijd worden veroorloofd — begaat het Carnegie-Bestuur een grove onbillijkheid, niet slechts tegenover de 210 niet-gepremiëerde inzenders, maar ook tegenover de 5 overige prijswinnaars. Is het bijv. waar, dat drie van CORDONNIER's vier torens zouden moeten vallen om tot beneden de beschikbare bouwsom te komen, dan verliest CORDONNIER alle recht op uitvoering; want zijn op deze wijze gekortwiek plan ware vermoedelijk niet gepremieerd.

U ontkent, waarde Redacteur, dat CORDONNIER's plan, zooals het is, voor de beschikbare bouwsom kan worden uitgevoerd en ik geloof het met U. Om binnen dat bedrag te blijven zou CORDONNIER waarschijnlijk een geheel ander gebouw moeten ontwerpen. Erkenning van de Jury-uitspraak wordt dan ook door U verworpen en U geeft het Carnegie-Bestuur in overweging deze overboord te werpen en over te gaan tot herkeuring — onder uitbetaling van de door de Jury toegekende prijzen.

Dit laatste zal bij mij geen bestrijding vinden — het is echter wèl een vraag of het Carnegie-Bestuur zich daarmee zal willen vereenigen „recht doende als goede mannen”. Die premie-kwestie is dan ook een bijzaak van uw advies. De hoofdzaak is dat U herkeuring eischt.

Herkeuring! „Du spricht ein groszes Wort gelassen aus”? Of wilt U den waanwijzen vrager daarop antwoorden met Beurspoëzie „Beydt uw tijd” en mogen wij de nadere ontwikkeling van uw advies nog tegemoet zien?

Mag ik in afwachting daarvan ook eens een oplossing aan de hand doen? U weet de keizer en zijn kat zien toch altijd meer dan de keizer alleen.

Als nu eens CORDONNIER's bekroond plan, zonder radicale wijzigingen, wèl voor minder dan de beschikbare bouwsom ware uit te voeren? Dat is alléén met zekerheid uit te maken door eene behoorlijk te con-

troleeren detailberekening. Voor de hand ligt het dus dat het Carnegie-Bestuur CORDONNIER uitnodigt, zeg binnen drie maanden, een detailbegroting in te leveren voor zijn oorspronkelijk plan, zonder eenige wijzigingen ten aanzien van de eenmaal gekozen distributies, vormen of materialen en met door het Carnegie-Bestuur verstrekte eenheidsprijzen van de voornaamste materialen in het werk, tot grondslag.

„Zoo komen wij er niet; want dan blijkt het over drie maanden dat CORDONNIER zekerlijk moet afvallen en het Carnegie-Bestuur heeft alleen drie maanden tijdverlies, zonder winst in andere richting.”

Waarde Redacteur, ik was nog niet uitgepraat. En als nu eens die zelfde drie maanden benut werden om de vijf andere prijswinnaars gelegenheid te geven ten aanzien van hun plannen eene overeenkomstige detailbegroting in te leveren.

„Verloren moeite. Aan de bouwsom heeft geen der bekroonden zich beter dan CORDONNIER gehouden.”

Precies mijn idee, waarde Redacteur. Maar ik was nóg niet uitgepraat. En als nu het Carnegie-Bestuur, dezen uitslag voorziende, eens nóg een stap verder ging en niet alleen de zes gepremieerden, maar de negen van de engere keuze, waarvan U in Nr. 26 van uw blad gewaagt, of mogelijk zelfs de 16 der Ausschusz die in het Jury-rapport officieel genoemd

wordt, tot het inleveren van detailbegrotingen op gelijke voorwaarden, uitnodigde? Zou men dan nóg geen resultaat bereiken?

Ik vind in uwe artikelen de elementen die het vermoeden aan de hand doen, dat deze vraag door U bevestigend zal worden beantwoord — en onderwerp mijn denkbeeld gaarne aan uw critiek.

Inderdaad, er zou weinig tegen dit voorstel zijn. Laten de bekroonden maar eens voor den dag komen met hunne begrotingen! Dan zullen zij zelf aantoonen, dat zij op grond van het 5e programma-artikel buiten beoordeeling moesten blijven.

Handelende volgens de door den inzender aangegeven wijze, worden dan tevens uit de overige inzendingen van het door de jury in laatste schifting uitgekozen 9-tal — of wel uit het daaraan voorafgaande 16-tal — dat het naast in aanmerking zou komen als de onwettigheid der jury-uitspraak door de bekroonden zelf zou zijn bewezen, die ontwerpen uitgezift, welke aan de bouwsom nabij komen. Eene eventueele herkeuring zou daardoor zeer vergemakkelijkt worden en dat deze, gezien de absolute onwettigheid der jury-uitspraak vereischt wordt, lijkt mij steeds meer noodzakelijk wanneer men althans eenige waarde hecht aan eene billijke oplossing. En dat mocht toch wel bij de stichting van een aan de arbitrage en het recht gewijd monument!

GEMENGDE BERICHTEN.

Aan onze lezers en medewerkers.

Teneinde tijdverlies te voorkomen, wordt men beleefd verzocht, stukken voor de Redactie van „De Bouwwereld” bestemd, niet aan de Redacteuren persoonlijk te adresseeren maar aan de Redactie van „De Bouwwereld” Keizersgracht 559, Amsterdam.

Tentoonstelling Vredespaleis-ontwerpen. Voor de tentoonstelling van de ontwerpen van het Vredespaleis werden 5439 toegangsbewijzen verkocht, waaronder 598 doorlopende kaarten.

Torens te Puiflijk en Afferden, gemeente Druten. Men meldt aan de „N. R. C.” Nadat de heeren SCHEEPENS uit Den Haag en LUDWIG uit Nijmegen, hebben verklaard, dat de torens van Puiflijk en Afferden beide, maar de eerste het meest, behooren tot de gedenkwaardigheden van geschiedenis en kunst, zijn door het betrokken gemeentebestuur maatregelen genomen, dat de eerste voor ondergang wordt boehood door afbreking der spits en afdekking van den toren. Wat den tweeden betreft, van dezen is reeds vroeger de spits afgenomen, maar de muren staan nog in volle lengte en breedte. Om dezen naar eisch te restaureeren, zal nog al een sommetje geld gevorderd worden, zoodat het niet onvoorwaardelijk is, dat de raad der gemeente Druten bereid zou gevonden worden dezen toren kosteloos aan het rijk af te staan, die dan de volledige restauratie voor zijn rekening zou kunnen nemen.

De herstelling van het Heidelberger Slot. De Eerste Kamer van Baden handelt in de kwestie van het Heidelberger Slot helaas anders dan de Tweede heeft gedaan. Zelfs HANS THOMA, de schilder, heeft het ruïneplan niet verdedigd, maar mee betoogd, dat de Otto-Heinrichsbau „met alle mogelijke en technisch uitvoerbare middelen moet worden behouden”. Wel heeft de Eerste Kamer het door de regeering gevraagde, door de Tweede Kamer geweigerde krediet van 100.000 mark even-

min toegestaan, maar toch wel een „administratief krediet”, voor het geval de regeering een onmiddellijk ingrijpen noodig mocht oordeelen. Had de Tweede Kamer een prijsvraag willen uitschrijven, in de Eerste verklaarden alle redenaars daar niet van te willen weten. Het lijkt een strijd van natuurlijk kunstgevoel en deftig academische conventie! „N. R. C.”

PARIJS. Nieuwe Universiteitsgebouwen. Op het groote terrein op den hoek van de rue Saint-Jacques en de rue Gay-Lusac, zal een groot nieuw chemisch laboratorium der Parijsche universiteit gebouwd worden volgens ontwerp van den heer H. P. NÉNOT, de architect van de Sorbonne. Het terrein is zoo ruim dat de gebouwen door groote tuinen kunnen omgeven worden.

Het mooiste der groep gebouwen wordt het Institut océanographique dat de vorst van Monaco laat bouwen. Als voornaamste zaal bevat dit een groot amphitheater en eene monumentale vestibule. Voorts bestaat het in hoofdzaak uit museumzalen en laboratoria.

De herbouw van San Francisco. Om den herbouw van San Francisco te bevorderen wordt eene tentoonstelling van bouwmaterialen op touw gezet. Het zijn volgens de „New-Yorker Staatsz.” leden van het „Pacific Commercial Museum” die dit plan propageeren, daar zij uitgaan van de juiste opvatting, dat aan een snellen opbouw alleen dan te denken is wanneer voldoende bouw materiaal ter plaatse is, onverschillig waar vandaan het kwam.

Aangezien het nog geruimen tijd zal duren om de geweldige puinhopen op te ruimen kan de herbouw wel niet vóór 1 Januari a. s. beginnen. Vooral wordt getracht in Duitschland de fabrikanten werk te doen maken van de tentoonstellingen men hoopt dat zij met eene volledige en praktische inzending voor den dag zullen komen.

Het nieuwe Centraal-Station van den Pennsylvania-Spoorweg te New-York. De Pennsylvania-Railroad, die het grootste deel van het gebied tusschen New-York, Baltimore, Pittsburg en Chicago bedient, stopte tot nog toe te New-York aan den westelijken oever van de Hudson te Jersey City en ging niet door tot het eigenlijke New-York. Men moest de stad dus steeds bereiken met veerbooten. Deze hinderlijke toestand wordt nu verholpen doordien de spoor in een tunnel onder de Hudson door naar New-York wordt gebracht en dan onder den East River door, tot Long Island wordt verlengd. In de stad New-York ligt de tunnel voor den Pennsylvania-Spoorweg zoo diep onder het straatniveau dat andere ondergrondse sporen nog over hem heen gaan. Bij de nieuwe lijn die het doorgaand

en het voorstad-verkeer bedient wordt aan de 7de Avenue en de 32ste Straat een station gebouwd dat een der merkwaardigste stationsgebouwen belooft te worden.

Volgens de „Railroad-Gazette” krijgt het station 21 sporen met 11 perrons, waarvan drie van het voorstad-verkeer bestemd zijn, zijn de overige voor het doorgaand verkeer. De rails liggen ongeveer 11 M. onder het straatniveau. Het stations hoofdgebouw dat het oppervlak van vier huizenblokken (250 × 160 M.) bestaat, bevat behalve de verdieping met de perrons, nog vier verdiepingen.

Op straathoogte liggen alle de ingangen, de stations restauratie en voorts tal van winkels. Van de straat leiden twee hellingen voor rijtuigen, bagage- en ijsgoedkarren naar de eerste kelderverdieping. Deze is de eigenlijke hoofdverdieping van het station. Zij bevat als belangrijkste vertrek de groote wachtzaal, die in het midden van het gebouw dwars over de rails ligt en waarvan alle vier zijden door middel van trappen direct van de straat kan worden bereikt, terwijl zij buitendien vanaf de rijtuighellingen kan worden bereikt. De kaartjesloketten zijn tegen de wachtkamer aangebouwd, voorts zijn met haar verbonden de bijzondere wachtkamers voor dames en voor rookers.

Naast de wachtkamer ligt eene geweldig groote bagagehal die door liften met de perrons in verbinding staat. Tegen deze hal, ligt aan de andere zijde van de wachtkamer eene groote wandelhal, bij wijze van een hoogliggend dwarsperron. Ook deze is door middel van trappen en hellende vlakken direct van straat af toegankelijk. Zij staat met talrijke trappen en liften in verbinding met de perrons. De 3e verdieping onder den grond dient voor uitgang in is daartoe met de straat verbonden door trappen en liften, die zonder de andere verdiepingen te bedienen, in eens door gaan.

De perrons voor het voorstad-verkeer zijn geheel afgescheiden gehouden van die van het groote verkeer en hebben hunne eigen trappen, loketten enz.

Internationaal kongres voor goedkope woningen 1907. De permanente commissie der internationale kongressen voor goedkope woningen, (welke commissie te Brussel vergaderde in het ministerie van openbare werken) heeft in groote trekken het programma vastgesteld voor het kongres dat het volgende jaar in Engeland zal worden gehouden.

De Engelsche delegatie in de commissie stelde voor een ambulant kongres te houden dat in verschillende steden zou vergaderen opdat de leden ter plaatse de belangrijkste groepen van goedkope woningen zouden kunnen bestudeeren. De volgende punten werden van Engelsche zijde ter overweging aangeboden.

1. Door welke middelen zou het aan de overheid mogelijk zijn om goed gebouwde en goedkoop verhuurbare woningen te bouwen in een bij het bevolkingscijfer passend aantal.

2. Hoe moet eene zich daarbij aansluitende verdeling van den grond geschieden opdat ruimte voor openbare parken, speelplaatsen, tuinen enz. overblijft?

3. Hoe is op praktische wijze eene spoedige verbetering der huizen in hygiënischen zin te bereiken? Hoe is overbevolking der huizen te vermijden? Hoe is een minimum van hygiënische eischen in elke woning te bereiken?

4. Hoe is in de woningnood der plattelandsbevolking tegemoet te komen?

Het 50-jarig jubileum van de teerkleuren zal 26 en 27 Juli a. s. te Londen gevierd worden door eene internationale huldiging van den uitvinder WILLIAM HENRY PERKIN.

PERKIN was toen hij zijne ontdekking deed, assistent van AUGUST WILHELM HOFMANN, die sedert 1845 aan het Royal College of London onderwijs gaf. Bezigt met onderzoekingen die ten doel hadden de synthese van chinine, werd bij eene voorproef waarbij aniline gebruikt was, eene zwarte stof neergeslagen. Deze stof bleek enkele eigenschappen te bezitten, die de aandacht van den jeugdigen PERKIN zoo trokken, dat hij er zijne proefnemingen mede doorzette en ten slotte kwam hij daarbij tot eene prachtig violetgekleurde oplossing. De onderzoeker bij wien wetenschappelijken en praktischen zin gepaard gingen, wijdde zich sedert aan de technische volmaking van zijne uitvinding. Deze wordt in 1856 gepatenteerd en tegelijk werd begonnen met den bouw eener fabriek.

Dit was een moeilijk vraagstuk aangezien alle toestellen, die de kleine laboratoriumproeven op grooten schaal moesten uitvoeren, door PERKIN eerst moesten bedacht worden.

Het succes van dit eerste als Mauve- of Perkin-violet bekende product der aniline verf-industrie lokte ook anderen tot onderzoek. In 1859 wordt in Frankrijk een patent genomen voor het prachtig roode Fuchsine en sedert volgen de ontdekkingen elkander op. Er ontwikkelt zich eene groote nieuwe industrie die met name in Duitschland tot grooten bloei kwam.

De ommanteling van kwadrant- en kwadraatijzeren zuilen. In magazijnen en winkels worden tegenwoordig steeds meer de kolommen uit geklonken kwadrant- of kwadraatijzer samengesteld wegens de statische voordeelen dezer konstruktie.

Daar in zulke gebouwen een brandvrije ommanteling der zuilen niet te ontberen is en in 't belang van het publiek ook overal verlangd wordt, maakt men deze bekleding meestal door middel van cementijzer. Deze omkleeding is echter zeer lastig bij reparaties en vordert zeer nauwgezette arbeid. Daarom zullen de bekledingen van de firma A. L. THOMAS, Baugeschäft und Dampf Ziegelei, Crimmitschau-Leitelsch, voor dit doel zeker wel in den smaak vallen. Zij bestaan uit vormsteenen, die om de flenzen der kolommen grijpen en door het volgieten van de holle ruimten, waarbij de klinknagelkoppen het verband bevorderen, hechten zij zich vast aan de kolom. Daarbij wordt door wisselende stootvoegen, tengevolge van het directe verband een aanmerkelijke vermeerdering van de vaste samenstelling.

Opdat de steen bij het verzenden meer weerstand tegen mogelijke beschadigingen zal hebben, wordt de opening waarin de zuilenflens zal komen, door een gemakkelijk te verwijderen dunne wand gesloten. Het stellen gaat zeer gemakkelijk en buitengewoon vlug. Het werk kan door elken metselaar verricht worden, op drogen behoeft niet gewacht te worden, het werk wordt tegelijk met het plafond en de wandbekleding onderhanden genomen. De door een patent beschermde steenen zijn reeds bij meerdere fabrieks- en winkelgebouwen toegepast, bij de laatste ook als ondergrond voor stucmarmer.

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Delftsch aardewerk. De 5e aflevering geeft platen van diverse vazen en pullen, een bord, een beker, eene aardbeienbak en een theepot, terwijl op het titelblad een tegel is afgebeeld.

Architectura Nr. Een betreurenswaardig voorstel. Nieuwe aanbouw aan het Rijks-museum, een protest tegen het voorstel van B. en W. (zie „Bouwv.” blz. 231).

Loonbeweging der steenhouders in Arnhem en gevaarlijke steensoorten door JOSEPH CUYPERS. Sedert begin Juni is te Arnhem strubbeling in het steenhoudersvak naar aanleiding van de vraag der werklieden om voor het bewerken van schadelijke steensoorten twee cent per uur meer te ontvangen. Daarin is een beginsel uitgesproken waarvoor ieder rechtgeaard mensch sympathie moet voelen. Schrijver citeert vervolgens zijn rapport aan minister CUYPER. Hij wees daarin in het bijzonder op de nadeelgheid van zoogen. Bentheimer (of Gildenhauser) zandsteen en betoogde de noodzakelijkheid om:

a. zekere steensoorten volstrekt niet meer toe te laten; b. andere steensoorten alleen onder gunstige omstandigheden (openlucht b. v.) te laten verwerken.

Door den Minister van Binnenlandsche Zaken zijn reeds maatregelen genomen om in de bestekken het gebruik van Bentheimer steen en van andere, veel schadelijke stof verwekkende steensoorten te vermijden.

Een praktisch resultaat is dat op verschillende werken de Gildenhauser steen vervangen werd door Luxemburgsche zandsteen soorten (Udelfanger, enz.) die eenigszins kalkhoudend en dus minder scherp zijn. (Verg. „Bww.” 1906 blz. 169. P. BARKER SCHUT C.-I. Natuurlijke steen, een gevaarlijk materiaal).

De opening van het zevende internationale congres van architecten. Zie blz. 233.

Het architectencongres. De regeling van prijsvragen. Verslag van den wederwaardigheden van A. et A.'s voorstellen. Zie blz. 233.

TECHNISCH GEDEELTE. Accumulatoren door electrisch bedrijven hunne toepassing.

Binnenhoven en passages in steden. Naar „Deutsche Bauhütte.

Ontwerpen en bewerken.

Bouwkundig Weekblad Nr. 29. Verslag van de vergadering der Mij. 29—30 Mei l. l.

De St. Michaeliskerk te Hamburg, (met afb.)

De Opmerker Nr. 29. Het congres te Londen, een eenigszins humoristisch getint verslag van de bevindingen van een Nederlandsch congresganger.

Het politiebureau aan de laan van Meerdervoort te 's-Gravenhage.

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOONSTELLINGEN

De ontwerpen ingekomen in de prijsvraag voor een gemeentehuis te Zeist zullen tentoongesteld 24, 26 en 31 Juli en 2 Augustus a. s. van 9—12 en van 2—4 in het gebouw der Ambachtsavondschoon aan den 1sten Hoogeweg te Zeist.

PERSONALIA

De heer J. A. Frederiks, architect te Middelburg is benoemd door den koning van België tot ridder in de Leopolds-orde.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + + J. H. W. LELIMAN ADMINISTRATIE:
D. H. HAVERKAMP EN FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
KEIZERSGRACHT · 559 + + + + AMSTERDAM + + + + HEERENGRACHT · 281

Vijfde Jaargang. No. 31.

1 Augustus 1906.

HET 7E INTERNATIONALE ARCHITEKTEN-KONGRES. — LONDEN 16—21 JULI 1906

(Vervolg.)

In de Grafton Galleries werden, onder voorzitterschap van Prof. OTTO WAGNER en R. S. BALFOUR, dien Woensdagmorgen de besprekingen gehouden over de vraag: **In hoeverre moet de architect de theoretische en praktische opleiding van den handwerksman ontvangen,**

REGINALD BLOMFIELD hield de eerste voordracht. De Renaissance had het speciale vak van architect doen ontstaan, de 18e eeuw bracht de ontwerpen van teekenaars en deed de oude traditie dat de architect het handwerk kende, verdwijnen. In de 19e eeuw ontstond weer eene beweging, die inzag dat voor de studie der bouwkunst eene grondige technische kennis noodig is. Aan den anderen kant is er behoefte aan bouwmeesters, die niet in de technische zijde van hun vak opgaan met voorbijgaan van de architectuur.

Prof. LETHABY betoogde vervolgens dat het hedendaagsche ontwerpen berust op gewoonte. De stijlen van vroeger ontwikkelden zich op eene toenemend meesterschap van het handwerk. De voorraad van architectonische vormen bestaat voor een groot deel uit ontaarde herinneringen aan het vroegere handwerk. Waarvan zal de energie in de moderne bouwkunst afgeleid worden? Gedeeltelijk kan zij komen van de wetenschap maar zij vraagt ook een hoogstaand handwerk. De bouwkunst moet meer met den arbeid in aanraking komen. De architecten kunnen dan drie dingen leeren: 1o. Van de uitvoerders hunner werken kunnen zij vernemen wat deze voor goed werk houden; 2o. de hulp van den geoeffenden en zelfstandigen werkmans kan leiden tot het opgeven van het banale in bureaux ontworpen ornament; 3o. de praktische geoeffendheid der architecten zelf zal toenemen. In het bijzonder komen het timmeren en metselen in aanmerking. Een korte leergang daarin moest deel uitmaken van de studie der bouwkunst. Dit zou hunne

veelzijdigheid en daarmee hunne bruikbaarheid vergrooten.

FR. VAN GOBBELSCHROY las een rapport voor namens de Belgische Société Centrale dat uitbreiding van de opleiding van den architect bepleitte opdat hij zijn vak tot in onderdeelen beheerschen kon. Daarvan was tevens te verwachten het verdwijnen van minderwaardige architecten, personen die zich maar zoo noemen. In een twee-jarigen cursus moet de student leeren de grondige kennis der materialen en het gebruik van gereedschappen en werktuigen. Dan zouden artistieke en wetenschappelijke capaciteiten met technische vereenigd worden.

Prof. WAGNER sprak namens de Oostenrijksche Architecten Vereeniging, komende tot deze slotsom: dat de architect in theoretischen zin elk handwerk en alle door hem gebruikte materialen moeten kennen, maar dat het voor hem niet noodig is, ook de vaardigheid te bezitten deze vakken zelf te beoefenen.

De konklusie van den heer TRÉLAT, luidde dat de tijd, besteed aan eene theoretische en praktische opleiding in den aanvang zijner carrière voor den architect niet in verhouding zou staan tot het nut; de nadeelen zouden overheerschen. Wat de architect van het handwerk moet weten, leert hij al doende in zijn leven, dat gewijd is aan de toepassing der kunst.

ROBERT LESAGE (Parijs) ging na, hoe in Frankrijk de bouwkundige opleiding geregeld is en stelde een konklusie. Nadat daarover het woord gevoerd was door de heeren CUYPERS, MAURICE B. ADAMS en BLOMFIELD nam de heer LESAGE een amendement over van Prof. V. NAGY (Budapest), die betoogde dat de architect vooral bedreigd wordt door den ingenieur, voornamelijk sinds het gebruik van ijzer. De konklusie luidde: „Het kongres, overwegende dat de architect, de leider van het werk, onder zijne onmiddellijke direktie werklieden van den meest verschillenden aard heeft en

de diensten van de meest verschillende industriën gebruikt, geen aanleiding heeft om in elk dier vakken en industriën eene volledige kennis te bezitten, spreekt den wensch uit dat aan studenten in de bouwkunst de gelegenheid zal worden gegeven om op een algemeene maar juiste manier de techniek dier vakken en industriën te leeren kennen, zonder de bedoeling deze in de praktijk te kunnen beoefenen. Het spreekt ook den wensch uit, dat tusschen deze scholen internationale en geregelde betrekkingen zullen worden aangeknoopt."

Deze konklusie werd aangenomen na eenige bespreking, hoofdzakelijk tusschen de reeds genoemde heeren.

Interessant was daarbij de mededeeling van den heer E. WALKER (Boston), directeur van het technisch Instituut van Massachusetts en van het Teekende departement van het Kunstmuseum, omtrent de Amerikaansche opvatting van een architect: vóór alles man van zaken en organisateur van een bureau met specialiteiten op elk gebied, zich niet ophoudend met kleinigheden die hem zouden hinderen bij eene breede opvatting van zijn werk. Eene speciale aandacht te wijden aan het karakter en de bewerking van materialen achtte hij dan ook tijdverknoeiing.

Woensdagavond werden twee vergaderingen gehouden. De heer E. V. DAHLERUP (Denemarken) presideerde in de zalen van het Instituut de bespreking van: **De bescherming van nationale monumenten**, ingezet met eene voordracht van Prof. G. BALDWIN BROWN. Hij herinnerde aan het besluit van het vorige kongres, (Madrid 1904), waarbij het wenschelijk werd verklaard in elk land eene Vereeniging te stichten voor de bescherming van historische en artistieke monumenten. Terwijl op het vasteland het vraagstuk door de regeeringen in handen is genomen, ging in Engeland alles uit van partikuliere zijde. De British Ancient Monuments Protection Act van 1882 is aan partikulier initiatief ontsproten. In den laatsten tijd is, blijkens de aanvulling dier wet in 1900, echter meerdere belangstelling bij de regeering ontstaan. Op het vasteland werden voorts commissies voor de zorg der monumenten ingesteld en verordeningen dienaangaande uitgevaardigd. Meer kracht gaat evenwel uit van eene formeele monumenten-wet, gelijk enkele rijken, ook Engeland, er een bezitten.

Engeland is evenwel ten achter wat betreft de inventarisatie, die meestal verbonden is aan de taak der monumentencommissies. Het is de bedoeling dat het Congres in die richting invloed zal uitoefenen.

Ook de heer BESNARD (Parijs) las eene studie over het onderwerp voor. Hij wenschte meer eenheid in de werkwijze der onderscheiden landen. Allereerst betoogde hij de noodzakelijkheid van onteigening wanneer een uit een historisch, artistiek of archaeologisch oogpunt merkwaardig monument niet in goeden staat wordt gehouden. Ook over de omgeving, wanneer die voor het monument van belang is, moet de zorg zich

uitstrekken. Bij stadsuitbreidingen moet rekening gehouden worden met de monumenten en deze moeten in enkele gevallen als basis van zulke plannen genomen worden.

Verder somde spreker een aantal punten op als: nauwkeurige opname in geval van onvermijdelijke afbraak; verbod van reclame en aanplakken; behoud van de oorspronkelijke bestemming; de zorg voor de monumenten steeds toevertrouwd aan rijks-architekten; behoud van het oorspronkelijk stadskarakter bij uitbreidingen; aanmoediging van partikuliere vereenigingen, enz. Ten einde de liefde voor oude monumenten aan te moedigen, wenschte spreker o. a. in de scholen goede afbeeldingen op te hangen, terwijl de staat ook partikuliere uitgaven dient te steunen.

Prof. W. R. LETHABY besprak in het bijzonder het restaureeren, waarbij de oude monumenten te gronde gaan. Wanneer architecten restaureeren willen, laten zij het dan op papier doen, zonder het bouwwerk zelf te beschadigen. Wij kunnen nauwelijks één groot bouwwerk in Europa bezoeken of er zijn groote restauratiewerken in gang. Wanneer niet spoedig de opvatting verandert, dan zal er weinig van authentieke oudheid meer voor het nageslacht overblijven.

De Toskaansche Vereeniging van Ingenieurs en Architecten had eene bijdrage ingediend waarin de geschriften van haren Eere-voorzitter, wijlen Prof. GUISEPPE POGGI, over het behandelde onderwerp werden saamgevat.

Ook de heer TRÉLAT had een referaat ingediend.

De heer BESNARD stelde als konklusie voor: „dat de regeering de bevoegdheid zou hebben historische monumenten te onteigenen”, welke konklusie aangenomen werd.

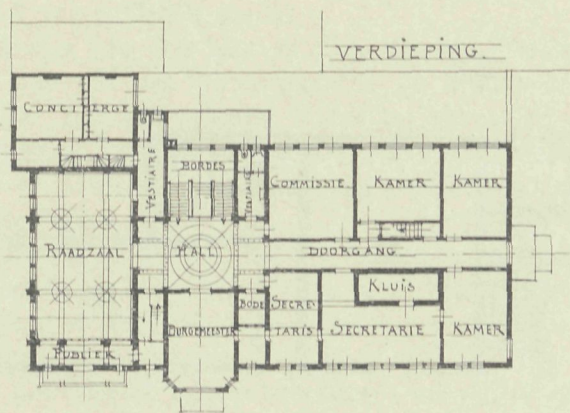
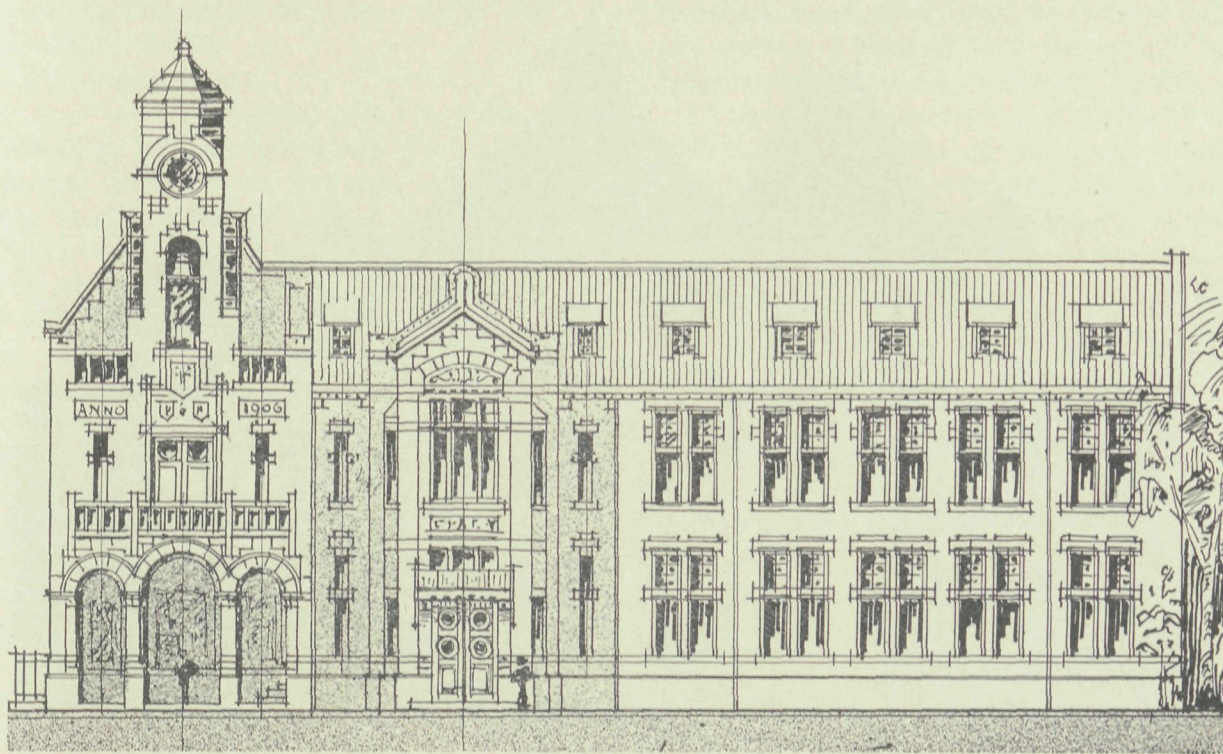
Van Engelsche zijde werd daarna eene andere, speciaal aan het Engelsche gouvernement gerichte uitnoodiging voorgesteld, om eene koninklijke commissie te benoemen en een inventaris saam te stellen.

Bij de bespreking merkte de heer CAROË op, dat op het vasteland juist gebleken was hoe gevaarlijk het was om de oude monumenten in handen van het gouvernement te stellen. Hij noemde eenige voorbeelden o. a. de restauratie van Carcassonne door VIOLLET-LE-DUC, die ondanks al zijne geleerdheid, den Gothischen geest niet begreep en dien uit de stad had verdreven. Na eenig debat o. a. of zulk eene meer nationale motie op den weg van het kongres lag, werd zij aangenomen.

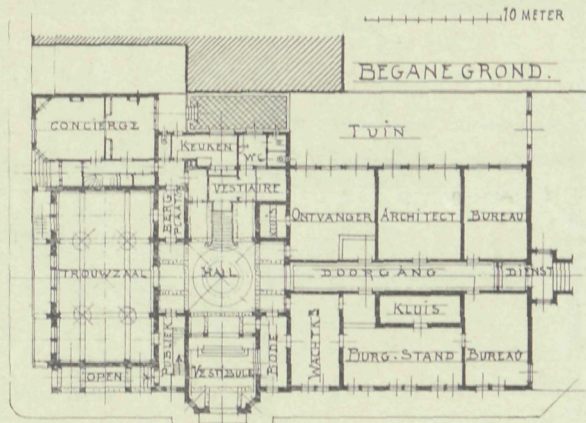
Gelijktijdig met deze avondbespreking was in de Grafton Galleries onder het gezamenlijk presidium van Sir W. EMERSON en CH. BULS aan de orde: **Het ontwerpen en uitbreiden van straten en pleinen.**

Namens de Société Centrale d'Architecture de Belgique werd door haar eereid CH. BULS, Brussels kunstzinnigen oud-Burgemeester, eene bijdrage voorgelezen. Deze onderscheidde drie gevallen: 1. het in Europa zeldzame geval van den bouw eener geheel nieuwe stad. 2. Een oud stadsdeel in een nieuw te herscheppen; men moet dan het schilderachtig karakter

PRJISVRAAG VOOR EEN GEMEENTEHUIS TE ZEIST

TWEEDE PRIJS.

JOS. HERMAN, ARCH. (AMSTERDAM)

bewaren en de oude monumenten behouden, trachtende daarbij de moderne behoeften te bevredigen. 3. Nieuwe voorsteden te voegen aan eene oude stad. Hierbij moet men nagaan het schema van de voornaamste verkeersrichtingen en dit aanpassen aan de topographischen gesteldheid, en voorts moet men het karakter der wijk in rekening nemen, al naar gelang dit een handels-, industrieel-, administratief, universitair-, populair- of burgerlijk type is. Dit karakter moet door vestiging van servituten vastgelegd worden.

De voornaamste straten dienen te bestaan uit rechte stukken, die echter elke 1000 M. moeten worden onderbroken of in een monument, als point-de-vue, eindigen.

De secundaire straten moeten daarentegen onregelmatig zijn.

Het stratennet dient zóó te zijn aangelegd, dat het

verkeer niet op enkele punten samengetrokken, maar daarentegen over de geheele stad verspreid wordt.

Wat de vrije plaatsen betreft, had men in de oudheid het forum als politiek, en de markt als commercieel centrum. In de middeleeuwen had men het plein voor de kathedraal en de groote markt voor het raadhuis. De heer BULS onderscheidde:

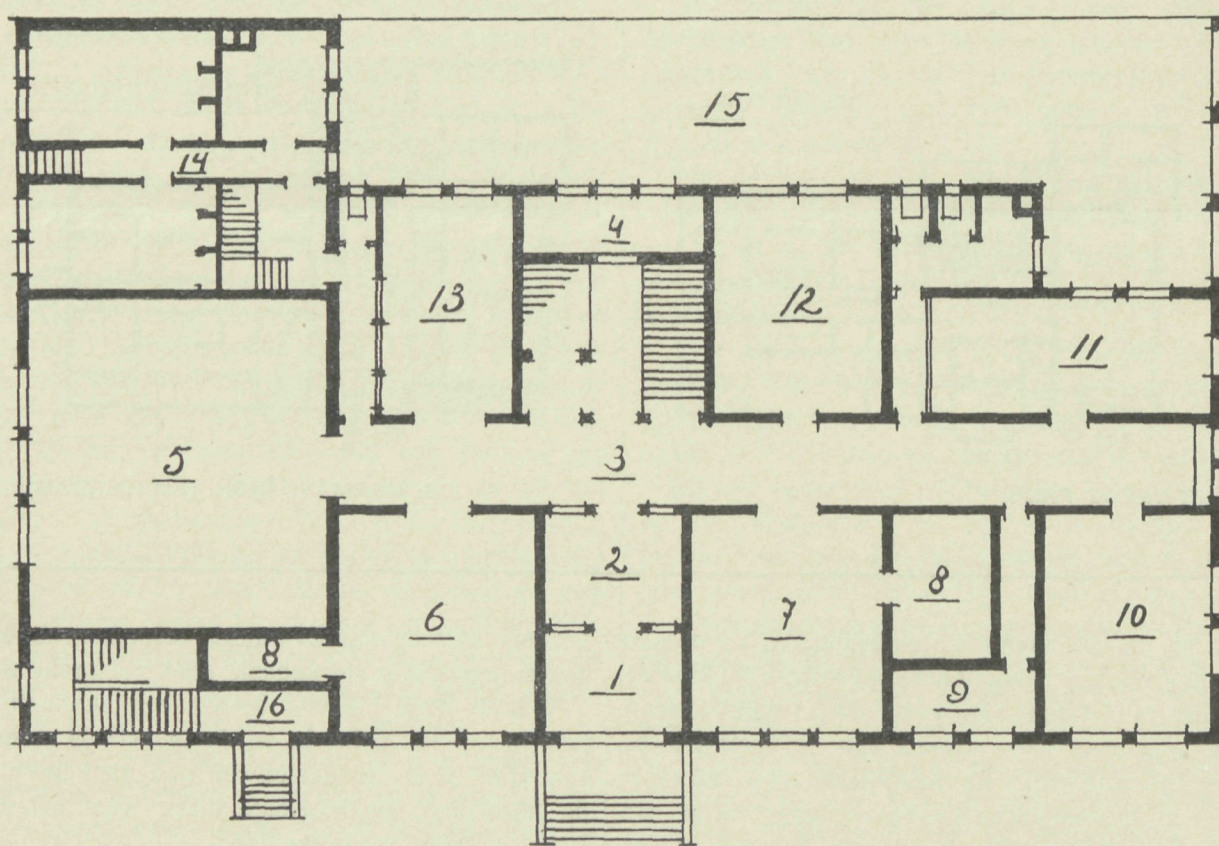
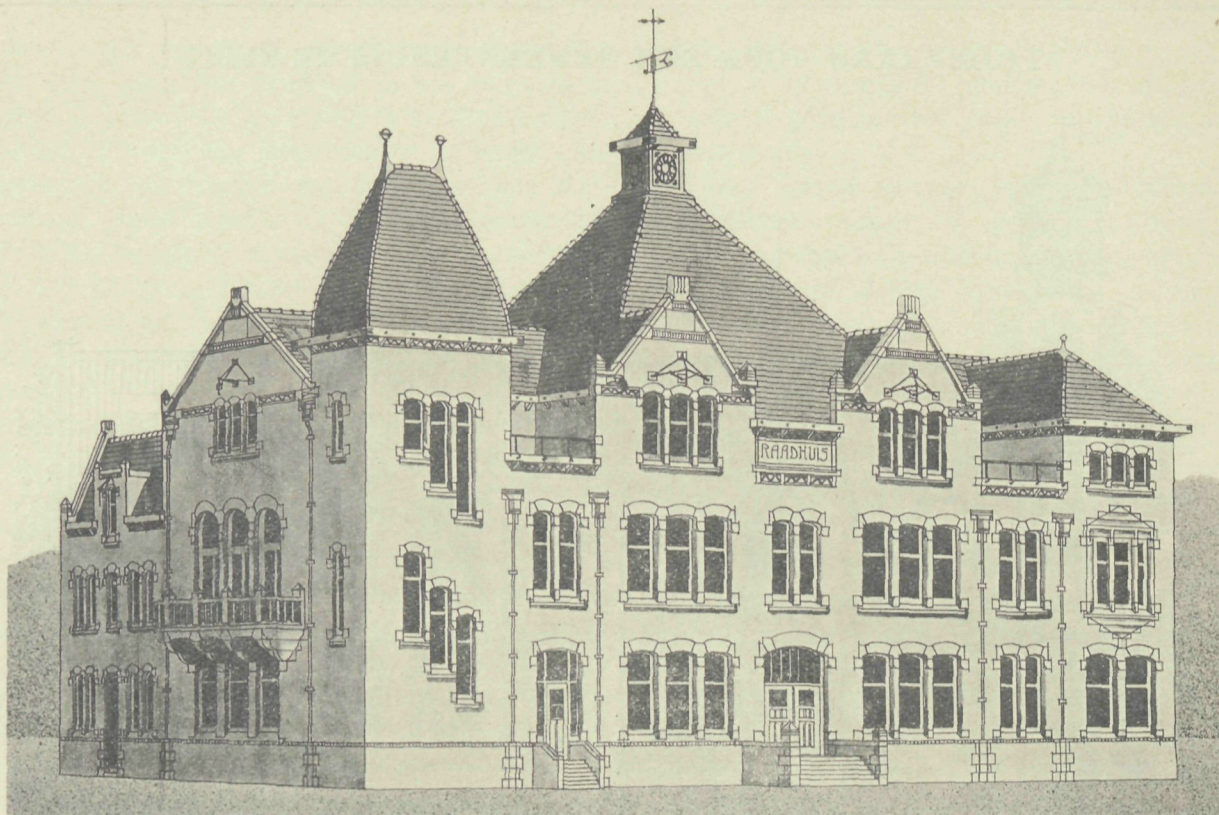
1. Verkeersplaatsen. Stervormige pleinen zijn te verwerpen. Zij zijn voor het verkeer niet gemakkelijk en staan niet fraai. De straten moeten in de hoeken der pleinen uitmonden.

2. Marktplaatsen. Het midden van het plein moet vrij blijven voor verkeer en er mogen maar weinige straten op uitkomen.

3. „Garages” voor stations. Het verkeer moet ver-

(Vervolg op blz. 245)

PRIJSVRAAG VOOR EEN GEMEENTEHUIS TE ZEIST

DERDE PRIJS.

D. HEINEKE, ARCH. (AMSTERDAM)

RENVOOI:

- 1. Entree.
- 2. Vestibule.
- 3. Gang.
- 4. Bodekamer.
- 5. Trouwzaal.
- 6. Bureau Gemeente-Ontvanger.
- 7. Bureau Burgerlijke Stand.
- 8. Kluis.

- 9. Vestiaire.
- 10. Gemeente-Architect.
- 11. Comptabiliteit.
- 12. Bureau.
- 13. Wachtkamer.
- 14. Woning van den Concierge.
- 15. Open plaats.
- 16. Entree Tribune.

deeld worden door plantsoen etc. en naar de stad dient eene monumentale entree te worden ontworpen.

4. Versierde pleinen.

5. Monumentale pleinen.

Wat den vorm der pleinen aangaat, worden ronde en achthoekige pleinen veroordeeld. De ovale vorm is aannemelijk. De wand van het plein moet een geheel schijnen en de toegangen moeten verborgen worden door hekken of poorten, terwijl de straten er met een knie op uitmonden. Asymetrie is bij de versiering verkieselijk. Geene fonteinen en standbeelden in het midden te plaatsen. Groepeerings van plaatsen leidt tot een schilderachtig effect.

De konklusie dezer voordracht luidde, dat met de aangegeven middelen eene moderne stad geriefelijk en hygiënisch te maken is en zij eene schoonheid verkrijgt, die haar tot een aangenaam verblijf stempelt. In de plaats van het onbewuste werken van den bouwmeester van vroeger, moet nu treden het bewuste scheppen van den modernen konstrakteur. De taak onzer hedendaagsche stedenbouwers moet zijn de steden te versieren met eene nieuwe schoonheid, wier elementen ontleend zijn aan de behoeften van een intens verkeer, van een gezond leven en door de aesthetische beginsels die afgeleid zijn uit de studie der wetten van artistiek genot.

Het referaat van den heer EUGÈNE HÉNARD (Parijs) betoogde het nut om de graphische en technische dokumenten van alle groote steden ter vergelijking volgens eene uniforme methode te verzamelen. Spreker ontleedde en vergeleek de plannen van Berlijn, Londen, Moscou en Parijs.

Een gezamenlijk rapport van POLLES Y VIVÓ, J. MAJÓ Y RIBÓS en BERTRAND DE QUINTANA beschouwde meer in het bijzonder de hygiënische zijde van den stedenbouw. Overeenkomstig de rapporten van de Internationale Kongressen van Tuberculose, Gezondheid en Hygiëne, onlangs te Parijs gehouden, kan het niet betwijfeld worden of een der hoofdvorwaarden van een hygiënische woning is, dat zij zoo veel en zoo lang mogelijk aan de zon is blootgesteld en frissche lucht ontvangt. In verband met de vermindering van de middaghoogte der zon naar gelang eene stad op hogere geografische breedte ligt, is het dus noodig, de straatbreedte met de geografische breedte der plaats te doen toenemen en de gevelhoogte tegelijkertijd te doen afnemen, ten einde hinderlijke en schadelijke schaduwen te voorkomen.

Voorts wees dit referaat nog meer in het bijzonder op een ander punt n.l. dat de verkeerswegen eener stad in geen geval zóó mogen worden aangelegd, dat zij zouden kunnen dienen als kanaal waarin de slechte gassen van een stadsdeel zich kunnen verspreiden naar andere. De gebouwen waarin ongezonde industriën worden beoefend mogen dan ook niet dusdanig gelegen zijn, dat de heerschende wind hunne uitdampingen naar bewoonde wijken voert.

De voordracht van Dr. J. STÜBBEN (Berlijn), de

autoriteit voor den hedendaagschen stedenbouw, werd met lantaarnprojecties toegelicht. STÜBBEN's denkbeelden zijn echter te bekend dan dat hij hier nieuwe kon ontwikkelen. Het referaat bestond uit drie deelen:

1. Het ontwerpen van straten. Na te hebben stilgestaan bij de eischen van het verkeer, dat de breedte der wegen bepaalt, behandelde spreker de eischen der gezondheid. Straten in de richting Oost-West zijn te vermijden met het oog op den inval van de zon. De breedte eener straat moet minstens gelijk zijn aan de hoogte der aanliggende huizen. Breede straten kunnen door voortuinen en beplanting veraangenaamd worden. Wat de schoonheid betreft, is evenveel te zeggen voor rechte straten als voor kromme, evenveel voor een regelmatige rooilijn als voor eene onregelmatige. In heuvelachtig terrein vergemakkelijken kronkelende straten het verkeer. In vlak terrein kunnen redenen van praktischen aard of wel de artistieke bedoeling van den ontwerper den doorslag geven. Te lange rechte straten moeten evenwel door richtingsverandering of door omlegging van de rooilijnen gebroken worden. Eene afwisseling der straatbreedte kan tot de schoonheid veel bijdragen. Iedere straat moet individueel ontworpen worden en gezocht moet worden naar afgesloten stadsgezichten.

2. Het ontwerpen van open ruimten. Verschillende verkeersrichtingen mogen elkander niet in één punt snijden; marktpleinen dienen wel in de nabijheid van een hoofdweg te liggen, maar zij mogen niet door rijtuigverkeer doorsneden worden. In het belang van de toetreding van versche lucht moet een groot aantal open ruimten, tuinen, speelplaatsen, parken en wandelplaatsen, in een stad voorkomen en wel minstens 10% van totale stadsoppervlak. Ook ieder plein moet voor zich beschouwd worden. De schoonheid van pleinen berust in hoofdzaak op hunne omlijsting. Men moet voorts te groote open ruimten vermijden; vrijstaande gebouwen worden het best geplaatst aan den omtrek en niet midden op een plein.

3. Het ontwerpen van steden. Spreker wees op het leerzame van den ontwikkelingsgang van den stedenbouw: de regelmatige steden van het antieke Griekenland; de regelmatige en onregelmatige steden der Romeinen; de onregelmatige steden uit de vroege middeleeuwen; de regelmatige aanleg van het laatste deel der middeleeuwen; de steden en wijken van den baroktijd; de schematische steden van Amerika; de, meestal geometrisch aangelegde, stadswijken van de XIXde eeuw; ten slotte de moderne denkbeelden.

De moderne beginselen van den stedenbouw met betrekking tot verkeer, hygiëne en schoonheid berusten grootendeels op de boven aangegeven denkbeelden. Wij kunnen nergens een stadsaanleg van vroeger eenvoudig navolgen, sinds de eischen van het verkeer en van de hygiëne zoo gewijzigd zijn. Het is van belang dat het grondplan eener stad duidelijk is. Het artistieke probleem bestaat er in om volkomen de praktische eischen te bevredigen met gebruik van schoone vormen, d.w.z.

in den open lucht fraaie omljstingen te scheppen om open ruimten die voldoen aan de eischen van het verkeer en de hygiëne. Bij deze voegen zich echter economische en sociale eischen. Van den aanvang af moeten, in verband met de omgeving en met de ligging ten opzichte van spoor- en waterwegen, stadsgedeelten voor verschillende doeleinden worden bestemd en aangelegd, die dan elk een eigen karakter krijgen.

Spreker wees er voorts op hoe niet alleen bestaande monumenten, mooie straten en landschappen moeten worden behouden, maar men moet van de monumenten en de ligging ook zooveel mogelijk gebruik maken ten einde aan eene stad een kenmerkend type te geven.

GASTON TRÉLAT (Parijs) betoogde meer in het bijzonder de wenschelijkheid om, gebruikmakende van de gemakelijkheid en snelheid der moderne verkeersmiddelen, de bevolking uit de ongezonde en overbevolkte centra te verplaatsen naar ruim gebouwde, in tuinen en parken gelegen voorsteden. Hij kwam dan ook tot de konklusie dat zulke plannen, voor het te laat is, moeten ontworpen worden. Zij zouden dan binnen de perken van de plaatselijke behoeften en geldmiddelen uitgevoerd worden, maar er zou dan niets tot stand komen dat niet beantwoordde aan een ideaal, dat met de wetenschap van den tijd verband hield.

(Slot volgt.)

HET VREDESPALEIS (INGEZONDEN)

Niets nieuws onder de zon.

Men uit de moeilijkheid te geraken, waarin men met de Vredesprijsvraag gekomen is, raadde een inzender in uw blad aan: „Laat de bekroonden maar eens voor den dag komen met hunne begrotingen.”

In 1885, toen de bekroning van de ontwerpen, ingekomen op de Amsterdamsche Beursprijsvraag, had plaats gehad, verlangde de Gemeenteraad overlegging der begrotingen. Burgemeester en Wethouders gaven gevolg aan dien wensch, om ingelicht te worden omtrent de kosten van de twee in de eerste plaats bekroonde ontwerpen.

Mij werd opgedragen, een begrooting voor ieder der ontwerpen te maken. Die begrotingen bedroegen f 4.000.000 voor CORDONNIER en f 3.000.000 voor GROLL en OHMANN. En er was slechts f 1.500.000 beschikbaar!

De ontwerpers werden toen uitgenoodigd, voorstellen

tot bezuiniging te doen. Met veel moeite konden de cijfers tot f 2.017.753 en f 1.725.442 teruggebracht worden. Maar bij uitvoering zou zeker een belangrijke overschrijding dezer ramingen hebben plaats gehad.

Het resultaat was, dat de Raad besloot, Burgemeester en Wethouders te ontslaan van de verplichting, om een der beide ontwerpen te doen uitvoeren.

Ik ben wel zeker, dat als men ditmaal weder aan het ramen gaat, een zelfde resultaat zal volgen.

De Beurs is tenslotte door BERLAGE voor ongeveer het beschikbare bedrag gebouwd. Maar de zuinigheid heeft de wijsheid bedrogen.

Wie zal het Vredespaleis bouwen? Hopen wij, dat deze uitverkorene den moed zal hebben, om zijn „principalen” met nadruk aan het verstand te brengen, dat twee maal twee nog altijd vier is.

A. W. WEISSMAN.

DE GOEDE MANIER VAN VLOEREN TE OLIËN

De „Deutsche Bauhütte” bevatte onlangs eene bijdrage van den heer H. HILLIG, welke ons in voldoende mate trof om er enkele opmerkingen uit over te nemen.

De schrijver waarschuwt tegen het herhaaldelijk oliën en daarna nog lakken van vloeren.

Lijnolie-verniss droogt door oxydatie. Daarom droogt eerst de bovenste laag. De onderliggende lagen blijven daarentegen nog lang nat en drogen eerst gaandeweg. Het zou ook niets helpen indien men trachtte den drogingstijd te bekorten door toevoeging van een of ander siccatief. Men bevordert daarmee het ontstaan van leelijke scheuren in de verflaag.

Uit het bovenstaande kan men ook de goede manier van het behandelen van vloeren afleiden. Men moet er n.l. op letten dat er steeds zoo weinig mogelijk olie gebruikt wordt.

Wanneer het gaat om eene behandeling van ruw hout met lijnolie, dan mag niet meer olie gebruikt worden dan het hout kan opzuigen. Deze olie oxydeert

in de poriën van het hout en vult deze bij de eerste maal oliën. Bij de tweedemaal oliën, kan de olie reeds niet meer zoo volkomen opgenomen worden door de poriën van het hout, wijl deze reeds gevuld zijn. Hoogstens zuigen dan enkele plaatsen, de omgeving der takken of de breede jaarringen in het spint, nog olie op. De kwasten zelf, blijven in den regel reeds bij de eerste maal oliën blank, een teeken dat zij door hun harsrijkdom en hunne dichte structuur niet in staat zijn olie op te zuigen. Hetzelfde geldt voor pitch-pine-hout en voor hout dat zeer rijk aan hars is en daarom meestal reeds bij de eerste maal oliën blank blijft.

Dat de olie blank op het hout blijft staan, moet vooral bij pitch-pine hout, onder alle omstandigheden vermeden worden. Want juist deze olielaag droogt zeer moeielijk en zij is de denkbaar ongunstigste ondergrond voor verdere olielagen, die dan natuurlijk ook niet hard opdrogen, of voor lak, dat op zulk een ondergrond spoedig scheurt. Men moet op harsrijk hout het ontstaan

van een blanke olielaag daardoor vermijden dat men de olie zeer dun opstrijkt en op pitch-pine in het bijzonder nog met terpentijn verdund. Bij pitch-pine kan men er nog eenig sikkatief bijvoegen en kan men onmiddellijk daarna lakken, eerst met een dunne lak en daarna met speciale vloeilak.

Gaat men zoo te werk dan krijgt men eene absoluut zekere geoliede vloer, waarbij ook de schoonheid van het pitch-pine geheel tot haar recht komt en die, doordien de oliehuid ook tegen mechanische invloeden bestand is, het hout tegen slijtage en tegen vuil worden beveiligd.

Op dezelfde wijze kan men te werk gaan bij harde houtsoorten, eikenhout, enz.

Bij vloeren van zachte houtsoorten kan men dezelfde wijze van werken volgen. Het is dan evenwel noodig, wijl de houtcellen minder met hars verzadigd zijn en ook een lossere en sponsachtiger structuur vertoonen, om te gronden met gewoon, maar onvervalscht lijnolie-vernis, zonder verdunning met terpentijn. Maar natuurlijk ook in een dunne laag. Men kan hierbij ook eenig sikkatief voegen, 't geen daarom aan te raden is omdat dan de olie spoediger oxydeert, harder wordt en een betere, dichten ondergrond oplevert, zonder echter zijne consistentie te verliezen, gelijk dat bij verdunning met terpentijn zou geschieden. Deze consistentie is noodig omdat zij de poriën van het hout reeds met ééne laag afsluit, terwijl anders eene tweede olielaag zou noodig wezen, die dan zeer gemakkelijk tot de reeds aangeduide nadeelen zou leiden.

Is deze eerste olielaag goed gedroogd, 't geen gewoonlijk eenige dagen duurt, al schijnt de vloer reeds na enkele uren droog, dan kan men beginnen met lakken. Een enkele laag lak is voor een vloer altijd nog tienmaal beter dan eene laag zuivere olie. Want de olielaag droogt nooit zoo hard op dat zij weerstand bieden kan aan uitwendige invloeden. Eene laag lak bezit zoowel de noodige hardheid als den veerkrachtigheid, die gewenscht is opdat onder mechanische invloeden de deklaag van den vloer niet spoedig zou verslijten. Want ook eene zeer harde vloer zooals bijv. bij spirituslak zou ontstaan, is ook niet het ideaal van doelmatigheid.

Het ideaal is veeleer een verf met de eigenschappen van linoleum en die zoowel elasticiteit als weerstand tegen mechanische beschadiging zou bezitten. In beginsel is linoleum (bestaande uit geoxydeerde lijnolie met fijn kurk gemengd) niets anders dan eene gewone lijnolieverf (= geoxydeerde lijnolie vermengd met minerale of metallische verstoffen.) Het verschil zit slechts in de stof waarmede de lijnolie gemengd is en in de dikte van de laag. Daarom is een zuivere olieverf op een vloer nog altijd het beste, voor zoover die bestaat uit zuivere lijnolie, vermengd met een weinig lak. Dat is een lakverf of ook een goede zuivere vloerlak.

Men ziet dus dat het er niet zoozeer op aankomt het hout te beschermen door eene dikke en herhaalde opgestreken laag — 't geen juist schadelijk is — als wel om te zorgen voor dunne lagen, goede droging en organische verbinding der verschillende lagen.

GEMENGDE BERICHTEN.

Aan onze lezers en medewerkers.

Teneinde tijdverlies te voorkomen, wordt men beleeft verzocht, stukken voor de Redactie van „De Bouwwereld” bestemd, niet aan de Redacteuren persoonlijk te adresseeren maar aan de **Redactie van „De Bouwwereld” Keizersgracht 559, Amsterdam.**

Het Vredespaleis en zijn toekomstige omgeving. Onder dezen titel schrijft de heer MARIE A. VAN NIEUKERKEN uit Davos een ingezonden stuk in „De Nieuwe Courant” van 21 Juli 1906. Uitgaande van het idee — dat wij in geen enkel opzicht deelen — dat het Vredespaleis op Zorgvliet uitstekend geplaatst is, betoogt de heer VAN N. dat het nu zaak is de omgeving er bij aan te passen. Hij had gewenscht, dat tusschen de verschillende autoriteiten overleg gepleegd was omtrent de plaatsing van de noodige openbare bouwwerken, als museum, stadhuis, etc., gegroepeerd om het Vredespaleis.

Wij meenen zoo duidelijk onze meening over de keuze van Zorgvliet gezegd te hebben, dat wij thans naar aanleiding van 't bovengenoemde ingezonden stuk, maar niet het twistgeschrift zullen heropenen.

Vredespaleis als illuminatiestuk. Men meldt ons uit 's-Gravenhage dat op den verjaardag der koningin wederom een verlichting van het Haagsche Bosch zal plaats hebben waarbij het groote stuk op den tweeden vijver zal voorstellen een imitatie van het met den eersten prijs bekroonde ontwerp voor het Vredespaleis, naar de perspectief-teekening van CORDONNIER.

Verdiepingswoningen. In de Haagsche bladen lezen wij van een plan om op een terrein aan de Frederik-Hendriklaan een groep huizen te bouwen volgens het Duitsche „Verdiepingswoning”-stelsel. De architecten HOEK en WOUTERS en de ingenieur Jos. C. VAN DOOREN hebben een reis naar Berlijn gemaakt om van de inrichting van dergelijke woningen in alle bijzonderheden een studie te maken.

Volgens hun ontwerp zou een gebouw worden opgericht van 50 M breedte en 32 M diepte, met grooten binnentuin, en waarin op elke verdieping zes woningen van 6 à 8 kamers ontworpen zijn en verdere gemakken, alle door middel van een centrale trap met elektrische lift en afzonderlijke trappen in de vleugels te bereiken.

Deze woningen — welke door inrichting en huurprijs bestemd zijn voor den goeuden stand — zullen centraal verwarmd worden, en behalve van de gewone gas- en elektrische leidingen van eene stofzuigerinrichting voorzien zijn.

De ontwerpers zijn voorts van meening, dat deze soort van woningen ook tot op zekere hoogte kan medewerken tot oplossing van het dienstbodenvraagstuk. De conciërge neemt de boodschappen aan en weert alle straatventers en andere ongenooide gasten; de bewoners kunnen telephonisch hunne bestellingen aan leveranciers doen, zoodat een dienstbode voldoende zou kunnen zijn voor het huiswerk.

Een zilveren Jubileum. Naar wij vernemen zal het 25-jarig bestaan der Rijksschool voor Kunstnijverheid en de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijs, beide gevestigd in het Rijks-Museum, in het begin van September op feestelijke wijze worden herdacht.

Op een nader te bepalen datum zal in de eerezaal van het Rijks-Museum een receptie worden gehouden en zullen drie tentoonstellingen worden georganiseerd: één van het werk der leerlingen in de Kunstnijverheidsschool, één van het werk der leerlingen in de Normaalschool voor Teekenonderwijs en één in het Suasso-Museum van werken van oud-leerlingen van beide scholen.

Hier zal men o. m. werk aantreffen van heeren Pier Pander te Rome, C. W. Nijhoff, directeur der Quellinusschool, C. A. Dunselman, H. Ellens, A. P. Hahn, Joh. Kromhout, T. v. d.

Laars, J. J. C. Lebeau, J. Visser, M. Huyzinga, J. H. Schröder, L. F. Edema v. d. Tuuk, A. F. H. Falise, F. Werner, H. en M. Zwollo, R. R. Mendes da Costa, J. W. A. Naber e. a.

Voorts zullen de leerlingen der Kunstnijverheidsschool een gekostumeerd middeleeuwsch feest geven op het Muider slot, dat op dit oogenblik door hun directeur, den Heer J. W. H. Berden, wordt gerestaureerd. Op den dag van dit feest — 6 September — is het Slot voor niemand toegankelijk dan voor genoodigden.

Opgravingen te Argos. Door de Commissie voor Nederlandsche opgravingen te Argos wordt het volgende medegedeeld:

In de twee weken verlopen tusschen 26 Juni en 10 Juli is de Romeinsche waterleiding nog nader onderzocht, vooral de wijze waarop het water door in de rots gehouwen leidingen en aarden buizen van het hoofdreservoir — een zeer interessant bouwwerk — naar de agora gedirigeerd werd.

Verder zijn op de ongeveer 120 M. lange terreinstrook tegen de helling van den Larissa tusschen het hoofdreservoir voor de waterleiding en het antieke theater, zorgvuldige onderzoekingen gedaan. Dit terrein blijkt reeds van de zesde eeuw vóór onze jaartelling af tot in den Byzantijnschen tijd toe, als begraafplaats te hebben gediend. Onderscheidene grafstenen met opschriften en vazen, uit graven afkomstig, zijn daar gevonden. Bovendien zijn in de onmiddellijke nabijheid van het theater thans de grondslagen van een aanzienlijk archeisch gebouw, op een terras gelegen, te voorschijn gekomen. De ontgraving hiervan kon voorloopig niet worden voortgezet, daar men zich hier op particulier terrein bevond. Iets hooger tegen de rots-helling aan zijn verscheidene kleinere terrassen ontdekt, op welke in het klassieke tijdperk altaren en wijgeschenken stonden. In een latere periode kwamen daarvoor kleine woonhuizen in de plaats. Op één van dezen terrassen is o. a. gevonden een statuette, voorstellende Hekate. Ook een „inwijdingsinscriptie” voor Iris en Serapis kwamen aan het licht.

„N. R. C.”

De restauratie van den Dom te Aken is sinds eenige jaren gestaakt. Er was heftige kritiek op uitgeoefend en aangezien de geleerde, op wiens adviezen men afgang, de juistheid van een deel dier kritiek erkennen moest, werden voorzichtigheidshalve de werkzaamheden geschorst. Dit is nu drie jaar geleden.

De duitsche keizer evenwel stelt in den Dom te Aken groot belang. Hij heeft destijds den raad gegeven er maar vooral veel byzantijnsche mozaïeken ter versiering in te maken, een wensch waaraan met ijver gevolg is gegeven. Z. M. heeft nu onlangs tot spoed aangemaand, maar er schijnen, nu het oog van den kritikus waakt, nog tal van onoplosbare moeilijkheden voor een juist herstel te zijn. (De belangstellende lezer zij verwezen naar het artikel: De karolingische bouwkunst. „Bww.” 1906 blz. 68 en 75).

Een bibliotheek. PIERPONT MORGAN doet te New-York een bibliotheek bouwen die schatten gelds kosten en wonderen van technischen arbeid vertoonen zal. Bronzen deuren, marmere zuilen, bijzondere soorten hout zullen worden gebruikt. Over de boeken en manuscripten, die dit prachtige bouwwerk zal beschutten, wordt nog een geheimzinnig stilzwijgen bewaard. Sedert lang verzamelt MORGAN oude handschriften, zeldzame uitgaven, miniaturen, oude bijbels enz. Twee bibliothecarissen zullen van dit alles een catalogus samenstellen, en dan, na de voltooiing, hoopt men dat van deze schatten de sluier weggenomen zal worden.

Deze bibliotheek is voor eenige jaren in „De Bouww.” 1903 blz. 237, afgebeeld.

Opleiding van sjouwerlieden. Onder den Engelschen naam „unskilled labour” verstaat men dien arbeid, waarvoor geen opleiding noodig is.

De handeling van steenkool of piggijzer versjouwen wordt geleerd door het te doen; het is een zaak van ervaring; toel. kan men daar even goed voor leeren als voor timmerman of bankwerker. Het is gebleken, dat door onderwijs zelfs in dat vak meer arbeid kon geleverd worden. De geoefendheid van sjouwerlieden, die steenkool opscheppen of staven ijzer vervoeren, bepaalt zich tot het verwerken van de grootste hoeveelheid met de kleinste moeite, want de krachten van den werkmans zijn begrensd en moeten zooveel mogelijk gespaard worden, anders zal hij vóór het einde van het dagwerk uitgeput zijn.

FRED. W. TAYLOR leerde, uit een onderzoek, door hem, met het oog hierop, ingesteld, dat de meeste sjouwerlieden een groot gedeelte van hun kracht vermorsen door verkeerde bewegingen. Bij het overladen van piggijzer bijv. zal de man bukken, den staf oplichten en even wachten, voor hij den staf verder brengt.

Door de beweging in ééns door te maken, waardoor de staf in beweging blijft, totdat hij in de kar is gestort, bleek, dat de man niet alleen meer dan vroeger kon verplaatsen, maar zelfs viermaal meer. Evenzoo ging het met verwerken van

steenkolen, hoewel daar het resultaat niet zoo verrassend was.

Uit het bovenstaande blijkt, dat het oefenen van sjouwerlieden even belangrijk is als het oefenen van de zogenaamde „skilled labourers”. En, daar er altijd nog genoeg materialen overblijven, die enkel door handenarbeid kunnen verwerkt worden, is het van belang ook dit punt eens onder de oogen te zien, en, al is het geen oefening van de hersenen, maar van de spieren, die oefening niet uit het oog te verliezen.

(„Vraag en Aanbod”)

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

Von der Wiege zum Grabe. Ein Beitrag zur Sächsischen Volkskunst. Im Auftrag des Vereins für Sächsische Volkskunde herausgegeben von Professor OSKAR SEYFFERT. 72 Tafeln in Bunt und Schwarzdruck. — GERLAG und WIEDLING, Wien. Buch- und Kunstverlag. — (20 Mark).

De volkskunst, na tot voor kort door slechts enkele gewaardeerd te zijn, ontmoet belangstelling. Men ontdekte er eene rijke en onuitputtelijke bron in van frissche en krachtige kunstgeest, waarmede men zijn voordeel wilde doen. Na het zoo vaak gekunstelde werken in historische en moderne stijlen.

Het hier aangekondigde werk is een nieuw bewijs van den rijkdom en de veelzijdigheid van den kunstzin die volkskringen eertijds ten toon spreidden tot in de voorwerpen van het meest gewone dagelijksche gebruik.

Al is Saksen geenszins een land, dat in dit opzicht bijzonder uitblonk, toch levert deze kollektie van 72 platen een rijke schat van gegevens op elk gebied, getuigend door den bonten, vroolijken kleurentooi en de rijke verscheidenheid van vormen van eene sterke en aangeboren behoefte aan kunst. De technische vaardigheid, niet steeds op dezelfde hoogte staande van de fantasie, wordt vaak een zeker naïef en soms zelfs een komisch effect bereikt.

In deze interessante kollektie platen, die begint met de wieg en eindigt met het grafkruis, trekt als het ware alle fasen van het volksleven ons voorbij.

Architectura Nr. 30 De opvoeding in de architectuur. Voordracht van Dr. MUTHESIUS op het kongres te Londen.

De conclusies van het Congres. Het zevende internationale architecten-congres door Th., een overzicht.

TECHNISCH GEDEELTE. Accumulatoren voor electrisch bedrijven en hunne toepassing.

Ontwerpen en bewerken (vervolg).

Bouwkundig Weekblad Nr. 30. Zevende internationaal congres voor architecten, mededeeling der conclusies, (zie „Bouww.” Nr. 30, 31, 32).

Een schets van Prof. MANCINI, naar 't stadhuis te 's-Gravenhage.

De Opmerker Nr. 30. Het congres te Londen.

Linoleum met duurzame versiering, beschrijving van de vervaardiging van zoogen. „Inlaid”.

In een ingezonden stuk beschuldigt de heer J. STEFFENS JR de Jury van de prijsvraag voor een Raadhuis te Zeist, van partijdigheid.

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOONSTELLINGEN

Tentoonstelling Prijsvraag Raadhuis Zeist. Op verzoek zal de tentoonstelling van ingezonden ontwerpen voor een Gemeentehuis te Zeist, ook Zondag 5 Augustus a. s. 's middags van 2—4 uur geopend zijn.

Prijsvraag Stadhuis Londen. Voor het maken van plannen van een stadhuis te Londen, gelegen op een terrein tusschen de Westminster- en de Waterloobrug, kunnen architecten van alle naties mededingen. De mededinging is verdeeld in twee gedeelten, de voorloopige en de definitieve. Tot de voorloopige wordt iedereen toegelaten, uit de ingezonden plannen worden er minstens 10 en hoogstens 15 uitgekozen. De definitieve mededinging zal open staan voor de ontwerpers der in de eerste mededinging uitgekozen plannen en acht bekende, door den raad aan te wijzen architecten.

De prijzen uit te keeren aan de ontwerpers van de definitieve mededinging zullen bedragen f2520.

De beschikbare bouwsom bedraagt f12.000.000.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + +
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN
KEIZERSGRACHT 559 + + + +

+ + + + + ADMINISTRATIE:
FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
HEERENGRACHT · 281

Vijfde Jaargang. No. 32

8 Augustus 1906.

HET 7E INTERNATIONALE ARCHITEKTEN-KONGRES. — LONDEN 16—21 JULI 1906

(Vervolg en slot.)

Eene door RAYMOND UNWIN voorgelezen studie, handelde over den aanleg der woonkwartieren van steden. Hij wees er daarin op, dat in Engeland, hoewel ook daar de steden snel aanwassen, minder studie van het vraagstuk gemaakt is dan in andere landen. Duitschland gaat in dat opzicht vooraan, zoowel in de theorie als de praktijk. De Deutsche overheid beschikt ook over grooter macht bij de ontwikkeling harer steden.

Spreker wenschte dat in Engeland commissies zouden worden ingesteld voor de artistieke beoordeeling van stadsuitbreidingen. Voor Engeland is van het meeste belang de aanleg van woonkwartieren rondom de steden. Daarbij kan zoowel geprofitteerd worden van oud-Engelsche dorpen als van de oude steden op het vasteland, die aan CAMILLO SITTE tot model dienden. Ruim gebruik moet gemaakt worden van geboomte, gordels van weilanden, parken of boomgaarden moeten worden aangelegd.

In voorsteden zullen slechts enkele groote gebouwen voorkomen, maar deze dienen zoodanig te worden gegroepeerd dat zij zoowel op het plan als in het leven der stad een centrum vormen, in verband met beplante pleinen. Bij den aanleg van zulke nieuwe voorsteden moet zorgvuldig alles behouden worden wat aan groen en geboomte aanwezig is, opdat de gewoonlijke naaktheid van een nieuwe stad zooveel mogelijk vermeden wordt. Plannen moeten op de plaats ontworpen en eerst daarna ten papiere gebracht worden. Regelmaat, die op eene teekening goed staat, is in de werkelijkheid van geen waarde, maar duidelijke hoofdlijnen voor het net der groote wegen, zullen van veel nut zijn.

Een plan mag voorts niet op abstracte regels worden opgebouwd; het moet ontstaan in verband met den bodemgesteldheid. De golving van den bodem kan tot prachtige kronkelende wegen leiden; elders

kan met rechte wegen een fraai effect bereikt of een mooi uitzicht geopend worden. Vaste regels zijn daarvoor niet te geven, want iedere vorm is op zijn tijd fraai en goed. Door onderscheid in beplanting kan aan de verschillende wegen een afzonderlijk karakter gegeven worden. Alles moet echter eenvoudig en breed worden opgevat.

Groote zorg moet ook besteed worden aan de groepeerings der huizen, want lange reeksen van overeenkomstig geplaatste huizen werken in hooge mate vervelend. Verscheidenheid in karakter der straten is wenschelijk, maar daarbij mag niet worden vergeten dat die verscheidenheid alleen aangenaam aandoet, wanneer zij door een band wordt vereenigd.

FRANK MILES MAY (Philadelphia), President van het American Institute of Architects, besprak aan het slot der vergadering eenige nieuwe voorbeelden van Amerikaanschen stadsaanleg, in het bijzonder met betrekking tot den aanleg van parken en de groepeerings der openbare gebouwen. Cleveland, waar thans een zeer belangrijk plan uitgevoerd wordt, Buffalo, St. Louis, St. Paul en Minneapolis, werden besproken. De heer DAY toonde ook het thans in studie zijnde plan voor den herbouw van San Francisco, waarbij op zeer groote schaal parken zijn ontworpen. Ook het groote plan voor de verfraaiing van Washington, dat nu in uitvoering is, (reeds is een tiental groote gebouwen verzezen) werd besproken; hier worden drie groepen van openbare gebouwen gebouwd; die voor wetgevende doeleinden rondom het kapitol, die voor de uitvoerende macht bij het Witte Huis, en de stedelijke openbare gebouwen aan de Hall. (Dit grootsche plan is, toen het vier jaar geleden vastgesteld werd, in „De Bouwwereld” besproken.)

Donderdag.

In de vergadering van het Instituutsgebouw kwam in behandeling het punt van het Congresprogramma: **In hoever en in welken zin moet de architect**

bij openbare gebouwen de controle hebben over de andere kunstenaars en over de werklieden tot aan de volledige voltooiing?

Referaten waren ingekomen van Sir WILLIAM RICHMOND, H. P. NÉNOT, L. B. MÜLLER (Ellers—Düsseldorf), GASTON TRÉLAT, Prof. OTTO WAGNER en, namens de Vereeniging van Architecten van Catalonië, van Don JOSE AMARGOS, SALVADOR OLLER Y PADROL, P. DE MIQUILERENA en SALVADOR VALERI.

Sir WILLIAM RICHMOND begon te wijzen op de geringe aanraking die, in verschil tot vroeger, thans tusschen de beoefenaars der verschillende kunsten bestaat. Spreker wijst er op hoe in Engeland de waardeering van de abstrakte schoonheid van den vorm niet groot is. Daaruit volgt dat de bouwkunst, de beeldhouwkunst en de hoogste uitingen der decoratieve schilderkunst er weinig de aandacht trekken. Hij verwacht veel van eene meer intieme betrekking tusschen de beoefenaren der verschillende kunsten, bijv. van eene vereeniging van een klein aantal, bijv. 6, architecten, beeldhouwers en schilders. Uit de daar gevormde nadere bekendheid zou ongetwijfeld betere samenwerking geboren worden.

De heer H. P. NÉNOT gaf eene beschouwing ten beste over de professioneele betrekkingen van den architect en zijne medewerkers, schilders en beeldhouwers. In vroegere kunsttijdperken der kunst werden al hare beoefenaren door eenzelfde gedachte vereenigd. Zij hadden een gelijk ideaal en de architect kon er op rekenen, dat zijne medewerkers volkomen den geest van zijn ontwerp begrepen. Wij zien dat in de Egyptische kunst, bij de Grieken en Romeinen, in de middeleeuwen en in de Renaissance. Schilders, architecten en beeldhouwers waren van dezelfde school en spraken dezelfde taal. Thans echter heerscht, dank zij de studie van archaeologie en kunstgeschiedenis, eene ware Babylonische spraakverwarring. Wenschelijk is dan ook den architect groote vrijheid te laten bij de keuze zijner medewerkers. Hij moet zelf de kunstenaars aanwijzen en daarbij waken dat zij de algemeene harmonie van het bouwwerk niet storen; binnen die grens blijven schilders en beeldhouwers verantwoordelijk voor de vormen en kleuren hunner werken.

De heer MÜLLER verwachtte dat architecten van betekenis genoeg takt zouden bezitten om hunne aanwijzingen te geven aan de medewerkende kunstenaars. De architect is evenwel de schepper van het werk; hij wijst de plaatsen aan voor het werk der andere kunstenaars, zijne medewerkers, bepaalt de omgeving en het onderwerp. Die medewerkers moeten zich aanpassen bij zijn werk, wat de maten, kleuren en vormen betreft.

Wanneer men den kunstenaar zijne medewerkers opdringt, zal het werk mislukken. De schepper van het werk moet evenwel aan de andere artisten eene zekere mate van vrijheid laten en hun deel geven in de eer van het werk. En wat de werklieden betreft, deze moeten zich geheel aan den architect onder-

werpen. De architect heeft tot plicht onherroepelijk alle slecht of slordig werk af te wijzen, zich de natuur tot voorbeeld kiezende, welke alles wat noodig is, in den meest volmaaktten vorm geeft.

GASTON TRÉLAT komt tot de slotsom, dat de architect aangewezen is om de door hem uitgedachte schepping ten einde toe en tot in onderdeelen uit te voeren. Niemand anders dan hij kan dat doen.

Prof. OTTO WAGNER acht door den aard en de hoeveelheid van zijn kennis, en doorgaans ook door zijn optreden, den architect aangewezen de eerste plaats in te nemen bij de uitvoering van alle werken. Vooral is het moeilijk bij de kunstenaar-medewerkers de individualiteit zóó te leiden, dat het voltooide werk één geheel is. Alleen de ontwerper van het werk is daartoe in staat.

Ook het Spaansche rapport acht het om verschillende redenen als: de harmonie van het werk, de noodzakelijke leiding van den bouw, de administratieve en finantieele verantwoordelijkheid, absoluut noodzakelijk dat de architect de opperste leiding in handen heeft.

Het 4e punt van het kongresprogramma, **De bouwkundige opleiding van het publiek**, dat Vrijdagmorgen in de Grafton Galleries aan de orde kwam, heeft wel de meeste belangstelling getrokken blijkens het aantal der dienaangaande uitgebrachte referaten.

JOHN F. BELCHER betoogde dat het publiek beginnen moet te vergeten wat het slecht geleerd heeft. De begrippen „antiek” en „stijl” moeten verdwijnen. Eene oppervlakkige kennis van de historische stijlen is geenszins een voldoende basis ter beoordeeling van hedendaagsche bouwkunst. Deze is, hoewel gegrond op de werken van het verleden, bezielde door eigen kracht en bewustzijn. De bouwkunst is eene kunst zoowel als eene wetenschap. Spreker ging nu na, op welke beginselen en hoedanigheden bij de bouwkundige opleiding de aandacht moet worden gevestigd: waarheid en schoonheid. Spreker ontleedde verder de eigenschappen die een goed werk moeten kenmerken als: kracht, rust, sierlijkheid, levenskracht, schaal. Verschiedene factoren staan den architect ten dienste om zijn doel te bereiken: verhouding, licht- en schaduwwerking, evenwicht en symmetrie, de materialenkeuze, de verhouding van open ruimte en massa. Daarbij moet evenwel het praktische nut op den voorgrond staan; dit op te offeren aan het aesthetische ideaal zou geene goede architectuur zijn. In publieke voordrachten en in geschriften moeten de boven aangeduide hoofdpunten nader voor het publiek worden uiteengezet met illustraties op zeer ruimen schaal.

Het rapport van T. G. JACKSON konstateert dat, waar de kennis van de bouwkunst deel moest uitmaken van elke volledige opvoeding, de architectuur integendeel zeer slecht begrepen wordt. Verschiedene methoden kunnen dienen: de letterkundige weg, publieke voordrachten, de vergaderingen van archaeologische en bouwkundige vereenigingen. Deze middelen zijn echter onvolledig voor het verkrijgen van een

GRONINGEN. JULIUS OPPENHEIM'S
BANK. © ANTON J. SANDERS. ARCH.

juisten critischen blik op moderne bouwkunst. De archaeologie heeft bovendien het nadeel dat zij te zeer let op het uitwendige. Alle stijlen van het verleden waren evenwel ontstaan op natuurlijke en sociale grondslagen, vooral op de konstruktie. Zoolang men, gelijk in onze dagen, de geest van een stijl direkt samenvat in uitwendige trekken, zullen wij hare juiste natuur niet begrijpen. Het is noodig om de publieke belangstelling voor moderne bouwwerken op te wekken. Het hangt van de architecten af te bewijzen dat hunne kunst nog leeft. Het beste middel voor de bouwkundige opleiding van het publiek is dan ook het voortbrengen van goede gebouwen. Die zijn leerzamer dan voordrachten en boeken.

Prof. ARTHUR HILL (Cork) betoogde, dat het van een gewone leek niet te verwachten is dat hij in de een of andere wetenschap of kunst, waarvan hij niets begrijpt, zal belangstellen. Zoo zal aan velen van een gebouw niets interesseeren dan de bouwsom. Waarom niet de bouwkunst bijv. opgenomen in het onderwijs der universiteiten. Daar prijkt wel klassieke kunst en archaeologie; de moeder van alle kunsten wordt evenwel niet op gelijken voet behandeld. Coursussen in de geschiedenis der bouwkunst die, gegeven door architecten van naam, de juiste grondslagen van de ontwikkeling der architectuur uiteenzetten, zouden een belangrijken en weldadigen invloed hebben op de waardeering van de bouwkunst bij het publiek. De

kritiek van personen, die de noodzakelijke opleiding verkregen hebben, zou bovendien de ontwikkeling eener goede bouwkunst in de hand werken.

Prof. OTHMAR VON LEIXNER was van oordeel, dat het verwaarloozen van de betrekkingen tusschen het publiek en de architecten treurige gevolgen heeft voor het aanzien van de bouwkunst in de hedendaagsche samenleving. Hij beschouwde deze drie punten:

1. De houding van het hedendaagsche publiek tegenover de bouwkunst is die van volkomen onverschilligheid, in tegenstelling met die tegenover de schilderkunst en, zij het ook in mindere mate, de beeldhouwkunst. In het gunstigste geval toont het publiek eenige belangstelling in den stijl, maar het dringt nooit door in den geest van het bouwwerk; de ouderdom van een bouwwerk trekt, een bouwval vindt meer belangstelling dan een welbewaard gebouw.

2. De oorzaken van dien toestand zijn de inrichting van het teekenonderwijs, dat de leerlingen niet voorbereidt op den waarneming van plastische werken. Grooten invloed heeft ook de literatuur in boeken, tijdschriften en dagbladen, die bijna uitsluitend zich met de schilderkunst bemoeien. De dagbladkritiek bepaalt zich in hoofdzaak tot de schilderkunst. Bovendien hoe zouden leeken bouwkunst leeren zien, waar doorgaans de architecten zelf elkander tot het uiterste beoorlogen?

3. Eene verbetering is te verkrijgen door verandering van het teekenonderwijs en door gebouwen van eenige beteekenis niet meer door ambtenaren, maar door architecten te laten bouwen. De bouwkundige vereenigingen moeten moderne tentoonstellingen houden, populaire voordrachten organiseeren, actief deelnemen in de bespreking van aktuele kwesties, heftige onderlinge meningsverschillen voor de buitenwereld vermijden; de uitgave bevorderen van korte populaire geschriften.

Prof. BANISTER F. FLETCHER had zijn betoog in twee gedeelten gesplitst. Het eerste karakteriseerde de verschillende oude bouwstijlen en hun verband met de samenleving. Het tweede handelde over de plaats der bouwkunst in de algemeene opleiding. Dat zij daarvan geen deel uitmaakt, komt waarschijnlijk door haar technischen aard. Men heeft hare algemeene beteekenis niet ingezien. Het is evenwel gemakkelijk om het algemeene belang van de bouwkunst te doen uitkomen en haar, met behulp van de fotografie, begrijpelijk te maken. De studie der bouwkunst stelt ons in staat om het artistieke en godsdienstige karakter van de menschheid aan de hand der bouwwerken te doorgronden. De bouwkunst is de meest democratische der kunsten, gelijk voor allen, rijken en armen. De geschiedenis heeft hare ontwikkeling gedreven. Zij geeft werk aan alle takken van mechanischen arbeid en draagt bij tot de nationale welvaart. Zij, als de kunst die ons beschermt, die ons tehuis schiep, de moeder van alle kunsten, verdient zeker te worden opgenomen in het programma eener algemeene opvoeding.

FRANCISCO DEL VILLAR Y CARMONA, MANUEL VEGA Y MARCH en EDUARDO MERCADER Y SACANELLA gaven als slotsom van hun gezamenlijk rapport eenige middelen in overweging, o. a.: In de scholen worden afbeeldingen van meesterstukken van bouwkunst opgehangen; het onderwijs in de aethetica en de theorie der schoone kunsten opgenomen in het leerprogramma; organisatie van tentoonstellingen; aanmoediging van publicaties door den Staat; excursies onder geleide van een architect naar de mooie gebouwen van alle landen; prijzen voor het vertoonen van mooie gebouwen in de cinematograaf, waartoe dan van gemeentewege vrije toegang zou verleend worden! Die oolijke Spanjolen!

Prof. OTTO WAGNER, refereerend namens de Oostenrijksche Architectenvereeniging zag er blijkbaar het meeste heil in, dat de gebouwen van den Staat, modellen van schoonheid waren.

GASTON TRÉLAT konstateerde in zijne konklusie dat de bouwkunst, als zijnde een onderdeel van de publieke schoonheid, hare bewonderaars dagelijks ziet toenemen.

GASTON ANCIAUX, namens de Société Centrale d'architecture de Belgique, merkte op dat de bouwkundige opleiding van het publiek langdurigen arbeid zou vragen. Hij wilde het onderwijs meer dienstig maken voor het begrip der bouwkunst, de geschiedenis en de aardrijkskunde, kan er mede in verband gebracht worden. De bestudeerde klassieke werken moeten geïllustreerd worden met afbeeldingen van gebouwen enz. Voorts wenschte spreker de stichting van bouwkundige musea, liefst in verband met musea van afgietsels en van kunstnijverheid. In die musea zouden dan voordrachten gehouden worden. Ten slotte dient er voor gewaakt te worden dat althans de openbare gebouwen geschikt zijn om den smaak van het publiek te vormen.

ALBERT MAYEUX onderscheidt twee soorten publiek, 1. leerlingen en soldaten; 2. het vrije publiek.

De leerlingen van scholen moeten door hunne onderwijzers op de schoonheid en het nut van bouwkundige vormen gewezen worden, te beginnen met de meest eenvoudige werken. Hij wil de bouwkunst ook in de kazerne introduceeren. Soldaten moeten in hunne garnizoenen rondgeleid worden naar de monumenten, waarbij geoefende kameraden of de officieren de noodige verklaringen kunnen geven.

Het vrije publiek zal het meest worden aangetrokken door aangename voordrachten, vooral wanneer daarbij projecties vertoond worden. Het publiek moet, zich amuseerende, leeren; spreker beveelt dan ook aan gezellige excursies onder geleide van een deskundigen gids.

De Brusselsche architect JEAN GILSON wil ook reeds op school de opleiding beginnen met eene juiste oefening van het oog, maar vooral verwacht hij veel van de medewerking van de pers. Deze vooral kan het publiek opvoeden en het belangstelling inboezemen.

Het zou in hooge mate wenschelijk zijn indien de pers eens een deel harer belangstelling in de zusterkunsten op de architectuur overbracht.

Des middags vonden 3 gelijktijdige excursies plaats naar 1. Windsor; 2. Kensington Palace en Dorchester House; 3. De Temple, St. Paul, het Institute of Chartered Accountants en St. Bartholomew's Smithfield.

De Donderdagavond werd op het Congresprogramma gevuld door het huisfeest dat in de Royal Botanic Society's Gardens, door het Koninklijk Instituut van Britsche Architecten werd aangeboden.

Vrijdag.

Des morgens en middags werden geene vergaderingen van het kongres gehouden. De dag was bestemd voor excursies. 's Morgens stond de Tower, 's middags het Victoria and Albert museum en het Royal College of Science in South Kensington op het programma, terwijl de excursies naar de universiteits-steden Oxford en Cambridge den geheelen dag besloegen.

Des avonds werd in de Grafton Galleries over het „Meszbildverfahren” Photométrie en de Métrofotografie, gehandeld en in de zaal van het Instituutsgebouw sprak CECIL SMITH over: **De graftombe van Agamemnon.**

Zaterdag.

Nadat het permanente Kongrescomité onder presidium van HONORÉ DAUMET vergaderd had, werd voor het laatst een gezamenlijke zitting gehouden met het onderwerp: **De titel en het diploma van architect.**

J. S. ARCHIBALD, architect te Montreal, had een referaat ingezonden dat eene wettelijke regeling bepleit. Waar de architect, wiens taak bestaat in de zorg voor de menschelijke woning, reeds aan allerlei wettelijke maatregelen onderworpen is, zou de logische konsekwentie zijn dat de wet ook hare maatregelen neemt om te zorgen dat alle beoefenaren van het bouwvak ook bekwaam zijn de geest en de voorschriften dier reglementen na te leven. Zulk eene bekwaamheid zou alleen kunnen bewezen worden door eene serie examens. Dit zou wel niet de beste weg zijn, maar bij gebrek aan beter moeten wij dien kiezen.

De Vereeniging van architecten der provincie Quebec is (althans aan de westelijke zijde van den Oceaan) de pionier door eene wet die in 1898 is aangenomen. Men was overtuigd dat zij op afdoende wijze aan het publiek het middel aan de hand zou doen om onderscheid te maken tusschen bevoegde en onbevoegde beoefenaars der bouwkunst. Deze wet zegt: „Niemand mag den naam of den titel van architect aannemen of er gebruik van maken, zonder volgens deze wet erkend of lid der vereeniging te zijn.”

LOUIS BONNIER (Parijs) wijst in het bijzonder op het door het Fransche gouvernement ingestelde diploma.

In de architectuur, die kunst en wetenschap vereenigt, is onderwijs onontbeerlijk, technisch onderwijs, studie van de behoeften, kennis van een oordeelkundig gebruik der bouwmaterialen, enz.; ook artistiek onderwijs is onontbeerlijk. De combinatie dezer beide soorten onderwijs maakt den architect; het eerste alleen zou slechts bouwers vormen, het tweede teekenaars.

Dat onderwijs moet eindigen in een bewijs dat degeen die het volgde, de bekwaamheid heeft om hem de zoo hooge belangen toe te vertrouwen op het gebied van hygiëne, kunst en geldmiddelen, en ook ten aanzien van de samenleving. Die sanctie is een diploma. Dit moet in een vrij land niet verplicht zijn, maar het is eene aanduiding voor het publiek van het bezit van de noodige artistieke en technische vak-ontwikkeling.

In Frankrijk begon de strijd om een diploma in 1840 en op initiatief van de Société centrale des Architectes Français is hij tot 1863 voortgezet, toen het diploma eindelijk ingesteld werd.

GASTON TRÉLAT acht diploma's een voortreffelijke aanmoediging voor de jeugd. Zij mogen echter niet ertoe gebruikt worden om de bewegingsvrijheid van den technikus te beperken en kunstmatig afgescheiden groepen te doen ontstaan.

Prof. OTTO WAGNER, rapporteerend namens de Oostenrijksche Architecten-Vereeniging, acht een diploma overbodig. De bestaande bouwpolitie controleert immers de techniek. Eene artistieke controle zou het best geschieden indien eene Senaat der kunsten ingesteld werd. Wanneer zijn ontwerp nu maar in technischen en artistieken zin goedgekeurd wordt, moet elk architect het recht van bouwen hebben.

ROBERT WALKER (Cork) ziet een precedent voor hetgeen de architecten willen, in de Engelsche wet op de doktoren. Deze wet heeft van 1820—1858 op zich laten wachten, doordien het Parlement weigerde eene wet aan te nemen die geen rekening hield met de toenmaals praktiseerende zich noemende doktoren, die feitelijk onbekwaam waren.

In eene soortgelijk bezwaar was te voorzien door een overgangsbepaling. Over het algemeen zou eene dergelijke wet gunstig ontvangen worden; zij zou het publiek zoowel als den architecten beschermen, geldverlies, processen, schade aan gezondheid, eigendommen voorkomen. Het initiatief moet echter komen van de zijde der architecten.

In den namiddag bestond gelegenheid om naar keuze deel te nemen aan een der beide excursies naar het Greenwich-Hospital of naar de Parlementsgebouwen en de Westminster Kathedraal. Des avonds werd het kongres besloten met een feestmaaltijd in Hotel Cecil.

(Dit verslag is opgesteld met gebruikmaking van de officieele publicaties van het Kongres).

L. M. MOOLENAAR. NAWEEËN

u door de uitkomst der prijsvraag voor een Vredespaleis is aangetoond tot welke hoogte de architectuur van den tegenwoordigen tijd in de beschaafde landen zich ontwikkeld heeft, zullen er onder de ernstige beoefenaars der bouwkunst weinigen zijn, die niet gevoelen dat er iets moet haperen aan de gedachtengang, die de architectuur beheerscht of dat er tenminste iets moet wezen, dat onopgemerkt een gezonde ontwikkeling der bouwkunst tegenhoudt.

Men moet toegeven, dat met de ontwikkeling der algemeene kennis, die der architectuur geen gelijken tred heeft gehouden en dat het schijnt alsof juist het bezit van die algemeene kennis, een beletsel vormt voor de ontplooiing van een architectuur, die met den tijdgeest overeenstemt.

Ontegenzeggelijk is de zin van den tijdgeest gericht op een andere wijze van doen dan tot dusver is gevolgd bij het uitdrukken der kracht- en lastverdeeling die in hoofdzaak de grondslag der bouwkunst vormt.

Het onbevredigende van een bouwwerk dat geheel of nagenoeg geheel een copy vormt van een bouwwerk dat voorheen werd opgericht, treedt meer en meer op den voorgrond en de onvoldaanheid is toegenomen, naarmate dergelijke nagebootste scheppingen in steeds grooter aantal zijn verspreid.

Het was geen ongunstig verschijnsel, dat onder deze omstandigheden naar andere bronnen werd gezocht dan, die tot dusver voor het scheppend vermogen als de eenige juiste en ware werden aangewezen en dat de kunstzin en het intellect van enkelen trachtten vóór te gaan om een nieuwe kunst te scheppen, die de tijdgeest zoude kunnen bevredigen. Dat dit streven nog niet met een algemeen, voldoende resultaat is bekroond, kan en mag allerminst geweten worden aan hen die daaraan hun krachten wijdden, en dat de wereldprijsvraag, iets beters zoude opleveren, dan zij opgeleverd heeft, werd door geen vakgenoot in ernst verwacht.

De teleurstelling, die deze prijsvraag gebracht heeft, vindt daarom niet daarin haar grond, maar in het onverstandig en geheimzinnig gedoe, dat bij hare behandeling heeft voorgezeten.

Vreemd klonk daarbij het geluid van enkelen die hier en daar meenden uit te moeten roepen, dat het niet bevredigend resultaat der wereldprijsvraag het bewijs had geleverd, dat de bouwkunst op sterven lag of zelfs reeds gestorven was.

Het schijnt mij toe, dat zij, die een dergelijke meening verkondigen heel ver van de bouwkunst verwijderd zijn, of in elk geval verzuimen vooraf te bedenken, dat geen kunst ooit sterven kan of sterven zal. Vermoedelijk wordt met dien uitroep slechts bedoeld, dat de wijze waarop tot hiertoe door het copieëren van allerlei brokstukken bouwkunst uit vroeger tijd en het beproeven om daarmede iets pasklaar te maken, dat

met den tijdgeest van heden overeenstemt, ten doode is opgeschreven.

Is dat het geval, dan ware het te wenschen dat zulke uitroepen niet zonder eenige toelichting werden gedaan ter voorkoming van nog grooter verwarring dan die, welke reeds over het begrip „bouwkunst” bestaat.

De uitkomst van de wereldprijsvraag behoefde niet aan te toonen, dat niets grootsch meer verwacht kan worden van het scheppend vermogen, zoolang het gebonden wordt gehouden binnen de oppervlakkige studie der bouwwerken van vroegere geslachten en het zelfs mogelijk blijkt, dat de reklamemakende redeneeringen over kunst van fabrikanten van sommige bouwmaterialen een gewillig, luisterend oor kunnen vinden. Dit is reeds sedert lang aangetoond door de enkelen, die getracht hebben, zich los te wringen uit den band van het methodies en stelselmatig omkijksysteem, die de beoefening der bouwkunst omsnoert.

Men lacht, als een door hoogmoed verwrongen Calvinist, om het stuiptrekkend pogen dat wordt aangewend ten einde zich vrij te maken van de opgedrongen nietszeggende kunsttheorieën, die den kunstzin hebben verslapt, de begrippen omtrent het zijn hebben verward en de hersens, het zelfdenken hebben verleerd.

Wat klonken ze mooi, die frazen over kunst door gezaghebbenden geuit, en wat werd en wordt er nog opgezien tegen mannen, die over ruim twee honderd antwoorden op een wereldprijsvraag, nog minder weten te vertellen dan op een sekreetpapiertje kan beschreven worden.

Neen, in plaats van te roepen „de bouwkunst is dood” moet er geroepen worden, jongelui, wordt wakker en wrijf de oogen uit, zie, dat zijn nu je priesters die worden aangewezen om je te leeren wat bouwkunst is, dat heeten nu de toongevers, de eerste architecten van de wereld, die daar de tweehonderd zestien plannen voor een wereldprijsvraag moesten beoordeelen en zich daarbij hebben gedragen als schooljongens. Jongelui, gebruik toch je hersens, voel en begrijp toch en kom tot het besef, dat ge u moet los maken van de wauwelende geleerd-doenerij over bouwkunst, waarvan nu toch wel gebleken is dat ze niets meer is dan opkammerij en frazenmakerij. Tracht je voor alles vrij te maken van het onzinnig geloof dat de bouwkunst haar grond vindt in het nabootsen en samenvoegen van brokstukken kunst uit vroeger eeuwen. Gooi ze in een hoek de rommel, die je dagelijks van heinde en ver als bouwkunst onder de oogen wordt gebracht en ga zelf aan den arbeid, zelf, met je eigen geest en niet met dien van een ander. Geloof niet dat de bouwkunst dood is of sterven kan maar oefen je wil, om je zelf te zijn en put je wijsheid uit de natuur der dingen en niet daar, waar men de kunstenmakerij vertoont, om van een raadhuis met kerktorens een Vredespaleis te maken, of waar men je tracht te overbluffen door

een paar grieksche tempels op elkaar te plaatsen of waar met den naam van „bouwkunst” wordt bestempeld, wat ondernemende kermisgasten gebruiken voor de wijsche versiering van hun draaimolens.

Jongelui, die wellicht hun arbeid van dagen en nachten lang, hebben geofferd op het altaar der bouwkunst, laat u niet ontmoedigen door de schunnige beoordeeling van een door hoogmoed verwaande Jury, die uw arbeid geen blik, veel minder een woord van goed- of afkeuring waardig achtte.

Bedenk, dat die jury hoogmoedig is gemaakt door haar meer wijsheid toe te kennen dan ze inderdaad bezitten kan.

Want dit is de zaak, dat die wijsheid in architectuur in deze en de voorgaande eeuw niets meer te beteekenen heeft gehad dan de vodden van een lappedeken.

Wees niet ontmoedigd, herhaal ik nog eens, maar wees je zelf en vertoon niet langer de grappen-

makerij van iets te willen geven wat uit den tijd is.

Bouw in, door en met je zelf; van, uit, en voor je zelf en laat het dan wezen wat het wil; laat men het mal, dwaas, bespottelijk, afschuwelijk leelijk vinden, het doet er niets toe. Alles wat je krachtens je natuur zelf zult voort brengen uit je zelf, het zal altijd beter zijn, meer waarde voor de kunst hebben, dan alles te samen wat anderen, die niet zichzelf konden zijn moesten naäpen.

Wees nuchter van geest bij al wat je denkt, bij al wat je bouwt, wees zoo nuchter desnoods, dat de revolutiebouwers na je dood een krans van geveerd blik op je graf leggen omdat je hun zoowaar hebt afgeholpen van de dure last om lijsten te schaven. Maar wees steeds je zelf en laat de rest over aan een of meer latere geslachten.

De bouwkunst sterft nooit!

Groningen, Juli 1906.

GEMENGDE BERICHTEN.

Reguliersgracht te Amsterdam. Blijkens de Gemeentebegroting is een bedrag van f100.000 uitgetrokken voor vernieuwing van het complex van bruggen of sluizen aan de Reguliersgracht.

Bij het eenige jaren geleden opgemaakte project voor elektrische tramuitbreiding, werd de Reguliersgracht als parallelweg voor de niet breede Utrechtschestraat, ter demping voorgesteld, maar aan dat voornemen, hetwelk Oud-Amsterdam eener zijner schilderachtigste gedeelten zou ontroofen, is tengevolge van vele protesten, geen gevolg gegeven.

Inmiddels moest een der bruggen voorzigtigheidshalve voor het rijtuigverkeer worden gesloten.

B. en W. blijken echter thans in de quaestie een beslist standpunt te hebben ingenomen en zullen den raad voorstellen, de bruggen, met algeheele handhaving van haar karakter, te herstellen en voorzover noodig te vernieuwen. De demping, met opheffing der bruggen zou een veel belangrijker bedrag vereischen. Vindt de voordracht in den raad een meerderheid — wat zeer te hopen is — dan zal daarmede een heerlijk mooi plekje Oud-Amsterdam behouden blijven.

HAARLEM. Museum van Kunstnijverheid. De tentoonstelling der beeldhouwwerken van JULAAN DILLENS, die, zooals bekend is, in de zalen van 't Museum van Kunstnijverheid te Haarlem gehouden wordt, is aanmerkelijk vergroot door nieuwe bronzen o. a. een groep de Roem voorstellende een groep, die de Liefdadigheid uitbeeldt, Allegrotto enz.

Het Museum is dagelijks, ook Zondags, geopend van 10 tot 4 uur.

Torens te Puiflijk en Afferden, gemeente Druten. Als vervolg op het bericht van bladzijde 239 kunnen wij mededeelen, dat de oude toren van Puiflijk niet door het rijk zal worden overgenomen. Van wege de gemeente zal hij nu van een plat dak worden voorzien om hem voor totalen ondergang te behoeden. De toren van Afferden, wel ouder maar niet zoo mooi als die van Puiflijk, is reeds van een plat dak voorzien. Beide torens kunnen nu wellicht nog honderd jaren behouden blijven, want het muurwerk is nog gaaf.

Restauratie Groote Kerk te Arnhem. Men meldt ons uit Arnhem: Aangaande de buitenrestauratie der Groote Kerk valt te berichten, dat de oostelijke zijgevel van den Zuider dwarsbeuk, waarin twee ramen met er tusschenin een trappen toren, hersteld is.

Men is nu bezig met de restauratie van de rijk bewerkte conterfort op den zuidwestelijken hoek van dien beuk. Deze is reeds voor ongeveer de helft gereed.

Bij het bezoek, dat onlangs eenige leden van Gelre en van den Historischen Verein te Geldern aan deze kerk brachten, waar zij werden rondgeleid door den architect der kerk, den heer H. PORTHEINE JR., deelde deze eene door hem gedane ontdekking mede, waarvan we hier een zeer beknopt overzicht laten volgen.

VAN SLICHTENHORST zegt in zijne „Gelderse Geschiedenissen”

(Iste boek, blz. 97), dat er in de Groote Kerk te Arnhem eenige wapens of wapenborden van graven hingen, onder welke er waren uit het „huys van Nassouw”. Uit een wapenboek, in het kerkarchief berustend, bleek den heer PORTHEINE, dat de wapens, door VAN SLICHTENHORST bedoeld, die van de graven LODEWIJK GUNTHER en PHILIPS VAN NASSAU, neven van prins MAURITS, waren. Graaf LODEWIJK huwde den 28sten Mei 1601 te Arnhem met de weduwe van den graaf VAN BROECK en overleed in 1604 te Sluis, kort nadat hij zelf die stad had helpen innemen. Hij werd den 19n November van dat jaar in de Groote Kerk te Arnhem begraven, evenals een paar jaar later zijne echtgenoot.

Graaf PHILIPS VAN NASSAU nam in 1595 met graaf ERNST VAN SOLMS deel aan een gevecht bij de rivier de Lippe tegen de soldaten van MONDRAGON. Beiden werden er doodelijk gewond. Wel poogden zij nog te ontsnappen door samen een paard te bestijgen, doch zij vielen uitgeput ter aarde en werden gevangen genomen.

Men vervoerde hen naar Rheinberg, waar MONDRAGON en andere Spaansche officieren voor eene liefderijke verpleging zorgden. Kort daarop stierven zij. „Hunne lijken”, zegt MOTLEY, „werden door MONDRAGON met een zeer wellevend schrijven aan Prins MAURITS te Bislich gezonden.”

Prins MAURITS schijnt de doode lichamen te hebben toe- vertrouwd aan den stadhouder van Bislich, een broeder van graaf PHILIPS.

Althans deze meldde den 26n Augustus 1595 aan den magistraat van Arnhem, dat hij de lijken niet langer kon behouden en hij ze daarom per schip naar Arnhem zou zenden.

Hij verzoekt daarom dat schip „na besloten poorte en alst duister geworden is” binnen te laten en de lijken te verbergen. Eerst den 22sten October werden zij op last van prins MAURITS in de Groote Kerk plechtig begraven.

Na eenig zoeken kwam de heer PORTHEINE te weten, waar de wapenborden van graaf ERNST VAN SOLMS en dat van graaf LODEWIJK GUNTHER hebben gehangen, n.l. het eerste boven het poortje in den westelijken gevel van het noorder transept en het laatste daartegenover.

Hieruit en uit het feit, dat zich in dat transept drie groote grafkelders naast elkaar bevinden, welke de geheele breedte van het transept innemen, besluit de heer PORTHEINE, dat deze de graven zijn van:

1. (bij het poortje) dat van graaf PHILIPS VAN NASSAU en ERNST VAN SOLMS. Immers het is aan te nemen, dat beiden in hetzelfde graf zullen rusten.

2. (in het midden van het transept) dat van graaf LODEWIJK GUNTHER VAN NASSAU en diens echtgenoot.

3. (aan de oostzijde van het transept) dat van de zuster der echtgenoot van graaf LODEWIJK GUNTHER. Beide zusters overleden in 1606 te Arnhem. („N. R. C.”)

Rechtspraak. Proces over een zonder vergunning gebouwd huis. Uit Steenwijkerwold schrijft men aan het „Nieuwsblad van Friesland”:

Ruim zeven jaar geleden werd alhier een in herstelling zijnd huis van den heer H. NIJMEIJER die tot die herstelling niet de goedkeuring van het gemeentebestuur had gevraagd en verkregen op last van den burgemeester afgebroken.

Deze toestand is in al de zeven jaren onveranderd gebleven, doch de heer N. stelde inmiddels een eisch tot schadevergoeding tegen den burgemeester in privé in.

Door de rechtbank te Heerenveen en later door het Hof te Leeuwarden werd de eischer niet-ontvankelijk verklaard, omdat de heer STROINK, behandeld hebbende als burgemeester, daarvoor in privé niet verantwoordelijk mocht worden gesteld.

De heer N. nam toen een anderen advocaat en sprak in plaats van den burgemeester de gemeente aan. De uitspraak van de rechtbank te Heerenveen was toen te zijnen gunste, doch de gemeente Steenwijkerwold bestreed de bevoegdheid van de rechtbank. Het Hof te Leeuwarden echter verklaarde de rechtbank wel bevoegd, tegen welke uitspraak de gemeente cassatie aanteekende.

Dit cassatie-beroep is door den Hoogen Raad verworpen, die de zaak terugwees naar de rechtbank te Heerenveen, ter verdere afdoening.

De rechtbank heeft toen aan den heer N. zijn eisch tot schadevergoeding toegezegd en de gemeente veroordeeld in alle kosten, op grond dat de werkzaamheden, die de heer N. aan zijn huis liet doen, herstellingen waren, waarvoor hij de goedkeuring van de gemeente niet behoefde.

Van deze uitspraak is de gemeente in beroep gegaan bij het Hof te Leeuwarden, dat thans de uitspraak van de rechtbank heeft bevestigd.

Of de gemeente thans nog in cassatie zal gaan bij den Hoogen Raad, is nog niet beslist.

De heer N. is blijven wonen in een zeer primitief, niet afgebroken deel zijner woning, tot vijf jaar na het begin der procedure, toen hij is overleden. Ook de burgemeester is inmiddels overleden. De kosten, die de gemeente te betalen krijgt, zullen ongetwijfeld zeer aanzienlijk zijn.

Nieuwe concertzaal te Parijs. Parijs krijgt een nieuwe concertzaal, aan de voorzijde van de Champs Elysées, op het terrein van de afgebrande Cirque d'Été.

De nieuwe zaal zal 2200 menschen kunnen bevatten; en er worden ook een paar kleine zalen gebouwd voor 1200 en 700 personen.

De brand op de tentoonstelling te Milaan. Een onzer correspondenten meldt ons:

Het complex van gebouwen dat door brand vernield is, behoorde niet alleen uitwendig maar ook inwendig tot het belangrijkste wat de Simplontentoonstelling biedt.

Zooewel de Italiaansche als de Hongaarsche afdelingen Decoratieve Kunst herbergden kostbare schatten aan marmer en meubelen. Samen besloegen zij een ruimte van niet minder dan 1½ HA. De Hongaarsche afdeling bestond uit een reeks van zalen in grotvorm gebouwd met fijn geciseleerde lichtgrijze gewelven, marmeren bassins en ingelegde vloeren. Het geheel maakte een tooverachtigen indruk.

De Nederlandsche afdeling bevindt zich met de andere afdelingen decoratieve kunst, nl. die van Duitschland, Engeland, Japan, China, Zwitserland, Perzië, Noorwegen en Rusland, en met de afdeling Providenza in een ander gebouwencomplex, door een breede dichtbegroeide zijlaan van het Parco van het nu verbrande gedeelte gescheiden. Direct gevaar voor Nederland bestond er dus niet, vooral daar de brandweerdienst en de brandblusmiddelen van den aanvang af goed in orde zijn geweest. Anders stond het met het Paleis der Schoone Kunsten, dat door middel van de afdeling Architectuur in verbinding stond met dat der decoratieve kunst.

Het fraaie paviljoen der architectuur met zijn voornamen voorgevel in Nieuw-Grieksch stijl, van den architect LOCATI, waarop de Milanezen terecht zoo trotsch waren, is een prooi der vlammen geworden met zijn belangwekkenden inhoud, maar een wonder mag het heeten dat de lange reeks van zalen vol kostbare schilderijen en beeldhouwwerken en de groote feest- en concertzaal, behouden zijn gebleven.

De ramp is echter, afgezien van de materiele schade, al erg genoeg voor het tentoonstellingscomité, want het verliest een van zijn bezienswaardigste afdelingen, voor welke de Koning een eereprijs van 16.000 lire had uitgelooft.

In de Italiaansche afdeling zullen waarschijnlijk ook verscheidene fraaie batiks van mev. WEGERIF--GRAVESTYEN verloren gegaan zijn, evenals de prachtige producten van vrouwenarbeid, met zoo groote toewijding bijeengebracht door de hertogin VISCONTI DI MODRONE GROPALLO.

„Alg. Handelsblad”.

Opgravingen te Argos. De Heer TOPALIS, eigenaar van het prachtig Thessalisch landgoed, waarop de ruïnes van het aloude Thebe bij het tegenwoordig Aketsi liggen, heeft thans welwillend toegestaan, dat op zijn terrein voorloopige onderzoekingen gedaan worden. Deze zullen leiden, naar men met grond mag hopen, tot volledige opgravingen van den gewichtigsten burcht in Thessalië tijdens de Myceensche periode.

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

Architectonische Rundschau. Afl. 10 bevat in hoofdzaak een geïllustreerd verslag van de 3e kunst-tentoonstelling gehouden te Dresden, waarin tal van afbeeldingen voorkomen, meest van interieurs in nieuwer stijl.

De losse platen der afl. geven te aanschouwen het saksische huis van Prof. W. KREIS te Dresden, een Protestantsche kerk van binnen van F. SCHUMACHER, aldaar; interieurs van A. GESNER te Berlijn en van W. KREIS te Dresden, een galerij van Prof. A. GRENANDER te Berlijn. Arbeiderswoningen van A. GROTHE te Dresden en M. TAUT te Rixdorf. Verder interieurs ontworpen door E. HÖGG te Bremen; P. BACHMAN te Keulen; A. MÜLLER te Maagdeburg en Prof. B. PANKOK te Stuttgart.

Deutsche Kunst und Dekoration. De Augustus-aflevering is de tweede die in het bijzonder gewijd is aan de Kunstnijverheidstentoonstelling te Dresden. Zeer interessant is, al kan men ook over de artistieke waarde van meening verschillen, de museumzaal die door VAN DE VELDE ontworpen werd en door LUDWIG VON HOFMANN met wandschilderingen versierd is.

Verder is eene reeks der kamers en feestzalen afgebeeld die ter tentoonstelling werden ingericht, waarvan vele van een origineel en ernstig zoeken getuigen.

Eene afzonderlijke behandeling vindt de kerkelijke kunsten in aansluiting daarbij de grafmonumenten op genoemde tentoonstelling.

Aan tekst bevat de aflevering voorts eene beschouwing over de kunsttoestanden in Schleswig-Holstein; eene geïllustreerde bijdrage over nieuwe fabrikaten van de porcelein-fabriek te Meissen.

Architectura Nr. 31. Ingemaakte komkommers, door ARS LOMBROSIUS. Humoristische beschrijving van een te stichten instelling voor hersenonderzoek.

TECHNISCH GEDEELTE. Accumulatoren voor electrisch bedrijven hunne toepassing door H.... S.

Ontwerpen en bewerken. (Vervolg).

Bouwkundig Weekblad Nr. 31. Zevende internationaal congres voor architecten, gehouden te Londen van 16-21 Juli. Beschrijving der bezichtigde gebouwen en gemaakte tochten tijdens het congres.

Een krantenhanger met afbeelding, door H. HANA

De Opmerker Nr. 31. Na het Congres. Indrukken van onzen specialen verslaggever. Daar op het congres voor het meeren-deel Engelschen en Amerikanen opgekomen waren, kon men zeggen dat het engelsch de eigenlijke taal van het congres was.

Behalve de officieele uitstapjes werden er ook eenige bijzondere ondernomen bv. een naar het buitenverblijf van den architect VOYSEY. Dit huis en meerdere in de buurt, munten uit door lage verdiepingen en kleine vertrekken. Ook de constructie was niet zeer verzorgd, daar de meeste binnenmuren brabantische muren waren. De slaapkamers, half in het dak uitgebouwd, zullen des zomers warm zijn. Een zeer aangename tocht was die de naar woning van den schilder ALMA TADEMA te Londen en naar enkele aristocratische woningen in het Westend. Ook de ontvangst in Oxford was zeer naar den zin der bezoekers.

Verlichting van landhuizen. Alleenstaande huizen electrisch te verlichten is zeer kostbaar. Veel goedkoop is acetyleen-gas. Dit is echter gevaarlijk in de behandeling vooral omdat de bediening geschiedt door niet ervaren werktuigkundigen of bedienden, waardoor het gevaar voor ontploffingen niet buitengesloten is. Beter is het systeem van verlichting door lichtgas.

Het orgel in de Groote kerk te Alkmaar, door W. Eenige historische bijzonderheden over den bouw en de versiering van dit orgel.

De Zorgvliet-kwestie. Overgenomen uit de „Nieuwe Ct” zijnde een stuk van den heer M. A. VAN NIEUKERKEN, waarbij deze ook niet ingenomen is met de plaatsing van het Vredespaleis op Zorgvliet op grond van den twijfel die men koestert omtrent de latere omgeving daarvan, wanneer de omliggende terreinen bebouwd zullen zijn.

De schrijver wil dat de omgeving van het Vredespaleis, door monumentale gebouwen daar om heen op te richten, in een goed milieu kome.

PERSONALIA

Tot architect bij de Gemeentewerken te Haarlem is benoemd de heer J. J. van Noppen, architect te Amsterdam.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + + J. H. W. LELIMAN + + + + + ADMINISTRATIE:
D. H. HAVERKAMP EN FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
KEIZERSGRACHT · 559 + + + + AMSTERDAM + + + + HEERENGRACHT · 281

Vijfde Jaargang. No. 33.

15 Augustus 1906.

METSELSPECIES EN HUNNE SAMENSTELLING, DOOR H. J. WIGMAN. ARCHITECT

De bedoeling is een eenvoudige bespreking te geven van het verharden van metselspeciën en in verband daarmee eenige mortels te behandelen.

Wat er eigenlijk precies gebeurt bij het verharden van metselspecies is nog niet voor alle gevallen volledig bekend. Vooral bij het verwerken van portlandcement kunnen zeer samengestelde stoffen ontstaan. Echter kunnen wij voor het doel volstaan met de tamelijke eenvoudige verklaring, dat de verharding in het algemeen berust op het zich verbinden van een base met een zuur tot een zout. De base is de kalk, wat het zuur is zullen wij later zien.

Basen en zuren zijn beide verbindingen van een enkelvoudige stof met zuurstof, waarmede bovendien water verbonden is. Zwavel b.v. geeft met zuurstof en water zwavelzuur, calcium (een metaal) geeft met zuurstof en water de kalkbase. De typische eigenschap van zuren en base is, dat ze op elkaar inwerken, en, gewoonlijk onder afscheiding van water, een zout vormen. Daarbij is de verhouding der twee stoffen, waarin zij zich met elkaar verbinden, steeds dezelfde als er van de base b.v. meer is dan overeenkomt met de beschikbare hoeveelheid zuur, dan blijft dat meerdere eenvoudig als base over. En als omgekeerd te weinig base is toegevoegd, dan zal een deel van het zuur onveranderd blijven. Wil men dus een zuivere verbinding, dan is het noodig dat de twee grondstoffen zooveel mogelijk in de juiste verhouding bij elkander worden gevoegd, zoodat ze elkaar juist verzadigen.

Een tweede voorwaarde om tot de goede vorming van het zout te komen is, dat werkelijk de samenstellende stoffen, dat zijn dus het zuur en de base, bij elkaar worden gebracht zoodanig, dat ze op elkaar kunnen inwerken. Wij zullen later zien dat deze gebiedende eisch maar al te vaak over het hoofd wordt gezien. Een zout is dus een verbinding van een base met een zuur en er is reeds opgemerkt,

dat bij de zoutvorming gewoonlijk ook water ontstaat. Echter kan het voorkomen, dat die watervorming achterwege blijft: zoowel het zuur als de base kunnen in een toestand voorkomen, dat ze geen water bevatten. Als men ze in dien vorm op elkaar laat inwerken, zal wel het zout, maar niet het water ontstaan. En als men omgekeerd een zout ontleed in de samenstellende base en het zuur, zal men deze beide in dienzelfden waterloozen vorm krijgen. Wanneer men de producten dezer ontleding in de gelegenheid stelt, water op te nemen, zal dat gewoonlijk ook plaats vinden, zoodat dan de gewone vormen van het zuur en de base weer ontstaan, zooals reeds gezegd is, het verharden van de metaalspecie geschiedt door het zich verbinden van de kalkbase met een zuur. Het is dus in de eerste plaats noodig dat er kalk in de mortel aanwezig is. Bovendien moet een of ander zuur worden toegevoegd en wel zulk een zuur, dat het zout, hetwelk ontstaat door de verbinding van het zuur met de kalk, een harde zelfstandigheid vormt, die zich stevig aan de steenen hecht.

Maar men voegt in de meeste gevallen nog zand bij de specie. Dit zand heeft met het verhardingsproces niets te maken, maar wordt er in gebracht, voornamelijk om de specie goedkooper te maken. Echter heeft het zand toch wel degelijk een rol te vervullen; als een dikke brij, die ontstaan is door het aanroeren van fijne poedervormige stoffen met water, uit gaat drogen, ontstaan scheuren. Men kan dit b.v. heel goed waarnemen brij stijfelpap, of bij slip als dit water verliest. Wanneer men er evenwel voor zorgt dat er zich grootere deeltjes in de brij bevinden, zullen die scheuren wegblijven.

Dit verklaart men op de volgende wijze: bij het uitdrogen ontstaan scheuren, doordat de massa niet gelijkmatig inkrimpt, maar het snelst daar, waar het water het gemakkelijkst verdampt, dus aan de oppervlakte. Als men nu ook grovere deelen bijgevoegd

heeft, zullen deze bij het krimpen al heel gauw tegen elkaar komen, daardoor kan op die plaats het volume niet nog kleiner worden, maar zal alleen in die kleine ruimten tusschen de verschillende deeltjes nog eenige krimpung kunnen plaats hebben.

Tegelijkertijd volgt uit deze redeneering, dat, als men zooveel grovere deeltjes had toegevoegd, dat deze reeds voor het begin van het krimpen tegen elkaar lagen, er in het geheel geen samentrekking waar te nemen zou zijn. De grovere deelen (zandkorrels) voorkomen dus het scheuren. Hoeveel zand moet men dan toevoegen, of ook hoeveel brij moet men bij een bepaalde hoeveelheid zand doen, opdat de verschillende zandkorrels nog tegen elkaar liggen? Het is duidelijk, dat zoolang die hoeveelheid brij kleiner is dan de som der ruimten, die zich tusschen de zandkorrels bevinden, deze tegen elkaar blijven steunen, maar wanneer men meer brij toevoegt, zal deze de zandkorrels van elkaar dringen, zoodat ze in de vloeibare massa gaan zweven.

Men kan nu ook reeds de opmerking maken, dat, zoolang de korrels nog tegen elkaar liggen, omdat hun tusschenruimten niet geheel gevuld zijn, het mogelijk is, b.v. water in de massa te doen dringen m. a. w. de stof is nog niet waterdicht. Als echter zooveel brij is toegevoegd dat de korrels er in zweven, dan zal men geen ruimten meer hebben waar water nog een plaats kan vinden (de stof is waterdicht geworden).

Na deze algemeene beschouwingen zullen we eens nagaan, welke stoffen men bij het metselen moet gebruiken. In de eerste plaats kan nog het volgende, over het te verwerken zand gezegd worden: het is van belang, ten einde krimpung tegen te gaan, dat de korreltjes spoedig tegen elkaar steunen, dat ze dus vele uitstekende hoeken en punten hebben. Daardoor is duinzand dat een langen weg door het water heeft afgelegd, en waar de scherpe kanten zijn afgesleten, minder geschikt, en verkiest men rivierzand, dat minder aan afslijting is blootgesteld geweest, en dat scherp is gebleven. Echter stelt men ook vaak als eisch, dat de specie waterdicht moet zijn. Het is duidelijk, dat de twee eischen, niet krimpen en waterdicht zijn, eigenlijk lijnrecht tegenover elkaar staan.

Immers de eerste verlangt, dat de zandkorrels tegen elkander aanliggen, en de tweede wil juist dat er meer brij in de mortel aanwezig is, dan noodig is om de tusschenruimten op te vullen.

Bij waterdichte species zal men dan ook altijd meer aan het gevaar van krimpen blootstaan, dan bij niet waterdichte. Gelukkig echter zal een specie, die noodwendig waterdicht moet zijn, gewoonlijk een toepassing vinden op die plaatsen, waar uitdroging buitengesloten is of buitengesloten kan worden. Beton bestaat uit een mengsel van steenstukken en mortel. Als men beton en metselspecie met elkaar vergelijkt ziet men dat de zandkorrels in de laatste overeenkomen met de steenstukken van het eerste.

Echter heeft men in het beton de tusschenruimten

tusschen de verschillende steenstukken niet eenvoudig opgevuld met brij, maar men heeft die brij vermengd met zand. Hierbij bereikt men weer een tweeledig doel, in de eerste plaats zou in de tamelijke groote brijklompen te veel krimpung optreden, waardoor het werk uit elkaar zou scheuren, maar in de tweede plaats geeft het toevoegen van zand een niet onaanzienlijke kostenbesparing. Echter kan men die zelfde besparing ook nog verkrijgen in de metselspecie, als men de tusschenruimten tusschen de groote scherpe zandkorrels opvult niet met enkel brij, maar deze vermengd met andere zandkorreltjes die een plaats kunnen vinden tusschen de groote en dus kleiner moeten zijn. Nu is gewoonlijk een opzettelijke toevoeging van dit fijnere zand niet noodig, het scherpe zand bevat zelf reeds genoeg kleinere korrels, en bovendien moet men altijd voorzichtig zijn, omdat een overmaat van kleine korrels de goede eigenschap van het gebruikte zand, namelijk de scherppte van korrel zou vernietigen bij het bereiden der specie.

Resumeerende, kan men dus zeggen dat een goed metselzand moet voldoen aan de volgende eischen:

1°; Het moet scherp zijn.

2°. Het mag niet uitsluitend korrel van een bepaalde grootte bevatten, maar men moet er ook fijnere in een niet te geringe hoeveelheid in aantreffen.

Wij komen nu tot het tweede hoofdbestanddeel van de gebruikte species, te weten de kalk. De zeer algemeen voorkomende kalksteen is een zout van de kalkbase, en wel het koolzure zout.

Dit zout laat zich ontleden in zuur en base door verhitting. Overeenkomstig het boven reeds opgemerkte krijgt men dan beide in waterloozen toestand, het zuur is gasvormig en ontwijkt, de base, dat is dus de kalkbase blijft achter. Om daar nu de waterhoudende kalkbase van te maken die dus de neiging heeft, om met een zuur en zout te vormen, moet nog water toegevoegd worden. Daarom wordt de kalk gebluscht, en spreekt men voor deze bewerking van ongebluschte kalk. De kalk uit kalksteen gebrand, wordt Luiksche of steenkalk genoemd.

Ook schelpen bestaan bijna geheel uit koolzure kalk en ook daaruit kan men bij verhitting kalk maken die schelpkalk genoemd wordt. Ze komt in haar eigenschappen ongeveer met steenkalk overeen, we zullen later nog gelegenheid hebben, een eigenaardigheid van schelp- tegenover steenkalk te bespreken.

Nog een derde soort kalk komt in den handel voor, (de Doorniksche of waterkalk.) Deze wordt in de nabijheid van Doornik gebrand uit een soort kalksteen, die tamelijk veel vreemde bestanddeelen bevat, het gevolg van deze bijmengsels is, dat het gebrande product sterk afwijkende eigenschappen heeft.

De kalkbase wordt dus gebruikt, om na verbinding met een zuur een vaste stof te vormen, een kalkzout. Als zuur komen twee verbindingen in toepassing, namelijk koolzuur en kiezelzuur. Het eerste komt in den dampkring voor en behoeft dus niet opzettelijk

GRONINGEN. THEEHUIS V. D.
 N. V. „VREDEWOLD”
 ANTON J. SANDERS. ARCH.

toegevoegd te worden; het tweede daarentegen, als men dat gebruiken wil, wordt in den vorm van een toeslag bij de specie gevoegd.

Metselt men dus eenvoudig met kalkmortel, dan kan deze alleen verharden als het koolzuur van de lucht bij de kalkdeeltjes komen kan; als daar niet voor gezorgd wordt, zal de specie langzamerhand uitdrogen maar niet verharden. Dit verklaart, waarom kalkmortel onder water niet versteent, maar steeds toevoeging van andere stoffen noodig heeft. Maar als men boven water kalkmortel verwerkt, zoodanig dat de lucht niet door alle deeltjes toegang kan verkrijgen, zal evenmin verharding optreden.

En dit is nu de fout van de meesten die kalkmortel verwerken; ze maken de specie te vet, d. w. z. de specie bevat te veel brij en te weinig zand. Er moet zooveel zand toegevoegd worden, dat de mortel poreus is, dat de buitenlucht er in dringen kan; natuurlijk zal ze dan niet waterdicht zijn en zien we dus, dat met kalkmortel nooit een goede waterdichte specie te verkrijgen is, (d. i.) een specie, die niet alleen de voegen tusschen de steenen dicht stopt, maar ook hard wordt en de steenen aan elkaar verbindt.

Hoeveel kalk mag een kalkspecie dan hoogstens be-

vatten? De hoeveelheid vaste stof aanwezig in 1 H.L. steenkalk is ongeveer 34 L. en aan water is noodig 20 a 25 L. (Wel is waar heeft men voor het aanmaken meer water noodig, maar dit meerdere verdwijnt door inslurping in de steenen, verdamping, enz.) Dit geeft dus een hoeveelheid van 54 à 59 L. brij, die de holruimten tusschen de zandkorrels gaat vullen. 1 H.L. zand bevat ongeveer 42 L. holruimte, waarvan ongeveer 7 L. door water wordt gevuld, zoodat men overhoudt 35 L. holruimte, zoodat 1 H.L. steenkalk, tot brij gemaakt, de ruimten van 54 : 35 tot 59 : 35 of van 1,6 tot 1,7 H.L. zand zou kunnen vullen.

Dit opvullen echter moet juist vermeden worden, zoodat men meer zand zal moeten toevoegen en ten einde zeker te zijn dat werkelijk overal de lucht door kan dringen om haar koolzuur op de kalkbase te doen werken, zal men bij 1 H.L. kalk minstens 3 deelen zand doen. De waterdichtheid is toch niet te verkrijgen en waarom zou men dan zich blootstellen aan het gevaar, dat hier of daar de massa verstopt was? Bovendien heeft dit verstopt zijn nog het bezwaar, dat vrije kalk aanwezig blijft, waarop we later terug hopen te komen.

(Wordt vervolgd.)

Het Arbeidscontract. II.

ok heeft de wetgever bepaald dat het loon o.a. kan worden vastgesteld in een bepaalde hoeveelheid der voortbrengselen van het bedrijf waarin het loon verdiend wordt, of der grond- of hulpstoffen in het bedrijf gebruikt, een en ander voor zoover die voortbrengselen of grond- of hulpstoffen, wat aard en hoeveelheid betreft, behooren tot de eerste levensbehoeften van den arbeider en zijn gezin, of als grond- of hulpstoffen, werktuigen of gereedschappen in het bedrijf des arbeiders worden gebezigd, en in ieder geval met uitsluiting van alcoholhoudenden drank. Evenwel heeft hij beslist partij gekozen tegen de gedwongen winkelnering door ongeoorloofd en nietig te verklaren elk beding tusschen den werkgever of een van diens beambten of zetbazen en eenen onder een hunner gestelden arbeider waarbij deze zich verbindt het loon of zijne overige inkomsten of een gedeelte daarvan op een bepaalde wijze te besteden of zich zijne benodigdheden op een bepaalde plaats of bij een bepaalden persoon aan te schaffen. De wetgever heeft alzoo gewild, dat de arbeider vrij over zijn loon (hier niet gelet op het z. g. staangeld waarover beneden) zal kunnen beschikken. Evenwel was het noodzakelijk de volgende 2 uitzonderingen op deze bepaling toe te laten:

1°. het beding waarbij de arbeider deelneemt in eenig fonds, mits dit fonds voldoet aan de voorwaarden bij algemeenen maatregel van bestuur gesteld;

2°. ten aanzien van minderjarige arbeiders het beding dat een gedeelte van het loon door den werkgever ten name van den arbeider zal worden geplaatst in de Rijkspostspaarbank of in een aan bepaalde vereischten voldoende spaarfonds, met de bepaling dat het door den arbeider eerst zal kunnen worden opgevorderd, wanneer hij zekeren, niet hooger dan 21 jaar te stellen leeftijd zal hebben bereikt of uit anderen hoofde meerderjarig geworden is of wanneer de kantonrechter op verzoek van den wettelijken vertegenwoordiger van den minderjarige machtiging heeft verleend.

Door dit laatste beding kan dus de werkgever er toe medewerken aan den arbeider uit zijn loon een spaarduitje te verschaffen en de verspilling door den jeugdigen arbeider tegen te gaan.

De werkgever moet natuurlijk vrij blijven om een boetestelsel in te voeren. In vele gevallen zal een boetebedreiging noodzakelijk zijn, teneinde den arbeider aan banden te houden. Niet voor elke daad kan de werkgever schadevergoeding vorderen, daar de schade niet altijd is aan te wijzen. Daarom bestaat in vele ondernemingen een boetestelsel, maar met dit stelsel is het dikwijls treurig gesteld. Soms weet de arbeider niet dat er op een of ander daad een boete is gesteld of is de hoegrootheid der boete niet nauwkeurig bepaald, zoodat dikwijls willekeur in het spel is of komt

de boete ten voordeele van den patroon waardoor deze een persoonlijk belang krijgt bij het heffen van vele en hooge boeten enz. Teneinde aan mogelijke misbruiken een einde te maken en een geregeld stelsel te doen invoeren waar boete wordt geheven, heeft de wetgever bepaald, dat boete slechts kan worden opgelegd zoo deze bedongen is óf bij reglement óf bij schriftelijke overeenkomst. Elke mondelinge overeenkomst is dus nietig, terwijl in het reglement bepaaldelijk moeten zijn aangeduid de voorschriften op welker overtreding boete is gesteld. De overeenkomst of het reglement moet nauwkeurig de bestemming der boeten vermelden. Zij mogen noch onmiddellijk, noch middellijk strekken tot persoonlijk voordeel van den werkgever zelven of van dengene wien deze de bevoegdheid heeft verleend den arbeiders boete op te leggen. Teneinde willekeur te voorkomen, is voorgeschreven dat iedere boete op een bepaald bedrag moet zijn gesteld, uitgedrukt in de munt waarin het loon in geld is vastgesteld.

Het bedrag der boete mag niet onbepaald zijn, daarom is neergeschreven, dat binnen eene week aan een arbeider geen hooger bedraag aan gezamenlijke boeten mag worden opgelegd dan zijn in geld vastgesteld loon voor ééne dag. Geen afzonderlijke boete mag hooger dan dit bedrag worden gesteld.

Uitdrukkelijk is elk bedrag, strijdig met deze bepalingen, nietig verklaard. Alleen ten aanzien van arbeiders wier in geld vastgesteld loon meer dan vier gulden per dag bedraagt, mag in zeker opzicht van de gemelde bepalingen worden afgeweken.

Wanneer de arbeider een of ander overtreding begaat of eene of ander daad verricht, waaruit voor den werkgever schade ontstaat, b. v. wanneer hij een of ander voorwerp beschadigt, dan mag nevens schadevergoeding niet tevens boete worden gevorderd. Art. 1637 zegt dat met zoovele woorden.

Wat betreft het verschuldigd zijn van het loon, is door de wet bepaald — wat van zelf spreekt — dat geen loon is verschuldigd voor den tijd gedurende welken de arbeider den bedongen arbeid niet heeft verricht. Evenwel behoudt de arbeider zijn tijdloon voor een betrekkelijk korten tijd, wanneer hij tengevolge van ziekte of ongeval verhinderd is geweest zijn arbeid te verrichten, tenzij de ziekte of het ongeval door zijn opzet of onzedelijkheid veroorzaakt of het gevolg is van een lichaamsgebrek waaromtrent hij bij het aangaan der overeenkomst den werkgever opzettelijk valsche inlichtingen heeft gegeven. Komt hem evenwel krachtens eenige verzekering of uit eenig fonds waarin de deelneming is bedongen bij of voortvloeit uit de arbeidsovereenkomst, een geldelijke vergoeding of uitkeering toe, dan wordt het loon met het bedrag dier vergoeding of uitkeering verminderd.

De arbeider behoudt zijne aanspraak op het tijdloon, wanneer hij hetzij tengevolge van de vervulling eener

door de wet of overheid zonder geldelijke vergoeding opgelegde verplichting, die niet in zijn vrijen tijd kon geschieden, hetzij tengevolge van zeer bijzondere, buiten zijne schuld ontstane omstandigheden verhinderd is geweest zijn arbeid te verrichten.

Onder de vervulling eener door wet of overheid opgelegde verplichting moet begrepen worden de uitoefening der kiesbevoegdheid; onder de zeer bijzondere omstandigheden: de bevalling van de echtgenoot van den arbeider zoomede het overlijden en de begrafenis van een zijner huisgenooten of van een zijner bloed- en aanverwanten in de rechte linie onbepaald en in den tweeden graad der zijlinie.

Het omtrent het verschuldigd zijn van het loon bepaalde is ook van toepassing, indien het loon in geld op andere wijze dan naar tijdruimte is vastgesteld, met dien verstande echter dat als loon wordt aangenomen het gemiddelde loon hetwelk de arbeider, wanneer hij niet verhinderd ware geweest, gedurende dien tijd had kunnen verdienen.

Bij schriftelijke overeenkomst of bij reglement mag van al deze bepalingen worden afgeweken.

Thans een enkel woord over het z. g. staangeld. De opneming van bepalingen daaromtrent heeft in sociaal-democratische kringen een storm van verontwaardiging doen ontstaan. Men zag daarin een middel om de macht der arbeiders te fnuiken en werkstakingen tegen te gaan. Vooral aan den heer DRUCKER komt de eer toe met klem van redenen de bezwaren te hebben weerlegd.

Onder de bepaling van het staangeld verstaat men een bedrag welke de strekking heeft een zeker bedrag van het loon op den betaaldag niet uit te betalen met het doel om op dit bedrag de schadevergoeding te kunnen verhalen welke door den arbeider bij het einde der dienstbetrekking, zoo hij deze onrechtmatig heeft doen eindigen, verschuldigd mocht zijn. Een dergelijk beding is slechts geldig, indien het bij schriftelijke overeenkomst of bij reglement is gemaakt.

Wat aangaat het beleggen van het niet uitbetaalde loon, is den werkgever de verplichting opgelegd dit bedrag ten name van den arbeider bij de Rijkspostspaarbank te beleggen en wel binnen drie dagen na dien der loonuitbetaling.

Het bedrag mag niet onbepaald zijn, doch bij elke loonuitbetaling niet meer dan een tiende gedeelte van het in geld vastgesteld, alsdan betaalbaar loon, terwijl ook

voor het geheele bedrag in de wet een grens is aangewezen.

Zoodra de dienstbetrekking nu is geëindigd en de arbeider niet gehouden is tot het betalen eener schadevergoeding, krijgt hij of zijne rechtverkrijgenden de vrije beschikking over het aldus te zijnen name ingelegd bedrag en over de daarvan gekweekte renten.

De wet bevat voorts bepalingen houdende verplichting van den werkgever den inwonenden arbeider in de gelegenheid te stellen godsdienstplichten te vervullen, alsmede ontspanning van den arbeid te genieten, bij overeenkomst of bij plaatselijk gebruik bepaald, benevens den arbeid zóó te regelen dat de arbeider geen arbeid heeft te verrichten op Zondagen of daarmee gelijk gestelde dagen, behalve voorzoover het tegendeel is bedongen of uit den aard van den arbeid voortvloeit. Minderjarige arbeiders moeten volgens het plaatselijk gebruik in de gelegenheid gesteld worden de lessen te volgen in inrichtingen voor godsdienst-, voortgezet-, herhalings- of vakonderwijs.

In geval van ziekte of ongeval van een bij hem inwonenden arbeider is de werkgever verplicht, zolang de dienstbetrekking duurt doch uiterlijk tot den tijd van zes weken, voor diens behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling zorg te dragen, voorzooverre daarin niet uit anderen hoofde is voorzien. Hij is echter gerechtigd de kosten op den arbeider te verhalen, doch voorzooveel betreft die der eerste vier weken alleen dan, wanneer de ziekte of het ongeval door diens opzet of onzedelijkheid veroorzaakt of het gevolg is van een lichaamsgebrek waaromtrent de arbeider bij het aangaan der overeenkomst den werkgever opzettelijk valsche inlichtingen heeft gegeven. Alzoo komen in den regel de kosten in geval van ziekte en ongeval gedurende de eerste vier weken voor rekening van den werkgever; elk beding waardoor deze verplichtingen van den werkgever zouden worden uitgesloten of beperkt, is nietig.

Bij het eindigen der dienstbetrekking is de werkgever verplicht een getuigschrift op verlangen uit te reiken. Weigert hij die uitreiking of neemt hij daarin tegen beter weten onjuiste mededeelingen op, dan is hij zoowel jegens den arbeider als jegens derden aansprakelijk voor de daardoor veroorzaakte schade.

In het slotartikel zal ik stil staan bij de verschillende wijzen waarop de dienstbetrekking, door arbeidsovereenkomst ontstaan, eindigt, een zeer gewichtig onderdeel. Kampen.

nomen, achten wij het onzen plicht er nog eens op te wijzen, dat o. i. er bekroningen zijn toegekend aan ontwerpers, welke zich niet in alle deelen aan het programma hebben gehouden.

Wij meenden bij sommige der bekroonde ontwerpen te kunnen vaststellen:

I. Een verregaande overschrijding der gestelde bouwsom; want, ofschoon geen begroting was gevraagd, kon met groote zekerheid door deskundigen worden geconstateerd, dat met de gestelde bouwsom geen rekening was gehouden

II. Een te ver buiten de grenzen gaan van het op de situatie aangegeven bouwterrein, terwijl art. 13 van het programma een zekere beperking stelt.

III. Een afwijking in de voorgeschreven afmetingen en ligging van sommige lokalen, genoemd in art. 14, en

GEMENGDE BERICHTEN.

De Prijsvraag voor het Vredespaleis. Wij ontvingen van het Genootschap „Architectura et Amicitia” het onderstaande stuk ter overname:

„Het is niet de bedoeling hier nog eens de geschiedenis van de prijsvraag voor het Vredespaleis te behandelen, maar nu misschien spoedig de beslissing tot den bouw zal worden ge-

IV. een andere dan de voorgeschreven behandeling der teekeningen, onder h van art. 2 genoemd.

Nu luidt art. 5 van het programma: Bijaldien de vervaardiger van eenig ontwerp een der bepalingen van het programma niet behoorlijk nakomt, blijft zijn ontwerp buiten aanmerking voor eenige onderscheiding;

en art. 8: Door de aanvaarding van de opdracht hebben de leden der Jury zich ten volle vereenigd met alle bepalingen van het programma der prijsvraag, etc.

Naar aanleiding van deze artikels is er, naar onze meening, twijfel mogelijk, betreffende de wettigheid der uitspraak van de Jury, een meening, waarin wij zijn gesterkt door de conclusie van onzen rechtskundigen adviseur, luidende als volgt:

„Door het programma is een rechtsband gelegd tusschen het Bestuur der Carnegie-stichting en de verschilende mededingers.

„Volgens art. 5 moet een ontwerp, waarbij de bepalingen van het programma niet behoorlijk zijn nagekomen, buiten aanmerking voor eenige onderscheiding blijven.

„Voldoet het Bestuur van de Carnegie-stichting niet aan deze bepalingen, dan wordt het zeer zeker tegenover de mededingers tot schadevergoeding verbonden geacht

„Indien dus de Jury, die door voornoemd Bestuur is benoemd en aangesteld, en voor wier beslissingen dit Bestuur aansprakelijk blijft, voorzover deze beslissingen van de artikelen van het programma afwijken, plannen bekroont, die volgens het programma niet in aanmerking mochten komen, zal men hiervoor het Bestuur der Carnegie-stichting ter verantwoording kunnen roepen”.

Wanneer het dus vaststaat, dat bij de bekroonde ontwerpen afwijkingen van het programma zijn te constateeren, „zou er aanleiding kunnen zijn het Carnegie-bestuur in rechten aan te spreken”.

Het komt ons voor dat bij aanvaarding van bovenstaande conclusies er voor de architecten alleszins aanleiding kan zijn, zich met elkaar te verstaan, teneinde te bespreken wat zij onder deze omstandigheden wenschelijk achten te doen.”

Groote Kerk te Breda. De heer J. R. Baron VAN KEPPEL, secretaris-kerkvoogd bij de Ned.-Herv. Gem. te Breda, heeft in den hoofdingang der Groote Kerk, onder den toren, weer een groote muurschildering ontdekt, voorstellende den H. CHRISTOPHORUS met het Kind JEZUS.

Domkerk te Utrecht. In de „N. Rott. Courant” vinden wij een belangrijk uittreksel van een stuk uit „Oud-Holland” van de hand des heeren A. W. WEISSMAN over de Domkerk te Utrecht dat wij om de belangrijkheid hier overnemen:

Na in enkele zinnen den tegenwoordigen staat der geschiedschrijving over deze kerk te hebben samengevat, gaat de heer W. uitvoerig na, hoe alles is ontstaan. Hij doet daarbij opmerken, dat men zich over het algemeen geen goede voorstelling maakt van de wijze, waarop de middeleeuwen bij het bouwen te werk gingen. „Als wij een gebouw door een ander willen vervangen, dan breken wij het af, verkoopen de afbraak, en trekken het nieuwe van nieuwe materialen op. Doch de bouwmeesters in de middeleeuwen deden anders. Zij sloopten het oude gebouw niet aanstonds, doch hielden het zoo lang mogelijk in stand en braken er slechts zooveel van af, als zij op dat oogenblik konden vernieuwen. Voor die wijze van werken hadden zij goede redenen. Een kerk, bijvoorbeeld, kon niet worden gemist, een kathedraal evenmin. Toen dus in de 13e eeuw de Domkerk te Utrecht zou vergroot worden, dachten de bisschoppen er niet aan, hun kathedraal aanstonds te laten afbreken. Zij lieten het koor uitbreiden, doch zóó, dat zij het bestaande koor voortdurend konden gebruiken. De muren daarvan zijn zeker niet eer gesloopt dan toen de trans klaar was, ja het is zelfs niet onmogelijk, dat die slooping is uitgesteld tot de 15e eeuw, toen met den bouw van het Gothische koor genoegzaam voortgang was gemaakt. En het Romaansche schip is niet voor het einde der 15e eeuw afgebroken.”

Het slot is een pleidooi voor de schoonheid der kerk, welke men, om den toren, toch niet vergete:

„Terwijl andere kerken uit de middeleeuwen voor wat de Hervorming uit haar verwijderde, soms fraaie werken uit de 16e en 17e eeuw als vergoeding kregen, vertoont de Utrechtsche Domkerk zulke werken bijna niet.

De gebrandschilderde glazen, die in de rekeningen voorkomen, bestaan niet meer. In het koor waren omstreeks 1450 aanwezig glasschilderingen, geschenken door leden der geslachten BREDERODE, CULEMBORGH, MIJNDEN, CREVE en Zoudenbalch. Daarbij voegde bisschop DAVID VAN BOURGONDIË het groote glas in het noordertransept, en zijn Domproost dat in het zuidertransept. Ook glazen van Montfoort, Swieten, Borssele, Bourgondië, Abcoude, Gaesbeek, Diepholt en Wassenaar worden vermeld. In de 16e eeuw kregen bijna alle vensters van het schip gebrandschilderde glazen. Van dit alles bleef alleen een klein fragment in de Domproostkapel bewaard.

„Op het koor, noordelijk van het hoofdaltaar, bevond zich

een H. Sacramentshuis, tot bewaring der H. Eucharistie. Het was, blijkens de bescheiden, in 1443 gemaakt. Wij moeten het ons voorstellen als een groot vrijstaand tabernakel, dat op den grond rustte.

„Op het hooge koor was, volgens liturgisch voorschrift, aan de Evangeliezijde de Bisschoppelijke zetel geplaatst, die in de rekeningen verscheidene malen genoemd wordt. Daartegenover aan de Epistelzijde, stond het gestoelte van den Domdeken. Op het lage koor moeten de koorbanken ten gebruike der kanunniken en zangers een plaats hebben gehad.

Volgens kerkelijk gebruik was het koor afgesloten van de kerk. Reeds in 1455 wordt een oxaal vermeld, dat in 1487 geheel vernieuwd werd. Misschien geven de oxalen in de kerken te Amersfoort en te Rhenen ons eenig denkbeeld van de gedaante, die het Utrechtsche, in 1596 afgebroken, heeft gehad. Op dat oxaal was ook een kruis geplaatst, waarschijnlijk als een Calvarieberg met Maria en St. Jan. Daarbij stonden koperen blakers, in den vorm van eenhoorns.

Behalva het oxaal was er ook een hek om het koor, waartrent echter geen nadere bijzonderheden bekend zijn, dan dat het koperen spijlen had.

Tegen de twaalf koorpijlers waren kraagsteenen aangebracht, waarop, onder troonhemels, de beelden der apostelen stonden.

De troonhemels zijn nog ten deele aanwezig, ook van de tapijtschilderingen achter de beelden zijn fragmenten voor den dag gekomen. Er bleef dus van den ouden luister al heel weinig over.

„Daarvoor in de plaats kwam het afschuwelijke getimmerte, dat sinds 1818 het interieur ontsiert. Het was wel een treurige tijd, toen men, wat van het schip nog overeind stond sloopte, en het kruis der kerk voor den Hervormden eeredienst geschikt maakte. Toch is er niet veel kans op dat men vooreerst de majesteit van deze kerk weer zal kunnen bewonderen. Want dat de Hervormden er toe zouden willen overgaan, de leelijke toevoegselen te doen verdwijnen, is zeer onwaarschijnlijk.

„In het buitenland zou men zeker een zóó belangrijk monument niet in zulk een toestand laten.

„Als op een voorbeeld wijs ik op de kerk Saint-Saviour te Southwark, het gedeelte van Londen ten zuiden van de Theems. Hier was ook het schip bouwvallig geworden en in het begin der 19e eeuw gesloopt, terwijl tevens de kerk door allerlei houten getimmerten, die gemaakt waren om meer menschen te kunnen plaatsen, ontsierd werd. Deze getimmerten heeft men weggebroken, en daarmede nog niet tevreden, een nieuw schip gebouwd, waarvoor in 1890 de eerste steen door den prins van Wales werd gelegd.

„Ik zou niet willen, dat men de Utrechtsche Domkerk weer van een schip voorzag, een werk, waarvoor hier te lande, althans zoolang de kathedraal voor den protestantschen eeredienst gebruikt wordt, de middelen ook niet te vinden zouden zijn. Zelfs een restauratie van wat nu nog overeind staat zou ik betreuren, zoo zij verder ging dan wat voor de instandhouding noodig was. Hoe gevaarlijk toch een restauratie is, bleek reeds een kwarteeuw geleden, toen de heer NIEUWENHUIS, met het restaureeren van den trans bezig, een andere afdekking maakte, dan de heer CUYPERS noodig achtte. Ik kies in deze kwestie geen partij, doch wijs er slechts op, dat als de eene deskundige gelijk had, de andere gedwaald moet hebben.

„Door dit geschil werd veroorzaakt, dat sedert door het rijk geen geld meer voor het restaureeren der kerk werd beschikbaar gesteld. In de laatste jaren wordt echter met rijkssubsidie, de domtoren gerestaureerd. Ofschoon ik begrijp, dat men bij dit werk niet verder zal gaan dan strikt noodig is, hoop ik toch, dat vooral het benedendeel van den toren, waar niet het minste gevaar aanwezig kan zijn, niet te zeer onder handen genomen zal worden.

„Zeer gewenscht zou het evenwel zijn, indien het interieur der kerk van alles, wat het nu ontsiert, werd bevrijd, en indien men het inrichtte zooals de groote kerk te Goes, waar ook alleen het koor voor de godsdienstoefeningen gebruikt wordt en het overige als „wandelkerk” dient.

„De Domkerk te Utrecht is een kunstwerk van groote waarde; is het ook al onmogelijk het weer in den staat te brengen, dien het had toen de 16e eeuw het aanschouwde, de smakeloze toevoegsels der 19e eeuw zouden verwijderd kunnen worden. Laten wij hopen dat dit spoedig moge geschieden”.

Sarcophaag van Karel den Groeten. Uit Berlijn wordt aan de „N. Rott. Courant” gemeld dat Prof. LESSING, Directeur van het Berlijnsche Museum van Kunstnijverheid, bij de opening van den sarcophaag van KAREL DEN GROETEN te Aken, de aangetroffen kostbare zijden stoffen waarschijnlijk in het genoemde museum voor het publiek zullen worden tentoongesteld.

Eene van die stoffen is een beroemd Byzantijnsch stuk werk uit de 10 eeuw; het vertoont in het midden een prachtig beelden olifant. De tweede zijden deken is van Siciliaansche afkomst, waarschijnlijk van de 12e of 13e eeuw uit Palermo, en vertoont vogels en hazen er ingeweeft.

Het in beide dekens gewikkelde gebeente bewees, dat keizer KAREL lichamelijk een buitengewoon groot man is geweest.

De door den Keulschen kardinaal FISCHER toegestane opening van den sarcophaag is een vervolg van het verlangen van den keizer, die wenschte, dat de kostbare gewezen stoffen nauwkeurig in de eigen kleuren zouden kunnen worden afgebeeld in LESSING's werk over: „Die Gewebesammlung des Berliner Kunstmuseums.”

Bouwvalligheid van de Westminster Abdij. Wij lezen in de dagbladen dat de Westminster Abdij in haar buitenmuren de gebreken des ouderdoms vertoont en daar die in den laatsten tijd erger geworden zijn, denkt men dat de oorzaak daarvan ligt in de dreuning der zware automobielen, motorbussen en wagens. Dat is vooral merkbaar aan den geheelen noordkant, die op het Parlementsplein uitziet. Men zal nu eenige tonnen gouds aan vernieuwing van de buitenmuren en aan ander herstelwerk moeten besteden.

Bouwvalligheid van het Vatikaan. Verscheidene gedeelten van het Vatikaan dreigen bouwvallig te worden. Tengevolge van allerlei inwendige veranderingen in den loop der eeuwen zijn er muren gespleten, en ook de vleugel, waar de Paus zijn vertrekken heeft, moet worden versterkt.

Men zal terstond beginnen met de werken van herstel, welke groote kosten na zich zullen slepen.

Bouwvalligheid Podesta-paleis te Bologna. Naar de dagbladen melden vrees men in Italië alweder voor het instorten van een merkwaardig oud gebouw. De toren van het uit 1291 dagteekende „Podesta-paleis” te Bologna, vertoont dreigende scheuren en spleten.

Het gebouw is ontruimd en voorloopig gestut. Later zal men tot ernstiger herstellingswerken overgaan.

Prijzen van waalsteen. Op de steenfabrieken langs de Waal zijn in de laatste dagen tegen goede prijzen zeer veel steenen verhandeld. Vele fabrikanten ruimen hunnen voorraad bijna geheel op.

Men besteedde de volgende prijzen: rood f 10; boerengrauw f 11; hardgraauw f 12; klinkers f 13 per 1000 stuks.

Kunstmarmar uit cement. In Duitschland heeft de techniek van het imiteeren van verschillende marmersorten en andere gesteenten een groote volkomenheid bereikt. Nu moge de degelijke smaak weinig met imitatiewerk op hebben, het is toch een feit, dat menig bouwwerk fraaiheid en sier verkrijgt door het aanwenden van kunststeen, waar echt marmar en graniet door de hooge kosten niet zouden kunnen worden aangewend. Vooral de ontwikkeling van de cementindustrie heeft een flinken stoot gegeven aan de vervaardiging van gepolijste kunststeen en men kan tegenwoordig nagemaakt marmar, graniet en ander rotsgesteente verkrijgen, dat niet alleen in uiterlijk veel met het echte, edele materiaal overeenkomt, doch ook hooge eigenschappen bezit wat betreft vastheid, hardheid, ondoordringbaarheid enz.

Gestreept marmar verkrijgt men op de volgende manier: Twee of drie verschillend getinte cementmassa's worden in strooken op een glazen plaat uitgespreid en dan wordt over het geheel een dunner cementmengsel uitgegoten. Deze dunne brij vult de ruimten tusschen de strooken en andere open plaatsen. De glasplaat rust op een tafel, die door een mechanische inrichting schuddende bewegingen maakt, zoodat de gekleurde cementstrooken op een onregelmatige en grillige manier door elkaar gaan vloeien, terwijl tevens door het loopen van de dunne brij die karakteristieke dunne aderen ontstaan, waardoor het marmar zoo mooi wordt geteekend.

Kunstgraniet wordt verkregen eveneens uit cement, doordat men in de massa een hoeveelheid granietsteen brengt, klein gemaakt in stukjes ter grootte van een erwt. Deze stukjes zinken tengevolge van hun zwaarte door de cementbrij naar beneden en komen aan de oppervlakte van de glasplaat te liggen. Is het cement gedroogd en van de glasplaat gelicht, dan liggen alle steentjes aan den onderkant. Wordt dit vlak dan gepolijst, dan treden zoowel het grofkorrelige zand als granietsplinters te voorschijn en men verkrijgt een kunstgesteente, dat niet gemakkelijk van het natuurlijke graniet te onderscheiden is. Natuurlijk ligt die schoonheid aan de uiterste oppervlakte, breekt men zulk een steenplaat door, of bekijkt men die aan den zijkant, dan gaat de illusie verloren!

In elk geval evenwel heeft deze kunststeen betere eigenschappen dan het geveerde gips, dat vroeger algemeen als marmar-surrogaat werd aangewend. In de eerste plaats is de cementsteen veel harder en veel beter bestand tegen weersinvloeden. Kunstmarmar, uit gips, is voor buitenwerk ongeschikt, daar het spoedig zou verweeren, terwijl cementwerken zeer goed bestand zijn tegen vocht en ook tegen vorst, natuurlijk onder voorwaarde, dat ze in het gunstige seizoen zijn uitgevoerd.

Men gaat bij de vervaardiging van kunststeen ook vaak anders te werk, door gewone cementsteenen, die op zichzelf geen tint of teekening bezitten een deklaag te geven van een fijnkorrelige, kleurige massa, welke wordt gepolijst. Hierdoor

moeten werkelijk schoone effecten worden bereikt. doch dit materiaal heeft het nadeel, dat de gepolijste laag door weer en wind spoedig leelijk wordt, zoodat het alleen voor binnenwerk te gebruiken is. Kort geleden evenwel is in Duitschland een nieuw systeem uitgevonden en gepatenteerd, waarbij de laag zoodanig wordt bewerkt, dat het polijstvlak tegen weersinvloeden bestand is. Na het afslijpen van de kunststeenoppervlakte wordt deze eerst met een mengsel van goed gebluschte witte kalk en verf bestreken. Dit mengsel dringt in de poriën van de steen en bedekt de oppervlakte slechts met een dunne laag. Nadat de laag hard geworden is, wordt de steen herhaaldelijk met kalkmelk gedrenkt, die de dunne verlaag doordringt en de poriën van de steen tot een zekere diepte vult. Na het drogen wordt de steen gehard en de oppervlakte nageslepen.

Bij het gebruik van vitlen schijven verkrijgt men een voortreffelijke fijne glanzende oppervlakte. Niet alleen is deze oppervlakte tegen het weer bestand, doch de steen is, zooals bij proefnemingen bleek, ongevoelig voor vorst. Nadat men een proefstuk 25 maal aan bevrozingstemperatuur had blootgesteld, kon men noch aan het polijstvlak, noch aan den steen zelf eenige verandering bespeuren. „Tech. Rundschau”.

De hygiënische beginselen van den Sanatorium-bouw. Met het optreden van BREHMER in het eind der vijftiger jaren van de vorige eeuw werd een nieuw tijdperk in de behandeling van longziekten ingewijd, dat men als de „Sanatorium-beweging” kan aanduiden. Terwijl BREHMER slechts het beginsel der openlucht-kuur voorstond, werd dit door zijn leerling DETTWEILER aangevuld met de ligkuur. Op deze beide beginsels berust in hoofdzaak de bouw en aanleg van Sanatoria voor longzieken, waarbij, wat de onderdeelen betreft, talrijke nieuwe desiderata zijn gekomen.

Met de ontdekking van de tuberkel-bacil door KOCH (1882) was het infectiegevaar van de tering vastgesteld en zoo zijn het ook voornamelijk hygiënische eischen, die bij den bouw van Sanatoria te verwezenlijken zijn. Door een jarenlangen arbeid waaraan door alle beschaafde naties is deelgenomen, is een vaste kern van grondslagen gevormd, die bij den bouw van Sanatoria tot basis dient en het uitgangspunt is van alle onderdeelen van den bouw.

Om de leidende gedachte van BREHMER „Lucht en licht” tot haar recht te doen komen, moet vóór alles een plaats gekozen worden, die rook- en stofvrij is en zooveel mogelijk blootgesteld aan de zon.

Dit is echter niet voldoende. Eene oude en om zoo te zeggen populaire ervaring leert de schadelijkheid van wind en mist voor personen, die last hebben van Catharrhen. Hieruit volgt een tweede groep van voorwaarden, te weten: bescherming tegen wind en een minimum van vocht. De invloed van het klimaat op de ziekte wordt thans door de overwegende meerderheid der geleerden zeer gering geacht en meer gewicht er aan gehecht de zieken in hun eigen land te behandelen. Gelijkzeitig met hun herstel wordt daarmede aan de zieken de grootste mate van weerstand tegen den invloed der weersgesteldheid gegeven. De ervaring leert dat een verblijf in het Zuiden eene zekere verwekelijking veroorzaakt, die zelfs door een geleidelijken overgang niet wordt opgeheven.

De Dettweilersche ligkuur veroorzaakt voorts de opname in het ontwerp van Sanatoria van enkele onderdeelen als lighallen en balkons. Daar een wezenlijk deel der behandeling er in bestaat dat de patiënten een groot deel van den dag in de buitenlucht doorbrengen, moet de gelegenheid bestaan dat de zieken met volle teugen lucht en licht genieten, zonder dat zij aan den regen of bovenmatig aan zonneshijn blootgesteld zijn. Voor dit doel dienen in de eerste plaats de lighallen en daarna in de tweede plaats de balkons. Dit is gemakkelijk te begrijpen als men nagaat dat alleen eene getrouwe opvolging der geneeskundige voorschriften aan de behandeling resultaat geeft en dat de, bij de bekende lichtzinnigheid van longzieken noodzakelijkheid van geregelde bewaking op de lighal veel scherper is door te voeren dan op de verspreide en niet overzichtelijke balkons.

De mogelijkheid van desinfectie, eventueel de vermindering van infectie is de derde voorwaarde waarmede hij den bouw van Sanatoria rekening moet worden gehouden. Alles wat met de zieken in onmiddellijke aanraking komt, moet snel en toch nauwkeurig kunnen worden gereinigd. Wanneer dit niet mogelijk is, is desinfectie noodig. Men heeft geleerd, hoeken en naden te vermijden, opdat het stof en daarmede de ziektekiemen geene schuilhoeken en broedplaatsen vinden, waar zij slechts moeilijk kunnen worden uitgerooid. Schuier en stofdoek moeten overal gemakkelijk toegang hebben.

Daarom rondt men de kanten af en vermijdt men zooveel mogelijk in alle vlakken en vooral in de vloeren, naden en voegen; men plaatst de meubels op hooge pooten, enz. Ten slotte heeft de mechanische reiniging hare grenzen en maakt men ter harer aanvulling gebruik van formaline en stoomdesinfectie.

Door deze gezichtspunten moet, om eene aan alle eischen bevredigende inrichting te scheppen, de architect geleid worden bij het ontwerpen van Sanatoria. De ondervinding die in den loop der jaren verzameld is, spreekt duidelijk voor de juistheid dezer beginselen.

Proeven met versterkt glas. Door het „British Fire Prevention Committee” zijn onlangs proeven genomen met het zoogenaamde versterkte of gewapende glas.

Hiervoor waren o. a. in een gemetselden muur vijf glasschijven van 0.68 bij 1.36 M. bevestigd; voorts een glasschijf in een raamwerk van hetzelfde materiaal, twee anderen in staal bevestigd, en drie in een raam van aardewerk. Het glas was 6 mm. dik. Het vuur, voortgebracht door de verbranding van gas, duurde 45 minuten en de temperatuur wisselde af tusschen 330 en 825 graden Celsius.

Onmiddellijk na de ontsteking van het gas, vertoonde het glas bij alle proefstukken kleine scheurtjes, in het bijzonder langs de kanten, doch verder traden geen verschijnselen op, ook niet bij stijging van de temperatuur. De vlam ging in geen enkel geval door het glas heen.

Bij de aanwending van een koude waterstraal, die onder een drukking van 3,16 K.G. per vierk. cm. werd gericht uit een buis van 18 mm. doorsnede, werd slechts de middelste glasschijf van de eerstgenoemde vijf een weinig gebombeerd, terwijl er zich eenige kleine gaatjes in vertoonden.

Een tweede proefneming gold het onderzoeken van versterkt glas voor lantaarns. Daarvoor nam men vier schijven van 65 bij 65 cm. en plaatste die horizontaal op de opening van de proefkamer. Ook hier duurde de verhitting 45 minuten, terwijl de temperatuur tot 885 graden Celsius steeg. Evenals bij de eerstgenoemde glasschijven ontstonden talrijke scheurtjes bij de eerste aanwending van de verhitting, terwijl de bespuiting met koud water eveneens fijne scheurtjes veroorzaakte, doch bij geen der schijven kwam de vlam door het glas heen.

„Gas en Waterfitter”.

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

Architectura Nr. 32. De prijsvraag voor het Vredespaleis. De schrijver is van oordeel dat indien het Bestuur der Carnegie-stichting een der ontwerpen laat uitvoeren, wier plannen tegen het programma indruischen, men het Bestuur hiervoor in rechten kan aanspreken en de schrijver hoopt dat de architecten zich zullen aaneensluiten om gezamenlijk op te treden. (Zie blz. 261.)

Doctor JAN VETH, door Jos. CULPERS. Den nieuwen doctor wordt hierin hulde gebracht, ook voor wat hij voor de Bouwkunst gedaan heeft.

Grootsche plannen, door De J. Dit slaat op de aangekondigde onteigening van de toegangen van den Dam naar het Rokin te Amsterdam.

K. P. C. DE BAZEL, door De J. Uittreksel van hetgeen door BERLAGE over dien architect is geschreven in Elsevier's Maandschrift, met afbeelding van de hofstede „Oud-Bussum”.

De „Deutsche Bauzeitung” over de prijsvraag van het Vredespaleis, door H. Ook dit blad is met den uitslag niet tevreden. Door de vreemde manier van uitnoodigen van eenige architecten uit verschillende landen, heeft men vele eerste krachten, voor zoover zij niet tot de uitgenoodigden behoorden, van de deelname afgesloten. Het blad geeft den raad een nieuwe ideeën-prijsvraag uit te schrijven.

Prijsvragen, uitgeschreven door de heeren VAN DE LOO. Opgaaf der ingekomen antwoorden, zie blz. 264.

TECHNISCH GEDEELTE. Ontwerpen en bewerken. (Vervolg).

Bouwkundig Weekblad Nr. 32. Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Vervolg van het verslag van de Algemeene Vergadering, gehouden 29 en 30 Mei j.l.

Naar aanleiding van boerenwoningen, door C. W. NIJHOFF, met afbeeldingen.

Het Vredespaleis. Uittreksel uit het Juli-nummer der „Konkurrenz Nachrichten” omtrent den uitslag van de Vredespaleis-prijsvraag. Een groote fout wordt hier genoemd het feit dat alhoewel het programma de grootte van het gebouw omschreef als 70 bij 70 M. er plannen zijn bekreond waarvan het gebouw 140 bij 120 (dat van MARCEL) en een ander — dat van WENDT — dat 110 M. diep geprojecteerd is.

De Opmerker Nr. 32. Het Damvraagstuk. Bespreking der brochure van den heer VAN RIJSE over dit onderwerp en van de voorgenomen verbetering der toegangswegen van den

Dam naar het Rokin en van het idee van den groote verkeersweg Dam—Rokin—Vijzelstraat—Ferd. Bolstraat enz. De hiermede in verband staande verbreding der Vijzelstraat moet, volgens den schrijver, hoe eerder hoe beter ter hand genomen worden, daar elk jaar de onteigening grootere offers zal eischen.

Asphalt-dakcarton, door J. L. TERNEDE. Deze soort dakbedekking wordt vervaardigd uit carton dat met teer gedrenkt wordt en dat of enkel uit dik carton, of dubbel uit dunner carton bestaat. Gewoonlijk wordt het aan beide zijden met zand bestrooid. Ook wordt wel eene zijde gezand en dan de ongezande bovenkant geverfd met z.g. dakvernis en vervolgens met zand bestrooid.

Prijsvragen, uitgeschreven door de heeren VAN DE LOO. Opgaaf der ingekomen antwoorden, zie blz. 264.

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOONSTELLINGEN

Prijsvraag Diploma Nijverheidstentoonstelling te Leeuwarden. Van de 47 ontwerpen op deze prijsvraag ingekomen, zijn door de Jury voor een onderscheiding in aanmerking gekomen in de eerste plaats het ontwerp motto „t'is mei sizzen net to dwaen”, van YPE WENNING JZN. te 's Gravenhage; in de tweede plaats de ontwerpen „Havedeweh”, „Rembrandt” en „No. 468”, respectievelijk ingezonden door de heeren J. J. DAMME te Rotterdam, JAAP GEDDING te Rotterdam en A. VAN DER ZWEEP te Utrecht.

Voorts voor eervolle vermelding, een ontwerp met het motto „Beter laat dan nooit”, ingezonden door den heer JAC. KRUYVER te Amsterdam.

Leden van de Jury waren de heeren H. H. KRAMER, J. BUBBERMAN en G. DIJKSTRA R.HZN., allen te Leeuwarden.

Prijsvragen uitgeschreven door de heeren Van de Loo, steenfabrikanten te Dieren. Op deze drie prijsvragen zijn 17 antwoorden ingekomen, als volgt:

Prijsvraag I. Het ontwerp voor wanden van eene hal in een Bankgebouw.

1. Motto: Kruisverband.....	5 teekeningen.
2. „ Versiering.....	8 „
3. „ „Motto”.....	5 „ , en memorie.
4. „ Goudgloed.....	5 „
5. „ Bricorna.....	5 „

Prijsvraag II. De ontwerpen voor twee gevels van een Stationsgebouwtje in eene landelijke streek.

6. Motto: Excelsior.....	2 teekeningen, en memorie
7. „ Bricorna.....	4 „ „
8. „ Luctor.....	3 „ „

Prijsvraag III. Het ontwerp van een gevel voor een heerenhuis

9. Motto: V. D. L.....	1 tekening.
10. „ Juli.....	2 teekeningen, en memorie.
11. „ Chabloon.....	2 „
12. „ Proloog.....	3 „ , en memorie.
13. „ Pardon.....	3 „ „
14. „ Nederlandsch wapen (geteekend).....	2 „
15. „ la Brique.....	3 „ , en memorie.
16. „ Twee driehoeken in cirkel (geteekend).....	9 „ „
17. „ Eikel (geteekend).....	2 „ „

Prijsvraag Gedenkteeken voor Peter Benoit. De gemeenteraad te Antwerpen heeft 75.000 francs toegestaan voor een PETER BENOIT-gedenkteeken. Alleen te Antwerpen wonende beeldhouwers zullen in den wedstrijd mogen mededingen, en dat besluit vindt veel tegenkanting. De „Vlaamsche Gazette” zegt: „BENOIT was een wereldgenie en 't hoort zoo dat alle kunstenaars van de wereld meedingen mogen om hem te verheerlijken.” „N. R. C.”

Prijsvraag ambtsgebouw te Czernowitz. De „Deutsche Bauz.” meldt dat een algemeene prijskamp is uitgeschreven voor het maken van ontwerpen van een ambtsgebouw voor de Kamer van Koophandel en Nijverheid van de Bukowina te Czernowitz. De bouwkosten mogen 240.000 kronen bedragen. Er zullen 3 prijzen verdeeld worden van 1500, 1000 en 500 kr.

De Jury bestaat uit de heeren bouwraden Jos. GREGOR, FR. HABERLANDT en E. KOLBENHEIJER, de bouwmeester D. ZENTNER, allen uit Czernowitz en Prof. K. MAYREDER uit Weenen.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + + J. H. W. LELIMAN } ADMINISTRATIE:
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN } FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
KEIZERSGRACHT · 559 + + + + AMSTERDAM + + + + HEERENGRACHT · 281

Vijfde Jaargang. No. 34.

22 Augustus 1906.

MR. DR. H. S. VELDMAN. SOCIAAL-ECONOMISCHE KRONIEK

Het Arbeidscontract. III.

De thans nog geldende bepalingen omtrent de wijze waarop de dienstbetrekking eindigt, zijn al bijzonder mager. Daarin staat slechts dat „zonder wettige redenen” de dienstbetrekking niet mag worden verbroken zonder aan te geven wat onder „wettige redenen” moet worden verstaan, dat de arbeider, die den dienst binnen den bepaalden tijd zonder wettige reden verlaat, het verdiende loon verbeurt en dat de meester zijn ondergeschikte zonder het aanvoeren van redenen ten allen tijde kan wegzenden mits op verbeurte van 6 weken loon.

Ziedaar alles. Alzoo geen sprake van een volledige regeling, met aangegeven opzeggingstermijnen, geen schadevergoeding voor den patroon enz.

De thans aangenomen bepalingen zijn langzamerhand gegroeid tot wat zij nu zijn geworden; ook hier heeft de Heer DRUCKER weer een verdienstelijk werk geleverd.

Voorop wordt gesteld, dat de dienstbetrekking eindigt wanneer de tijd is verstreken. Voorafgaande opzegging is alleen noodig, indien zulks schriftelijk of bij reglement is bedongen of indien volgens wet, verordening of gebruik opzegging behoort plaats te hebben en partijen daaryan niet bij schriftelijke overeenkomst of bij reglement zijn afgeweken.

Wordt de dienstbetrekking van het verstrijken van den tijd zonder tegenspraak voortgezet, dan wordt zij geacht voor denzelfden tijd op de vroegere voorwaarden wederom te zijn aangegaan.

Is de dienstbetrekking voor een onbepaalden tijd of tot wederopzegging aangegaan, dan heeft ieder der partijen het recht die te doen eindigen mits de volgende voorschriften worden in acht genomen.

De termijn van opzegging is gelijk aan den tijd, die gewoonlijk tusschen twee opvolgende uitbetalingen van het in geld vastgesteld loon verstrijkt, doch niet langer

dan zes weken. Bij schriftelijke overeenkomst of bij reglement kan een langere termijn worden bepaald, doch niet langer dan zes maanden en voor beide partijen gelijk. Ten aanzien van arbeiders wier in geld vastgesteld loon 4 gulden per dag of minder bedraagt, mag evenwel de termijn niet langer zijn dan hoogstens 6 weken tenzij het gebruik een langeren termijn aanwijst.

Wil men alzoo geen kans loopen aangesproken te worden voor het betalen eener schadeloosstelling, dan heeft men den opzeggingstermijn in acht te nemen. De partij, die zonder opzegging of zonder inachtneming van de voor de opzegging geldende bepalingen, de dienstbetrekking doet eindigen zonder dat de wederpartij daarin toestemt, handelt onrechtmatig en de wederpartij heeft het recht te vorderen of een schadeloosstelling, door de wet geregeld, of een volledige schadevergoeding, tenzij de andere partij de dienstbetrekking aldus heeft doen eindigen om een dringende, aan de wederpartij onverwijld medegedeelde reden.

De vraag is nu wat verstaan moet worden onder dringende redenen. Het antwoord hierop hangt van af of men te doen heeft met een werkgever of met een arbeider.

Voor den werkgever worden als dringende redenen beschouwd zoodanige daden, eigenschappen of gedragingen van den arbeider, die tengevolge hebben, dat van den werkgever redelijkerwijze niet kan gevergd worden de dienstbetrekking te laten voortduren.

Dringende redenen zullen o. a. aanwezig geacht kunnen worden:

1°. wanneer de arbeider bij de afsluiting der overeenkomst den werkgever heeft misleid door het vertoonen van valsche of vervalschte getuigschriften, of dezen opzettelijk valsche inlichtingen heeft gegeven omtrent de wijze waarop zijn vorige dienstbetrekking is geëindigd;

2°. wanneer hij in ernstige mate de bekwaamheid

of geschiktheid blijkt te missen tot den arbeid waarvoor hij zich heeft verbonden ;

3°. wanneer hij zich ondanks waarschuwing overgeeft aan dronkenschap of ander liederlijk gedrag ;

4°. wanneer hij zich schuldig maakt aan diefstal, verduistering, bedrog of andere misdrijven waardoor hij het vertrouwen van den werkgever onwaardig wordt ;

5°. wanneer hij den werkgever, diens familieleden of huisgenooten of zijn medearbeiders mishandelt, grovelijk beledigt, of op ernstige wijze bedreigt ;

6°. wanneer hij den werkgever, diens familieleden of huisgenooten of zijne medearbeiders verleidt of tracht te verleiden tot handelingen, strijdig met de wetten of de goede zeden ;

7°. wanneer hij opzettelijk of ondanks waarschuwing roekeloos des werkgevers eigendom beschadigt of aan ernstig gevaar blootstelt ;

8°. wanneer hij opzettelijk of ondanks waarschuwing roekeloos zich zelf of anderen aan ernstig gevaar blootstelt ;

9. wanneer hij bijzonderheden aangaande des werkgevers huishouding of bedrijf, die hij behoorde geheim te houden, bekend maakt ;

10°. wanneer hij hardnekkig weigert te voldoen aan redelijke bevelen of opdrachten, hem door of namens den werkgever verstrekt ;

11°. wanneer hij op andere wijze grovelijk de plichten veronachtzaamt, welke de overeenkomst hem oplegt ;

12°. wanneer hij door opzet of roekeloosheid buiten staat geraakt den bedongen arbeid te verrichten.

Voor den arbeider worden als dringende redenen beschouwd zoodanige omstandigheden die tengevolge hebben dat van den arbeider redelijkerwijze niet kan gevergd worden de dienstbetrekking te laten voortduren.

Dringende redenen zullen o. a. aanwezig geacht kunnen worden :

1°. wanneer de werkgever den arbeider, diens familieleden of huisgenooten mishandelt, grovelijk beledigt of op ernstige wijze bedreigt, of gedooft dat dergelijke handelingen door een zijner huisgenooten of ondergeschikten worden gepleegd ;

2°. wanneer hij den arbeider, diens familieleden of huisgenooten verleidt of tracht te verleiden tot handelingen, strijdig met de wetten of de goede zeden, of gedooft dat dergelijke verleiding of poging tot verleiding door een zijner huisgenooten of ondergeschikten worden gepleegd ;

3°. wanneer hij het loon niet op den bepaalden tijd voldoet ;

4°. wanneer hij, waar kost en inwoning bedongen zijn, niet op behoorlijke wijze daarin voorziet ;

5°. wanneer hij den arbeider wiens loon afhankelijk van de uitkomsten van den te verrichten arbeid is vastgesteld, geen voldoende arbeid verschaft ;

6°. wanneer hij den arbeider wiens loon afhankelijk

van de uitkomsten van den te verrichten arbeid is vastgesteld, de bedongen hulp niet of niet in behoorlijke mate verschaft ;

7°. wanneer hij op andere wijze grovelijk de plichten veronachtzaamt welke de overeenkomst hem oplegt ;

8°. wanneer hij zonder dat de aard der dienstbetrekking dit medebrenge, den arbeider niettegenstaande diens weigering, gelast arbeid in het bedrijf van een anderen werkgever te verrichten ;

9°. wanneer de voortdurende der dienstbetrekking voor den arbeider zoude verbonden zijn met ernstige gevaren voor leven, gezondheid, zedelijkheid of goeden naam, welke niet blijktbaar waren ten tijde van het sluiten der overeenkomst. ;

10°. wanneer de arbeider door ziekte of andere oorzaken buiten zijn toedoen buiten staat geraakt den bedongen arbeid te verrichten.

Bedingen waardoor aan den werkgever of aan den arbeider de beslissing zou worden overgelaten, of er een dringende reden aanwezig is, zijn nietig. De beslissing is alzoo bij den rechter.

Wat de grootte der bovenbedoelde schadeloosstelling betreft, is in het algemeen bepaald, dat het bedrag gelijk is aan het in geld vastgesteld loon voor den duur van den opzeggingstermijn.

Er kunnen gewichtige redenen voor een der partijen zijn om de arbeidsovereenkomst ontbonden te wenschen, zooals veranderingen in den persoonlijken of vermogens-toestand des verzoekers of der wederpartij of in de omstandigheden waaronder de arbeid wordt verricht, welke van dien aard zijn, dat de dienstbetrekking billijkheidshalve dadelijk of na korten tijd behoort te eindigen. Daarom is ieder der partijen ten allen tijde, ook voordat de arbeid is aangevangen, bevoegd zich wegens gewichtige redenen te wenden tot den kanton-rechter met het schriftelijk verzoek de overeenkomst ontbonden te verklaren. Deze bevoegdheid mag niet bij beding worden uitgesloten of beperkt.

Ook de wettelijke vertegenwoordiger van den minderjarige kan zich in bepaalde gevallen tot den kanton-rechter wenden om de arbeidsovereenkomst nietig te doen verklaren.

Indien een proeftijd is bedongen, is gedurende dien tijd ieder der partijen bevoegd door opzegging de dienstbetrekking onmiddellijk te doen eindigen.

Tenslotte wil ik nog vermelden, dat de bepalingen betreffende het arbeidscontract niet van toepassing zijn o. a. ten aanzien van personen in dienst van staat, provincie, gemeente, waterschap of enig ander publiekrechtelijk lichaam, ten ware zij, hetzij vóór of bij den aanvang der dienstbetrekking door of namens partijen, hetzij bij wet of verordening, van toepassing zijn verklaard.

Kampen.

VENSTERS IN DE R. C. KERK TE COTHEN
ATELIER VOOR GLASSCHILDERKUNST, H. DE VOS. (UTRECHT)

METSELSPECIES EN HUNNE SAMENSTELLING, DOOR H. J. WIGMAN. ARCHITECT

(Vervolg.)

Maar als men niet het koolzuur van de lucht gebruiken kan omdat de specie b.v. onder water verharden moet? Dan neemt men het andere genoemde zuur, namelijk kiezelzuur. (Eigenlijk schijnt kiezelzuur met kalk een z.g. vaste oplossing te vormen, in plaats van een scheikundige verbinding, maar op de volgende redeneeringen heeft dit verschil geen invloed.)

Dit zuur komt in zeer vele verbindingen voor in de aardkorst, maar moet eerst verhit worden, eer het zijn bindende eigenschappen krijgt. Dit geeft ons dus het middel aan de hand om het te verkrijgen. De oude vulkanen van het Eifel-bergland hebben vroeger groote hoeveelheden slib uitgeworpen, dat we thans als tufsteen terug vinden.

Dit is een kiezelzuur, dat in de vulkanen verhit is geweest, en ons dus kostelijke diensten kan bewijzen, om onze kalkbase te doen verharden. Inderdaad is gemalen tufsteen of tras een der meest gebruikte

toeslagen. Maar niet alleen de vulkanen van den Eifel hebben gebrand slib uitgeworpen, hetzelfde heeft zich voorgedaan bij den Vesuvius (Puzzolaan-aarde, vandaar den algemeenen naam voor dergelijke stoffen van „puzzolanen”). Op het eiland Santorino, in den Grieksch Archipel, vindt men de Santorinaarde, en in onze Oost wordt bij Gembang tras gevonden, die wel is waar veel lichter van kleur is, dan de hier te lande bekende tras, maar dezelfde goede eigenschappen heeft.

Als eigenaardige vorm, om kiezelzuur toe te voegen kan nog genoemd worden het gebruik van waterglas voor het maken van sommige soorten kunstkalksteen. Waterglas is een zout van kiezelzuur dat met de kalk samen weer een vaste verbinding vormt. — Ook hoogovenslakken, — gesmolten gesteenten, die met het erts in den hoogoven zijn gebracht — kunnen als toeslag gebruikt worden.

Nog een anderen vorm van toeslag vertoont de

Doorniksche waterkalk; deze wordt, zooals reeds werd opgemerkt, gebrand van kalksteen, die vele verontreinigingen bevat; welnu die verontreinigingen bestaan uit leem, dat is een vorm van kiezelzuur, en wanneer deze leem tegelijk met de kalksteen in den oven komt, worden weer de eigenschappen ontwikkeld, die het kiezelzuur maken tot een toeslag. Dit verklaart dadelijk waarom de Doorniksche waterkalk onder water verhard kan, m. a. w. onafhankelijk is van het koolzuur van de lucht: de kalk bevat immers zelf de stof waarmee zij verharden moet! En ook de schelpkalk bevat bijmengselen, die haar, zij het dan ook maar in geringe mate, hydraulisch maken, d. i. geschikt om onder water te verharden.

Bij deze twee laatste stoffen is dus het kiezelzuur tegelijk met de kalk in het vuur geweest, en is er bij de eerste later tegelijk mede gemalen. Hierbij is het gemengd zijn met kiezelzuur een gevolg van het verontreinigd zijn van de kalksteen; later heeft men, om onder water versteenende kalk te krijgen, de kalksteen opzettelijk vermengd met leem, of wel men zocht in de natuur voorkomende mengsels op en brandde die. De producten hiervan zijn bekend als Romeinsch-cement en Portland-cement. Het verschil tusschen beide bestaat voornamelijk in de temperatuur, die bij Portland-cement hooger is dan bij Romeinsch-cement.

Eindelijk is men er in den laatsten tijd toe overgegaan de hoogovenslakken, die men vroeger reeds had gemengd met de kalk, nu met kalksteen of met kalkhoudende mengsels te gaan branden en op die wijze verkrijgt men z.g. ijzer-cement dat beter is dan het cement, dat verkregen wordt door eenvoudige menging en slakken meel heet.

Als we nu eerst eens beschouwen de Doorniksche waterkalk, dan zien we, dat daarvan verschillende soorten voor komen, gewoonlijk aangeduid als 1e, 2e en 3e soort. De laatste is het meest hydraulisch, doordat ze het meeste kiezelzuur bevat. De beide andere soorten bevatten er minder van en hebben daardoor te weinig zuur, om de kalk voldoende te binden. Ze hebben b.v. nog koolzuur uit de lucht nodig om te verharden; ook kan men ze voldoende hydraulisch maken, door toevoeging van meer kiezelzuur in een der bovengenoemde vormen.

Dat Doorniksche waterkalk, evenals andere mortelstoffen, die de noodige verbindingen bevatten om te verharden, toch bewaard kan worden, komt, doordat de stoffen pas op elkaar inwerken als water aanwezig is; dan gaat de kalk gedeeltelijk in oplossing en verbindt zich in dien toestand met de andere verbindingen.

Schelpkalk bevat een zeer klein gehalte aan kiezelzuur, en is in overeenstemming daarmee heel weinig hydraulisch. Om deze kalk geschikt te maken voor waterwerk, is een groote toevoeging van tras nodig. Dit geringe gehalte van kiezelzuur geeft echter schelpkalk een grooten voorsprong op de vette steenkalk. Als een muur gemetseld is met kalkmortel van vette kalk, en zooals gewoonlijk het geval is, met een veel

te klein zandgehalte, dan heeft in het inwendige van den muur bijna in het geheel geen versteening plaats, doordat de lucht geen toegang heeft. Als men echter in plaats van vette kalk, schelpkalk genomen heeft zal men in het inwendige van den muur, alhoewel zeer onvoldoende, toch altijd eenige binding krijgen door het kiezelzuur. Deze muur zal zich dus, bij den eersten van vette kalk vergeleken, veel beter voordoen.

Hier te lande vonden vooral vroeger de trasspecies zeer veel toepassing. Toen in de vorige eeuw het Portland-cement aan de markt kwam, heeft dat tijdelijk de aloude trasspecies verdrongen, maar in den laatsten tijd openbaart zich toch weer een neiging om tras meer toe te passen.

't Is noodzakelijk, dat men de tras liefst zoo fijn mogelijk moet maken opdat de aanraking tusschen tras en kalkdeeltjes zoo goed mogelijk zij. Wanneer we nagaan, in welke verhouding we tras, en kalk met elkaar moeten mengen, om goede species te verkrijgen, dan komt in de eerste plaats de vraag in aanmerking, of alle kalk gebonden zal moeten worden door de tras, of dat een gedeelte zich nog zal kunnen verbinden met het koolzuur uit de lucht. Deze vraag komt dus hierop neer, of de specie poreus zal zijn of waterdicht. In het eerste geval zal de lucht toegang tot de kalkdeeltjes krijgen, terwijl in het tweede geval de lucht niet binnen zal kunnen komen, en dus de kalk voor de versteening alleen op het kiezelzuur van de tras aangewezen zal zijn.

Men moet er dan vooral voor zorgen, genoegzaam tras toe te voegen, opdat nergens kalk onverbonden overblijft, want zooals reeds gezegd is, brengt dit bezwaren met zich, die in het vervolg nader besproken zullen worden. De meeste tot nog toe gebruikte species voldoen niet aan dezen eisch; sterke trasmortel die gewoonlijk gemaakt werd uit gelijke deelen tras en kalk, zonder eenig zand, is absoluut ondoordringbaar voor lucht. Maar dan is het eigenlijk beter wat meer tras te nemen, want één deel is niet geheel voldoende om alle kalk te binden, te meer, als men in aanmerking neemt, dat door gebrekkige menging allicht het trasgehalte plaatselijk eens wat minder zal zijn, dan het gemiddelde. Te minder behoeft men bezorgd te zijn over een ruimen toeslag van tras, omdat een overmaat hiervan in geen geval schadelijk kan zijn, wat evenwel, wel het geval is met een overmaat van kalk. Het verdient daarom aanbeveling, om voor sterke trasmortel voor te schrijven 1 deel kalk $1\frac{1}{4}$ à $1\frac{1}{2}$ deel tras al naar mate men schelp- of vette kalk gebruikt. Het verschil wordt natuurlijk veroorzaakt door de, zij het ook 't geringe, hydraulisch zijn van schelpkalk.

En nog is deze specie niet zoo goed als ze kon zijn! Ze is namelijk nog te duur, doordat ze in het geheel geen zand bevat. Men kan gerust eenig zand toevoegen, zonder de waterdichtheid in gevaar te brengen. Ten einde te bepalen, hoe groot dat zandgehalte mag zijn, maken we weer de reeds eens gegeven berekening: 1 deel kalk bevat 0,34 deelen

vaste stof en neemt op 0,20 deelen water, levert dus 0,54 deelen brij, $1\frac{1}{4}$ deel tras bevatten $1\frac{1}{4} \times 0,51$ deelen vaste stof en nemen op $1\frac{1}{4} \times 0,20$ deelen water, leveren dus 0,89 deelen brij. Een deel zand bevat, na toevoeging van het noodige water, 0,35 deelen holruimte, en dus zou de hoeveelheid brij, geleverd door 1 deel kalk en $1\frac{1}{4}$ deel tras, voldoende zijn voor het vullen der ruimten van meer dan 2 deelen zand, m. a. w. de specie 1 kalk, $1\frac{1}{4}$ tras en 2 deelen zand zou nog waterdicht zijn. Nu is het echter niet raadzaam zoo dicht tot de theoretische hoeveelheden te naderen, met het oog op de reeds eerder genoemde onvolmaakte menging. Maar zonder bezwaar kon men b.v. $1\frac{1}{2}$ deel zand toelaten en we houden voor sterken trasmortel aan: 1 kalk, $1\frac{1}{4}$ en $1\frac{1}{2}$ tras en $1\frac{1}{2}$ deel zand. Deze specie is beslist waterdicht en versteent zonder dat de lucht er bij te pas komt.

Voor mortels, die niet aan de hoogste eischen moeten voldoen, schrijft men voor het gebruik van de z.g. (basterd-trasmortels), d. z. traskalkmortels waarbij zand toegevoegd is. De mortel die wij daarvoor verkozen, in de plaats van de sterke trasmortel, is dus al een basterd-trasspecie en we zijn daareven dus eigenlijk tot het resultaat gekomen, dat men nooit sterken trasmortel moet gebruiken.

Voor de sterkste specie zal men kiezen de bovengegeven verhouding voor 1 k.— $1\frac{1}{4}$ a $1\frac{1}{2}$ t.— $1\frac{1}{2}$ zand, en in de gevallen, dat men tegenwoordig meestal als basterd-trasmortel gebruikt, zal men wat meer zand toevoegen. Dan echter is men niet meer zoo zeker, dat de specie waterdicht is; bij goede menging is 1 k.— $1\frac{1}{2}$ t. en 2 zand nog wel dicht, maar bij nog hooger zandgehalte zal men stellig poreuse species verkrijgen, waar dus bij het vaststellen der verhoudingen op te rekenen is.

Het onderscheid dat men tegenwoordig maakt tusschen de verschillende trasspecies, waarbij men verandering brengt in de verhouding tusschen tras en kalk, zonder dat men tegelijkertijd er voor zorgt, dat de lucht toegang tot de specie kan krijgen, is niet rationeel. Immers, men laat dan een hoeveelheid kalk in de mortel, die onmogelijk versteenen kan en die dus veel beter was er nooit ingebracht te zijn. Pas wanneer de specie poreus, of te poreus wordt, is het te verdedigen het trasgehalte te verminderen.

Wijden wij nu onze aandacht aan Portland-cement.

Portland-cement is een geel-groen of blauwachtig poeder, dat, als het gebruikt wordt als toevoegsel aan kalk, deze het vermogen verkrijgt om onder water te versteenen en in de lucht een meerdere vastheid bereikt. Het wordt dus aangewend evenals tras, vandaar den naam van cement.

Den naam Portland-cement ontleent het aan de overeenkomst van kleur in versteenden toestand met de kalksteen van Portland (Engeland). Het P.-C. bezit verder de eigenschap om enkel met water vermengd, zoowel in het water als in de lucht, tot versteening

over te gaan; het mag dan ook met recht genoemd worden een krachtige waterkalk.

De grondstoffen die men hiervoor bezigt om het te verkrijgen zijn kalksteen en leem. Worden ze innig vermengd in de natuur aangetroffen, dan spreekt men van natuurlijk P.-cement; moet men ze samenvoegen dan noemt men het kunstmatig P.-C.

De wijze van fabricatie is ongeveer als volgt: a. De grondstoffen worden ieder afzonderlijk gemengd en met water bevochtigd tot deeg gekneed. b. De kalk wordt met bijvoeging van water gemalen en met leempoeder vermengd. c. Kalk en leem worden te gelijk in den molen gestort en met water gemalen. Deze behandeling wordt onderscheiden in droge, half natte en natte bewerking. Het verkregen deeg wordt nu of in dunne lagen, of als gevormde steenen gedroogd en in een kalkoven gebrand. De hitte wordt tot witgloeiend opgevoerd, totdat begin van smelting ontstaat, wat bij metselsteenen een gebrek, maar voor het P.-C. juist een vereischte is. Na branding worden de klompen niet als kalk gebluscht, maar met steenbrekers verbrijzeld en voorts zoo fijn mogelijk gemalen. De Algem. Voorschriften van W., H. en N. bepalen, dat P.-C. gezeefd op een zeef van 900 mazen per cm^2 . niet meer dan 10 % op de zeef mag blijven.

Het P.-C. wordt in den handel gebracht verpakt in zakken en vaten. Uit de wijze van verpakking kan men geenszins besluiten tot de kwaliteit. Men heeft dan meerdere zekerheid in het merk en eische vooral bewijs van herkomst. Volstrekte zekerheid wordt verkregen door proeven waartoe tegenwoordig verschillende proefinrichtingen zijn opgericht (genaamd proefstations).

(Romeinsch cement kunnen we, omdat het tegenwoordig niet meer gebruikt wordt, buiten beschouwing laten). Verder merken we op, zooals hiervoren is genoemd, dat Portland-cement eigenlijk uit een zoodanig mengsel van kalk en toeslag leverende grondstoffen gebrand moet zijn, dat deze elkaar juist verzadigen. (Het proces der verharding van Portland-cement is in werkelijkheid niet zoo eenvoudig, als hier wordt voorgesteld en, zooals gezegd is, nog niet alle verschijnselen die hierbij optreden, zijn geheel verklaard, doch voor de volgende redeneering kunnen we de gegeven voorstelling blijven gebruiken). In de laatste jaren heeft men opgemerkt dat Portland-cementspecie door toevoeging van tras beter wordt, wat er op wijst, dat er dus te weinig toeslag of wat op hetzelfde neerkomt. te veel kalk in voorkomt. Proeven hieromtrent door den ingenieur UNNA verricht, hebben aangetoond, dat aanvankelijk de vastheid der specie iets achteruit gaat door toevoeging van tras, maar weldra wordt ze grooter en naar verloop van een jaar werden de volgende cijfers verkregen: 1 cement, 1 tras, 4 zand, trekvastheid, 37,5 KG. per cm^2 .

1 Cement $2\frac{1}{2}$ zand, trekvastheid, 33 KG. per cm^2 .

Na twee jaren vormen die cijfers resp. 39,5 en 34,5 KG. per cm^2 . en na drie jaar 40 en 35 KG. per cm^2 .

In zeewater, waar vrije kalk nog schadelijker is dan

in zoet water, wordt de toename in vastheid nog grooter, o. a. is gebleken uit de proeven, die in 1898 op het eiland Sylt zijn genomen, met medewerking van vertegenwoordigers van bij de Portland-cement en tras-industrie geïnteresseerden. Dat aanvankelijk de vastheid door het toevoegen van tras eenigszins achteruit gaat, is misschien te verklaren hierdoor, dat de tras, als fijn poeder aanwezig, het water opzoog en dus aan het Portland-cement onttrok, zoodat dit niet vrij kon

verharden. Geleidelijk echter, naarmate de specie droger wordt, staat de tras het opgenomen water weer af. Hoeveel tras men bij een bepaalde hoeveelheid Portland-cement moet voegen, hangt in de eerste plaats af van de samenstelling van het cement, of dit rijk of arm aan kalk is. Het is bij groote werken dus van belang voorafgaande proeven te nemen, om daaromtrent zekerheid te verkrijgen.

(Slot volgt.)

F. J. MONSMA. WATERCLOSETS, HUN SANITAIRE CONSTRUCTIE EN ONDERHOUD

nder de vele systemen closets welke gebruikt worden, is ongetwijfeld, de inrichting voorzien van syphon de meest aanbevelingswaardige. Het principe bestaat hierin, dat de afvalstoffen van de bodem van het closet door heveling worden weggenomen, in tegenstelling met pan- of spiegelclosets, waar zij meer door een krachtige waterstroom moeten afgevoerd worden.

De voordeelen van dit systeem zijn eene grootere kracht voor afvoering, en in de meeste gevallen een dubbele stankafsluiting. Nadeelig is echter de grootere kosten, en een in vele gevallen hinderlijk geluid bij ontlasting. Bij een goede spoeling van waterclosets is ongeveer veertien Liter water benodigd. Met 't oog op 't reservoir waarin de watervoorraad in opgeborgen is de eenvoudigste constructie ten allen tijde de beste, want te dikwijls wordt door de installateurs vergeten dat deze inrichtingen niet worden bediend door vakmannen, doch door iederen leek. Daarom is de eenvoudigste constructie boven alles te verkiezen en dient er op gelet te worden dat de werking bij iederen aftrek regelmatig geschiedt, dat alle onderdeelen doelmatig zijn verbonden, en draaibare plaatsen niet kunnen vastlopen. Bij de valpijpen zijn bochten zooveel mogelijk te vermijden en zullen in 't geheel geen scherpe bochten gemaakt mogen worden. Bij klachten over minder goede werking dezer closets, moeten de gebreken meestal gezocht worden in de ondichte aansluitingen, of in de wijze waarop het water van uit het reservoir naar het closet gevoerd wordt, d. w. z. door bochten van allerlei vorm. Van al deze zaken, zal men zich bij het plaatsen van een closet overtuigen, benevens van de goed afgewerkte zitting, die uit goed, hard hout vervaardigd moet zijn.

Meermalen wordt bij piedestalclosets geklaagd over het vele geraas waarmede het water in de closetpot neerstort. Dit euvel is echter niet gemakkelijk te verwijderen, niettegenstaande er op dat gebied veel wordt verbeterd. Het meest gereduceerd is het geluid bij de aanwending der nieuwere reservoirs, voorzien van floteurkranen. Het geluid der vloeijing kan niet worden weggenomen, doch dit duurt slechts enkele seconden.

Bij closets voor zieken, invaliden en dames mag

de omgeving niet te nauw zijn, en de zitting de volle breedte beslaan van het lokaal waarin zij geplaatst zijn, voor eerstgenoemden wordt daarbij gelegenheid gegeven zich aan de zijwanden te kunnen vasthouden. Bij closetinrichtingen van meer weelderigen aard, worden voor de hierboven genoemde lieden de zittingen meer afgewerkt in den vorm eener leuningstoel en worden hierdoor tevens de benodigde fittings aan het oog onttrokken. Het is hier onnoodig te wijzen op de verschillende wijzen voor afvoer; wij kunnen dit stilzwijgend voorbij gaan. Pan- of spiegelclosets bezitten uit sanitair oogpunt, het groote voordeel, dat zij een grooter spoeloppervlakte bezitten, welke ruimschoots door water besproeid wordt, een geruischlooze werking, en het volslagen gemis aan pijpen en reservoir.

De nadeelen dezer inrichtingen, zijn de groote kosten van aanleg en onderhoud, want de verbinding der closetpot en leiding welke bij dit systeem met menie wordt afgedicht, raakt spoedig defect, waardoor lekkage ontstaat. Waar waterclosets gebezigd worden in hotels, scholen enz.; in 't algemeen voor een groot publiek zal men zich bedienen van een pedestalcloset, daar deze door het opheffen der zitting, ook als pissoir zijn te gebruiken. Een axioma is het bij closets, dat de pot gereinigd moet worden van vuil papier enz. en wel oogenblikkelijk en in eens, doch hierbij rijst allicht de vraag wat is de minimum hoeveelheid water benodigd voor een goede spoeling? Vakmannen zijn van meening dat het niet minder mag zijn dan veertien liter per keer. Autoriteiten zijn echter in de meeste gevallen minder zuinig en spreken alleen van een voldoende hoeveelheid water voor de algeheele lediging der closetpot op dat er niet van tijd tot tijd iets in achter blijft. Niettegenstaande er bij verschillende personen nogal verschil van meening bestaat omtrent deze hoeveelheid en dit ook door sommige waterleidingmaatschappijen tot een minimum bepaald is, kunnen wij veilig aannemen dat veertien liter water noodig is voor afdoende spoeling. Wij kunnen dus in korte woorden de goede sanitaire werking hierbij bepalen dat de constructie soliede moet zijn, en de afvoer op die wijze geschiedt dat zonder overtollig waterverbruik, de faecaliën geheel verwijderd worden.

SPREUKEN EN CITATEN.

De volkskunst is gezond. Wat beteekent hier gezond? Men zegt wel, hetgeen waar en echt is. Maar wat is waar en echt? Eene kunst, wier vorm en gedachte in het volk is ontstaan, die niets anders uitspreekt, als wat deze volksgroep zelf gevoelt, begrijpt en uit te spreken zich geroepen en gedrongen gevoelt, zulk eene kunst is ook eene gezonde, ware volkskunst.

RIEHL.

Iets wat onpraktisch is, kan nooit schoon zijn.

De taak de behoeften der menschheid juist te doorgronden, is de eerste voorwaarde voor een succesvol scheppen op bouwkundig gebied.

Het zal steeds een grove fout zijn om de inwendige structuur aan te passen bij een bevoorrecht uitwendig motief en daaraan

zelfs een offer te brengen. Eene leugen is dan onvermijdelijk en even weerszinwekkend als deze is de daaruit voortvloeiende vorm.

Behoefte, doel, konstruktie en idealisme zijn de kiemen van het artistieke leven.

OTTO WAGNER. (Moderne Architectuur.)

Als Luxus darf die Kunst nicht betrachtet werden, in Allem drücke sie sich aus, sie gehe über in 's Leben, nur dann ist sie, was sie sein soll.

Koning LODEWIJK I.

Uit het verlangen naar het overvloedige is de kunst ontstaan.

M. v. EBNER-ESCHENBACH.

De kunst is het uitsluitende eigendom van den mensch, die zich door haar bezit van alle overige levende wezens onderscheidt.

ARISTOTELES.

Het onderscheid tusschen het modern schoone en het antiek schoone, komt precies overeen met het verschil dat tusschen Salon en Forum bestaat.

STENDHAL.

GEMENGDE BERICHTEN.

De Amsterdamsche Beurs. Naar de dagbladen vernemen heeft de commissie van deskundigen, benoemd tot het instellen van een onderzoek naar den toestand van de Beurs te Amsterdam, haar taak zoo goed als voleindigd en eerlang haar rapport bij B. en W. zal indienen.

De bijbehorende toelichtende teekeningen zijn reeds gereed en ook de inhoud van het rapport is ongeveer vastgesteld. De verzending naar B. en W. is afhankelijk van het tijdstip, waarop al de commissieleden zich zullen hebben verenigd met de eindredactie. Dit is, in dezen tijd van het jaar, voor eene commissie, wier leden in verschillende deelen van het land gevestigd zijn en waarvan er op het oogenblik enkele buitenslands vertoeven, aan eenige moeielijkheid onderhevig.

Op gezag dier dagbladen kan evenwel thans reeds met zekerheid medegedeeld worden dat de inhoud van het rapport zeer geruststellend zal zijn. Er is natuurlijk geen sprake van, dat de Beurs behoeft te worden afgebroken. In de leemten, die moeten worden aangenomen als de oorzaken van den tegenwoordigen toestand, zal, naar het oordeel der commissie, kunnen worden voorzien, zonder schade voor het karakter van het gebouw, en de herstellingen zullen aangebracht kunnen worden zonder groote kosten.

Kasteel de Doorwerth bij Arnhem. „De Kamper Courant” bevat een artikel naar aanleiding van de verwaarloozing waarin dit kasteel tegenwoordig verkeert. Zij meldt dat de tegenwoordige eigenaar, Jhr. Mr. J. G. VAN RAPPARD, wel belang stelt in het oude kasteel, maar opziet tegen de hooge kosten eener restauratie; daarom zijn er onderhandelingen over overneming van het kasteel door het Rijk gevoerd, maar niet geslaagd. Het blad hoopt alsnog, dat de Doorwerth zal worden opgenomen onder de merkwaardige gebouwen en historische monumenten, voor welke restauratie en onderhoud jaarlijks gelden worden uitgetrokken op de begroting van Binnenlandsche Zaken. Het bepleit dit denkbeeld door eene vergelijking met andere historische monumenten.

„Bij Kon. besluit van 28 Dec. 1861 werd het overblijfsel van het kasteel van Brederode, bij Velserend, als historisch monument aan het Departement van Binnenlandsche Zaken overgedragen, sedert draagt de Staat zorg dat het in stand gehouden wordt. Maar het slot van Brederode, dagteekend uit de 13e eeuw, is niets meer dan eene ruïne. Het is op verre na zoo belangwekkend niet als de Doorwerth.

„Ook het slot te Muiden is in Staatsbezit overgegaan en wordt van Staatswege behoorlijk onderhouden. Al geven wij toe, dat dit oude slot uit historisch oogpunt van meer beteekenis is dan het slot Doorwerth, ook dit laatste heeft dan toch ook uit dit oogpunt wel degelijk waarde. De groote Keurvorst van Brandenburg, vóór zijn huwelijk met de dochter van onzen Stadhouder FREDERIK HENDRIK, heeft herhaaldelijk op dit kasteel vertoefd, en ook de groote Koning-Stadhouder WILLEM III was herhaaldelijk de gast van de Heeren van DORENWEERD. In de geschiedenis der middeleeuwen speelde de versterkte burch een groote rol. Doch ook afgescheiden van alle historische herinneringen heeft dit oude slot groote waarde. In- en uit-

wendig is het merkwaardiger om te zien dan het slot te Muiden. Elk jaar weer aan vindt het dan ook bij duizenden bezoekers van allerlei slag groote belangstelling.

„Waarom neemt ook voor dit historisch gedenkteeken de Staat de zorg van restauratie, instandhouding en onderhoud niet op zich?”

Oud woonhuis te Enkhuizen gesloopt. Onder dezen titel vermeldt de „Enkhuizer Courant” de verdwijning van een ouden woonhuisgevel met het huis aldaar. Zij vermeldt dat met de volgende bewoordingen:

De aanbouw van nieuwe woningen gaat in de laatste jaren in onze gemeente onverpoosd door en langzamerhand krijg het nieuw-moderne den boventoon in 't stadsaspect, dat te voren schier geheel werd beheerscht door 't antieke, waaraan Enkhuizen een bijzondere bekendheid dankte.

Bij stukjes en brokjes verdwijnen de overblijfselen van Oud Hollandsche bouwkunst, hier een opmerkelijke gevelsteen, daar een gevel of een gebouw, waarin het eigenaardig karakter van de opvattingen der bouwmeesters van twee, drie eeuwen geleden onmiskenbaar was.

Nu is weder zoo'n mooi, ouderwetsch huisje met typisch geveltje gevallen onder den hamer des sloopers. Het was een eenvoudige burgerwoning in de Nieuwe Westerstraat, tegenover het café „Het Park”, dagteekende uit het jaar 1651. De gevel was nu niet zoozeer met bewerkte natuursteen gedecoreerd, als met andere gebouwen uit het bloeitijdperk onzer stad het geval was, maar trok toch zeer de aandacht, omdat het Oud-Hollandsch karakter zoo goed bewaard was gebleven. Ook de inwendige inrichting had weinig verandering ondergaan: met bevreemding staren de voorbijgangers naar de zwaren balken van de zoldering, als moesten daarop reuzen lasten gestapeld worden, te meer opmerkelijk, nu we mettertijd gewend zijn geraakt aan de balkjes van de meest beperkte afmetingen, die in de woningen van moderne constructie worden aangebracht.

Werkloosheidsverzekering. Omtrent den stand van dit vraagstuk in Noorwegen en Denemarken, tot invoering van een zekere organisatie van staatswege voor de werkloosheidsverzekering kunnen wij het onderstaande mededeelen. In eerstgenoemd rijk hebben deze plannen nog vóór de aftreding van het Storthing gevoerd tot de totstandkoming van een, met 1 October a.s. in werking tredende wet, welke hoofdinhoud zich aldus laat samenvatten.

Het rijk verbindt zich aan bestaande of op te richten werkloosheidsfondsen een vierde deel terug te betalen der bedragen door deze fondsen voor werklozen-onderstand besteed op voorwaarde dat de fondsen en hun statuten aan zekere eischen voldoen. De leden moeten door premiebetaling ten minste de helft der inkomsten van het fonds zelf opbrengen, en alvorens uitkeering te erlangen, ten minste gedurende 26 weken premie hebben betaald. De uitkeering mag niet hooger zijn dan een gemiddeld dagloon ter plaatse van het fonds bedraagt, en aan eenzelfde verzeerde in één kalenderjaar niet meer dan 90 dagen worden uitbetaald.

De werkloze die uitkeering verlangt, moet kunnen aantoonen dat hij, indien ter plaatse zoodanige instelling gevestigd is, zich bij de arbeidsbeurs om werk heeft aangemeld. Voorts is hij verplicht den arbeid dien het bestuur van het fonds passend voor hem acht, te aanvaarden.

De uitkeering wordt slechts bij werkloosheids-buiten-eigen schuld betaald, onder welk begrip werkstakingen en uitsluitingen niet vallen.

Vakverenigingen die een werkloosheidsfonds oprichten, moeten de administratie daarvan van die der vereniging gescheiden houden. De gelden van het fonds mogen nimmer voor andere doeleinden gebruikt worden dan voor werkloosheidsverzekering, doch zijn dan ook gevrijwaard voor beslag door schuldeischers der vereeniging of der verzekerden.

Een vakvereniging die een werkloosheidsfonds vestigt, is, om aanspraak op staatssubsidie te bezitten, verplicht alle vakgenooten tot het fonds toe te laten, ook al zijn zij bij de vereeniging overigens niet aangesloten. Van de subsidies door den Staat betaald, wordt het twee derden gedeelte verhaald op de gemeente (resp. gemeenten) waar de verzekerde gedurende de laatste 5 jaren zes maanden of langer gewoond heeft. Is zoodanig domicilie van onderstand niet vast te stellen, dan valt het subsidie geheel ten laste van den Staat.

De gemeentebesturen, die de verbindingsschakel tusschen de fondsen en den Staat vormen hebben verschillende verplichtingen en bevoegdheden nopens het toezicht op de fondsen. De wet geldt slechts, bij wijze van proefneming, tot einde 1911.

Gelijktijdig met deze wet, is, met gelijken geldigheidsduur, een wet tot stand gebracht nopens de bestrijding der werkloosheid door middel van openbare arbeidsbeurzen. In elke, bij koninklijk besluit aan te wijzen, gemeente moet van overheidswege een arbeidsbeurs gevestigd worden. Het bestuur daarvan moet gevoerd worden door een, voor gelijke deelen uit werkgevers en arbeiders bestaande commissie, die gepresideerd wordt door een onpartijdig voorzitter, d. w. z. iemand die ter plaatse noch als patroon noch als arbeider werkzaam is. De kosten der arbeidsbeurzen moeten in het algemeen door de gemeentebesturen worden gedragen. In kleinere gemeenten, met minder dan 30.000 inwoners, draagt de Staat $\frac{1}{10}$ (bij gemeenten met 25.000—30.000 inwoners) tot $\frac{7}{10}$ (bij gemeenten met nog geen 3000 inwoners) van de kosten der arbeidsbeurs.

Bij voorkomende arbeidsgeschillen beperkt de beurs haar werkzaamheid tot de vaststelling en openbaarmaking van de oorzaken en den omvang van het conflict.

IJzer- en isoleervilt voor trilling en geluidwering. Onophoudelijk wordt gevraagd naar constructies en hulpmiddelen, die onze gebouwen voor de voortplanting van geluid en van trillende bewegingen kunnen behoeden.

Nu eens is het een op den beganen grond gestelde gasmotor of dynamo, die de rust van de bovenbewoners stoort of in de gelijk gelegen winkels en kantoren last veroorzaakt, dan weer gaat het er om, dat de bewoners van een nevenstaand huis bezwaren tegen het gestamp der machine indienen, welk gestamp zich door de trilling der muren en vloeren of door de lucht zeer goed merkbaar voortplant. In beide gevallen kan voor den bezitter de schade aanzienlijk worden, terwijl hij in het eerste geval gevaar loopt de opbrengsten of huurwaarde van zijn huis te verminderen, in het andere geval ontstaan dure processen en de omstandigheden worden van dien aard, dat slechts aansluiting van het bedrijf aan de desbetreffende machine geoorloofd is, wanneer maatregelen genomen worden tot opheffing van het ongemak, die de bewoonbaarheid verzekeren. Nu kent men intusschen in het vilt wel een middel, dat trillingen en geluiden van dien soort beduidend dempt, maar vooreerst is eene doelmatige aanwending hiervan niet bekend en bovendien komen onder den naam „vilt” zeer vele minderwaardige producten in den handel voor, die reeds na korten tijd iedere elasticiteit verliezen en daarbij door de geringste vochtigheid zoo sterk worden aangetast, dat hunne waarde voor het beoogde doel geen betekenis heeft. Het is dus van groot belang, dat men absoluut zuiveren wolvilt gebruikt dat niet zijne elasticiteit verliest.

Nog meer zekerheid dan vilt, dat zonder verdere toebereiding wordt aangewend, geeft een product, dat door de „Viltfabriek Adlershof A. G.” in Adlershof bij Berlijn in den handel wordt gebracht. Ook deze stof bestaat uit zuiver wolvilt, maar hierbij worden de woldraadjes eerst ontvet en daarna met zuiver petroleumvet gedrenkt. Daardoor bereikt men, dat het ontstaan van schimmel en vuil zelfs dan niet plaats heeft, wanneer vocht door de chemisch verharde buitenlaag zou dringen, waarmede het vilt van de bedoelde fabriek tot wering van vocht voorzien wordt. Bij de toepassing heeft men slechts onderscheid te maken tusschen „ijzervilt” en „isoleervilt”.

Het ijzervilt komt voor zijn afwerking onder zeer hoogen hydraulischen druk waardoor het meer weerstand verkrijgt, zonder dat daarbij zijn elasticiteit verloren gaat. Het wordt aangewend voor die deelen welke veel te verantwoorden hebben. Dus als onderslagplaten voor houten balken, I-balken, machinefundaties, spoorliggers, enz. Daarentegen gebruikt men isoleervilt in die gevallen, waar de viltlaag zelf niet wordt belast en slechts moet dienen tot bescherming van de betreffende bouwdeelen tegen overbrenging van geluid. Een voortreffelijk materiaal is deze isoleervilt n.l. voor onderlaag onder linoleum vloerbedekking, daar geen andere onderlaag het linoleum zoo spaart en iedere geluidstrilling dempt. De

hoogere onkosten bij de eerste aanschaffing worden meestal in korten tijd door deze beide voordeelen weer vergoed. Bepaaldelijk in schoolgebouwen en in voornamere huurhuizen hebben deze onderlagen dikwijls uitstekend voldaan.

Naar „Deutsche Bauhütte”.

Machinaal witten van een spoorwegtunnel. In tunnels alwaar meestal een slechte ventilatie heerscht en waar de rookgassen der lokomotieven en uitwasemingen van menschen blijven hangen, heerscht natuurlijk een allesbehalve gezonde atmosfeer.

In tunnels te Londen, alwaar elektrische treinen loopen, wordt toch ook de lucht in den tunnel op den duur bedorven. Een krachtig middel meent men daartegen te vinden in het bestrijken der wanden met witkalk. In het bijzonder zouden daardoor de koolzuurgassen, afgegeven door de passagiers, worden opgeslurpt. Bovendien bevordert het witten de reinheid en de verlichting. Het witten van zulke tunnels is echter allesbehalve gemakkelijk, vooral wanneer men in aanmerking neemt, dat het werk zeer snel moet geschieden, omdat anders de geregelde dienst er door wordt vertraagd. De Central London Railway heeft nu een inrichting, welke gemonteerd op het achterfront van een motorwagen, het witten machinaal volbrengt. De inrichting bestaat hoofdzakelijk uit een twintigtal straalvormig vertakte slangen, samenkomende ongeveer op 't midden van 't front, zoodat het geheel veel weg heeft van een veelarmige poliep. De twintig slangen zijn elk weer aan het uiteinde verdeeld in twee korte spruiten, zoodat zoodat in het geheel de witkalk uit veertig mondstukken, vrijwel gelijkmatig rondom in een cirkel geplaatst, de tunnelwanden bespuit. De afstand der openingen van de mondstukken tot den ijzeren tunnelwand bedraagt gemiddeld 45 centimeter.

De witkalk wordt op den kop van de poliep, waar alle buizen te zamen komen, toegevoerd door middel van een krachtige pomp (6 atmosfeer), welk door een electromotor wordt gedreven en de vloeistof ontvangt uit een tank, welke in den wagen is opgesteld. De wagen rijdt onder het witten natuurlijk langzaam, ongeveer 3 kilometer per uur, doch dat dit niettemin een snelle manier van verven is, zal iedereen moeten toegeven. Binnen den tijd van veertig minuten zijn 3800 liters witkalk opgestreken en zelfs, wanneer men tweemaal den weg aflegt, kan op één nacht een aanzienlijk gedeelte van een tunnel worden behandeld. Vóórdat men met het witten begint, worden met dezelfde machine de tunnelwanden twee- of driemaal met water afgespoten.

„Gas en Waterfitter”.

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Architectura Nr. 33. Tuinsteden door M. P. DE CLERCQ.

De Reguliersgracht. Rapport van B. en W. te Amsterdam over de plannen der nieuwe verkeerswegen aldaar en het voorstel om de Reguliersgracht te behouden in zijn ouden toestand, zie bladz. 255.

TECHNISCH GEDEELTE. Ontwerpen en bewerken. (Vervolg).

Kleine woningen door M. P. DE CLERCQ. De schrijver wijst hier hoofdzakelijk op het goede van luchtige en lichte woningen, die uit een hygienisch oogpunt zoo wenschelijk zijn.

Bouwkundig Weekblad Nr. 33. Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Mededeeling dat de 94ste Algemeene Vergadering zal gehouden worden te Tilburg op 15 Sept. a. s.

Bibliotheek der Maatschappij. Lijst der ontvangen geschenken voor de bibliotheek.

Bevende huizen te Scheveningen. Rapport van de Commissie inzake deze kwestie benoemd.

Prijsvraag voor een gemeentehuis te Zeist. Afbeelding van het met den 2en prijs bekroonde ontwerp van Jos. HERMAN, zie blz. 243.

De Opmerker Nr. 33. Uitstapjes I. De schrijver voert ons in nog onbereisde streken in Friesland, alwaar soms nog vele aardige plekjes en schilderachtige gebouwtjes te vinden zijn. De schrijver somt op aardige torentjes te Peperga en te Idaard. Ofschoon Wolvega en Heerenveen welvarende plaatsen lijken is er niet veel kunst te zien. De zware toren der Oldehove te Leeuwarden heeft een gebrek in de fundamenten. De spits is er af en thans is de toren door een zinken plat afgedekt. Vele oude State of Stinsen ontmoet men, die meestal vervallen zijn, half boerderij, half kasteel.

PERSONALIA

Tot assistenten aan de Technische Hoogeschool te Delft, voor de architectuur zijn benoemd door den Minister van Binnen. Zaken, voor den cursus Sept. 1906 tot Aug. 1907, de heeren: W. BETTINK, L. COUVÉE, J. GRATAMA, M. SIRAG Jzn. en H. W. VENKER.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + +
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN
KEIZERSGRACHT · 559 + + + +

+ + + + + ADMINISTRATIE:
FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
+ + + + HEERENGRACHT · 281

Vijfde Jaargang. No. 35.

29 Augustus 1906.

HET WONINGVRAAGSTUK. III

Congressen en nog wat.

In het begin van September zal te Genève het 2e Congrès international d'Assainissement et de Salubrité de l'Habitation gehouden worden.

Nu is het een feit dat een congres, ja zelfs ook een internationaal congres, vaak zeer vruchtdragend kan zijn. Maar men kan ook van het goede te veel krijgen, want wat is het geval. In 1902 vergaderde het VIe internationale congres voor goedkope woningen te Dusseldorf, in 1904 kwam te Parijs het eerste congres internationale d'Assainissement et de Salubrité de l'Habitation bijeen, in 1905 stroomden echte en onechte woningspecialiteiten naar het VIIe internationale congres te Luik, in 1906 vereenigt men zich te Genève en in 1907 zal men het VIIIe internationale congres in Engeland kunnen bijwonen. Indien 't aantal congressen een maatstaf ware van den vooruitgang op zeker gebied, dan zou het met 't woningvraagstuk al schitterend gesteld moeten zijn; minstens woonde dan een ieder in een niet vochtig huis, waarin lucht en licht behoorlijk zouden kunnen toetreden. Dat het zoo ver ondanks al die congressen nog niet is, weet een ieder.

De publicaties dier congressen zijn lijvige boekdeelen.

Er is dan ook bijna geen vraagstuk, waar zooveel over gepraat en geschreven is; maar met praten en schrijven komt men hier niet verder, er moeten huizen uit steen en hout gebouwd, die aan de hoogste eischen der hygiëne voldoen en die verhuurd kunnen worden tegen een prijs, die de rest van het weekloon niet een grootheid van de tweede orde maakt.

Men tracht nu wel hier en daar zulke huizen te bouwen, maar dit geschiedt niet in verhouding tot de noodzakelijkheid.

Het congres te Genève zal zich bezighouden met:

- A. Habitations familiales.
- B. „ et locaux collectifs.
- C. „ mobiles et temporaires.

D. L'Art et la decoration dans leurs rapports avec l'assainissement de l'Habitation.

E. Administration sanitaire.

Kortom men zal hooren betoogen over arbeiderswoningen, tuinsteden, kelderwoningen, de huisvesting van ondergeschikten, van land-arbeiders of wel over slaapsteden, ziekenhuizen, kazernen, werkplaatsen en scholen; over spoor- en tramwagens en schepen, over kunst en hygiëne en over wettelijke maatregelen, statistieken en politiereglementen.

Uit alle hoeken der wereld zal men saamkomen. Uit Japan, Mexico, uit Guatamala en Denemarken, ja waar al niet vandaan. Wordt men niet bang voor een tweede Babylonische spraakverwarring?

Vermoeid van het spreken en aanhooren zal men ten slotte lucht kunnen happen op de Mont Salève, in Chamonix of op de Mont Blanc en de droefenis, ontstaan uit het beschouwen van veel woning-ellende, kan men laten wegwaaien en doen verstijven op de eeuwige sneeuw.

In de voorrede van het programma staat echter een zin, waarvan de uitwerking op de aanwezige ingenieurs en architecten met belangstelling mag te gemoet gezien worden. De „organisateurs” van het congres zeggen: „Il leur parut également que, si les médecins étaient nécessairement les mieux à même de définir les conditions à imposer aux habitations pour donner à leurs occupants les maximum de garanties hygiéniques, il était indispensable de leur adjoindre, dans les délibérations du futur congrès les spécialistes qui, par leur connaissance des nécessités de la construction, pouvaient seuls trouver les voies et moyens de réaliser les conceptions des premices”.

Aldus, nu niet een schoolarts geruggesteund door architecten, ingenieurs en andere autoriteiten, maar thans de woningarts met dito ruggesteunsels. Met recht mag men benieuwd zijn of er niet een architect zal zijn die hier tegen op komt, want er bestaan zeer

zeker personen die geen medicus zijn, waaronder ook architecten, die volkomen de woningquestie beheerschen en bedanken hun knie te buigen voor hem, die krachtens zijn medische studie zich woninghygiënist waant. Helaas is het aantal architecten in Nederland niet groot, die eene grondige studie hebben gemaakt van het woningvraagstuk; niet lang geleden kon men op eene vergadering de meening hooren verkondigen, dat voor het bouwen van arbeiderswoningen men geen architect behoefde te zijn.

Dat is bedroevend te hooren, want is het zoo'n minderwaardig werk een goede arbeidersbuurt te

bouwen; zich rekenschap te geven over de diepte van het bouwblok, de breedte der straat, over een mogelijk architectonisch-schoone oplossing van het geheel? Het vraagstuk is nog maar zoo zelden bevredigend opgelost.

Moge menig Hollandsch architect naar Genève tijgen, en de voor de zooveelste maal uitgesproken woningellende aanhooren en overtuigd worden, dat er wat geschieden moet, dat hij zijn kracht en zijn genie moet geven om den weg te vinden waarlangs de oplossing van het woningvraagstuk zich zal bewegen.

K.

A. W. C. DWARS C. B. I. BRUG OVER DE OOSTELIJKE BUITENGRACHT TE UTRECHT (ABSTEDERBRUG)

ansluitende aan hetgeen in nummer 23 van „De Bouwwereld” gezegd is over den invloed van verschillende omstandigheden op een brugontwerp, kan als toelichting nog eens dienen het project van de Absteder-brug te Utrecht, gelegen over de Oostelijke Buitengracht.

Tot goed begrip van zaken dient een woord vooraf te gaan omtrent de dagelijksche verversching der Utrechtsche grachtwateren, een zaak van groot belang voor de stad, die, hoewel voorzien van echt Hollandsche grachten, daarvan tot verbazing van menig vreemdeling niet de eigenaardig riekende nadeelen bezit. Het Utrechtsche grachtensysteem is in hoofdtrekken samengesteld uit Westelijke Buitengracht, Oude Gracht, Nieuwe Gracht en Oostelijke Buitengracht, alle vier min of meer evenwijdig loopend, in het Zuiden voortkomend uit den Vaartschen Rijn, en in het Noorden lozend op de Vecht naar Muiden aan Zee. Een eind weegs, vóór de Vaartsche Rijn overgaat in het grachtenstelsel, takt daaruit af het Merwede kanaal, dat echter door den Leidschen Rijn en Vleutensche Wetering met de Westelijke Buitengracht (oude Keulsche Vaart) in verbinding staat. Op de Oostelijke Buitengracht monden verder uit de Kromme Rijn, alle water aanvoerend van de zijde van Wijk bij Duurstede, de Minstream, (vroeger uit den Krommen Rijn ontsproten, en de Biltse grift, in hoofdzaak aanvoerend alle water van de hooge landen van de Bilt en Zeist.

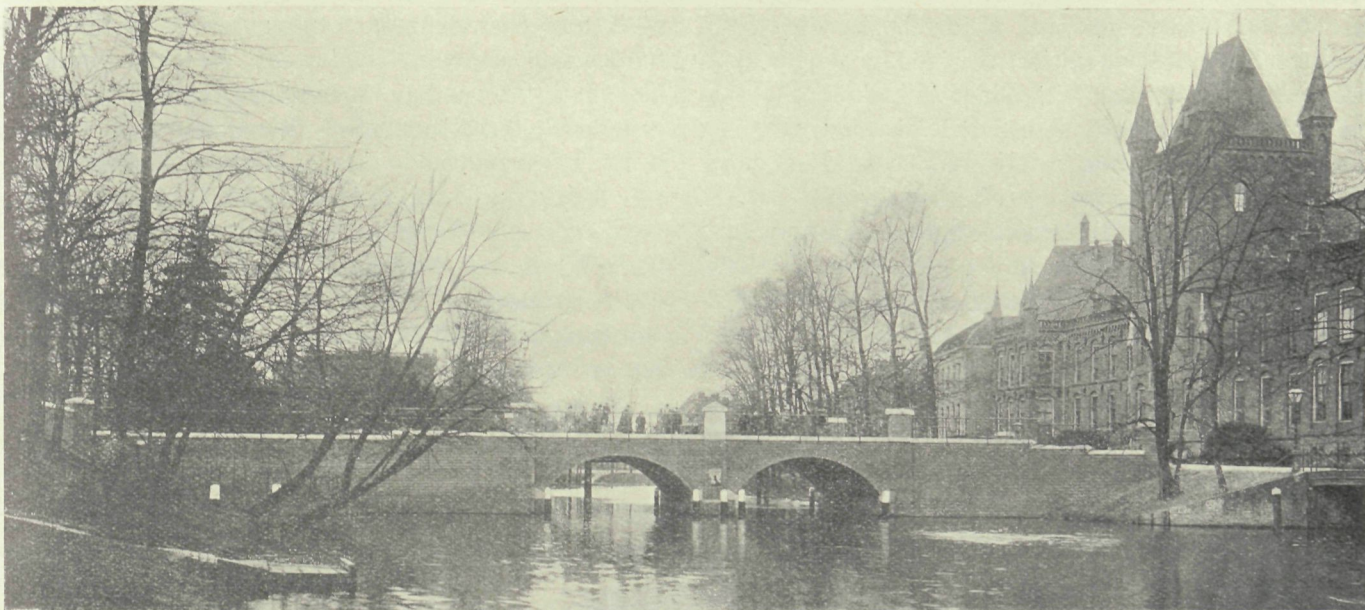
De waterverversching komt nu in hoofdzaak op de volgende eenvoudige regeling neer. Laat men door den Vaartschen Rijn water tot het grachtenselsel toe, en tapt men dit op de Vecht af, dan zal in elke gracht een zekere strooming ontstaan, typisch voor elke gracht. Houden aan- en afvoer zoolang aan dat een waterdeeltje, zich bevindend aan het begin van de moeilijkst te ververschen gracht, opgeschoven is tot het uiteinde daarvan, dan kan men zeggen dat deze gracht geheel verschoond is. In dienzelfden tijd zijn andere grachten, meerdere malen verschoond door grootere daarin optredende snelheden, wat echter geen meerdere zuivering aan-

brengt dan door eenmalige opschuiving van het vuile water reeds geschiedt. Het is dus zaak, zooveel water aan te voeren, en beneden af te tappen, dat aan de voorwaarde voldaan wordt dat de moeilijkst te ververschen gracht (in dit geval de nauwe, bochtige, Nieuwe gracht), eenmaal opschuift. Proefondervindelijk werd bepaald, dat zulks gebeurt als 300 à 350.000 M³. worden afgetapt, welke hoeveelheid natuurlijk van de zijde van den Vaartschen Rijn moet worden aangevoerd. De Gemeente bezit echter te Vreeswijk aan de Lek krachtige inlaatmiddelen, in staat om zelfs bij zeer lage Lektoestanden bovengenoemde hoeveelheid in eenen nacht van 8 uur, uit de rivier af te tappen, terwijl ze eveneens beschikt over de Weerdsuis te Utrecht, die met een groote waai-deur benevens de schuiven in de schutdeuren, krachtig genoeg is, zelfs bij een gering hoogteverschil van stadswater en Vecht, dezelfde hoeveelheid in kort tijdsverloop te lozen.

In de praktijk zit natuurlijk aan de waterverversching meer vast door moeilijk vast te stellen factoren, als aanvoer door gevallen regen en zijdelingsche afvoer onderweg in droge tijden, waardoor het vaak groote ervaring eischt geen sterk wisselende standen in het stadswater (samenvallend met Rijks water) te krijgen. Het zou te ver voeren om aan te toonen, dat het gewenscht is de aanvoer naar de moeilijk te ververschen Nieuwe Gracht zooveel mogelijk te vergemakkelijken, ondanks het betrekkelijk gemak om de vereischte minimum-hoeveelheid van 300 à 350.000 M³. te verkrijgen.

Even beneden de nieuwe Abstederbrug lag oorspronkelijk een eenvoudig voetbrugje, waarvan op de foto nog twee jukken door de openingen te zien zijn. Dit voetbrugje is in 1900—1901 vervangen door een rijbrug van 12 Meter breedte, waarvan het ontwerp op de volgende wijze is tot stand gekomen.

Eenige honderden Meters boven deze brug mondt de Kromme Rijn in de Oostelijke Buitengracht, terwijl op de foto rechts een klein brugje is te zien, dat ligt over de uitmonding van den Minstream in dezelfde

gracht, beide wateren voeren niet onbelangrijke hoeveelheden aan. Links op de foto, waar twee witte koppen van keerpalen nog even te zien zijn, geven deze aan, de invaart naar de Nieuwe Gracht, overbrugd met een gewelf. Om nu meer water bij de verversching, op de Nieuwe Gracht te krijgen, is het duidelijk dat bij het maken van een nieuwe brug zulks op eene eenvoudige wijze was te verkrijgen door deze: 1°. te projecteeren beneden de invaart van bovenbedoelde gracht, en 2°. het ontwerp een zooveel mogelijk gesloten vorm te geven, dat stuwend werkt op de aankomende watermassa.

Lange aanaardingën achter de frontmuren waren dus noodzakelijk, welke op twee wijzen zijdelings kunnen worden afgesloten a: door taluds, b: door muren (vleugels). Taluds waren in dit geval ongewenscht, en wel om de volgende reden. De teen van het talud is beneden vastgelegd door de mond van de Nieuwe Gracht; onder minstens 1½ op 1 stijgend tot de vrij aanzienlijke hoogte van den weg, zou de zijkant en dus ook de as daarvan zooveel achteruit zijn gedrongen dat 1°. de as van de nieuwe brug met de as van de oostelijke kade van de gracht, een hinderlijk verschil zou geven, en 2°. men genoodzaakt zou zijn op den linker oever van de Buitengracht belangrijke terreinwijzigingen aan te brengen, omdat men daar juist gaat raken aan het als heuvelachtig plantsoen behandelde oude bolwerk, aesthetisch jammer, financieel verre van voordeelig. Vleugelmuren waren dus op den linker oever als aangewezen, waarom men ze rechts slecht kon missen. De lange linkermuur werd met een flauwe bocht sluit gemaakt, tegen de brug over de Nieuwe Gracht, terwijl in deze bocht een grondsegment gewerkt werd, dat met heesters en klimplanten bepot is. Men zit dus met twee vrij lange vleugels, en de vraag, wat daartusschen te maken. De omgeving eens aankijkend, merkt men spoedig dat door de nabijheid van

een haaksche bocht (door de linker opening op de foto te zien), geen vergezicht te bederven valt; op de rechter oever voorts het toongevend gebouw van het R. K. Weeshuis, eene massale verschijning. Het sprak dus min of meer van zelf, de middenpartij in verband met de noodzakelijke steenmassa's der vleugels ook vrij lijvig te behandelen, zooals op de foto te zien is. De doorvaarthoogte van 2,70 + Rijnpeil (in de kruin van het welf) was door den stadshavenmeester gegeven, met pijl en doorvaartwijdte werd getracht verder een aangename verhouding te krijgen voor het geheel. De overige brugvleugels zijn eveneens flauw gebogen, zich aanpassend aan het terrein. De gewelven zijn uitgevoerd van 1.5 steen met rok en afdekkende specielaag, ofschoon alles zich hier eigende voor eene oplossing in gewapend beton, waardoor zeker 30 cM. in hoogte gewonnen zou zijn, wat aan de opritten op den rechter oever uitermate ten goede zou zijn gekomen; Utrecht was echter in den jare 1900 nog niet rijp voor het gebruik van gewapend beton, het hield zich liever aan de oude constructiewijze.

Aan de buitenzijde zijn 4 halfsteensrollen over elkaar gemetseld, met in de laatste rol elke vijfde kop een verglaasde steen ter markeering van de sluitrol. De middenpartij is overigens met eenige onderscheiding behandeld door drie pilasters te lood op te halen (beneden strookend met het andere metselwerk, boven zooveel sprekend als de andere muren sleepen) spaarzaam met eenige banden groen verglaasde steen versierd. Dit materiaal is in een onbewaakt oogenblik gekozen: boven verwachting heeft het zich goed gehouden, ofschoon het zeker geen brugmateriaal is. In den middenpilaster mondt uit de spuier der draineerleiding gelegen in de nek der welven, terwijl een hardsteen post de zaak bekroond. De andere pilasters zijn eenvoudiger behandeld en voorzien van gesmeed ijzeren lantaarns, welk materiaal ook is gekozen voor de heel

eenvoudig gehouden leuningen, die hier en daar met een schoor, om de dekband grijpend, zijn opgestijfd. De lange lijnen der vleugeldekbanden zijn onderbroken door trappen waar het terreinbeloop zulks toeliet. Op den linkervleugel kan men nabij de eindpost even onder de dekband een witte vlek bespeuren, voorstellende de deksteen van een pilastertje van $1\frac{1}{2}$ steen. Oningewijden zullen de aanwezigheid daarvan vrij vreemd vinden. Toch is dit lid gemotiveerd en wel om den volgenden reden. De pilaster is niets anders als een soort koplát, bedekkend een doorgaande verticale voeg.

De betonfundeering namelijk van den nieuwen vleugel, loopt dood tegen een enorm brok metselwerk behoorend

bij de brug over de Nieuwe Gracht; het nieuwe metselwerk van den vleugel, kwam nu deels op de nieuwe fundeering, deels op oud werk, en werd ter plaatse met twee inwendige sponningen koud tegen elkaar gemetseld, terwijl aan de buitenzijde van het nieuwe werk bovengenoemde koplát-pilaster gemetseld werd tot bedekking van de naad. Na voldoende zetting, werden de sponningen met beton aangegoten, het metselwerk boven het dekstuk doorgetrokken en de laatste dekband gesteld, met het goed gevolg, dat heden de overgang nog gaaf is, terwijl de hulppilaster hoe langer hoe meer achter het houtgewas verdwijnt.

Utrecht.

METSELSPECIES EN HUNNE SAMENSTELLING, DOOR H. J. WIGMAN. ARCHITECT

(Vervolg en slot.)

oor de buitenhaven van Scheveningen b.v. heeft men op grond van genomen proeven voor de species die boven water verwerkt moesten worden, op 2 dln. P.-C. 1 deel tras toegevoegd, en voor beton, dat onder water gestort moest worden, werd op 1 deel P.-C. ook 1 deel tras voorgeschreven. We kunnen nu met Portland-cement, al of niet verbeterd door toevoeging van tras, (alweer geldt de opmerking dat men liever te veel tras dan te veel kalk in de specie moet hebben, zoodat men niet gauw bang behoeft te zijn dat te veel tras wordt toegevoegd) om met zand weer species te maken die aan de te stellen eischen voldoen.

Wil men waterdicht werk, dan moet men er voor zorgen, dat de holruimten tusschen de zandkorrels worden opgevuld door het bindmiddel. Nu blijkt op nieuw een voordeel van trastoefoeging; de zeer fijne traskorreltjes vermeederen het volumen van het bindmiddel evengoed als de cementkorrels, terwijl tras veel goedkoper is. Gesteld, men wil een waterdichte specie hebben, waarin op 2 deelen cement voorkomt een deel tras. Nu bevat 1 deel P.-C. 0,51 deelen vaste stof en voor het aanmaken gebruikte water blijven ongeveer 0,25 deelen in de specie over; elk deel P.-C. levert dus 0,76 deelen brij, en 2 deelen dus 1,52 dln. Zooals we vroeger reeds hebben gevonden geeft 1 deel tras 0,71 deelen brij (0,51 deelen vaste stof en 0,20 deelen water) zoodat 2 deelen P.-C. en 1 deel tras te samen leveren 2,23 deelen specie of brij. 1 deel zand met het noodige water bevat 0,35 deelen holruimten; we kunnen dus theoretisch $2,23 \div 0,35$ of ruim 6 deelen zand toevoegen zonder dat de waterdichtheid verdwijnt. Maar in werkelijkheid zal men, om alle gevaar te voorkomen voor ondichtheid niet zoo ver gaan, en b.v. voor waterdicht werk voorschrijven 2 P.-C., 1 tras en 4 à 5 deelen zand. Deze specie komt overeen met de vroeger genoemde waterdichte trasspecie van 1 kalk, $1\frac{1}{4}$ à $1\frac{1}{2}$ tras en $1\frac{1}{2}$

deel zand. Voor werk dat niet zoo zeker waterdicht behoeft te zijn, kan men meer zand toevoegen en b.v. kiezen de verhouding 2 P.-C., 1 tras en 6 dln. zand.

We hebben nu dus tot onze beschikking twee reeksen van species, de eene die gemaakt wordt door een kalk-trasbrij met zand te mengen, en de andere waar het bindmiddel bestaat uit Portland-cement, al of niet vermengd met tras.

Nu rijst de vraag: wat zijn de voor- en nadeelen van deze beide soorten ten opzichte van elkaar? Hoewel beide in staat zijn te verharden, zoodanig dat geen vrije kalk achterblijft, en beide dus zeer zeker aan de eerste eischen voldoen die men aan een specie mag stellen, namelijk, dat de samenstelling rationeel zij, wijken de eigenschappen toch in eenige opzichten van elkaar af. Het voornaamste verschil is wel, dat Portland-cement sneller verhardt dan kalk en tras. Als het voor een werk dus van belang is dat het spoedig een zekere vastheid heeft, dan zal Portland-cement met of zonder tras gekozen worden. 't Kan zelfs voorkomen dat het beter is, geen tras bij te voegen om reden dat daardoor de verharding nog iets wordt vertraagd.

Men zal in dat geval goed doen er dan op te letten, dat men een cement krijgt dat betrekkelijk weinig kalk bevat, zoodat men mag hopen, dat er genoeg hydraulische stof aanwezig is om alle kalk te binden. Deze vluggere binding maakt P.-C. dan ook meer aangewezen voor het maken van stampbeton in den droge, waarvoor dan ook nooit tras wordt verwerkt. Maar tegenover deze voordeelen heeft het een heel groot practisch nadeel, te weten den hoogen prijs. Het is merkwaardig, hoe weinig men tot nog toe, waar het metselspecies betref, eenig gevoel heeft getoond voor het financieele argument; hoewel tras-species in vele gevallen belangrijk goedkoper waren dan gelijkwaardige cementmortels, gebruikte men voor belangrijke werken bijna uitsluitend deze laatste. En

toch kunnen de verschillen tamelijk groot zijn. Om een voorbeeld van prijsberekening te geven, willen we eens nagaan, wat de waterdichte species bovengenoemd kosten; 1 kalk- $1\frac{1}{2}$ tras- $1\frac{1}{2}$ zand. (We zullen vette steenkalk gebruiken en nemen daarom het hoogste trasgehalte).

1	H.L. kalk	levert	0,54	H.L. brij
$1\frac{1}{2}$	"	tras	"	1,06
$1\frac{1}{2}$	"	zand	"	0,97
				" vaste stof en water, totaal 2,57 H.L. specie.

Rekent men den prijs voor 1 H.L. kalk op f0,40, dien voor 1 H.L. tras op f0,90 en dien voor zand op f0,25, dan wordt de totale prijs der grondstoffen — $f0,40 + 1\frac{1}{2} \times f0,90 + 1\frac{1}{2} \times f0,15 = f1,97\frac{1}{2}$ of per H.L. specie f0,77.

En van 2 deelen P.-C., 1 tras, $4\frac{1}{2}$ zand, 2 H.L. Portland-cement leveren $2 \times 0,76$ H.L. of 1,52 H.L. brij.

1 H.L. tras levert 0,71 H.L. brij.

$4\frac{1}{2}$ H.L. zand \times 0,58 H.L., of 2,61 H.L. vaste stof, totaal 4,84 H.L. specie.

Rekent men den prijs voor 1 H.L. Portland-cement op f3,00, dan wordt de totale prijs der grondstoffen $2 \times f3,00 + f0,90 + 4\frac{1}{2} \times f0,15 = f7,57\frac{1}{2}$, zoodat de prijs per H.L. specie zal zijn f1,55. Zooals men ziet, is het verschil in prijs nog al aanzienlijk.

En als men voor waterdicht werk alleen Portland-cement met zand*zonder bijvoeging van tras wil gebruiken, zal de prijs nog meerder verschillen. Bijv., een goede waterdichte cementspecie krijgt men, door bij 1 deel P.-C. te voegen 2 deelen zand; immers 1 deel P.-C. levert 0,76 deelen brij en 2 deelen zand na opname van het noodige water bevat maar 0,70 deelen ruimte, zoodat deze, zelfs bij onvoldoende menging, toch zeker door de brij gevuld zullen worden. Den prijs voor deze specie berekent men als volgt: 0,76 deelen brij en $2 \times 0,65$ deelen zand en water leveren tezamen 2,03 deelen specie, zoodat de prijs daarvan aan grondstoffen is P.-C. $f3,00 + 2 \times$ zand ad. $f0,15 = f3,30$ of $f1,65$ per H.L. Zooals men ziet, is deze prijs heel wat hooger dan die van gelijkwaardige trasspecie.

Als laatste vorm van hydraulischen toeslag is genoemd de hoogovenslak. Deze bezit werkelijk hydraulische eigenschappen, hoewel men voor belangrijke werken geen gebruik maakt van 't z.g. slakkenmeel, dat is een mengsel van kalk en slakken.

Ten einde een beter product te verkrijgen, is men er in den laatsten tijd toe overgegaan, de slakken, die dus eenmaal aan groote hitte zijn blootgesteld geweest, nogmaals met kalk of mergel te verhitten en men verkrijgt dan z.g. ijzercement, dat in zijn eigenschappen dicht bij Portland-cement komt; zelfs werd het onder den naam van Portland-cement aan de markt gebracht. Naar aanleiding daarvan is eenigen tijd geleden, in Pruisen bij Ministerieel schrijven de levering van het eene in de plaats van het andere verboden, echter wordt in datzelfde schrijven er op gewezen, dat dit verbod niet inhoudt, het verbod,

om ijzercement te verwerken, maar dat het in dat geval in de bestekken moet zijn genoemd.

We spraken reeds eenige malen over het gevaar van vrije, onversteende kalk in een muur. Dit gevaar bestaat voornamelijk hierin, dat deze kalk niet rustig in den muur blijft maar naar buiten komt. Er vormen zich verbindingen die in den steen dringen en zelfs daardoor aan de oppervlakte komen. Een gevolg daarvan is de bekende muuruitslag, die vaak jaren lang aanhoudt en niet alleen aan het nieuwe werk een onoogelijk aanzien geeft, maar ook de steenen kan aantasten. Soms namelijk zetten zich die verbindingen in den steen zelf af, en wanneer de poriën eenmaal zijn opgevuld en toch nog nieuwe afzetting van kalkverbindingen plaats heeft, zal de steen verbrijzeld worden.

Werkelijk kan men bij sommige gebouwen door met een stok b.v. tegen het trasraam te stooten flinke stukken af doen vallen. Dat vooral de steenen van het trasraam hiervan te lijden hebben, kan men op de volgende wijze verklaren; in de eerste plaats openbaart zich de veelvuldig voorkomende neiging om zeer kalkrijke species te verwerken, voornamelijk bij de voor het trasraam bestemde mortels; maar bovendien geeft de aard der daar verwerkte steenen er aanleiding toe. Van de klinkers is namelijk door de hooge temperatuur waaraan ze zijn blootgesteld geweest, het oppervlak dicht geworden, terwijl bij minder hard gebrande steenen de binnenkomende kalkstoffen vrij aan de oppervlakte kunnen treden, zullen ze bij zulk een klinker door dat buitenste dichte laagje worden gekeerd en zich daarachter afzetten, als de poriën der steenen eenmaal gevuld zijn zal verdere afzetting, vernieling der steenen tengevolge hebben. Dat werkelijk de muuruitslag een gevolg is van een overmaat van kalk, blijkt als men haar onderzoekt. Hieronder volgen eenige resultaten van dergelijke onderzoekingen.

In den uitslag van een fabrieksschoorsteen werden aangetoond: veel zwavelzure kalk, koolzure kalk, zwavelzure natron, zwavelzure kali, een spoor van salpeterzuur. De groote hoeveelheid zwavelzuur is zonder twijfel ontstaan uit de rookgassen die den schoorsteen passeeren.

Van twee gebouwen zijn uitslag genomen en daarin werd gevonden: A. koolzure kalk, zure-koolzure kalk, zwavelzure kalk, zwavelzure kali; B. koolzure kalk, zwavelzure kalk, salpeterzure kalk, salpeterzure natron.

Zooals men ziet, kalk en nog eens kalk vormt het hoofdbestanddeel. De sporen natron en kali zijn waarschijnlijk een gevolg van verontreiniging van de verwerkte schelpkalk. Van bestanddeelen die op tras wijzen geen spoor. De verklaring die wel eens gegeven wordt van het ontstaan van den uitslag en waarbij de tras als de eenige schuldige wordt voorgesteld, als zou de uitslag bestaan uit een verbinding van uit tras afkomstige magnesia, mist allen grond. Niet alleen kwam in de bovenbesproken monsters geen magnesia

voor, maar nog een groot aantal andere, die speciaal op magnesia zijn beproefd geworden, waren er geheel vrij van. Neen, men mag veilig aannemen, dat het eenige middel om den uitslag te beperken, is, het kalkgehalte van den mortel zoo laag mogelijk te houden. En zelfs dan nog is men niet tegen uitslag beveiligd. Zoolang onversteende specie in den muur aanwezig is, zoolang zijn er stoffen, die door water kunnen worden opgelost en door den steen heen naar buiten gevoerd. Zelfs bij de beste specie kan het voorkomen, dat in de eerste dagen, als de massa nog niet gebonden is door ongunstig weer, groote vochtigheid, enz. kalk naar de oppervlakte komt.

Het is zaak, dien tijd zoo kort mogelijk te doen duren, en daarvoor is een flinke hoeveelheid hydraulische toeslag het beste middel. Opgemerkt moet nog eens worden, dat Portland-cement door het snelle binden eenig voordeel bied boven tras, mits men er natuurlijk voor zorgt, dat de overmaat voor kalk gebonden wordt. Doch deze mogelijke uitslag is toch maar van korten duur; als men goede specie heeft gebruikt, kan men zeker zijn dat zij weldra verdwijnen zal.

In het vorenstaande is dus een eenvoudige verklaring

gegeven van wat bij het verharden van metselspecies gebeurt en aan de hand daarvan is voor eenige gevallen de beste samenstelling der te verwerken species bepaald.

We hebben ons onthouden van het noemen van vele mengsels, ieder kan de genoemde naar omstandigheden wijzigen. De getallen die aan de berekeningen naar waterhoeveelheid en uitlevering ten grondslag liggen, zijn hieronder nog eens gegeven in de volgende tabel, ontleend aan de handleiding voor den Metselaar van den heer VAN DER KLOES, den man die hier te lande de baanbreker is geweest voor de nieuwere begrippen op het gebied van metselspecies.

Materiaal	Vaste stof in 1 H.L. voor- handen	Ruimte	Water per H.L.
Luiksche meelkalk.....	0,34 H.L.	0,66 H.L.	0,20 — 0,25 H.L.
Schelpkalk.....	0,34 "	0,66 "	0,15 — 0,20 "
Doorniksche kalk.....	0,32 ^s "	0,67 ^s "	0,22 ^s — — "
Zand.....	0,58 "	0,42 "	0,07 ^s — — "
Tras.....	0,51 "	0,48 ^s "	0,17 ^s — 0,22 ^s "
Portland-cement.....	0,51 "	0,49 "	0,25 — — "

GEMENGDE BERICHTEN.

AMSTERDAM. Het directeurschap voor de Publieke Werken wordt nog steeds door den afgetreden functionaris VAN HASSELT waargenomen. Volgens eene mededeeling van de „N. R. C.” hebben zich slechts vier kandidaten aangemeld op de oproeping welke door B. en W. gepubliceerd werd. Geen dezer kandidaten moet evenwel in aanmerking komen, terwijl de personen, die B. en W. op het oog hadden, weinig lust in het ambt toonden.

Is dit zoo, dan mag men aannemen dat zij wijs geworden zijn door de ervaring, die de elkander met snelheid opvolgende functionarissen aan het hoofd der afd. P. W. in gemeentedienst opdeden en dat zij nu omgekeerd zekere eischen stellen zullen.

Het is intusschen vrij treurig dat in de hoofdstad met een ambt dat — om, één voorbeeld uit vele te noemen, blijkens Rotterdam — een der eervolste en nuttigste kon zijn, in eene dergelijke reputatie schijnt gekomen te zijn dat het moeite kost iemand te vinden die het aanvaarden wil. Het kan evenwel niet uitblijven of B. en W. zullen zich, bij de bejegening van den komenden functionaris het thans ontvangen lesje tot het bestwil van de gemeente herinneren.

Reguliersgracht te Amsterdam. Het zij ons toegestaan nog even terug te komen op het bericht van blz. 255. Door een ongelukkig en onopgemerkt gebleven toeval is daarbij n.l. de mededeeling achterwege gebleven, dat bedoeld bericht overgenomen is uit de dagbladders. Het wil nu ten onrechte den indruk vestigen als zoude het tevens de meening van de Redactie der „Bouww.” weergeven. Niets zou evenwel minder juist wezen. Wij staan immers nog volkomen op het standpunt dat wij vier jaar geleden innamen, toen de Reguliersgracht-kwestie voor het eerst aan de orde was en dat in den 1sten jaargang van „De Bouww.” uiteengezet is. Veeleer zou onze Redactie persoonlijk dan ook de konklusie onderschrijven van JAN VAN AMSTEL'S „Amsterdammertje” in het „Handelsblad” van 21 Aug. l.l. waarin hij aantoont hoe de voordracht van B. en W. geenszins aanbevelenswaardig is. Terecht acht hij de redeneering van B. en W. zeer vreemd.

Deze komt immers z. i. neer op de volgende overweging: „Wij meenen dat een nieuwe verkeersweg over de gedempte Reguliers- en Lijnbaansgrachten eigenlijk het verkeer zeer ten goede zou komen maar het is thans te duur en daarom herstellen wij nu liever de bruggen.... over zes jaren zullen wij

weer zien.” In dat tijdsverloop weegt n.l. de bouwsom der bruggen op tegen de rentebesparing van het bedrag dat demping duurder zou wezen dan bruggenherstel. De voordracht van B. en W. is dus ontsproten aan geldelijk onvermogen.

De aesthetische beteekenis van de Reguliersgracht op zich zelf beschouwd, is o.i. niet bijzonder groot. Die beteekenis is door oudheidsvrienden, blind voor de eischen van hedendaagsch verkeer en zonder oog voor 't geen de naaste toekomst eischen zal, kunstmatig en met mooie woorden opgeblazen. Wat het stadsschoon van Amsterdam in zijn geheel genomen betreft, kan de gracht zonder eenig bezwaar verdwijnen wanneer er eenige praktische reden voor is.

Wat B. en W. thans voorstellen is feitelijk een ton gouds weggooien. In hunne toelichting schuilt immers eene stilzwijgende erkenning dat binnen eenige jaren eene demping waarschijnlijk toch onvermijdelijk zal blijken. Waarom dan maar niet den tegenwoordigen toestand bestendig en de gevaarlijke brug voor rijtuigverkeer gesloten, tot een definitief besluit: dempen of niet dempen, kan vallen? Veel ongerief is dit niet, want de gracht zal o. a. door de geringe breedte en door het voorkomen van meerdere hooge bruggen, toch geen groot rijtuigverkeer trekken. Tegen de mogelijkheid een ton uit te sparen, weegt dat ongerief zeker wel op.

Kerk te Krimpen a. d. Lek. Volgens verklaring van architecten zijn de kerk en de toren der Herv. Gem. te Krimpen a. d. Lek (Z.-H.), welke reeds in de 14e eeuw bestonden, niet meer te herstellen. De toren, welke sterk naar het Oosten overgaat, en waarvan men vreest dat die eerstdaags op de kerk zal vallen, zal nu worden afgebroken. „N. v. d. D.”

Museum te Nijmegen. Naar aanleiding van de bij den gemeenteraad van Nijmegen ingezonden adressen om voor het gemeente-museum aldaar een nieuw gebouw te stichten, vestigt de heer VICTOR DE STUERS in een schrijven aan den archivaris van Nijmegen de aandacht op de voormalige Mariakerk aan Mariënborg.

Hij vermoedt dat dit gebouw, dat twee verdiepingen heeft, zich uitmuntend voor museum leent. „Een deel der aangrenzende gebouwen zou kunnen dienen als conciergerie en voor uitbreiding.

„Voor het monument ware het ook wenschelijk, dat het een vaste bestemming erlangde en de solutie beveelt zich m. i. aan door goedkoopte en snelheid.

„Ook elders zijn kerken met succes als musea ingericht, te Bazel, Nürnberg, Hildesheim, Brunswijk, Regensburg, enz.” „N. R. C.”

De Nachtwachtzaal. De „Kunstchronik” van 24 Augustus behelst eene beschouwing van CARL NEUMANN, waaraan wij merkwaardigheidshalve het volgende ontleenen. Na eenige bemerkingen staat geschreven: „Afgezien van deze aanmerkingen

is de zaal prachtig en men mag van harte tevreden zijn. De lof die de architect van het Rijksmuseum, de heer CUYPERS, verdiend heeft, moet herhaald worden en is zonder eenige beperking wat betreft de uitwendige gestalte van de zaal, d.w.z. de verandering aan den achtergevel van het museum. De aanbouw van de zaal, die buiten den ouden gevel voorspringt, is meesterlijk geschikt in het totaaleffect van het gebouw. Wanneer men bedenkt, hoe moeilijk zulke aanbouwsels slagen, zonder dat men het aangeplakte en de naden onmiddellijk gewaar wordt, is deze oplossing als een meesterwerk van CUYPERS te roemen."

Volgen nog eenige verklarende zinsneden, die echter nauwelijks den twijfel wegnemen of de geleerde architectuur-kritikus wel ooit dien meesterlijken aanbouw goed gezien heeft.

De restauratie der Brusselsche Gildenhuisen. De beroemde groep van prachtgevels die de „Grand Place” van Brussel tot een der schoonste en architectonisch eigenaardig plein vormen, zal eerlang geheel gerestaureerd zijn. De beide laatste gebouwen, die onder handen genomen worden, zijn „de Duif” en de „Koning van Beieren”, welk laatste gebouw eerst in 1695 gebouwd is en die zijn naam en versiering pas in de laatste eeuw ontving. De „Duif”, die in het eerst het gildenhuis van de schilders was en daarna in het bezit der kruisboogschutters overging, werd in het jaar 1852 door Victor Hugo bewoond.

Een gedenksteen aan het front van dit gebouw herinnert aan den beroemden inwoner van dit huis.

De restauratie is, onder leiding van den kunstzinnigen Burgemeester BULS, jaren geleden begonnen. Was in den aanvang het aanzien van het plein door de rijk toegepaste vergulding vrij bont, thans heeft de tijd daarin reeds verbetering aangebracht. Ook de nieuwe gevel van het Broodhuis heeft den gloed der nieuwigheid verloren.

Een opperste raad voor technisch onderwijs in België is blijkens eene mededeeling in het „Bulletin des métiers d'art” ingesteld. De raad is den 18den Juli l.l. geïnstalleerd en zal 20 October a. s. zijne werkzaamheden aanvangen.

De bedoeling die bij de stichting voorzit is de ontwikkeling van het technisch onderwijs te bevorderen. Wel is in België in de laatste jaren in dit opzicht veel tot stand gekomen. Eene onlangs gehouden enquête over den toestand der kleine burgerij heeft echter doen uitkomen, dat er nog veel te doen is en dat het gebrek aan vakonderwijs dikwijls eene der oorzaken is van den weinig gunstigen toestand der middenklassen. Bij de voortdurende wijziging van de groote en kleine nijverheid en bij het steeds minder worden van het leerlingstelsel in vele vakken, wordt het noodig geacht om afdoende maatregelen te nemen ten bate van het theoretische en praktische vakonderwijs der werklieden en kleine patroons. België mag zich niet laten overvleugelen door de aangrenzende groote rijken — Nederland telt mitsdien niet mede — zegt het betreffende rapport van den Minister aan den Koning.

Kongres voor protestantschen kerkbouw. Dit kongres zal van 5—7 Sept. a. s. te Dresden plaats hebben. Het programma is verschenen en aan de hand van de „Deutsche Bauhütte” deelen wij daaruit het volgende mede:

De kongresverhandelingen vinden plaats in de Andreaskerk van 10—2 uur. De opening zal geschieden door den Oberkonsistorialrat D. DIBELIUS. Daarna zal Prof. Dr. CLEMEN uit Bonn over het onderwerp kerk en kunst spreken. Prof. CLEMEN is konservator der oudheden van de Rijnprovincie en heeft zich niet alleen door zijne kunstwetenschappelijke uitgaven, maar ook door zijne veelzijdige bemoeiingen inzake kunst, een naam gemaakt voornamelijk bij verschillende groote tentoonstellingen van oude kunstwerken die in de laatste jaren aan den Rijn gehouden werden.

Over de artistieke uitbeelding van kerken hebben eveneens mannen van naam een referaat op zich genomen: zoo de bouwmeester O. MARCH te Charlottenburg, de predikant DAVID KOCH te Unterbalzheim en de hofraad Dr. CORNELIUS GURLITT uit Dresden.

De heer MARCH heeft zich reeds meermalen als een voorganger op het gebied van den protestantschen kerkbouw doen kennen en heeft dit meermalen metderdaad, door kerkbouw bewezen.

De heer KOCH is uitgever van het „Christliche Kunstblatt” en is door zijne biografieën van STEINHAUSEN en LUDWIG RICHTER welbekend.

De heer GURLITT heeft geleerde werken over kerkelijke kunst geschreven en is verder bekend genoeg als kunsthistoricus.

Over de herhaalde vraag der plaatsing van altaar en kansel benevens over de orgels zullen lezingen plaats vinden door D. DIBELIUS, bouwmeester GRÄBNER te Dresden en den predikant VEESSENMEYER te Wiesbaden. Over de onderwerpen het behoud en de vernieuwing van kerken zullen voordrachten houden de hofraad Prof. Dr. v. OECHELHÄUSER uit Karlsruhe en de heer BURKNER, superintendent te Auma in Thüringen. De eerstgenoemde was indertijd voorzitter voor de „Denkmalpflege”

van Baden. BURKNER, uit Dresden geboortig, heeft zich door zijne christelijke kunstgeschiedenis, als een bekwaam kenner daarvan gekenmerkt.

Eindelijk spreken nog de landbouwwraad Th. GOECKE over de kerken in het stadsbeeld en de predikant HUTTENRAUCH uit Halle over de dorpskerken en de kerkhoven.

GOECKE, Prof. voor stedenbouw aan de Tech. Hoogeschool te Charlottenburg en Redakteur van „Der Städtebau” behoort tot de beste deskundigen van dit kunstvak, waarin tegenwoordig zoovele bekwame krachten werkzaam zijn. Vele nieuwe gedachten zijn door hem ontwikkeld. De predikant HUTTENRAUCH heeft onlangs een goed beoordeeld boek over het kerkhof geschreven. Men verwacht dan ook op dit kongres veel interessants zullen hooren.

Gemeentelijke woningbouw te Parijs. De Parijsche gemeenteraad heeft besloten tot eene proefneming met den bouw van goedkope woningen. Voor twee miljoen frank zal een blok van vijf huizengroepen gebouwd worden. Hierin zullen 175 woningen plaats vinden, die, hoewel zij aan alle eischen van hygiëne voldoen en eene geriefelijke bewoning mogelijk maken, goedkoop zullen wezen (vanaf 280 franken jaarlijksche huurwaarde stijgende tot 575 franken).

Een der blokken bevat ook grootere woningen (van 1400 frank huur).

De kleine woningen bevatten een woonvertrek, een of twee slaapkamers, een portaal, een keuken, een W.C. en enkele ook een toiletkamer. Zij komen uit 't zij in straten van 13 M. breed of op binnenplaatsen van 10,5 M. bij 30. M.

PARIJS. De grachten van het Louvre. Reeds eenige jaren geleden is in „De Bouwwereld” vermeld hoe bij het uitvoeren van graafwerken aan het Louvre de architect van het gebouw, REDON, een deel der oude soubasementen heeft blootgelegd.

Het Louvre (d.w.z. het oude Louvre, zooals het onder LODEWIJK XIV door CLAUDE PERRAULT voltooid werd) was volgens oude prenten omringd door een droge gracht, waaruit het, steunende op een onderbouw van zwaar bosschagewerk, veel krachtiger orees dan thans uit het tuintje. Het plan moet nu bestaan om over een deel van den omtrek, aan de rue Rivoli, langs den grooten hoofdgevel en aan de Seine, de oude grachten te ontgraven die sedert het begin van de 18de gedempt zijn. Er wordt evenwel nog druk getwist over de kwestie.

PARIJS. Het honderdjarig bestaan van den Triumfboog op het Sterreplein kon 15 Augustus l.l. gevierd worden 15 Augustus 1806 werd de 1e steen gelegd.

NAPOLEON had in 1805, na zijne overwinning bij Austerlitz, het plan opgevat den roem van zijn leger door een grootsch monument te verheerlijken. De plaats van het monument op een kleinen heuvel werd door den keizer zelf aangewezen. Met het monument tot middelpunt straalden naar alle richtingen twaalf breede avenues uit. Een prachtige en grootsche conceptie.

De architecten CHALGRIN en RAYMOND werden in 1806 belast met de uitvoering. De eerste bleef spoedig alleen over. Hij stierf in 1811 en werd opgevolgd door GOUST. Na den val van NAPOLEON werden de werkzaamheden gestaakt. De Restauratie hervatte ze in 1823, maar wijdde nu den boog aan den hertog van ANGOULEME, na diens Spaanschen veldtocht. Later had LODEWIJK PHILIPPE het denkbeeld het monument op te dragen aan alle Fransche legers na 1792, waardoor niemand zich kon gekrenkt gevoelen en de triumfboog eene meer algemeene beteekenis verkreeg die iedereen met de bestemming verzoende. De voltooiing werd aan HUGO opgedragen maar eerst in 1844 werd de laatste steen door den architect BOUET gelegd. Eenige beschadigingen in 1870 werden door NORMAND hersteld.

Het monument onderscheidt zich vooral door een viertal groepen: het Vertrek door RUDE, de Overwinning door CORTOT, de Weerstand en de Vrede beide door ETEX. Vooral de eerste groep wordt door kracht van uitdrukking en levendigheid van groepeerling een meesterstuk genoemd en kenmerkt zich door een geheel modernen geest.

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

Bij den uitgever J. WALTMAN JR. te Delft zal met September verschijnen een, onder redactie van Mr. H. H. R. ROELOFS HEYRMANS, Bibliothecaris der T. H. S. samengesteld „Gedenkschrift van de Koninklijke Akademie en van de Polytechnische School 1842—1905.”

Het was oorspronkelijk de bedoeling geweest om dit boek te doen verschijnen bij gelegenheid van de opening der T. H. S. In de rede van den Rector-Magnificus is de uitgave reeds aan-

gekondigd. De voorbereiding bleek evenwel meer tijd te kosten dan geraamd was, zoodat de verschijning eenige vertraging heeft ondervonden.

Het werk zal bijdragen bevatten betreffende de verschillende afdelingen van wijlen de Polytechnische School. De bouwkundige afdeling wordt beschreven door Prof. J. F. KLINKHAMER, die van Dekoratieve kunst en Handteekenen door J. H. W. LELIMAN.

Het met talrijke illustraties voorziene werk zal bij inteekening kosten f 12 50, terwijl eenige prachtexemplaren op Hollandsch papier en in perkamenten band à f 30 — verkrijgbaar zijn.

Door de velen, die aan de P. S. hunne opleiding ontvingen of die belang stellen in de ontwikkeling van het hooger technisch onderwijs hier te lande, zal het bedoelde gedenkboek ongetwijfeld met groote belangstelling worden ontvangen.

Burgerlijke Bouwkunde. Houtkonstruktie, door L. ZWIERS, VAN MANTGEM & DE DOES. Amsterdam. Verschenen is afl. 25.

Academy Architecture and architectural Review. (4 Sh) Van dit door ALEX. KOCH twee maal 's jaars uitgegeven vervolgwerk is het 29ste deeltje verschenen. De inhoud bestaat uit 1o. eene keuze van de opmerkelijkste bouwkundige inzendingen op de tentoonstellingen van de Royal Academy te Londen en van het Royal Glasgow Institute of the Fine Arts te Glasgow, 2o. eene afdeling beeldhouwkunst, 3o. een aantal afbeeldingen van Amerikaansche bouwwerken, 4o. een overzicht van belangrijke, wel of niet uitgevoerde ontwerpen, in de laatste jaren in Engeland en elders vervaardigd.

Met genoegen mogen wij konstateeren dat dit 29ste deeltje iets belangwekkender is dan zijn voorganger, al is het zeker niet het beste van de reeks.

Van de bekendste Engelsche architecten zijn vele vertegenwoordigd: BELCHER, GEORGE & YEATES, MOUNTFORD, LEONARD STOKES, HARE, NEWTON, GUY DAWBER e. a. Het karakter is van het welbekende Engelsche type en biedt geene nieuwe gezichtspunten ter beoordeeling.

De Amerikaansche bouwkunst, noch de 4e afdeling van het werkje geven tot bijzondere opmerkingen aanleiding.

Deutsche Kunst und Dekoration. Sept. 1906. Het eerste artikel behandelt het werk van den Munchener schilder ERNST LIEBERMANN. Dr. ERNST ZIMMERMANN schrijft over „Typisches und neues in der Raumkunst“ op de kunstnijverheidstentoonstelling te Dresden, welk stuk rijk geïllustreerd is met afbeeldingen van tentoongestelde interieurs. Hierop volgt nog een artikel met opmerkingen over de genoemde tentoonstelling, terwijl in het bijzonder nog behandeld en afgebeeld wordt het rijke, in zilver en ivoor, volgens ontwerp van Prof. KARL GROSS uitgevoerde pièce-de-milieu der stad Dresden. Volgt een artikel over piano's in modernen stijl, waarbij interessante oplossingen van het vraagstuk.

Eene bijdrage met afbeeldingen van de Jubileum-Kunsttentoonstelling te Karlsruhe, toegelicht door meerdere afbeeldingen, besluit deze zeer geslaagde aflevering

Bulletin v. d. Nederl. Oudheidk. Bond. Aug. 1906. De heer ADOLPH MULDER leverde eene uitgewerkte bijdrage over den St. Maartenstoren te Zalt-Bommel, ter wier restauratie zich thans eene commissie heeft gevormd.

De kerk werd in 1304 ingewijd. Van dit oorspronkelijke gebouw is slechts een deel bewaard gebleven in het oudste stuk van het koor der tegenwoordige kerk. Na den brand van 1368 is het schip verhoogd en verfraaid. De oude toren werd omstreeks 1400 afgebroken en vervangen door den thans nog staanden toren. Toen werden ook het rijke noordportaal en de zuid-kapellen gebouwd en het schip met sierlijke netgewelfen overdekt. De lage kappellen ten Noorden en ten Zuiden van den toren dagteekenen uit het midden van de 15e eeuw. In 1538 werd de slanke torenspits door den bliksem getroffen en brandde zij af. Na herbouw brandde zij in 1696 wederom gedeeltelijk af en sedert vertoonde de toren eene platte afdekking. De voorgenomen restauratie van den toren is op omstreeks f 70.000 geraamd. Het artikel wordt door enkele afbeeldingen en een plattegrond der kerk vergezeld.

Architektonische Rundschau, Afl. 10 en 11 zijn onderscheidenlijk gewijd aan de tentoonstellingen van Dresden en Neurenberg. In groote en goede afbeeldingen wordt hier vermeld 't geen de hoogst belangrijke tentoonstellingen meer in het bijzonder op bouwkundig gebied te zien geven. Een afzonderlijk artikel is gewijd aan de landelijke modelschool die op de tentoonstelling te Dresden gebouwd werd.

De tentoonstelling te Neurenberg is, hoewel zij niet als die te Dresden uitsluitend eene kunsttentoonstelling is, uit architektonisch oogpunt niet minder belangrijk. Ook van deze tentoonstelling wordt in de „Arch. Rundschau“ een zeer goed beeld gegeven, dat voor den bouwmeester grooter beteekenis

heeft dan de artikelen in vele der meer kunstindustriële periodieken.

Moderne Bauformen. Afl. 7 en 8.

Deze gekombineerde aflevering is evenals haar voorganger gewijd aan de Dresdensche kunstenaars en vertoont uitsluitend werkstukken, die door hen op de tentoonstelling zijn ingezonden, in hoofdzaak het zoogen. Saksische huis van W. KREIS en de daarin tentoongestelde uitermate kostbare interieurs, terwijl ook bijzondere aandacht gewijd is aan de grafmonumenten en de kapel van het modelkerkhof.

Der Städtebau. Afl. 8.

Th. GOECKE schrijft over de prijsvraag voor een uitbreidingsontwerp van Karlsruhe, waarbij het ontwerp van Prof. H. BILLING en VITTALI den 1ste prijs verwierf. Van dezelfde hand is eene beschouwing naar aanleiding van het 6e kongres voor monumentenzorg te Bamberg gehouden.

Verder bevat de aflevering stukken van ANTON JANMANN over „Pfleger der Denkmalkunst“ en van E. HEIMANN over de „Verforming van het Potsdammer plein te Berlijn.

Architectura Nr. 34. Tuinsteden, door M. P. DE CLERCQ, (vervolg).

Damvraagstuk. Bericht over dit onderwerp overgenomen uit de „Telegraaf“.

TECHNISCH GEDEELTE. Kleine woningen, door M. P. DE CLERCQ, (vervolg).

Ontwerpen en bewerken, (vervolg).

Het uitslaan der oppervlakte van betonwerken, door K. v. d. H. Vele middelen hiertegen zijn, doch zonder goed gevolg, beproefd geworden Om dit verschijnsel van het uitslaan tegen te gaan heeft men beproefd het cement van te voren met stoffen te vermengen die dit euvel zouden tegengaan, doch dit middel werkte veelal slecht op cement in.

Bouwkundig Weekblad Nr. 34. Tentoonstelling van oud goud- en zilverwerk te Middelburg, met afbeeldingen van eenige voorwerpen uit de catalogus.

„Het cementijzer“ door L. A. SANDERS, door J. H. SCHAAD. Beoordeeling van dit nieuw verschenen werk.

De Opmerker Nr. 34. Het Damvraagstuk. Overname van het stuk uit „De Telegraaf“ waarbij de onlangs gepubliceerde plannen laatstelijk van den heer VAN RIJSSE worden onmogelijk geacht voor de uitvoering. Ook het volgens „De Tel.“ door den Gemeenteraad opgemaakt plan acht de schrijver eene verkeerde oplossing en twijfelt of de geheele geschiedenis van het plan wel waar is

Cement. Overdruk van de alom verspreide brochure van het Cementsyndicaat tegen natuurement.

Pecmacadam, door J. L. TERNEDE. Pecmacadam wordt in Engeland veel gebruikt voor bestrating en voor fundeer-vlakken van stoomwerktuigen omdat het elastisch is en de trillingen daardoor minder overbrengt. Als bestrating is het geruischloos en geeft geen stof Men is in Duitschland bezig proeven met deze stof voor bestrating te nemen en tracht haar door bijvoegselen meer weerstand bieden tegen zwaar vervoer te maken.

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOONSTELLINGEN

Prijsvraag voor een volksbadhuis.

In de verleden jaar door de Ned. Vereniging van Volks- en Schoolbaden en de Afd. 's-Gravenhage van de Mij. tot Bev. der Bouwk. uitgeschreven prijsvraag voor een volksbadhuis in eene kleine gemeente werden bekroond de ontwerpen Concentrisch (JOH. VAN ASPEREN) en Water (J. H. W. LELIMAN en firma ROBBERT KALF & Co.). In het eerste vond de Jury de grootste bouwkundige waarde, terwijl het tweede het best voldeed aan den, in het programme op den voorgrond gestelden eisch van goedkooijte. Deze beide ontwerpen werden gereproduceerd in de „Bouwwereld“ 1905, blz. 150 en 151.

Tusschen de bekroonden werd een besloten prijsvraag uitgeschreven, waarin zij hunne ontwerpen in verband met de kritiek der Jury, moesten omwerken. Eindresultaat is dat bekroond werden met den 1ste prijs het ontwerp „Concentrisch“, met den 2den het ontwerp „Water“.

PERSONALIA

WINSCHOTEN. Op de voordracht voor gemeente-architect zijn geplaatst de h.h. D. BOLHUIS, assistent bij de gemeentewerken te Deventer; H. KRANENBURG, leeraar aan de Ambachtsschool te Haarlem, en D. POST, eerste opzichter bij de gemeentewerken te Vlaardingen.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + +
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN
KEIZERSGRACHT 559 + + + + AMSTERDAM

+ + + + + ADMINISTRATIE:
FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
HEERENGRACHT · 281

Vijfde Jaargang. No. 36

5 September 1906.

MR. H. EENIGE OPMERKINGEN OVER DE VERHOUDING TUSSCHEN

BOUWHEER EN ARCHITECT

IS HET VASTSTELLEN VAN EEN MODEL-CONTRACT TUSSCHEN HEN WENSCHELIJK EN MOGELIJK?

In een vorig artikel („Bouwwereld” van 7 en van 14 Februari 1906) besprak ik het geopperde denkbeeld „een Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland” in het leven te roepen. Deze zou beslissing moeten geven in alle geschillen — tenzij partijen vooraf eenige categorieën hadden uitgesloten — die tusschen aanbesteder en aannemer zouden kunnen ontstaan. Met name zou, aldus was de bedoeling, hierdoor eene vlugge en betrekkelijk weinig kostbare beslechting verkregen worden in die conflicten, waarover tot heden de aanbesteder zelf — dus als rechter in eigen zaak — zonder mogelijkheid van beroep uitspraak deed, of die thans slechts langs den langen en met zware tolheffingen belasten „weg van rechte” tot eene beslissing konden gevoerd worden.

Wie zou willen ontkennen de wenschelijkheid, dat aan die zonderlinge „rechtspraak” door een der partijen-zelf, een einde werd gemaakt, of het belang, dat er ligt in eene rechtspraak, die ook voor hen, die weinig tijd en geld kunnen verliezen, bereikbaar is. Maar geheel rechteloos is toch ook thans de aannemer niet — dat dit het geval met den aanbesteder zou zijn, wordt door niemand beweerd — want er bestaat tusschen hem en den aanbesteder een overeenkomst, een bestek. Hun ontbreekt althans niet de grondslag, waarop de te geven uitspraak zal moeten rusten. En dan, getuigen niet de niet-zeldzame rechtsgedingen over aannemingscontracten, dat de aannemer zich niet alles behoeft te laten welgevalen? Want wie rechteloos is, kan niet procederen. Handhaving van welk recht zou hij den rechter kunnen vragen?

Hoe paradoxaal het ook moge klinken, hoe minder vaak men van processen tusschen zekere groepen van belanghebbenden hoort, des te ongunstiger kan de positie van een dezer, wat de rechtszekerheid betreft,

zijn. Want in plaats van de openbare twistgedingen, die door den onpartijdigen rechter beslecht worden, heeft men dan vaak de „stille toernooien”, die binnenskamers uitgevochten, de overwinning geven 'tzij aan den economisch sterkste, 'tzij aan den onredelijke en halstarrige.

Zoekt men naar de oorzaak van de omstandigheid, dat zou uiterst zelden bouwheer en architect hun geschil voor den rechter brengen, en gaat men daartoe eens na, in welke rechtsverhouding zij tot elkaar staan, dan ontwaart men, dat in verreweg het grootst aantal gevallen, van een duidelijk omschreven rechtsverhouding tusschen hen sprake niet kan zijn.

't Kan mijne bedoeling natuurlijk niet zijn, te trachten in een voor deskundigen bestemd blad de werkelijke verhouding van architect tot bouwheer, zooals zij zich meestal vertoont, uitvoerig te schetsen, te minder, daar ik hiertoe geheel of bijkans geheel op het compas van anderen zou moeten zeilen, maar ik moet toch zeer in het kort aanstippen de wijze, waarop, datgene, wat ik euphemistisch het „contract” tusschen architect en principaal zal noemen, in den regel tot stand komt. Daarna kunnen wij zien hoeveel daaraan, van juridisch standpunt bekeken, ontbreekt, en misschien ten slotte een zwakke poging wagen om te trachten den weg tot betere toestanden aan te wijzen.

Eerst een enkel woord over de, naar ik geloof, niet zeer talrijke uitzonderingen. Groote lichamen, die vaak belangrijke bouwwerken doen uitvoeren, zullen voor zoover zij niet architecten in hunnen vasten dienst hebben, wel meestal een behoorlijk geformuleerd contract met den door hen gekozen bouwmeester afsluiten. Of dit contract voor hem billijk zal zijn, zal afhangen van het juridisch inzicht van de contracteerende partijen en de meerdere of mindere economische onafhankelijkheid, die hem al of niet in

staat zal stellen eene hem behoorlijk rechtszekerheid waarborgende overeenkomst te bedingen. Maar, ik merkte het reeds op, dit zijn de uitzonderingen.

In verreweg de meeste gevallen gaat het anders toe. Stel, dat iemand het plan heeft een woonhuis, een villa, een winkel te doen bouwen of verbouwen. Nadat hij zijne keus op zeker architect zal hebben bepaald, verzoekt hij dezen een voorloopig plan en globale raming op te maken. Kan de a. s. bouwheer zich met beide vereenigen, dan zal hij den architect vragen, welk honorarium deze voor zijne arbeid verlangt.

Mondeling of schriftelijk zal deze het percentage van de aannemingsom noemen, dat hem als honorarium competeert; waarschijnlijk zal de architect ter rechtvaardiging van het door hem genoemd bedrag en misschien in de hoop daardoor een hem zekerheid verschaffend contract met den bouwheer te doen ontstaan, dezen de „Honorarium-tabel voor bouwkundige werkzaamheden” (vastgesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst) overhandigen of toezenden.

Blijft deze honorarium-tabel achterwege, dan heeft men dus niets anders dan eene mondeling of door onofficiële briefjes bewezen opdracht: om definitieve plannen te ontwerpen, het bestek op te maken, de aanbesteding uit te schrijven of het werk ondershands aan te besteden en de uitvoering daarvan te leiden en te controleeren. Hoeveel daarbij echter in het onzekere blijft, zullen wij zoo aanstonds zien.

De honorarium-tabel, die ik hierboven noemde, is echter meer dan haar naam zou doen vermoeden. In de daaronder gedrukte „Toelichting op de berekening en de betaling van het honorarium van architecten” wordt daarenboven de wijze geregeld, waarop geschillen, die tusschen bouwheer en architect mochten ontstaan, beslecht zullen — neen, beslecht zullen kunnen — worden, met absolute uitsluiting van de gewone wijze van berechting, de procedure voor den civielen rechter.

Dit gedrukte stuk is dus meer dan eene tabel van berekening, al is het ook, zooals wij aanstonds zullen zien, geenszins een overeenkomst, waarbij partijen eene speciale wijze van berechting der tusschen hen te rijzen geschillen over en weer aanvaarden.

Allereerst deze vraag: ligt in het accepteren door den bouwheer van deze tabel de erkenning, dat hij zich door alle daarin hem betreffende bepalingen gebonden acht, met andere woorden: indien de architect op de vraag van den principaal, op welke wijze het den architect competeerend honorarium wordt berekend, hem de tabel overhandigt of toezendt, wordt dan, indien tusschen hen een contract tot stand komt, dit per se beheerscht door de bepalingen aan de tabel toegevoegd? Ik zou deze vraag niet gaarne bevestigend beantwoorden. Slechts de feitelijke omstandigheden, waaronder de onderhandelingen zijn gevoerd, die tot overeenstemming hebben geleid, kunnen antwoord op de vraag geven of in het speciaal geval al wat in en onder de tabel is bepaald, tusschen partijen gelden zal.

Hier dus hebben wij al de eerste onzekerheid, die, ik ben er van overtuigd, in de praktijk niet zeldzaam zal zijn.

Maar laten wij nu aannemen, dat uitdrukkelijk of stilzwijgend de tabel en hare appendix als tusschen partijen geldend is aangenomen. Het percentage en de wijze van berekening van het den architect toekomend salaris zullen nu vaststaan. Overigens bepaalt de tabel niets omtrent de bevoegdheden, die den architect toekomen of welke de bouwheer zich reserveert. Neen, bijkans alle plaats in de „Toelichting” wordt ingenomen door de „regeling” van de wijze, waarop partijen de geschillen, die tusschen hen mochten ontstaan, uit den weg zullen ruimen.

Verreweg de belangrijkste bepaling is die van alinea 1 van art. 9, die bepaalt:

„Nimmer zal een der partijen over eenig tusschen hen gerezen geschil de tusschenkomst van den gewonen rechter mogen inroepen.”

Allereerst kan worden opgemerkt, dat de woorden dezer bepaling veel verder gaan dan de bedoeling blijkbaar is geweest; deze toch blijkt uit de volgende alinea waarin eene mogelijke wijze van berechting wordt aangegeven voor eenige soorten geschillen, die uit de tusschen partijen gesloten overeenkomst zouden kunnen ontstaan; deze toch te onttrekken aan de rechtspraak van den gewonen rechter kan alleen de bedoeling geweest zijn, zoodat de woorden „eenig tusschen hen gerezen geschil” te ruim genomen zijn, daar zij ook zouden insluiten die conflicten, die in geen verband staan tot de overeenkomst in quaestie.

Wij zagen derhalve, dat men den gewonen rechter buiten deze geschillen heeft willen houden. Hoe zullen zij dan tot eene oplossing gebracht worden?

De tweede alinea van art. 9 bevat de bepaling, dat, indien over een der daarin opgesomde punten eenig geschil ontstaat, „beide partijen (zullen) bevoegd zijn hunne zaak te brengen voor de Permanente Commissie, ter voorkoming van geschillen”. In de volgende artikelen wordt de samenstelling en werkwijze dier Commissie nader geregeld. Wil deze niet bijster duidelijk gestelde bepaling eenige beteekenis hebben, dan kan deze geen andere zijn, dan dat hier tusschen partijen bedoeld werd een zoogenaamd „pactum de compromittendo” (eene overeenkomst, waarbij men zich over en weer verbindt de eventuele geschillen door scheidsmannen te doen beslissen) te sluiten. Dan zou de uitdrukking, dat „beide partijen bevoegd zijn” hunne zaak voor die Commissie te brengen derhalve beteekenen, dat „elk van beide partijen” bevoegd is, zoo de andere partij niet wil medewerken, den rechter te verzoeken, de scheidsmannen te benoemen en het punt in geschil, waarover dezen uitspraak zullen doen, vast te stellen en te formuleeren. Art. 14, alinea 2, zegt, dat indien partijen het niet over de keus der scheidsmannen (n.l. de leden der Commissie van Advies, zooals het college van scheidsmannen hier genoemd wordt) eens kunnen

worden, de kantonrechter (welke? die van het domicilie van den eischer of van de wederpartij?) deze zal benoemen, terwijl de wet in dit geval de benoeming opdraagt aan den rechter (dus niet steeds den kantonrechter), die van de zaak zou moeten kennis nemen, indien er geen pactum de compromittendo bestond.

Maar de geheele onderstelling, dat wij hier met een pactum de compromittendo met al de gevolgen van dien, te doen hebben, verdient weer grond, waar wij in art. 12 lezen: „Indien door partijen (ik spatieer) een geschil aan de Permanente Commissie ter beslissing wordt opgedragen” enz., en in art. 13 „Slaagt de Permanente Commissie er niet in een geschil te voorkomen, dan wordt het aan haar uitspraak onderworpen.” Hieruit valt moeilijk iets anders te lezen, dan dat de beslissing van de Permanente Commissie in het tusschen partijen gerezen geschil slechts door beide partijen, derhalve in minnelijk overleg, kan ingeroepen worden. Ziet men dan nog eens terug naar art. 9, al. 1, dat partijen verbiedt in eenig geschil de beslissing van den gewonen rechter in te roepen, zoo komt men tot de wonderlijke ontdekking, dat wel eene — en nog wel de gewone — wijze van geschilbeslechting is uitgesloten, doch eene andere, voor beide partijen bindend, niet is overeengekomen, zoodat, tenzij de gewone rechter zich desniettenstaande bevoegd verklaart, hij, die weigert het geschil aan de Permanente Commissie te onderwerpen, hij dus, die onredelijk, halsstarrig is, aan het langste eind zou trekken.

„Tenzij de rechter zich tóch bevoegd verklaart,” ja, want is de laatstgegeven uitlegging dezer bepalingen de juiste, dan is het niet onmogelijk, ja zelfs uitermate waarschijnlijk, dat de rechter de bepaling, waarbij zijne interventie is uitgesloten, zonder dat eene andere wijze van beslechting der geschillen duidelijk is overeengekomen, als in strijd met de zeden als niet-geschreven zal beschouwen. Want ik zal toch niet nader behoeven te betoogen, dat het recht om in een geschil de uitspraak van een onpartijdigen derde, hetzij scheidslieden, hetzij den rechter, in te roepen, behoort tot die rechten, waarvan men afstand niet rechtsgeldig doen kan.

Uitvoerig, misschien al te uitvoerig, stond ik stil bij de „toelichting” tot deze tabel, niet om deze aan eene volledige critiek te onderwerpen, doch slechts om duidelijk in het licht te stellen, dat het eenige stuk, dat in verreweg de meeste gevallen als „contract” tusschen bouwheer en architect dienst zou moeten doen, vooreerst nieuwe moeilijkheden en groote onzekerheid schept en naast de wijze van berekening van het honorarium van den architect, zelfs in het gunstigste geval, niets meer geeft dan formeel recht, d. w. z. de wijze waarop geschillen uit den weg zouden kunnen geruimd worden, terwijl het in elk geval niets hoegenaamd bepaalt, waaruit de wederzijdsche bevoegd-

heden en verplichtingen der partijen zouden kunnen opgemaakt worden.

Dat nog zoo weinig bekend is over de wijze, waarop de tabel met hare appendix is uitgelegd, dat zelfs architecten met veel practijk niet meer weten te vertellen, dan dat hun principaal en zij verschil van meening hebben gehad over dit of over dat, een verschil van meening, dat wegens den weinig vasten grond, waarop partijen stonden door, vaak niet onbelangrijke, concessies is geëindigd, dit alles bewijst nog eens, wat ik in den aanvang dezer regelen voorop stelde, dat een behoorlijk geformuleerde rechtsverhouding tusschen hen, die de partij, welke zich verongelijkt voelt, sterk doet staan in het geloof aan haar goed recht, in dezen eene uitzondering, eene zeldzame uitzondering is.

't Is dan ook te verklaren, dat de architect LELIMAN, toen hij zijnerzijds het plan tot instelling van een Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland besprak („Bouwwereld” van 23 Mei 1906), nog eens weer het reeds vroeger geopperde denkbeeld op den voorgrond schoof, een model vast te stellen, waarnaar de contracten tusschen bouwheer en architect zouden afgesloten worden. De instelling van dien Raad van Arbitrage zou een reden te meer zijn om hiertoe over te gaan, al zou ook, zonder deze, het niet aan stof ontbreken, die om regeling in een model-contract vraagt.

Laten wij, in afwachting, dat in dit blad of elders misschien een poging zal gewaagd worden een concept voor zulk een model-contract te ontwerpen, ons beperken tot de summier opsomming van enkele punten, die daarbij in het oog zouden moeten gehouden worden.

Het dubbel karakter van bouwkundige en artiest, dat in den architect vereenigd kan zijn, maakt het noodig te bepalen, in hoeverre en onder welke voorwaarden de architect verplicht is na de definitieve goedkeuring zijner ontwerpen, daarin nog, tijdens de uitvoering door den bouwheer gewenschte, wijzigingen aan te brengen.

Weigert hij dit, kan dan de bouwheer door uitbetaling van het volle honorarium, dat hem bij volledige uitvoering zou competeeren, zijne plannen in elk geval, desnoods ook gewijzigd, door een ander doen uitvoeren? Met andere woorden, kan de bouwheer tegen betaling van het volledig honorarium op elke hem goeddunkende wijze over het werk van den architect beschikken?

Welke is de verhouding van den architect tusschen den bouwheer en den aannemer in?

Waarover moet de bouwheer aan den architect de eindbeslissing laten? B. v. over de deugdelijkheid van het materiaal, de technische uitvoering van het werk?

Waarover moet de architect beslissen namens den bouwheer en met beroep op dezen? B. v. over meer en minder werk?

Of, indien een Raad van Arbitrage wordt in het leven geroepen, wie zal beoordeelen of eenig geschil voor dien Raad zal gebracht worden?

Wie zal de waarborgsom daarvoor storten?

Kan de architect ooit verplicht zijn de kosten der arbitrage met den aannemer, indien deze voor den bouwheer ongunstig afloopt, zelf te betalen?

En dan ten slotte, hoe zullen de tusschen bouwheer en architect te rijzen geschillen beslecht worden?

Hierover nog een enkel woord.

Meestal zullen deze geschillen betreffen vragen van technischen aard of althans zoodanige, waarin het gebruik en de gewoonte bij de beslissing een zekere rol spelen, zoodat de gewone rechter zeer vaak tot voorlichting door deskundigen zijn toevlucht zou moeten nemen. Dit reeds zou een argument kunnen

zijn om de beslissing in die geschillen niet aan den gewonen rechter, maar onmiddellijk aan deskundigen (scheidslieden) op te dragen. Wel wordt zelfs bij het best geformuleerde pactum de compromittendo de mogelijkheid niet uitgesloten, dat toch nog de rechter in de zaak gemoeid wordt, doch te ontkennen valt het niet, dat eene berechting door scheidslieden juist in zulke zaken veel tijd en veel geld kan doen besparen, terwijl zij daarenboven het voordeel heeft, de partijen vooralsnog vaak minder scherp tegenover elkaar te doen staan, dan in een twistgeding voor den rechter het geval meestal is.

GRONINGEN. DE BRAND VAN HET UNIVERSITEITSGEBOUW (ZIE DE AFB. OP BLZ. 285)

fschoon de meeste dagbladen reeds uitvoerig melding hebben gemaakt van het feit, dat het academiegebouw te Groningen grootendeels in vlammen is opgegaan, zoodat de lezers van dit blad zelfs van de bijzonderheden der ramp niet onkundig zijn gebleven, moge het volgende hier toch een plaats vinden, ter herinnering aan de geschiedenis, die aan den ondergang van dit bouwwerk is voorafgegaan. Ons werd geschreven:

Het gebouw gelijk het daar stond, werd in 1846 gesticht voor rekening van de stad en de provincie Groningen voor de som van 250 duizend gulden. Het werd in beheer en onderhoud aan het rijk overgedragen onder voorwaarde, dat, indien de hoogeschool mocht worden opgeheven, het gebouw weer aan de gemeente zoude teruggegeven worden.

Den 25sten September 1850 had de feestelijke inwijding plaats.

De nog levende getuigen van deze stichting en inwijding verklaren, dat het gebouw met zijne zes stuks zware tempelzuilen van grijze zandsteen, die een fronton van geveerd houtwerk moesten dragen, dat nu schoon opgebrand is, een hoogst aangenamen en deftigen indruk maakte, die tot in dezen tijd niet verloren is gegaan.

Intusschen kon de innerlijke ruimteverdeling niet blijvend beantwoorden aan de behoeften, die in steeds stijgende mate veranderden en vermeerderden.

Jaren lang zag men reeds reikhalzend uit naar tal van verbeteringen, die veel te lang op zich lieten wachten, totdat eindelijk in den loop van dit jaar, aan de wenschen van hoogleeraren en studenten zoude worden tegemoet gekomen.

Nagenoeg waren alle veranderingen en verbeteringen voltooid, toen, o ramp, op den 30 Augustus 1906, de blijde verwachtingen tegelijk met het bouwwerk in rook en vlammen moesten opgaan. Een ongeluk of onvoorzichtigheid bij het afbranden van verf was de oorzaak van de ramp, wier omvang men uit eene vergelijking van de beide achterstaande afbeeldingen kan beoordeelen.

Of het gebouw weder in zijn vorig kleed zal worden opgetrokken of dat aan de stad een gebouw in den LOKHORST-stijl of een in eene richting à la BERLAGE zal worden teruggegeven, daarvoor is nog niets met zekerheid te zeggen.

De lieden die het verdwenen bouwgewrocht waardeerden en thans rouwklagen, hopen op de herrijzenis in het deftig gewaad, dat hun lief was geworden.

Of het jongere geslacht er ook zoo over denkt, zal de tijd moeten leeren.

CEMENT-IJZER

ij vonden in „The Iron- and Coal Trades Review” van 25 Mei l. l. eene interessante beschrijving over cement-ijzer-constructies, die evenwel te uitgebreid is om in haar geheel over te nemen en waaraan we dan ook slechts het navolgende ontleenen.

Na er op gewezen te hebben hoe verbazingwekkend de laatste jaren het gebruik van cement-ijzer heeft toegenomen, en dat de vroegere schroom, ja vaak zelfs angst, die verschillende architecten er voor hadden, thans veranderd is in eene algemeene waardeering, zoowel in hoog als in laag land, zoowel op drogen als

moerassigen bodem, zoowel voor groote als voor kleine gebouwen, gaat zij tot de eigenlijke bespreking over.

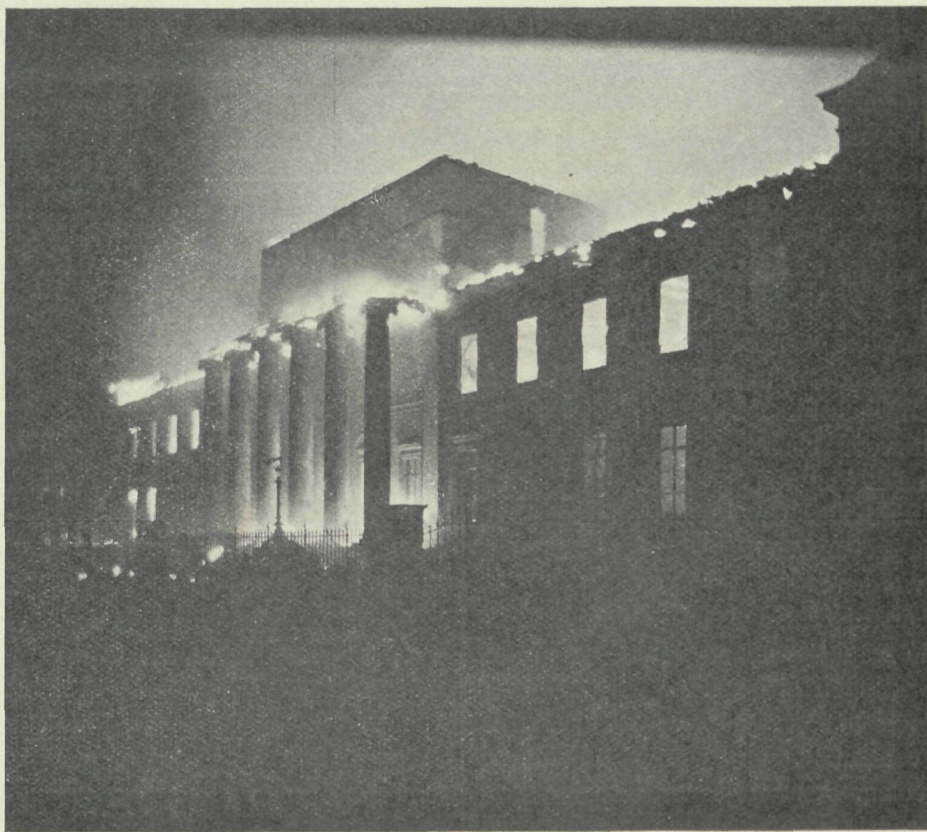
Ieder vakman weet, dat cement-ijzer een bezwaar heeft en wel, het gebrek aan een vaste theorie voor de berekening. Hierin wordt slechts voorzien door benaderende formules, die eerst na jarenlange ondervinding uit de practijk zijn geput. En zeker zal men er nog niet gemakkelijk in slagen eene vaste theorie samen te stellen, zoolang het weerstandsvermogen van een der beide materialen, cement en ijzer, niet op die van het andere geheel kan worden overgebracht.

(Vervolg op blz. 286)

ACADEMIE TE GRONINGEN

VOOR DEN BRAND

TIJDENS DEN BRAND

Om deze en andere redenen is dan ook ten sterkte aan te raden alleen berekeningen te laten maken door menschen van jarenlange praktijk en rijpe ondervinding.

Men heeft er naar gestreefd de trekspanningen zoo veel mogelijk op het ijzer en de drukspanningen op het cement over te brengen. Wil men dan evenwel de zuivere dikte van beide materialen bepalen, dan dient men de nauwkeurige ligging der neutrale as te weten. Over de wijze om deze te vinden is men het evenwel nog lang niet eens. Gewoonlijk leidt men de ligging af uit de verhouding van de elasticiteitsmodulus der beide materialen, op ongeveer dezelfde wijze als de ligging van de neutrale as bepaald wordt bij een kruisstuk in gegoten ijzer.

De nauwkeurige berekening wordt nog moeilijker door de onregelmatige veranderingen van het cement en omdat de wisseling der werkingen dan niet geschiedt in verhouding met de afstanden der staven tot de neutrale as. Daarbij kan dan nog gevoegd worden de vaak ongelijke belasting, die meestal slechts kan worden benaderd.

Wanneer cement en ijzer in een constructie te zamen worden geplaatst, om alleen aan druk weerstand te bieden, dan moet het rekeffect van beide materialen hetzelfde zijn.

Indien de dikte van eene kolom is genomen in evenredigheid met hare lengte, dan kan de neiging tot zijdelings buigen verwaarloosd worden, en de pilaar alleen berekend worden naar de drukkracht.

Het zal nu duidelijk wezen, dat eenvoud van constructie van het grootste belang is bij de tegenwoordige wijze van behandeling, en dat de ingenieur minder onderhevig is aan fouten, zoo hij eenvoudige formules en korte berekeningen gebruikt; de verkregen resultaten zullen gewoonlijk ook beter voldoen dan indien schijnbaar juiste bepalingen gebruikt worden voor de formules.

In gewoon, eenvoudig werk worden eerder fouten veroorzaakt door slechte beoordeeling van de verdeling der krachten, die op het gebouw werken, dan door benaderende formules.

Voor groote, belangrijke werken, zooals bruggen en zware balkconstructies, moeten nauwkeuriger methodes en formules worden gebruikt, doch voldoen de benaderende formules voor berekeningen van gewone balklagen, vloeren en kolommen.

De verschillende methodes van de beide materialen, cement en ijzer in gebouwen te gebruiken, kunnen in drieën gesplitst worden:

1. Cement-ijzer-constructies, waarbij het geheele gebouw gemaakt is van gewapend beton, en neemt het ijzer de trekspanningen op zich.

2. Constructies waar ijzer gebruikt wordt voor skelet of romp, en het cement alleen dient als opvulling tusschen de ijzerdeelen. Deze soort van bouwen kan geen cement-ijzer constructie genoemd worden doch hare overeenkomst er mede maakt het noodzakelijk ook met die bouwwijze rekening te houden.

3. Constructies waarvan gezegd kan worden, dat zij eene combinatie zijn der beide andere n.l. constructies waar ijzer alleen gebruikt wordt voor eenige deelen

en cement voor de anderen. Dit systeem vindt men in gebouwen waar ijzeren kolommen en ijzeren balken de voornaamste lasten dragen; de vloer en soms ook de bijkomende balken, zijn dan gemaakt van cement-ijzer. Deze laatste combinatie wordt meer in Amerika dan in Europa toegepast.

De drukweerstand van cement is meer dan tienmaal de trekweerstand.

Cement-ijzeren vloeren in welke methode ook aangelegd, zijn in hoofdzaak gelijk. De gewapende vloer rust op balken, die op hen beurt rusten op kolommen of muren.

De vloer en cementen balken werken samen voor het innige verband. De ijzeren staven onder in de balken nemen de trekspanningen op zich, terwijl de vloer gewoonlijk alleen de drukspanningen draagt.

Het cement in de balken dient slechts om de stalen staven met de vloer te verbinden en om het onderling verband te vormen.

Hierna volgt eene verhandeling over verschillende systemen; genoemd worden die volgens MONIER, HENNEBIQUE, KAHN, DE VALLIER, RANSOME; waarin wordt uitgemaakt, baseerende op vorenstaande gegevens over gevaar en zekerheid, dat het gebruik van ijzeren staven zoowel in balken als in kolommen het meest aanbevelenswaardig is, en, wanneer hun aantal zooveel mogelijk beperkt wordt, levert dit systeem voor den ingenieur de gemakkelijkste en kortste becijferingen op, waardoor zooveel mogelijk fouten vermeden worden. Tevens kan daarbij het onderling verband veel grooter wezen, vooral in een systeem als dat van KAHN, waarbij ook de uitstekende ijzers, die de kracht van het cement op het ijzer moeten overbrengen en die door hunne ligging scheuringen zooveel mogelijk voorkomen, aan de ijzeren staven vast zitten en daarmede één geheel vormen. Tengevolge daarvan worden ook inwendige kneuzingen, die door trillingen en dreuningen kunnen ontstaan, voorkomen. Ook zijn systeem om de ijzeren staven in de balken te verbinden met de wapening der kolommen wordt zeer geprezen, terwijl dit systeem tevens door de ijzeren staven eene goede beveiliging oplevert tegen inbraak.

Het HENNEBIQUE-systeem heeft volgens het genoemde blad, alleen het bezwaar, dat de onderlinge verankering der staven, door hoefvormige gebogen ijzers, niet aan de staven gehecht is en deze zoodoende niet een geheel uit maken.

De „Columbia”-vloer is eene vlakke vloerplaat, gemaakt van sintel-cement, waarin gegolfde ijzeren staven zijn gelegd. Dit heeft evenwel het nadeel, dat de ribben voor de helft liggen in de richting van de barsten, die in het cement kunnen voorkomen, waardoor deze dan spoedig ontstaan en onaangename gevolgen kunnen medebrengen.

Nog handelt genoemd blad over andere constructies waarin cement-ijzer kan worden gebruikt, doch dit zou ons voorloopig te ver voeren en vertrouwen wij daarop een volgend maal en dan wat uitgebreider dan zij zulks thans deden daarop terug te komen.

GEMENGDE BERICHTEN.

AMSTERDAM. Eene cursus in Statica zal binnenkort vanwege de afd. Amsterdam van den Algem. Ned. Opzichters en Teekenaarsbond geopend worden Nadere inlichtingen worden gaarne verstrekt door den Secretaris A. H. JANSEN, Kwakersplein 1°.

Nederlandsche opgravingen te Argos. Men meldt aan de „N. R. Ct.” Den achtsten Augustus konden de werkzaamheden op het terrein, dat ten koste van de kas der opgravingen onteigend is, beginnen. Het beslaat een oppervlak van 7650 M². en is met inbegrip van een daarop gelegen dorschvloer onteigend voor de som van 3475 drachmen. Het is geheel vlak, tengevolge waarvan het niet gemakkelijk is de uitgegraven aarde te verwijderen. De tempel, waarvan de ligging reeds in 1903 ongeveer was bepaald, is thans reeds gedeeltelijk ontgraven. Hij is 33 M. of 100 Argivische voeten lang en 15,2 M. breed. Behalve het fundament, dat van tufsteen is, was hij geheel opgetrokken van kalksteen. Vooral aan den zuidkant is het gebouw goed bewaard gebleven, waar zelfs de onderste laag van de opstaande steenblokken van den muur der cella nog overeind staat.

Aan de oostzijde had de tempel zes zuilen tusschen twee vierkante hoekpilaren. Bij de ontgraving worden voortdurend blokken van de architraaf, van de triglyphenfries en van de kroonlijst gevonden, bijna alle uitstekend geconserveerd. Daarenvens komen enkele fragmenten van een ander gebouw van tufsteen voor den dag.

Binnen den tempel is onlangs gevonden een belangrijk opschrift uit de 5e eeuw vóór Christus, behelzende een door bemiddeling van Argos gesloten vredesverdrag tusschen de Cretensische steden Knossos en Tylissos.

En voorts:

Bij de ontgraving van den tempel op het marktplein te Argos zijn weder een aantal opschriften aan het licht gekomen, o.a. een volksbesluit ter eere van de Rhodiërs, stamgenooten van de bewoners van Argos; een tweede besluit ter eere van ALEXANDER VAN SICYON, hetwelk veel wetenswaardigs bevat; eindelijk een brief van AGRIPPA aan den Argivischen Senaat.

Al de tot nog toe gevonden opschriften zijn afkomstig uit den tempel van APOLLO LYKEIOS, den hoofdtempel van Argos, waarin en waarbij alle van staatswege opgestelde opschriften geplaatst werden.

'S-GRAVENHAGE. Het Binnenhof. Nu de lange jaren geduurd hebbende verbouwing van de Ridderzaal nagenoeg gereed is, zullen ook de onooglijke gebouwen tusschen het z.g. „Helletje” en het Ministerie van Koloniën te 's-Gravenhage, waar tot heden de teekenaars gehuisvest zijn, behorende tot de afdeling „Landsgebouwen”, weldra opgeruimd worden. In verband met de hierdoor vrijkomende ruimte en de behoefte aan uitbreiding, welke zich in dat departement sedert eenige jaren doet gevoelen, was nu door den Minister van Koloniën aan zijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken voorgesteld, daar een nieuwen vleugel voor koloniën te bouwen. Minister RINK heeft echter, in overleg met zijn ambtgenoot voor Waterstaat, aan minister Fock geantwoord, dat van deze uitbreiding niets kan komen, aangezien het de bedoeling is de door de af te breken teekenzalen vrijvallende ruimte onbebouwd te laten, zoodat de Ridderzaal dan tot aan 't „Goutsmits Keurhuys” geheel vrij zal komen te staan. („Avp.”)

Opgravingen in Limburg. Dr. J. H. HOLWERDA JR., Conseruator R. M. v. O. schrijft van uit Valkenburg aan de „N. R. C.” Onze werkzaamheden op den Heihof hebben een veel grooter uitbreiding gekregen dan we eerst hadden gedacht.

Blotgelegd zijn thans reeds de fundamenten van een gebouw van ongeveer 17 bij 11.50 meter. Eenvoudig als ze zijn bieden deze fundamenten ons interessante gegevens voor onze voorstelling van dit gebouw zelf. Ze bestaan toch slechts uit bonken hard gestampte kiezelstenen op regelmatige afstanden van elkaar. Een dergelijke onderbroken fundeering is bij de Romeinen vaak in gebruik geweest voor een bouw van steenblokken. Men moet zich natuurlijk voorstellen hoe van kiezelbonk tot kiezelbonk bovenop telkens een zwaar steenblok gelegen heeft. Daar de hier ook door de Romeinen gebruikte mergelsteen voor een vrij wijde spanning als hier waarschijnlijk niet sterk genoeg is geweest en we behalve deze steensoort ook enkele fragmenten van aangevoerde kalksteen vinden zullen we ons dien in latere eeuwen natuurlijk volkomen weggenomen, bovenbouw waarschijnlijk moeten voorstellen als een onderlaag van stevige kalksteen uit den vreemde en daarop het gebouw in inheemsche mergel.

Ook binnenin zijn reeds verscheidene zulke fundamenten

gevonden, daar het echter nog niet geheel is uitgegraven, is de loop der binnenmuren nog niet vast te stellen. Gedeeltelijk zal ze ook wel van leem geweest zijn, gelijk we vroeger zeiden. Aan dit gebouw sloot zich een zware houten palissade aan, die totaal is verbrand en prachtige brandsporen, waarnaar de richting volkomen te bepalen is, heeft achtergelaten. Deze palissade loopt op een tweede gebouw toe, waarvan de aanwezigheid alleen nog maar is geconstateerd. Daar hier veel van de fundamenten verwoest schijnt, bewaren we het tot de volgende week, als ons nog meer omtrent de omgeving bekend zal zijn.

Er komen steeds veel Romeinsche scherven voor den dag, merkwaardigerwijs weinis in het eerste en speciaal in het tweede gebouw. De meening schijnt dus niet ongegrond, dat we in dit laatste het woonhuis te zien hebben.

De opgraving zal zeker nog wel een 14 dagen duren.

Het kasteel Nijenrode bij Breukelen is, naar de „N. R. C.” verneemt, onlangs in andere handen overgegaan en zal nu vermoedelijk gesloopt worden.

Het voormalige Hertogelijke slot te Jülich bij Aken is een 16de eeuwse prachtbouw van den Bolognezer bouwmeester PASQUALINI en het belangrijkste en voornaamste bouwwerk in den stijl der italiaansche hoog-Renaissance in Rijnland. Het slot dient thans als kazerne van de onderofficiërschool en verkeert in een vrij verwaarloosden toestand. Het zal worden opgeknappt. Allereerst wordt de Kapel, die nu tot kleedingsmagazijn dient, weder voor de vroegere bestemming geschikt gemaakt.

Het slot dat niet ver van onze grenzen gelegen is, verdient zeker in aanmerking te komen voor een bezoek ter studie door onze architecten.

Het keizerlijk paleis te Posen is door Prof. F. SCHWECHTEN grootendeels in den door dezen bouwmeester bij voorkeur toegepaste Romaanschen stijl ontworpen. In het laatste nummer van de „Ill. Zeit.” wordt de afbeelding van een gipsmodel, benevens eene korte beschrijving gegeven.

Het torenrijke en in zijn verbrekkeling weinig imposante bouwwerk, dat o.i. ook niet het karakter van een paleis vertoont, kan ons weinig bekoren. Het gebouw, waarvoor een terrein van 8000 M². beschikbaar is gesteld aan de nieuwe Ceintuurbaan die om Posen door de slechting der vestingwerken geschapen is, meet ongeveer 100 bij 70 M. Den keizer is door de Staat een bouwsom geschonken met de vrijheid om nu maar verder geheel naar zijn eigen zin te bouwen. Arme architect! Het inwendige schijnt met groote pracht te worden behandeld, met name de groote feestzaal. Deze heeft 600 M². oppervlakte, d. i. 100 M². meer dan de witte zaal in het Paleis te Berlijn.

De grootste gasfabriek van het vaste land is de nieuwe fabriek der stad Berlijn te Tegel. Zij is tevens ook in artistiek opzicht merkwaardig, doordien met succes gezocht is naar bouwkundig bevredigende oplossingen voor de fabrieksgebouwen. De inrichting beslaat een oppervlak van ruim 51 H.A. en is eene zelfstandige fabrieksstad, met talrijke gebouwen, straten, pleinen, bruggen en haven, een spoorwegnet, een eigen waterleiding en elektrische centrale. Een derde deel van den aanleg, die berekend is op 1.000.000 M³. daags, is thans in bedrijf genomen. Als krachtbron dienen twee gasmotoren van elk 400 P. K. In de straten van de fabriek ligt een buizennet van 30,5 K.M. Van de afmetingen der gebouwen krijgt men een denkbeeld, als men hoort dat de kolenloods 574 M. lang en 52 M. breed is en dat zij 16000 spoorwagens kolen kan bergen.

De lijdensgeschiedenis van de Campanile te Venetië wil blijkbaar maar geen einde nemen. Na jaren van geharrewar was men eindelijk aan den herbouw begonnen, of weer kwam een kink in den kabel. Althans de „Neue Freie Presse” vertelt dat de werkzaamheden geschorst zijn. Oorzaak: het vinden van een groot zwavelgehalte in de gebruikte baksteen. Het met dit materiaal reeds opgetrokken deel van den toren zou volgens het bericht weer worden afgebroken. De op blz. 14 van dezen jaargang beschreven voorzorgen bij de materialenkeus heeft dus blijkbaar niet aan het doel beantwoordt.

De voltooiing van den toren, dien men in 1908 hoopte te kunnen inwijden, zal onder die omstandigheden wel eenige vertraging ondervinden.

Het Tscheragan-paleis te Konstantinopel en eene Turksche bouwmeesters-dynastie. Van de talrijke sultans-paleizen die zich aan de oevers van den Bosporus als eene kostbare keten van het historische oude serail uitstrekken tot den ingang van de Zwarte Zee, werkt, zoo lezen wij in de „Frkf. Ztg.”, geen enkel zoo treffend op den beschouwer als het paleis van Tscheragan.

Dit is hoofdzakelijk door de ligging; aan eene zijde omspoeld door de wateren van de Bosporus, aan de andere zijde zich aanleunend tegen dicht geboomte. Dit paleis, dat inwendig wonderwerken van betimmeringen moet bevatten, verkeert thans in een toestand van schromelijk verval.

Sedert dertig jaren, zoo lang als hier de Sultan zijn broeder en voorganger MOERAD gevangen hield, mochten aan het paleis geen de minste herstellingswerkzaamheden worden uitgevoerd, uit vrees dat de gevangene mogelijk eene gelegenheid tot ontsnapping zou kunnen vinden. Thans, twee jaren na MOERAD's dood zal de schade worden ingehaald.

Eene bijzondere commissie is benoemd en 10.000 turksche ponden zijn ter beschikking gesteld, een bedrag dat evenwel op lange na niet voldoende moet zijn.

„Onafscheidelijk van het Tscheragan-paleis is de naam van zijn geniale bouwmeester, SERKIS EFFENDI BALLIAN, een turksch Armeniër, bekleedde, gelijk negen zijner voorouders, het ambt van keizerlijk hofbouwmeester. Die betrekking was sedert langer dan twee eeuwen in de familie erfelijk. Haar bijnaam BALLIAN is afkomstig van een hoofdzakelijk door Armeniërs bewoond distrikt in het Klein-Aziatische gewest Karaman. De leden van het geslacht SERKIS BALLIAN waren doorgaans lieden van beteekenis en aanzien. Een reeks van de meest belangwekkende en schilderachtige bouwwerken, waarbij ook meerdere beroemde moskeën, getuigen van hun scheppenden geest.

„De bouw van Tscheragan verslond een miljoen pond. Nauwelijks was het paleis onder dak, of tegen SERKIS EFFENDI werd een onderzoek geopend naar aanleiding van de beschuldiging dat hij groote verduisteringen zou gepleegd hebben. Hij vluchtte naar het buitenland, waarop de regeering op zijn aanzienlijke bezittingen beslag legde. Onder ABDUL HAMID werd hij begenadigd en keerde hij als een gebroken en te gronde gericht man terug naar de plek der werkzaamheid van hem en zijne voorvaders. In het eind der negentiger jaren stierf SERKIS EFFENDI, de laatste van de bouwmeesters-dynastie van tien Sultans. ABDUL HAMID liet hem op zijne kosten op prachtige wijze begraven”.

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

Delftsch aardewerk. 6e afl. Deze aflevering geeft behalve afbeeldingen van een tweetal vazen, een stel van drie vaasjes, een bloempot en een olie- en azijnstel, ook van drie interessante tegeltableaux: CHRISTUS aan het kruis (52 × 39), BONIFACIUS en AUGUSTINUS (40 × 25).

De tekst wijst er op dat in deze tableaux het idee van het platte vlak goed is bijgehouden. Men kan deze paneelen in den muur metselen zonder dat zij het vlak zullen onderbreken. Met moderne tableaux kan dit doorgaans niet, daar deze te veel den indruk willen geven van een echt schilderij op tegels.

Op den omslag van de aflevering is ook ditmaal een tegel afgebeeld. Wij hopen dat de Redactie doorgaat aldus deze uitgaven ook voor bouwkundige kringen van meer direkt en praktisch belang te maken.

Het Cementijzer in theorie en praktijk door L. A. Sanders. Amsterdam. Wed. J. AHREND & Zoon.

Van dit werk, welks verschijnen op blz. 222 hiervoren voorloopig aangekondigd werd, zag thans de 2e aflevering het licht.

Bulletin des métiers d'art 1906 Nr. 1. Van een waardeerende beschrijving voorzien, worden aan de „Bouwwereld” ontleende afbeeldingen van de woonhuizen te Delft door A. VAN DE LEE gebouwd.

„Post symboliek” is de titel eener bijdrage waarin een aantal attributen en toepasselijke decoratieve beeldhouwwerken voor het nieuwe postkantoor te Verviers worden afgebeeld en beschreven. Het artikel over „de menschelijke figuur in de kunstnijverheid” wordt voortgezet. E. G. houdt vervolgens een geïllustreerde en zeer lezenswaardige kritische beschouwing over 't geen bij restauratie van kerken met het meubilair geschiedt.

Architectura Nr. 35. Tuinsteden, door M. P. DE CLERCQ. (Slot).

Opgravingen in Limburg. Bericht overgenomen uit de „N. R. Ct.” over de vondst van romeinsche oudheden door DR. HOLWERDA.

„Naatje”. Beschrijving van het monument op den Dam te Amsterdam.

TECHNISCH GEDEELTE. IJzeren brandschermen met automatische sluiting, door D. O.

Ontwerpen en bewerken. (Vervolg).

Kleine woningen, door M. P. DE CLERCQ.

Bouwkundig Weekblad Nr. 35. Maatschappij tot bev. der Bouwkunst. Programma der 94ste Algemeene Vergadering te houden te Tilburg op 14 Sept., met uitstapjes naar de stations te Rosendaal en te Baarle-Nassau en naar Antwerpen.

Verbouwing van het station Rosendaal door G. W. VAN HEUKELOM. Met platte grond van de spoorwegwerken te Rosendaal in uitvoering.

De Opmerker Nr. 35. Tot verweer, door A. W. WEISSMAN. Bevattende eene vergelijking van de tegenwoordige toestanden in de Bouwkunst en in het bouwkundig leven met de vroegere.

Volgens den schrijver gaat de bouwkunst achteruit, daar zij niet meer, als vroeger, met idealen wordt gevoed. De beoefening der bouwkunst is slechts een beoefening van zaken geworden. (Ontleend aan eene vroegere bijdrage van den heer W).

Lincrusta voor muurversiering door J. L. TERNEDEN. Deze muurbekleding bestaat uit lijnolie en houtmeel. Het kan zeer goed geverfd worden, daar het zeer sterk geperst wordt. Het imiteert meestal houtpaneelen. Door het vele gebruik er van is de fabrikage steeds goedkooper geworden. De eigenschap dat het afgewassen kan worden doet het, uit een hygienisch oogpunt, boven het gewone behang verkiezen.

PERSONALIA

Stanford White, de bekende Amerikaansche bouwmeester is na zijn dood, algemeen als een beest, een satyr, een blauwbaard voorgesteld. De „Telegraaf” bevatte destijds een geheel artikel over WHITE in dien zin. In „Colliers Weekly” komt nu, gelijk wij in „The British Architect” lezen, RICHARD HARDING DAVIES tegen die voorstelling van zijn vriend op. Hij wijst op diens groote eigenschappen, zijn ruimen en universeelen kunstzin, zijn weldadigheid en hulpvaardigheid jegens jongeren, op zijne bescheidenheid die gepaard ging met een volkomen gemis van naijver jegens kollega's. Een reusachtigen invloed is door WHITE, zoowel in hoedanigheid van architect als van jurylid of adviseur, uitgeoefend op de bouwkunst van geheel Amerika. „Het ongeluk wilde dat STANFORD WHITE stierf op eene wijze dat de laatste oogenblikken van zijn bestaan oorzaak waren dat het publiek de voorafgaande jaren vergat. Hij werd aldus beoordeeld gelijk zij, die hen voor een oogenblik tot hun niveau hadden neergehaald en niet volgens hetgeen hij zelf was of hij zelf gedaan had.”

Prof. Dr. Hans Auer † geb. 16 April 1847 te Wädenswil overl. 30 Aug 1906 te Konstanz. Te Konstanz is na eene zware ziekte overleden Prof. DR. HANS AUER, architect van de Generaal-Direktie der Zwitsersche Bondsspoorwegen. AUER was, als bouwmeester van het nieuwe Bondspaleis te Bern, over welks artistieke waarde tusschen de voorstanders der verschillende, historische en moderne, richtingen in de hedendaagsche bouwkunst een fellen strijd gevoerd is, een der meest bekende, althans meest genoemde, architecten van Zwitserland.

Daaraan dankt hij de uitnoodiging voor mededinging in de Vredespaleis-prijsvraag, waarin zijn ontwerp evenwel geen geluk had.

AUER had zijne opleiding genoten aan het Polytechnikum te Zürich als leerling van SEMPER, VISCHER en LÜBKE. Vandaar was hij weldra gegaan naar Weenen, waar hij zich bij THEOPHIL HANSEN aansloot. AUER werd diens rechterhand en bleef er 14 jaar werkzaam. Tot 1884 toen HANSEN wegens zijn leeftijd ontslag moest nemen als hoogleeraar, was AUER zijn assistent. In de praktijk was AUER zijn eerste medewerker, als hoofd-opzichter (Bauleiter) van de nieuwe Beurs, van de Kunst-academie en van het Rijksdaggebouw. Aan de „Staats-Gewerbe-schule” was AUER voorts werkzaam als leeraar met den titel van Professor.

De bekroning in de prijsvraag voor de Zwitsersche regeeringsgebouwen in 1885 riep AUER naar Bern. Hier werd hem in 1890 het Professoraat in de bouwkunst en de plastische kunsten aan de Universiteit opgedragen. In 1902 werd na een bouwtijd van acht jaar het Bondspaleis ingewijd.

Door hem ontworpen zijn voorts de postgebouwen te Solothurn en Liestal en het gebouw van den Gotthard-spoorweg te Luzern.

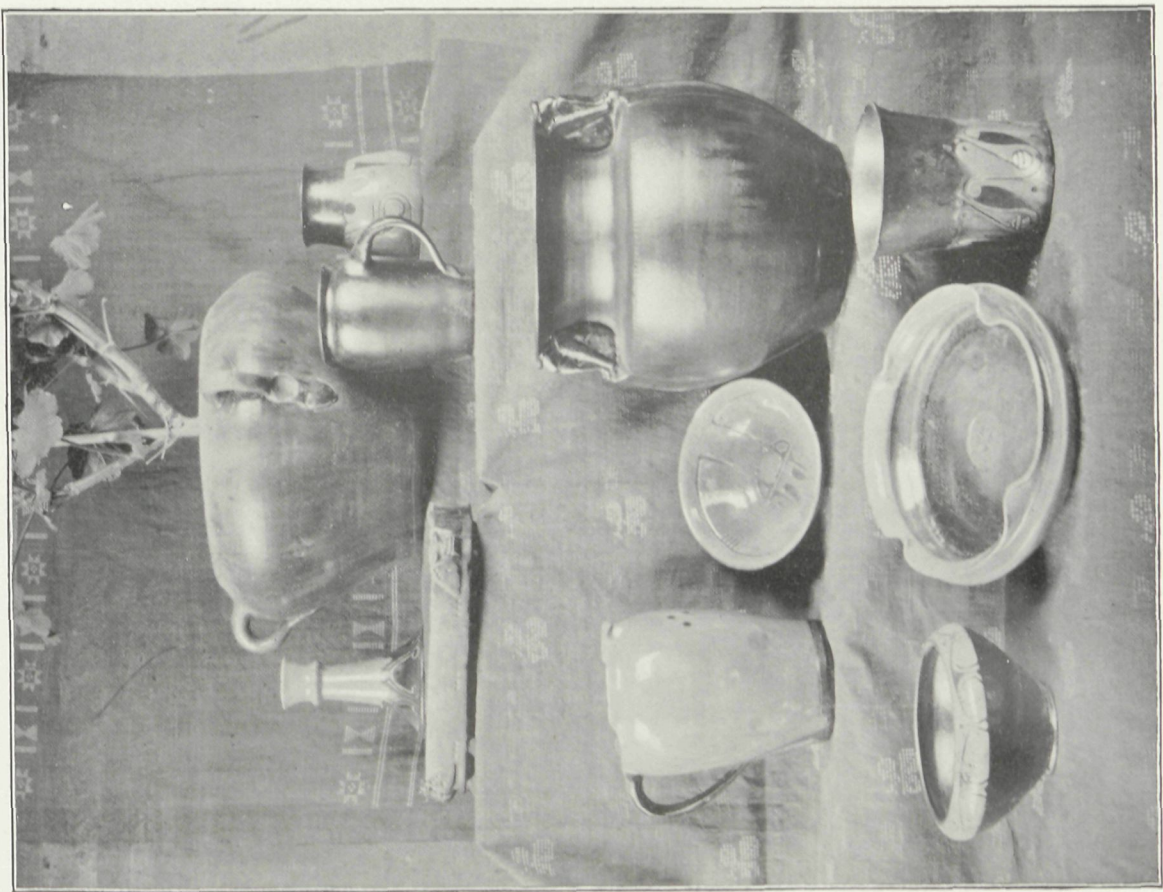
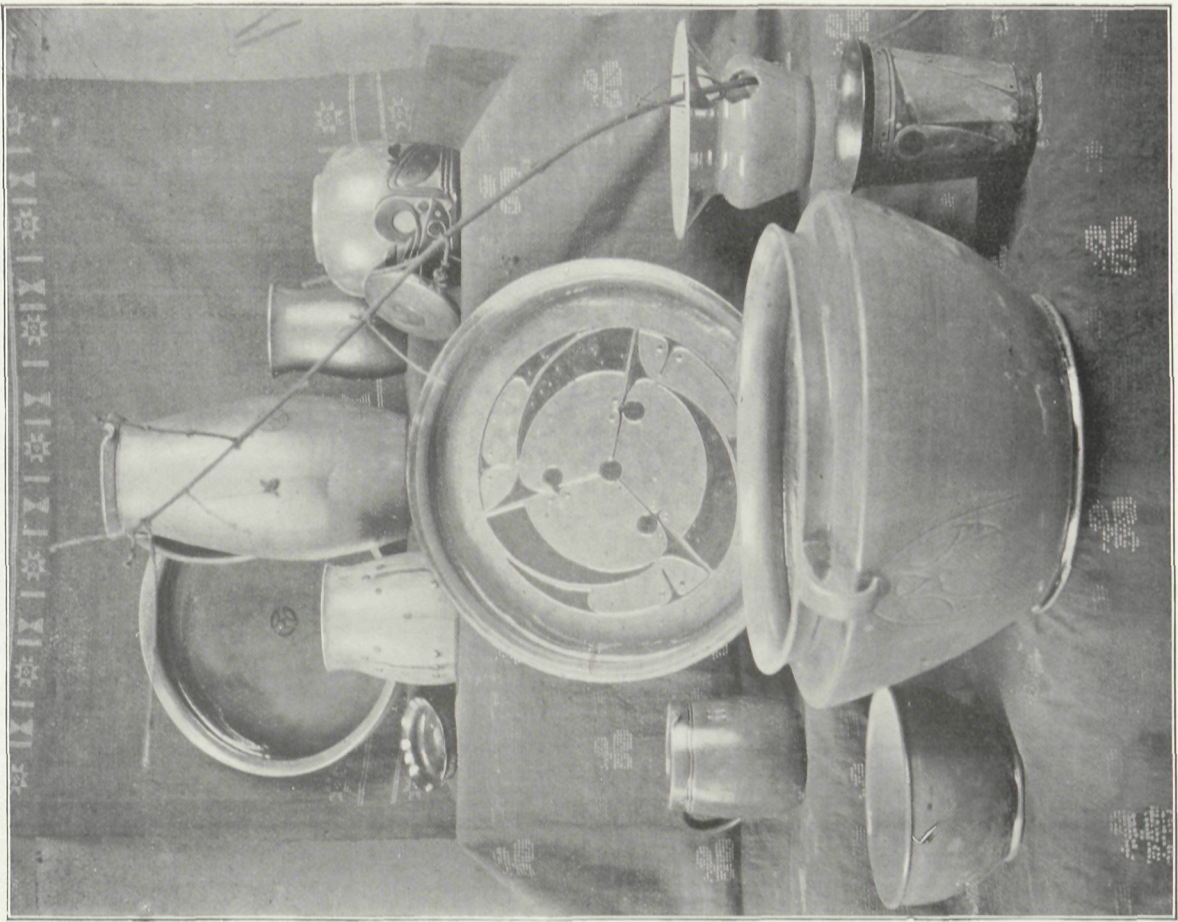
Ook op literair gebied heeft AUER zich bewogen met zijne studies over de beteekenis der triglyphen, over den invloed van de konstruktie op de ontwikkeling der bouwstijlen, over het rustica der italiaansche renaissance, over de moderne bouwstijlen, over de rekonstruktie van den tempel en het Vestaalsche maagden te Rome, enz.

Bevorderd tot officier in de orde van Oranje-Nassau de heer **Jos. Th. J. Cuypers, C. B. I.**

Benoemd tot leeraar in de geniewetenschappen aan de Kon. Mil. Academie voor den tijd van een jaar de heer **H. W. Venker**, assistent in de schoone en burgerlijke bouwkunst aan de Technische Hoogeschool.

AARDEWERK DER „NAAMLooZE VENNOOTSCHAP
FABRIEK VAN BROUWER'S AARDEWERK, VOORH.
W. C. BROUWER" ■ ■ ■ LEIDERDORP
■ BIJVOEGSEL VAN „DE BOUWERELD" NR. 26 ■

Handwritten text, possibly a signature or title, located in the center of the page. The text is faint and difficult to decipher.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + +
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN

+ + + + + ADMINISTRATIE:
FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
KEIZERSGRACHT · 559 + + + + AMSTERDAM + + + + HEERENGRACHT · 281

Vijfde Jaargang. No. 37.

12 September 1906.

J. H. W. LELIMAN. BOUWK. ING. HET BEURSRAPPORT

an het lang en, door de eenen ongeduldig, door de anderen met vreeze, door allen in spanning verbeide Beursrapport is het eerste deel openbaar gemaakt.

Dit is tevens het belangrijkste gedeelte, want het bevat de algemeene beschouwingen over den huidigen toestand van het Beursgebouw en de oorzaken der bekende rampspoeden.

De commissie bestond uit de H.H. DR. CUYPERS, JOS. TH. J. CUYPERS C. B. I., A. VAN HEMERT C. I., Prof. J. F. KLINKHAMER B. I. en D. A. N. MARGADANT, terwijl haar van gemeentewege de heer F. 's JACOB C. I. als secretaris werd toegevoegd. Zij heeft uitvoerig en zonder pogingen tot bemanteling van hare bevindingen verslag uitgebracht.

Dit rapport mag gelden als een voorbeeld van een stuk dat zonder omwegen, maar zakelijk en objectief, een zeer moeilijk en ingewikkeld vraagstuk afdoende behandelt. Na en naast zooveel onverkwikkelijke kritiek is dit rapport en door zijn degelijken inhoud en door zijnen bezadigden toon eene bijdrage van blijvende en naar ik hoop overtuigende betekenis.

Het stuk is veel te uitgebreid om in zijn geheel en van de onmisbare bijlagen voorzien in de kolommen van een weekblad te worden overgenomen. Ik zal mij bepalen de hoofdpunten samen te vatten, enkele kantteekeningen daarbij plaatsend.

Vooraf sedert het artikel „Over den zorgwekkenden toestand der Nieuwe Beurs te Amsterdam” in „De Telegraaf” van 31 Maart 1906 was het een op den voorgrond tredend onderdeel in de beursquestie geworden, in hoeverre de calamiteit te wijten was aan fouten en tekortkomingen bij den bouw.

Dat wat dit betreft de ontwerper en architect, de heer H. P. BERLAGE NZN., voor een grooter deel vrij uitgaat dan de leek uit het rapport waarschijnlijk bij oppervlakkige en ondeskundige lezing zou konkludeeren, is een gewis ook voor zijne vakgenooten en voor het prestige van het vak zoo bevredigend resultaat, dat

het zeker gewettigd mag heeten het feit aldra te konstateeren.

De commissie immers verklaart dat zij geneigd is als vaststaande aan te nemen dat eene zakking van het geheele gebouw is mogelijk geweest, tengevolge van werkingen in de onderliggende, misschien 14 M. dikke grondlaag.

De gebreken welke de commissie aanwijst en tot wier herstel zij maatregelen voorlaat, zijn dan ook — uitgesloten enkele zaken van secundaire betekenis die zonder een samenloop van omstandigheden ongevaarlijk zouden zijn geweest — geenszins veroorzaakt door minder juiste konstruktie. Hoezeer hier force majeure in het spel is, blijkt duidelijk in de slotsom welke de commissie uit hare beschouwingen trekt. Nadat zij alle werkzaamheden heeft aangewezen die h. i. verricht moeten worden, — en men mag veilig aannemen dat de commissie, zich van hare verantwoordelijkheid bewust zijnde, zich niet tot halve maatregelen bepaalde —; nadat zij dus verbeterde al hetgeen de konstruktie, in het ongunstigste geval van den aanvang af, te wenschen zou hebben overgelaten, moet de commissie toch nog een reserve maken en schrijven dat voor herhaling geen vrees behoeft te bestaan „indien althans verder geen groote verzakkingen optreden”.

Het hierin liggende voorbehoud, dat deze commissie — zich spiegelend aan anderer ervaringen en door geene finantiële of andere overwegingen, als speciale wenschen van autoriteiten, besturen, enz., gebonden — meent te moeten maken om zich in de toekomst te vrijwaren, dit voorbehoud houdt tevens voor het grootste deel de décharge van den bouwmeester in.

Gaarne zou ik in het rapport evenwel uitvoeriger gegevens omtrent dien bodem gevonden hebben. Want dat inderdaad in zijne geaardheid de oorzaak der scheuren te zoeken is, zou men ook uit de waarneming willen afleiden dat van gedeelten van volkomen dezelfde konstruktie, maar gelegen in verschillende hoeken van het gebouw, het eene zich veel beter hield dan het

andere, de Damrakzijde veel minder werking toonde dan de Warmoestraatzijde. De oorzaak daarvan wordt in het rapport niet in het algemeen opgespoord. Slechts voor een enkel punt wordt door het voorkomen van langere palen eene verklaring gegeven.

Ik heb mijne waardeering over den inhoud van het reeds genoemde Telegraaf-artikel (zie „De Bouww.” 1906 Nr. 15) niet achteraf te herzien. Het getuigt van eene schromelijke onwetendheid of grenzeloos vooroordeel om in den heer LAARMAN den man te willen zien die juist profeteerde en een „heilig huisje” intrapte. Zijn artikel heeft niets gedaan dan velen beursbezoekers de waanzinnige en dagelijks weerkeerende angst aanjagen als kon boven hunne hoofden het geheele beursgebouw plotseling bezwijken. Het heeft om dien storm te bezweren Amsterdam genoopt tot de instelling eener kommissie van onderzoek. En dat de kosten daarvan zeer aanzienlijk zullen zijn ligt voor de hand. Wanneer Prof. HOLST van de gemeente 's Gravenhage f5000 toekomt voor zijn aandeel in het belangrijk rapport over de bevende huizen, welk bedrag zou men dan wel meenen dat elk lid der Beurskommissie toekomt voor zijn arbeid, die bovendien onder den druk eener zoo zware verantwoordelijkheid werd verricht?

En het resultaat? Dat deel van het publiek dat op een „schandaaltje” belust is, dat offers had willen zien vallen en een zondebok de woestijn insturen, kan door het rapport niet bevredigd worden en zal naar waarschijnlijkheid aan hare gevoelens vooreerst blijven lucht geven, smalende op elke verklaring. De kalme, en vooral de technische lezer zal erkennen dat in het rapport geene maatregelen worden aangeduid, die niet ook door de technische ambtenaren der gemeente als van zelf sprekend zouden zijn voorgeslagen.

Reeds eenigen tijd vóór het artikel van den heer LAARMAN met een hoofdamtenaar der afdeling P. W. over de Beurs sprekende, werden mij door hem de meeste der sedert uitgevoerde of nu door de kommissie aanbevolen en nader uitgewerkte denkbeelden als in overweging zijnde aangeduid.

Het is zeer te betreuren, in de eerste plaats voor belangen der gemeente dat, in tegenstelling bijv. tot Rotterdam, de dienst der P. W. van Amsterdam zoo weinig vertrouwen en medewerking geniet. Voor een deel is dat zeker toe te schrijven aan de amsterdamsche pers, boven wier invloed de Raad zich niet schijnt te kunnen verheffen en die waarschijnlijk deels door gemis aan deskundige krachten, deels harerzijds onder den invloed eener van oudtijds bestaande publieke meening, vaak op onbillijke en onjuiste wijze de werkzaamheid van den Dienst der Publieke Werken zonder de noodige kennis van zaken beoordeelt.

Treffend komt dit bijv. uit bij eene dom-hatelijke bespreking van het Beursrapport in de „Telegraaf”. Daar is immers bijv. het door de kommissie gelaakte aanbrenge van houten formeelen onder alle bogen der goederenbeurs geweten aan den Dienst der Publieke

Werken, terwijl in werkelijkheid juist de lastgeving van B. en W. tot het plaatsnemen dier formeelen de onmiddellijke aanleiding moet geweest zijn tot het aftreden van den Directeur van Gemeentewerken!

Dit voorbeeld, één staaltje uit vele, kenschetst de houding van de „Telegraaf” in het Beursvraagstuk.

Gelijk boven reeds gezegd is, wijst de kommissie, enkele punten daargelaten, geene aan den ontwerper te wijten oorzaak aan van de Beurscalamiteit, geen door hem begane fout die op zich zelf de ramp zou hebben veroorzaakt indien niet de ondergrond had medegegeven.

Het geheele rapport, de daarin voorgeslagen maatregelen en het daarvan te verwachten effect, is gebaseerd op de force-majeure eener bodemverzakking.

De kommissie behandelt in de eerste plaats de samenstelling der fundeering. Wat zij hier schrijft kan bij velen, die vluchtig lezen, een verkeerd begrip uitlokken. „Een blik op de bestekteekening der heifundeering, welke slechts op eenige zeer ondergeschikte punten afwijkt van het uitgevoerde plan, vestigde den indruk, dat deze fundeering veeleer licht dan zwaar mag worden genoemd”. Dat zegt vooral daarom zoo weinig, wijl enkele regels later op grond van becijferingen aan de hand der heistaten (die dus niet verloren of vergeten zijn, gelijk het booze gerucht zeide) wordt getuigd dat de palen ten minste 14 ton kunnen dragen, terwijl bij den bouw rekening is gehouden met eene belasting van slechts 10 ton.

Deze beide zinsneden van het rapport in verband met elkander lezende, kan men dus moeilijk zeggen dat de heifundeering foutief is.

„Der langen Rede kurzer Sinn” is dat de kommissie meent „dat volstaan kan worden met eenige plaatseelijke uitwendige versterkingen der fundeering”.

Een zwaar inzicht van dreigend gevaar, wat de fundeering betreft, geeft deze konklusie niet.

En laat ons thans nagaan wat het rapport van den bovenbouw zegt. De feiten zijn bekend: een aantal scheuren en zettingen. Twee mogelijkheden bestaan. De eene is dat de bouw scheurde en vervolgens, doordien de samenhang der muren verbroken was, de druk niet over de fundeering gelijk verdeeld werd, zoodat onder enkele, nu te zwaar belaste punten de grondlaag zakte. De andere is juist tegenovergesteld: dat de bodem meegaf en daardoor de scheuren ontstonden.

De kommissie neemt, gelijk boven reeds betoogd, en gelijk duidelijk volgt uit voorbehoud harer konklusie, klaarblijkelijk geheel en al de tweede mogelijkheid en daarmede feitelijk force majeure aan.

Nu bevat ongetwijfeld de Beurs zooals de kommissie zegt een aantal „stout gedachte konstrukties”. Mag men in deze bemerking voor den ontwerper een verwijt zien? Voorzeker niet.

Uitgaande van de becijfering, die hem aantoonde dat de voor eene paalbelasting van 10 ton berekende fundeering veel meer kon dragen, mocht de bouwmeester veilig aannemen dat zijne konstrukties de

PRIJSVRAAG VOOR EEN RAADHUIS
TE ZEIST. 1E PRIJS. J. STUIVINGA.

ARCHITEKT. ROTTERDAM.

(2E EN 3E PRIJS IN „BOUW WERELD” NR. 31)

noodige stabiliteit bezaten. Zij mochten stout zijn — dit strekt hem tot eer, gelijk flinke ondernemingsdurf den koopman —, daarmede zegt de commissie nog niet dat zij daarom gewaagd, roekeloos waren.

De paralel die de commissie trekt met den middel-euwschen kerkbouw was wellicht in het rapport beter achterwege gebleven nu zij niet wordt aangevuld door eene verwijzing naar den hedendaagschen kerkbouw. Wat — om een enkel voorbeeld te noemen — de bouwmeesters der Haarlemsche Oude St. Bavo niet doorvoerden, eene steenen overwelling, is op slechteren grond den ontwerper der nieuwe St. Bavo zeer wel gelukt. In den vorm waarin zij thans in het rapport staat, verlokt de passus betreffende den kerkbouw nu geheel ten onrechte het publiek om in de doorvoering van den welf- en boogbouw bij de Beurs slechts eene ondoordachte waaghalzerij te zien. Volkomen terecht wordt als eene bestaansvoorwaarde van dergelijke steenkonstrukties de onwrikbaarheid der steunpunten in het rapport genoemd. Edoch met tal van voorbeelden voor oogen, en op zijne fundeering vertrouwend, mocht de architect praktisch die bestaansvoorwaarden in voldoende mate verwezenlijkt achten.

Nu is achteraf wel over den „door en door rotten” bodem van het gedempte Damrak geschreven en achteraf is door de stuurlieden aan den wal kritiek zonder einde uitgeoefend. De eenige waarschuwing echter die bijtijds kwam, is evenwel onjuist gebleken.

Wat geschiedde is daarin niet voorspeld en hetgeen daarin voorspeld werd is niet uitgekomen.

Bij geen groot werk ontbreken de kleinmoedigen en pessimisten die à priori de algeheele mislukking voorzien en door eene samenloop van omstandigheden wil het eindresultaat hen wel eens gelijk geven. Naar hunne stem niet geluisterd te hebben, kan evenwel aan niemand ten laste gelegd worden, wanneer die voorspellingen niet op degelijker redeneeringen berusten dan bij den Beursbouw het geval was.

Toen eenmaal door het meegeven van den bodem de abnormale zettingen ontstonden, was het lot van het gebouw bezegeld. De samenhang der op zich zelf stabiele steenkonstrukties werd verbroken. Enkele deelen vooral in de fundeering werden te zwaar belast. De ontwrichte bogen en verzette steunpunten moesten onder dien ongelukkige samenloop van omstandigheden onder hun taak bezwijken, waarbij de „stoute” konstrukties het natuurlijk het eerst en het zwaarst moesten ontgelden.

Toen vonden ook de op zich zelf minder belangrijke konstruktieve bedenkelijkheden gelegenheid een funesten invloed te oefenen.

Dat een bouwmuur tevens tot wand van een grooten schoorsteen diende zou niet zonder bedenking geweest zijn, ook al had die bouwmuur niet eene gewichtige konstruktieve funktie te vervullen gehad. De commissie vestigt op nog enkele punten de aandacht. In het

bijzonder acht zij enkele konstrukties in de noordelijken sluitmuur der groote Beurszaal bedenkelijk: de uitgebouwde galerijen ter 2e verdieping en de wijze waarop de zaal der Kamer van Koophandel heenspringt over den bogengang der 1e verdieping. Zij wijst er op hoe kanalen de muren verzwakken en betreurt dat het weglaten der trekstangen in de kap aanleiding is geweest tot het ontstaan eener zijdelingsche uitzetting der muren. Ook de vorm van meerdere bogen in verband met de belasting kan der kommissie niet behagen.

Deze opmerkingen hoe gewichtig ook, raken m. i. toch niet de zaken van primaire beteekenis. Uit de lezing van het rapport kan niet worden afgeleid dat uit zich zelf en zonder dat de bodemverzakking was opgetreden, de gewraakte konstrukties noodzakelijk tot eene katastrofe hadden geleid.

De meeste maatregelen die de kommissie dan ook voorstaat, beoogen niet zoozeer versterking of verbetering der oorspronkelijke konstrukties, als wel zijn zij noodig gevonden tot opheffing van de schade, welke door de verzakking is ontstaan.

De thans op enkele punten te zeer geconcentreerde belastingen worden verdeeld. Gescheurde en van hun weerstand beroofde bogen worden door formeelen van

cementijzer, door verankering of dichtmetseling weder voor hun taak berekend gemaakt. De Damrak- en Warmoesstraat zijden worden, ten einde bij blijvende zakking der laatste toch verdere afscheuring te voorkomen, gekoppeld door eene verankering over de Kamer van Koophandel heen. Een nieuwe schoorsteen wordt gebouwd en de kap van trekstangen voorzien.

Wanneer men dit alles zonder zenuwachtigheid en zonder vooroordeel overlegt, dan moet men tot de slotsom komen dat de toestand van de Beurs, en inzonderheid van hare fundeering, die reeds lang voor in April en Mei de paniek zich van het publiek meester maakte, in technische kringen niet zonder zorg werd gade geslagen, eer mee dan tegengevallen is. Immers kan in hoofdzaak volstaan worden met maatregelen die het karakter dragen van herstellingen der door de grondverzakking teweeggebrachte schade.

Een deel van het publiek, dat niet in staat is met oordeel zich rekenschap te geven van het Beursrapport, zal vermoedelijk op bouwmeester en bouwkunst blijven smalen. Voor technische kringen is, naar ik meen, uit het nu verschenen 1e deel van het rapport te konkludeeren, dat het onderzoek voor een groot deel eene décharge van den bouwmeester te achten is.

PROF. G. N. ITZ. B. I. OVER: DOEL EN INRICHTING VAN HET ONDERWIJS IN DE BOUWCONSTRUCTIE

VERSLAG VAN DE REDE UITGESPROKEN BIJ DE AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAARSCHAP AAN DE TECHNISCHE HOOGESCHOOL. 12 SEPTEMBER 1906

In de groote zaal van Stads Doelen te Delft aanvaardde hedenmiddag, 12 September, Prof. G. N. Itz, Bouwkundig Ingenieur, benoemd tot Hoogleeraar in de Bouwkunde aan de Technische Hoogeschool, zijn ambt met het uitspreken eener rede, welke publieke plechtigheid door een talrijk gehoor werd bijgewoond.

Prof. Itz ving aan met te wijzen op de zwaarte van de hem opgedragen taak, het onderwijs voort te zetten gegeven door zijn voorganger en leermeester Prof. G. J. MORRE.

Aan Spr. is opgedragen het geven van onderwijs in de constructie van onderdeelen van gebouwen. Daarom zal hij nu de vraag behandelen: „Op welke hoofdzaken valt bij dat onderwijs te letten, opdat het zoo volkomen mogelijk aan zijn doel en bestemming beantwoordt?”

Hieraan moet echter een andere vraag voorafgaan n.l.: „Is de wetenschap die zich met de constructie van onderdeelen van gebouwen bezighoudt, dan zóó belangrijk, dat zij eene bespreking in dit uur rechtvaardigt?”

Spr. antwoordt hierop volmondig: Ja! Zijn beweegredenen hiervoor komen vanzelf te voorschijn bij de behandeling der hoofdvraag en zullen dan blijken onaantastbaar overtuigend te zijn.

De cultuur-geschiedenis leert dat de wetenschap in

de oudheid en de middeleeuwen slechts het deel van enkelen was, in den nieuweren tijd meer gemeen goed is geworden en dat vooral de laatste tientallen van jaren zich kenmerkten door een vooruitgang op wetenschappelijk en sociaal terrein welke zóó groot is, dat jaren van nu opwegen tegen eeuwen van toen.

Spr. vraagt of het vermetel is te beweren dat vooral de wetenschappelijk gevormden en onder hen niet het minst de technici, de mannen zijn die aan de ontwikkeling en de vooruitgang onzer moderne maatschappij de meest krachtigen stoot hebben gegeven.

Zou de uitspraak gewaagd zijn dat de Ingenieur op dat gebied een eigenaardige rol speelde en nog speelt, n.l. die van de groote schakel te zijn tusschen de zuivere en de toegepaste wetenschap?

Was hij het niet, al is het wellicht niet onder dien naam, die de opgezamelde wijsheid van eeuwen heeft toegepast en aangewend, om ons maatschappelijk leven te voeren in de banen waarin wij tegenwoordig leven?

Voor den Ingenieur zijn dus Theorie en Practijk twee factoren en reeds van den beginne af moet diens opleiding er op gebaseerd zijn dat beide factoren elkander leeren voelen en begrijpen.

De meest ideale toestand is die waar weten, kennen en kunnen in volle harmonie verbonden zijn.

Uitvoerig gaat Spr. na van welken invloed op den

ontwikkelingsgang der Maatschappij het werk van den Ingenieur is, met in hoofdzaak het doel den toekomstigen Ingenieur te doen zien welke verwachtingen van hem gekoesterd werden en hoe steeds inspanning, ijver en toewijding worden gevorderd van hem, die zich tot de Ingenieurswetenschap voelt aangetrokken en niet minder van hen, die bij de opleiding en vorming de leidlieden zijn.

Hierna gaf Prof. Itz een overzicht meer alleen betrekking hebbende op de werkkring van den Civiel- en Bouwkundig-Ingenieur. Deze ingenieursarbeid kan men splitsen in twee deelen, n.l. het ontwerpen en het uitvoeren.

Hiermede zijn echter blijkens de ervaring alle bemoeiingen van den Ingenieur niet afgeloopen. Voor de sociale zijde van zijn beroep zal eveneens zijne belangstelling en deelneming worden gevraagd en naar het zich laat aanzien is juist op dit gebied een dankbare taak weggelegd omdat zijn werkkring medebrenkt ook deze zijde van zijn vak te bestudeeren.

Vervolgens gaf de Spr. eene opsomming van de redenen waarom detailkennis niet mag worden verwaarloosd en sprak hij als zijn meening uit, dat hoe ook aan de hoofdzaken aandacht moet worden geschonken, de onderdeelen niet mogen worden verwaarloosd omdat met deze het werk staat of valt.

Na deze schets zij 't dan ook in breede trekken van des Ingenieurs technischen werkkring, kwam Prof. Itz tot eene bespreking van de kundigheden en gaven welke elk technicus moet bezitten ten einde zijn werk aan alle eischen te kunnen laten voldoen.

Deze kunnen in algemeenen zin bepaald worden door te zeggen dat het streven der technici gericht behoort te zijn op het constructief juist belichamen van onze gedachte in een passend schoonen vorm. Zonder vervulling van deze beide voorwaarden is geen harmonisch geheel te bekomen. Ten onrechte worden beide maar al te dikwijls van elkander gescheiden terwijl toch ook bij het maken van eenig utiliteitswerk, kunst te pas komt.

Geen architect wiens hart op de rechte plaats zit zal dit ontkennen.

Wil „het werk den meester loven” dat zal deze moeten zijn: èn uitnemend constructeur èn kunstenaar.

In beide richtingen moet dus naar gelijke ontwikkeling worden gestreefd al mag men niet voorbijzien dat de Ingenieurskunst vóór alles is: gebruikskunst, waaruit volgt dat aan logische constructie vooral niet meerder waarde mag worden toegekend dan aan den vorm waarin zij tot uiting komt.

Bezieet men het arbeidsveld van constructeur en kunstenaar en raadpleegt men daarbij de architectuur en de geschiedenis, dan ontwaart men dat de scheppingen van 's menschen geest en die der architectuur in het bijzonder, steeds waren de belichaming der wenschen, behoeften en idealen der gemeenschap.

De architectuur is als men het zoo noemen mag de versteende geschiedenis.

Hierdoor is het te verklaren dat de voortbrengselen der bouwkunst verschillen van karakter en dat zij, overeenkomstig volksaard, klimaat en materiaal een afspiegeling geven van de materiële en geestelijke behoeften en idealen onzer samenleving. Zelfbewustheid en eenheid van richting in de Architectuur vindt men waar eenheid van behoeften, van geestesrichting valt te constateeren, waar eene alles en allen beheerschende gedachte diep wortel heeft geschoten.

De pyramiden der Egyptenaren en de tempels der Grieken, de bloeitijdperken der Architectuur zijn de bewijzen hiervoor. De pyramiden spreken van majesteuze rust, duurzaamheid en eenvoud. Hoe geheel anders de Grieksche tempel. Deze is een uitvloeisel eener opgewekte godenvereering; wel spreekt ook hij van onvergankelijkheid, maar de vorm is edeler, de constructie fijner en eene welgeslaagde uiting van eene bepaalde gedachte, die der horizontale overdekking, eenvoudig en waar doorgevoerd.

Deze en andere voorbeelden, ontleend aan de Romeinen, in vergelijking met wat de bouwwerken der middeleeuwen, der Renaissance en van den nieuweren tijd ons leeren, worden door Prof. Itz aangehaald om te bevestigen dat in de bouwwerken de overheerschende gedachte van den tijd der stichting is belichaamd, maar ook om te doen zien, dat de ontwikkeling der constructie, het vinden en toepassen van nieuwe samenstellingen daarmede geen gelijken tred heeft gehouden, althans met uitzondering van de ijzer- en beton-ijzerconstructies van den laatsten tijd. Het meest moet dan treffen het gemis aan overwicht tusschen constructie en vorm waarvan nu eens de eerste aan de laatste en dan weer de laatste aan de eerste ondergeschikt is.

Met dankbaarheid kan echter geconstateerd worden, dat een nieuw streven naar waarheid zich openbaart, dat, gesteund door onze kennis en wetenschap er op den duur toe moet leiden dat de verbroken harmonie tusschen constructief juist weergeven van onze gedachte en het omzetten dier gedachte in een artistieken vorm worde hersteld.

Prof. Itz gaf hierbij aan welk standpunt het tegenwoordige architecten-geslacht moet innemen ten opzichte van genoemde richting en stipte hierbij aan dat reeds sporen van verbroedering zijn waar te nemen tusschen Ingenieurs en Architecten o. a. in het bevredigen van eischen van hygiëne of comfort.

Een goed constructeur, aldus zeide Spr., noemt men hem die eene volledige kennis bezit van alle hulpwetenschappen, die zich een helder beeld kan vormen van de gestelde eischen, zin toont voor waarheid, eenvoud en degelijkheid, rekening houdt met doel, bestemming en beschikbare middelen, logisch de materialen weet te kiezen, die kennis bovendien bezit van de techniek der ambachten; hierbij gevoegd een helder oordeel en eene rijpe ervaring en zijne schepping zal eene constructief juiste vertolking van zijne gedachte zijn.

Dan komt het nog slechts aan op het vinden van

den vorm, waarna het gebouw zal zijn: de visie van den kunstenaar.

De wijze waarop de constructeur zich zijne kundigheden kan eigen maken werd door Spr. nagegaan: studie en eigen daadwerkelijk onderzoek, opdat men leere begrijpen, wat voert tot waardeeren.

De studie moet verder gaan dan het bestudeeren van een boek en het bezigen van papier en teekensstift; de techniek van het ambacht en de ambachtsman verdienen in niet mindere mate de aandacht.

Het 7e Internationale Architecten-Congres te Londen sprak zich in gelijken geest uit.

Men moet de aansporing van GOETHE volgen en „ingrijpen in het volle leven” en daarbij niet laag neerzien op het handwerk en de beoefenaars daarvan.

SPREUKEN EN CITATEN.

Die Gotik.

..... Es geht ein Lächeln
Auflösend über das Erdenrund;
Mit süßem, frischem, mildem Lächeln
Beschwören sie den neuen Bund
Die alten Jubelklänge dehnen
Sich aus in feierliche Weisen;
Die Steine selbst ergreift ein Sehnen,
Zum Himmel leicht empor zu reisen.
Die Pforte reckt sich aus als Bogengang,
Um droben zu vernehmen hold' Gerüchte;
Die kurze Säule wächst zum Pfeiler schlank
Und trägt, ein Baum, granitne Blum' und Früchte.

IMMERMANN.

GEMENGDE BERICHTEN

Het Vredespaleis-gesol neemt geen einde. De hoogwijze heeren van het Carnegie-bestuur schijnen de kool maar niet te verteren, die de Jury hen heeft kunnen stoven omdat zij niet naar raad wilden luisteren, toen het nog tijd was. Zij weten maar niet wat te doen en loopen aan alle kanten vast. Volgens het „Vaderland” zou eenigen tijd geleden de kans van den heer SAARINEN (van de firma GESELLIUS, LINDGREEN en SAARINEN te Helsingfors) vrij goed gestaan hebben. Zijn ontwerp „L'homme” kon ons — in tegenstelling bijv. tot „Architectura” — evenwel slechts matig bekoren.

Thans is volgens het „Vaderland” de koers van CORDONNIER'S ontwerp rijzende. De ontwerper heeft zeker de Heeren eens duidelijk gemaakt dat het na de aanvaarding der Jury-uitspraak niet aanging hem zoo maar ter zijde te schuiven. Zelfs niet al is mogelijk de persoonlijke kennismaking met het raadhuys te Duinkerken naar men zegt aan heeren Carnegie-bestuurders niet medegevallen.

Aan kapers mankeert het natuurlijk niet op de kust. Een gerucht loopt dat door een der minder gelukkige inzenders in de prijsvraag nu op eigen houtje een nieuw speculatief ontwerp is ingediend ten bewijze dat hij ook wel een 16-eeuwsch Renaissance paleisje maken kon, als dat nu eenmaal gewenscht was.

Het hygiënisch congres te Genève, dat verleden week gehouden is, werd ook door enkele landgenooten bijgewoond. (Het schijnt dat er in het voorjaar eene Nederlandsche commissie is geweest om de deelneming aan het congres te bevorderen. Veel bekendheid heeft die commissie dan echter niet gehad.) Aan eenige hunner was ook eene rol toebedacht. De heer MICHIELSEN uit Haarlem heeft o. a. verteld van de toepassing onzer Woningwet nadat men hem aanvankelijk een ander onderwerp had willen decreeteeren.

De heer J. W. C. TELLEGEN was, eenvoudigheidshalve zonder

Zoo is b. v. de naam van den eenvoudigen tuinman MONIER verbonden aan zeer belangrijke Ingenieurs-Constructies.

Men begrijpe dit echter niet zóó dat van een Ingenieur een bekwaam handwerkman moet gemaakt worden of dat handenarbeid als de grondslag voor alle technische arbeid moet worden beschouwd, maar men moet vermijden dat de Ingenieur praktische vorming opdoet ten koste van zijn lastgever.

Ook ten dezen opzichte zij harmonische ontwikkeling het doel en streven.

Met eene opwekking tot de Studenten dit laatste steeds indachtig te zijn, eindigde Prof. Itz zijn rede met de gebruikelijke plichtplegingen, van zijn gehoor veel bijval ondervindende. S.

Konstruktie en versiering.

Toute forme qui n'est pas indiquée par la construction doit être repoussée. VIOLLET-LE-DUC.

Decorate your construction, do not construct your decoration. OWEN JONES.

On doit embellir la construction sans la masquer. PERCIER & FONTAINE. (Voorrede van „Recueil de décorations.” — 1812.)

Une forme doit être belle en elle-même et on ne doit jamais compter sur le décor appliqué pour en sauver les imperfections. HENRI MAYER: „La Composition Décorative”.

Si l'on dispose un édifice d'une manière convenable à l'usage auquel on le destine, ne différera-t-il pas sensiblement d'un autre édifice destiné à un autre usage? N'aura-t-il pas naturellement un caractère, et qui, plus est, son caractère propre.

J. L. N. DURAND. „Précis des Leçons d'Architecture données à l'Ecole Royale Polytechnique”. Paris 1825.

zijn medeweten, op het algemeen verspreide reclameprogramma geplaatst als spreker in de nieuwe afdeling „Kunst en hygiëne”, waarvoor het congres-bestuur den heer ED. CUYPERS als voorzitter had gefantazeerd, en wel over het zeker interessante onderwerp hoe oude huizen zonder schade voor het artistieke karakter gezond te maken zijn.

Geen wonder dat de verslaggever van het „Handelsblad”, die, blijkbaar geen kennis hebbende van het definitieve programma, zijn landgenoot in actie wilde zien, diep teleurgesteld werd. Hij gaf daaraan op eene luimig bedoelde wijze, uiting in zijn blad.

Intusschen heeft ZEd. het geval nog niet eens erg genoeg voorgesteld; niet alleen was de heer TELLEGEN niet aanwezig, maar zijn rapport was zelfs niet — gelijk hij verontschuldigd opmerkte — ter drukkerij, om de doodeenvoudige reden dat het niet bestond.

Voor alle zekerheid had de congresleiding ook een Spanjaard voor hetzelfde onderwerp genoteerd, met hetzelfde resultaat. Over het algemeen waren staten als Peru, Guatemala enz. zeer officieel vertegenwoordigd. Daar de hygiënische toestand der Staten, gelijk bekend, toch reeds boven allen lof verheven is, hinderde het weinig dat de vertegenwoordigers echter doorgaans in de vergaderingen ontbraken.

Ook de aangewezen voorzitter der bewuste sectie, de heer ED. CUYPERS, fungeerde niet. Hij was heel niet in Genève. Dat de verslaggever hem bij de openingszitting op een „zondaarsbankje” achter in de zaal had zien zitten, is dan ook zeker niet met rechte middelen toegegaan. De vergadering heeft er intusschen niet door geleden. Een liefhebber voor den voorzittershamer was spoedig gevonden. Veel plezier heeft die functionaris er intusschen niet van genoten. De heer TRÉLAT, een der sterren van het Londensche congres, had zich met routine aldra meester gemaakt van het woord en de leiding.

In één woord: de nieuwe afdeling was een compleet succes. De restauratie van de kathedraal van Worms is door haren leider geh. Oberbaurat Prof. HOFFMAN (Darmstadt) besproken in de vergadering van den bond van duitsche Ingenieurs- en Architectenverenigingen.

Door de buitengewone moeilijkheden die zich voordeden,

behooren deze herstellingswerkzaamheden tot de belangrijkste der laatste jaren.

De eerste taak was het onderzoek van den bouwgrond. Daarbij bleek dat de grondwaterstand geen schuld had aan de veelvuldige ongelukken. De oorzaak was dat de 2,75 à 3 M. diepe fundeeringen in lossen grond waren gegrondvest. De oorspronkelijke bouwmeesters hadden zich niet de moeite gegeven de fundamenten tot op den vasten bodem te doen zakken.

Aan de oostzijde van de kerk was de toestand nog het best. De westelijke deelen waren sterk uit het lood geweken. De kroonlijst toonde eene afwijking van 35 cM., de westelijke toren helde 54 cM.

Allereerst moesten dus de fundamenten vernieuwd worden. De muren werden met rails ondervangen en gangen werden in de grond gegraven. De fundamenten werden met beton verzaard en dieper gemaakt.

Een zeer moeilijk vraagstuk was de konstruktie der steigerwerken en formeelen, die het dak van het westkoor en den aangrenzenden steenen koepel zelfstandig en geheel vrij moesten kunnen dragen.

Bij de twee groote gebreken, de slechte fundeering en de nawerking der groote branden, die de kerk geteisterd hadden in vroegere eeuwen, kwam bij de werkzaamheden nog een derde aan den dag.

Het groote roosvenster was niet rond maar ovaal. Door velen was om die reden het venster beschouwd als een konstruktief meesterstuk van de romaansche bouwkunst. Het kon echter bewezen worden dat het roosvenster vroeger zuiver rond was. Als oorzaak van de verzakking werd gevonden dat het geheele koor door eene houten verankering versterkt was. In den loop der jaren was het ingemetselde hout vergaan en waren slechts de kanalen, waarin het gelegen had, gebleven.

Het westkoor en de koepel werden voorzichtig afgebroken en van dezelfde steenen weder opgebouwd. Bij deze werkzaamheden kostte het moeite de werklieden te scholen. Het werk duurde vijf jaar en kostte 600.000 Mark.

Den dag voor Hemelvaart van dit jaar kon het steenen kruis weder op den koepel gesteld worden.

De restauratie zal nu voortgezet worden aan de oostzijde, waar o. a. het dak op den kruiskoepel weder door eene steen konstruktie zal worden vervangen.

Electro-staal. In de „Köln Ztg.“ doet een vakman mededeelingen over een nieuwe bereidingswijze van staal die in de staalfabriek van RICHARD LINDENBERG te Remscheid wordt toegepast en, naar zijne meening, van grooten invloed kan zijn op de ontwikkeling van de Deutsche ijzernijverheid. De nieuwe bereidingswijze is een vinding van Dr. Ing. HEROULT.

Alle goede soorten van staal voor de vervaardiging van gereedschappen, messen, zagen, wapens enz. worden tegenwoordig in kroezen bereid. Men neemt zeer zuiver erts uit Zweden of Stiermarken dat in hoeveelheden van 30 tot 50 K.G. tegelijk in kroezen van grafiet wordt gesmolten. Het aldus verkregen staal is zeer duur, omdat de goede soort van erts tot 350 mk. de 1000 K.G. kost, waarbij nog 80—100 mk. smeltkosten komen. De nieuwe bereidingswijze geschiedt door middel van den elektrischen stroom — er zijn overigens meer procedé's bekend waarbij het staal door elektrische smelting verkregen wordt — en is van de deugdelijkheid van het gebruikte erts minder afhankelijk, daar het mogelijk is de schadelijke bijmengsels van phosphor en zwavel tot op minder dan één honderdste percent uit het ijzer te verwijderen. De nieuwe bereidingswijze heeft om die reden alleen reeds een groote oeconomische waarde. Want bij de fabricage van eerste soort staal zullen voortaan ook de gewone Deutsche erts te gebruiken zijn.

Volgens de bereidingswijze van de fabriek van LINDENBERG, wordt het erts onverschillig van welke hoedanigheid in een kantelbaren oven gesmolten en in vloeibaren toestand uit dezen oven naar den elektrischen oven die 1½ tot 2 ton inhoudt, overgebracht. In den laatsten oven wordt het metaal met twee verschillende soorten van slakken die in hoofdzaak kalk bevatten, behandeld. Na de reiniging worden de voor de eigenschappen van het staal noodige bijmengsels koolstof, mangaan, silicium, nikkel, chroom, wolframium enz aan de massa toegevoegd. Het reinigen en gereedmaken van het staal duurt 2 tot 2½ uur. Het mengsel wordt verhit, doordat een elektrische stroom van ongeveer 100 volt spanning door middel van een houtskoolelectrode naar den oven gevoerd en door een tweede houtskoolelectrode van den oven naar de bron van den stroom teruggeleid wordt. De polen steken loodrecht door het gewelf van den oven heen tot in de nabijheid van het smeltmateriaal, zonder dit echter te raken. De stroom springt in twee groote lichtbogen van de eene pool naar de massa en van deze naar de tweede pool terug. De warmte van den lichtboog is voldoende voor de reiniging en bereiding. Het verbruik van stroom bedraagt bij een oven van 1½ ton inhoud ongeveer 360 kilowatturen voor de ton staal. Gebruikt men echter een

oven van 10 ton dan zal het willicht tot 150 kilowatturen verminderd kunnen worden. De elektrische oven vergt voor zijn bediening slechts twee man en een jongen en is daarom zeer goedkoop. De prijs van aldus bereid staal, van de gemiddelde hoedanigheid van het kroesstaal, zal op nog geen 100 mk. de ton komen. Het nieuwe electro-staal onderscheidt zich door een groote, nog nooit bereikte zuiverheid. Verder is het mogelijk, het staal geheel vrij van gas en blazen af te leveren, wat totnogtoe nooit mogelijk is geweest. Eindelijk is het nieuwe staal veel taaier dan gewoon kroesstaal. Het koolstofgehalte, en zodoende ook de hardheid en het weerstandsvermogen van het metaal tegen slijting, kan in vergelijking met kroesstaal met 20 tot 20 pct. vermeerderd worden.

De nieuwe bereiding zou dus niet alleen de Deutsche fabricage van eerste soort staal volkomen onafhankelijk van het buitenland maken, maar ook de vervaardiging van een fabriekaat waaraan hoogere eischen gesteld kunnen worden, mogelijk maken, dat daarbij de helft goedkoper is. Geen ander electrisch smeltingsprocedé kan het dan ook, altijd volgens den vakman in de Kölnische, tegen het nieuwe opnemen. De andere electrische bereidingswijzen kunnen op zijn hoogst met de kroesbereiding mededingen en vereischen bovendien de beste soorten van erts. Bij de nieuwe bereiding is het vooral van belang dat zwavel zoo goed als geheel uit het staal verwijderd kan worden, wat totnutoe onmogelijk was.

De vakman in de „Köln. Ztg.“ is dan ook overtuigd dat de nieuwe bereiding voor de Deutsche ijzernijverheid een groote stap vooruit is.

Een aantal Amerikaansche ingenieurs zijn pas te Remscheid naar de staalbereiding aan de fabriek van LINDENBERG wezen kijken.

De jaarlijksche Vergadering van den bond van deutsche Architekten- en Ingenieursverenigingen is 2, 3 en 4 Sept. te Mannheim gehouden. De bond omvat thans 40 verenigingen met 8656 leden.

Den 2den September vond eene bijeenkomst van afgevaardigden plaats, waarin geh. Baurat HINKELEDEYN (Berlijn) rapporteerde over de voltooiing van het groote werk over „Het deutsche boerenhuis“, dat door den bond uitgegeven werd. Elf jaar geleden werd gemeenschappelijk met de Oostenrijksche en Zwitsersche bouwkundige verenigingen (zijn destijds ook de Nederlandsche geraadpleegd?) besloten een werk uit te geven over het boerenhuis in het deutsche rijk en zijne grensgebieden. Het omvangrijkste, deutsche, gedeelte, is het laatste voltooid. Het rijk heeft er 30.000 Mark subsidie voor gegeven.

Vervolgens kwamen in behandeling eenige technisch-wetenschappelijke vraagstukken: De toelating van de Diplom. Ingenieur in den Staatsdienst, de civiel-rechterlijke aansprakelijkheid van architecten en ingenieurs, vormen voor huisrooiering een ontwerp voor een normaal-kontrakt tusschen bouwheer en architect of ingenieur.

Geh. Oberbaurat STÜBBEN rapporteerde over het kongres van Londen. In het debat werd het nut van zulke internationale kongressen betwijfeld. De rapporteur was het hiermede niet eens. Hij stelde zich voor dat bij officieele deelname van het deutsche rijk en de bondsstaten de deutsche invloed, die reeds onmiskenbaar aan den dag trad, nog zou versterkt worden. In de permanenten kongres-kommissie van 94 leden kiest Duitschland er 10.

Stadsbaurat Dr. WOLFF uit Berlijn rapporteerde over het plan tot publicatie van een werk over „opname en uitgave van deutsche burgerhuizen“. De geschiedenis van het deutsche burgerhuis moet worden nagegaan en aan het nageslacht overgeleverd in een monumentaal werk, evenals dit geschiedde met het boerenhuis. Door de sterke ontwikkeling der steden is het oude burgerhuis aan het gevaar blootgesteld spoedig te verdwijnen. Het plan om een werk samen te stellen met een 300-tal platen, waarop 1000 huizen afgebeeld zijn, vond algemeene instemming.

Vervolgens kwam ter sprake de reorganisatie der Baugewerkschulen (d. w. z. middelbaar technische scholen). De inleider, Geh. Baurat WALDOW (Dresden) richtte zich in het bijzonder tegen het streven om van deze inrichtingen, Hoogeschoolen in het klein te maken. De vergadering hechtte hare goedkeuring aan zijne stellingen die beoogden de praktische opleiding aan de „Baugewerkschulen“ op den voorgrond te plaatsen.

Voorts besloot de vergadering dat de bond de vraag in studie zou nemen „met welke middelen kan in invloed uitgeoefend worden op het artistieke gehalte van particuliere bouwwerken in den stad en op het land“.

Den 3den September vond de eigenlijke algemeene vergadering plaats, welke door ongeveer 350 leden uit Duitschland, Oostenrijk en Zwitserland werd bijgewoond.

De eerste spreker was Geh. Oberbaurat Prof. HOFMANN uit Darmstadt die de „Herstelling van den Dom te Worms behandelde. (Zie het afzonderlijke bericht in dit nummer). Vervolgens hield Landesbaurat LEIBRAND een voordracht over den Vooruitgang

in den bouw van masieve bruggen van groote spanwijdten. Terwijl in 1885 in Duitschland nog slechts een enkel gewelf van meer dan 40 M. spanning bestond, zijn er thans meer dan 40, die door hunne wijdte van 60 M. en meer, de oudere werken aan stoutheid verre overtreffen. Gewezen werd in het bijzonder op de reusachtige Syratlbrug bij Plauen met 90 M. wijdte en op de fraaie bruggen te München. Deze vooruitgang is te danken aan de verbetering der berekeningswijze; door de hogere eischen, die men op grond van proefnemingen, thans aan steen en mortel kan stellen; aan de uitgebreide toepassing van cementbeton en voor alles door de toepassing van scharnieren, die het mogelijk maken om ook op een slechten grond vlakke steenen bruggen te bouwen van buitengewoon slanke en lichte verhoudingen. Van een zuiver artistiek standpunt uit beschouwd moet de ontwikkeling van den steenbouw met vreugde begroet worden, vooral met het oog op de vele leelijke ijzerconstructies. Zonder nutteloozen opbouw werkt een steenen brug reeds door den vorm alleen licht en soliede tevens.

Den rweeden dag sprak het eerst Prof. BAUMEISTER over grondbeginselen van den stedenbouw. Over hetzelfde onderwerp werd ook een referaat gehouden door Prof. HOCHEDER te (München). Een levendig debat volgde op deze voordrachten.

Daarna sprak Prof. WIDMER (Karlsruhe) over den grondslag van den modernen stijl. (Zie het afzonderlijke bericht).

De grondslag van den nieuwen stijl, was de titel eener voordracht van Prof. WIDMER in den „Bond van duitsche Ing. en Arch. Vereenigingen”. Hij betoogde in groote trekken het volgende:

De moderne stijlrichting is de bewuste reactie tegen de „Universalfacade”, die alle oorspronkelijkheid verdrukt heeft. De opvatting dat de toekomst aan den ijzerstijl behoort, is slechts relatief waar. Wij zien hoe de architect de konstruktie-deelen die het geraamte vormen, omkleedt en tracht hen het aanzien van steen te geven. In hoofdzaak zijn wij thans nog aangewezen op de ons overgeleverde vormen. De zaak is nu om de oude vormen met een nieuwen geest te doordringen. Zoo zijn de moderne Barok-, Rococo- en Empire stijlen ontstaan. Niet aan praktische- maar aan aesthetische overwegingen zal de nieuwe stijl ontspringen.

De Rococo-stijl, uiting van eene nietsdoende aristokratie, past niet in het ernstige, bijna nuchtere tijdperk van onzen arbeidzamen burgerstand.

De treffendste uiting van onze cultuur is de machine. Zij schiep eene nieuwe vormenwereld. Het duurde echter een tijd lang eer de kunstenaars de eigenaardige schoonheid dezer vormenwereld inzagen.

Alle voortbrengselen der moderne techniek dragen den stempel van eenvoudige, heldere doelmatigheid. En zoo ontwikkelt zich onze bouwkunst ook op den bodem der zakelijkheid.

Ornamentatie begint uit den tijd te geraken. Doelmatig en fraai is nog lang niet hetzelfde. Maar de verhouding kwam door de techniek in den stijl.

Terwijl in vroegeren tijd de bouwkunst de kunstnijverheid beïnvloedde is het heden ten dage omgekeerd.

De aesthetische vorming van den ingenieurs wint steeds meer aan belangrijkheid want op haar berust in hoofdzaak de uitwendige vorm van ons kultuurleven.

Op dezen weg geraken wij weder tot de eenheid van kunst en cultuur, tusschen kunst en leven.

In de monumentale kunst is nog niet die mate van zekerheid bereikt welke de ruimte kunst bezit. Deze laatste heeft een grooten vooruitgang bereikt op den weg van Darmstadt naar Dresden, blijkens eene vergelijking der in die steden gehouden tentoonstellingen respectievelijk in 1901 en 1906.

In de eerste heerscht nog het eklekticisme. Maar te Weenen is ook reeds gebleken dat op dit gebied met de eenvoudigste middelen de grootste effecten kunnen bereikt worden.

Tusschen de gladde wanden der eenvoudige burgerwoning tot de in pijlers opgeloste muren van het moderne warenhuis ligt een oneindige rijkdom van vormen.

Nadat de spreker nog de taak van de moderne schilder- en beeldhouwkunst besproken had, daarbij MEUNIER als voorbeeld aanhalende, betoogde hij ten slotte hoe bij het streven naar den nieuwen stijl de leiding berust bij de noordelijke volken en in het bijzonder bij Duitschland.

Dagbladders en techniek. Naar aanleiding van eenige artikelen in het „Handelsblad” over de Indische ketelreglementen wijst de hoofdredacteur van de „Ingenieur”, de heer R. A. VAN SANDICK, in scherpen vorm er op dat het dagblad ten eenemale onbekend bleek te zijn met hetgeen over de behandelde kwestie reeds maanden te voren in technische kringen was behandeld.

Voor het onderhavige geval moge het artikel uit „De Ing.” wellicht te vinnig zijn, er schuilt een fond van waarheid in.

Dat onze pers over het algemeen zich weinig — en bovendien doorgaans vrij slecht — met technische aangelegenheden bemoeit, zal vooral dengene opvallen die geregeld duitsche bladen leest.

Daar blijkt dikwijls hoe veel meer ginds dan hier de techniek metterdaad beschouwd wordt eene belangrijke faktor in desamenleving te zijn. Wellicht dat eene invloedrijke en krachtige vereeniging als het „Instituut van Ingenieurs”, daarin eenige verbetering kan aanbrengen zoodat onze dagbladders de techniek met meer aandacht dan tot nog toe gaat beschouwen.

Een belangrijk onderdeel dier techniek is de bouwkunst.

Vooral op bouwkundig gebied is de wijze waarop het publiek wordt voorgelicht uitermate gebrekkig en onsystematisch. De besprekingen op bouwkundig gebied, die zoo nu en dan eens voorkomen, plegen slechts al te zeer in een gunstig geval staaltjes van journalistieke penvaardigheid te zijn, waaraan de noodzakelijke grondslag van technisch inzicht ontbreekt. Zij kunnen daardoor al zeer weinig bijdragen tot de algemeene vorming van het inzicht. Geen wonder dan ook, dat, zooals verschillende verschijnselen onmiskenbaar aantoonen, bij ons publiek de onverschilligheid en het wanbegrip ten aanzien der bouwkunst zoo al iets, dan toch slechts zeer weinig verminderen.

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

Architectura Nr. 36. Kunst en opvoeding, door v. B. Naar aanleiding van de in België gevormde vereeniging „l'art à l'école et au foyer” hoopt de schrijver dat dit voorbeeld ook in Nederland navolging geven moge om reeds bij het kind de denkbeelden van schoonheid ingang te doen vinden.

Het kasteel Nijenrode. Bericht uit de „N. R. C.” behelzende historische bijzonderheden omtrent dit kasteel.

Salarisregeling voor leeraren aan de ambachtsscholen. Ontwerp salarisregeling vastgesteld door eene Commissie benoemd door het bestuur der Vereeniging tot bevordering van de vakopleiding voor handwerkslieden in Nederland.

TECHNISCH GEDELTE. Kleine woningen, door M. P. DE CLERCQ. (Vervolg).

Ontwerpen en bewerken. (Vervolg).

De rook in de groote steden. Voornamelijk slaat dit stuk op Londensche toestanden. Men meent dat de vele rookgassen die de dampkring aldaar verontreinigen, meer komen van de schoorsteenen der huizen, dan van die der fabrieken.

Bouwkundig Weekblad Nr. 36. Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Programma der 94e algemeene vergadering te houden op 14 Sept te Tilburg, met uitstapjes naar Rosendaal, Baarle-Nassau en Antwerpen.

Het nieuwe station Baarle Nassau, door G. W. VAN HEUKELOM, met afbeeldingen. Dit nieuwe station gebouwd op de grens van België, is tevens douanestation.

Brand van het academiegebouw te Groningen bevattende eenige historische bijzonderheden van dit gebouw.

De Opmerker Nr. 36. Een Tegenverweer door LECTOR. De schrijver komt op tegen de bewering in een artikel in het voorgaande Nr. dat in den den ouden tijd de bouwkunst uitsluitend beoefend werd, uit een ideaal oogpunt en staaft dit met bewijzen.

Bedenklijk. Hierin wordt de houding van sommige bladen gelaakt die als aanstaande bouwmeester van het Vredespaleis den naam noemen van een inzender op die prijsvraag uit Finland. De inzender meent dat het unfair is invloed uit te oefenen op het Carnegie-bestuur en meent dat men den len-prijswinner — CORDONNIER — het Vredespaleis moet laten bouwen.

Beveiliging van woningen tegen brandgevaar door J. L. TERNEDEEN. Het is niet alleen voor den bouwmeester genoeg om een gebouw van brandvrije constructie te maken, er dient ook op gelet te worden dat elk deel van het bedreigde gebouw, door de brandweer te bereiken is. Het aanbrengen van brandmuren om de 40 M. zooals te Berlijn voorgeschreven is, welke muren tot boven het dak opgetrokken moeten worden, is een goede eisch. Moet er eene verbinding op de zolders zijn, dan moeten deze van brandvrije en automatisch dichtvallende deuren voorzien zijn. Een brand kan zich dan tusschen deze beide brandmuren niet uitbreiden. Het is vooral noodig om den zoldervloer onbrandbaar te maken op dat bij een instorting van een brandend dak, deze vloer niet het gebouw verder in brand steke. Licht- en luchtkokers en trappen huizen moeten van onbrandbaar materiaal gemaakt worden en gelegenheid hebben om door vensters de rook af te leiden.

PERSONALIA

Prof. Dr. Hans Auer. In het levensbericht op blz. 288 staat abusievelijk de overledene vermeld als ontwerper van het administratiegebouw van den Gotthardspoorweg te Luzern. Dit is eene vergissing. Bedoeld is het daarnaast liggende gebouw „Vier Jahreszeiten”.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + +
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN
KEIZERSGRACHT · 559 + + + +

+ + + + + ADMINISTRATIE:
FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
HEERENGRACHT · 281

Vijfde Jaargang. No. 38.

19 September 1906.

DE OORSPRONG EN DE ONTWIKKELING DER BOUWKUNST IN EGYPTE

Was Egypte voor de schrijvers der oudheid een ondoorgrondelijk mysterie, ons werd door de naspeuringen van geleerden, door vernuft en geluk beiden geleid, veel duidelijk.

Wij leerden het volk, zijne afstamming en lotgevallen kennen; werden ingewijd in zijne idealen en begrippen en wisten ten slotte meer bijzonderheden omtrent de groei der kunsten van Egypte dan van die in enig ander land.

„Dank zij de steenen die spreken” schreef eenige jaren geleden in het maandblad „Nederland”, MAURITS WAGENVOORT in zijne tintelende bijdrage „Aan den Nijl tot Omdurman”: „dank zij de steenen die spreken weet men van het Egyptisch leven alles: hoe de koningen overwonnen en heerschten, en verloren en toch heerschten, en de menschen arbeidden; hoe de priesters het volk bij den nens leidden en tegen anderen volken ophitsten; hoe de kleine lieden zwoegden en belasting betaalden, met het hoeveel dier belasting en veracht werden door de groote, die fuifden; hoe de koninginnen intrigeerden en zich tooiden, en bij de feesten der goden, voor gingen in den stoet der heilige danseressen, wellust-priesteressen als dezen; wat al die menschengeslachten, die leefden en stierven, duizenden jaren lang, hebben gedacht en gedroomd; de voorstellingen die zij zich vormden van eigen land en volk en van andere landen en volken, van de wereld, van het leven, van den dood, dit alles is bekend, verklaard in onze taal, ligt voor ons open.”

In de laatste jaren hebben de ontgravingen te Abydos — waar reeds MARIËTTE-PACHA negentien jaar achtereen zocht zonder te vinden wat hij wenschte: het beroemdste der 14 of 16 OSIRIS-graven — onze kennis vermeerderd omtrent de vroegste, zich in de fabelachtige oudheid verliezende tijden van het geheimzinnige wonderland.

Verbazingwekkend waren de resultaten dier naspeuringen. Zij maakten een onderwerp van beschouwing uit van menige bijdrage in dagblad en tijdschrift;

het uitvoerigst, althans het aangenaamst voor ons leeken, op het terrein der Egyptologie, worden zij behandeld in de „Revue des Deux Mondes” 1900. Ons werd door die ontgravingen geopenbaard een kultuurstaat van welhaast zeven duizend jaren geleden; en als we zien welk een hoog standpunt toen reeds de menschelijke kunstvaardigheid innam; hoe eene technisch zeer ontwikkelde kunstnijverheid bloeide; hoe men werkte in onyx, in dioriet, in hout, in ivoor, in vuursteen, in metaal; hoe men inleg- en snijwerk maakte en een blauw email wist voort te brengen, zoo mooi dat het sedert niet overtroffen is, dan wil des Predikers verzuchting op de lippen rijzen:

„Wat is het dat geschied is? Juist hetzelfde wat hierna geschieden zal. Wat is het dat men gedaan heeft? Juist hetzelfde wat men hierna weder doen zal; en niets nieuws geschiedt er onder de zon.

„Geschiedt er ook iets waarvan men zou kunnen zeggen: Zie, het is nieuw? Want het is te voren geschied, in verledene tijden, die vóór ons geweest zijn.”

Wat de achtereenvolgende vondsten ons betreffende Egypte in architectonisch opzicht leerden, werd door Professor W. M. FLINDERS PETRIE D. C. D. — voorwaar, geen bevoegder pen dan die van dezen Egyptoloog kon dit onderwerp behandelen! — samengevat in eene voordracht getiteld: „De oorsprong en de ontwikkeling der bouwkunst in Egypte” en gehouden 20 Mei 1901 in de Koninklijke Vereeniging van Britsche Architecten. Overtuigd van de belangstelling onzer lezers, ontleenen wij daaraan het volgende resumé.

* * *

Geen onderdeel van de ontwikkelingsgeschiedenis van beschaving of kunst maakte in de laatste jaren grooter vordering dan de Egyptologie, om de eenvoudige reden dat tot ongeveer een menschenleeftijd geleden Opper-Egypte een gesloten land was, waar geen vrij onderzoek mocht plaats vinden.

In geen enkel opzicht werd onze blik zóó verruimd

als in de bouwkunst. Tien jaar geleden was het hoog ontwikkelde werk van de 4e Dynastie — de pyramide van Khufu (Cheops) — ons uitgangspunt en tastten wij volkomen in het duister betreffende de voorgeschiedenis van eene zoo uitstekende constructie. Thans echter kunnen we zien hoe elke trek ontstond en zelfs tot op eene enkele generatie na aangeven wanneer het gebruik van steen als bouw materiaal in zwang kwam.

Achtereenvolgens zullen nu beschouwd worden het gebruik van de natuurlijke bouwstoffen en de daaruit voortvloeiende vormen; dan dat van bewerkt hout; van steen, ruw en bewerkt; en ten slotte de ontwikkeling der zuilen.

De natuurlijke materialen, welke Egypte ter beschikking stelde, waren: palmstelen, papyrus, riet, maïsstengels, inéengedraaide palmvezels, klei.

Heden ten dage ziet men de inboorlingen van Egypte nog eene omheining samenstellen uit een rij maïsstengels, die onderling vereenigd worden door andere kruiselings er door gevlochten stengels. Is eene dichter schuilplaats gewenscht, dan plaatst men de stengels naast elkander, bindt ze samen en bepleistert de aldus gevormde wanden met klei, zoodat een hut wordt gevormd.

Een treffend gezicht voor hen die de ontwikkeling van de primitieve woning willen nagaan, levert een nomadenkamp op. Zij aan zij kunnen wij daar verschillende elkaar opvolgende ontwikkelingsvormen zien verrijzen.

De meest oorspronkelijke is de verplaatsbare, lange maar lage arabische tent van geitenhaar, die open is aan de windvrije zijde. Vervolgens komt de tent met een omheining van maïsstengels, ter afsluiting van de open voorzijde. Daarna de tent, omgeven door eene rondomgaande heining van maïsstengels, welke heining in het volgend stadium bepleistert is.

De vijfde ontwikkelingsvorm is er door gekenmerkt dat een laag muurtje om de heining is opgetrokken. Dit muurtje gaat aldra over in een hooger muur van kleisteen, waarboven een losse tent bij wijze van dak gespannen is. De volmaakte vorm eindelijk is bereikt als de tent verdwijnt om door een vast dak te worden vervangen.

De oude bewoners van het Nijldal bouwden, blijkens de bewaarde, in ivoor gegrifde afbeeldingen, in het begin der 1e Dynastie (800 jaar vóór CHRISTUS), rieten hutten koepelvormig overdekt. Deze dakconstructie bleef ons denkelijk bewaard in de tenten der Bisharin te Aswan, waar palmstengels een gebogen raamwerk vormen, dat gedekt is door matten uit palmbladeren gevlochten. Dat zulke matten inderdaad in de oudste tijden in gebruik waren, bewijzen de afdrukken in de kleibepleistering der koningsgraven, waarop we nader terug komen.

De volgende stap in de ontwikkeling dier hutten was het versterken der hoeken door middel van een bundel saamgevlochten rietstengels. Hierop is zeker de oor-

sprong terug te voeren van de ronde staaf die op alle hoeken van gebouwen tot in de laatste tijden der Egyptische architectuur wordt aangebracht. De knooppunten, de verdikkingen, waar de bundel was samengehouden, bleven als ornamenten, wier oorspronkelijke beteekenis echter vergeten raakte. Hier is een teruggaan tot de rieten hut noodig om de laatste bouwwerken te kunnen begrijpen.

Gebruikte men papyrusstengels in stede van riet of maïs dan zou hun top, als die van bladeren ontdaan werd, vrij week zijn. Daarom liet men die er aan, maar bond ze samen tot een soort ornament, gelijk te zien is aan afbeeldingen, van hutten op het dek van Nijlschepen uit den tijd der 4e Dynastie. Dit versieringsmotief is den geheelen duur van de Egyptische bouwkunst door aangehouden en bekroond, gewoonlijk in licht- en donker-groen geschilderd op bijna alle muren.

Een andere bouwwijze bracht mede palmstengels van alle bladeren voorzien, kort bijeen in den grond geplaatst. Deze staande stengels werden kruiselings met andere doorvlochten en daarmede door palmvezels samengebonden. Boven werd een horizontale band tot afsluiting aangebracht, een eind onder de toppen der stengels die men vrij liet omdat zij te zwak waren; zij vormden dus een bladerenkroon, die rondom de hut ter versiering diende. Later werd deze in steen overgebracht en vormde zij als het bekende holle kroonlijstprofiel, benedenwaarts door een ronde staaf afgesloten, een onveranderlijk motief der Egyptische bouwkunst. Men begrijpt nu ook waarom deze kroonlijsten steeds als eene borstwering de daken omgaven, als men nagaat hoe bij het oertype het platte dak natuurlijk was aangebracht ter hoogte van de horizontale afsluitingsband, waarboven de losse einden der takken vrij uitstaken. Het aldus gevormde geraamte werd met klei bepleistert en aldus werd een hut verkregen, die sterk genoeg is om vele jaren te kunnen dienen. Deze soort woningen, welke eene volkomen overeenstemming vertoont met een der teekenen van het hieroglyphen-schrift, worden nog altijd door het landvolk gebouwd. Dit laat dan echter gemeenlijk het dak, bij wijze van schaduwwerpende luifel boven de deur op een paar kolommen voorspringen.

Het eerste bouw materiaal was de kleisteen; het gebruik van deze beteekende, in vergelijking met de ruwe bepleistering, een stap vooruit. Wij kennen reeds kleisteenhuizen en -stadsmuren uit praehistorischen tijd van Egypte, vermoedelijk uit \pm 6000 jaar voor CHR., en zelfs behoort een model van een stadsmuur, met de er over heen kijkende wachters, tot een nog ouder tijdperk.

De met een tongewelf overdekte gang in het graf van koning NETER-KHET, in 1901 gevonden en dagteekenende uit het begin van de 3e Dynastie (\pm 4200 jaar voor CHR.) — de oudste boog dus die wij kennen — verraadt reeds, zoowel als het prachtige welf- en metselwerk van de 6e Dynastie (\pm 3400 jaar voor

(Vervolg op blz. 300)

NEDERLANDSCHE INZENDINGEN IN DE VREDEPALEIS-PRIJSVRAAG

S. DE CLERCQ & J. GRATAMA ('S GRAVENHAGE)

J. F. L. FROWEIN ('S GRAVENHAGE)

CHR.) eene groote mate van vertrouwdheid met de baksteentechniek, welke eerst in den loop van eeuwen is kunnen verworven worden.

De stabiliteit der kleistenen muren werd verhoogd door hen uitwendig eene helling te geven, welke trouwens ook later steeds voorkomt bij de muren van natuursteen. Ten einde dit gemakkelijker te bouwen werd de voet van den muur gebogen aangelegd zoodat alle schijnbaar-horizontale steenlagen feitelijk oppervlakken waren van een bol, naar welks zeer hooggelegen middenpunt, alle muren convergeerden. Onbegrijpelijk echter is de konstruktie der stadsmuren. Deze bestonden uit als boven opgebouwde stukken, welke op eenigen afstand uit elkaar geplaatst waren terwijl de gapingen gedicht waren door gedeelten, die wel volgens zuiver horizontale lagen gemetseld waren.

Van de bewerkte materialen was hout het eerst voor konstruktie-doeleinden in gebruik. In de praehistorische graven waren de wanden met matten bekleed, maar naderhand werd de mat dikwijls door eene houten lambrizeering vervangen.

Dit blijkt uit de wandschilderingen van het graf van MERAB, de zoon van koning CHUFU (3950 jaar vóór CHRISTUS), waar eene lambrizeering geschilderd werd, die hout nabootste. Het hout trad het eerst op aan de baar waarop het lijk geplaatst werd, en die den vloer der grafkamer geheel vulde. Men heeft daarvan nog overblijfselen ter dikte van 5 cM. gevonden.

De overdekking der koninklijke grafkamers was eveneens geheel van hout, blijkens de openingen in de muren voor de balken gespaard.

In het graf van koning QA was de zoldering samengesteld uit binten rustende op een moerbint. Voor deze doeleinden werd vermoedelijk cederhout uit Syrië aangevoerd, terwijl voor de vloeren dat van de inlandsche accasia diende. Het merkwaardigste in dit opzicht is het graf van koning ZET (1ste Dynastie, 4600 jaar vóór CHRISTUS). Dit is binnenwerks 6 M. wijd, terwijl geen spoor van ondersteuning in het midden is overgebleven.

Het graf van zijn voorganger ZER (4650 jaar vóór CHRISTUS) is 8.40 M. wijd, maar later te zeer veranderd dan dat men nog zou kunnen nagaan of ook hier de zolderbalken in ééne overspanning de ruimte overdekten.

Het graf van ZET bestond uit eene houten kamer, waarvan de zoldering gelijk kwam met het niveau van den buitengrond. Om deze houten kamer waren op eenigen afstand steenen muren gebouwd welke iets hooger opgingen, zoodat boven de houten zoldering nog ongeveer 1 M. hoog zand lag, op een uit palmblad gevlochten mat, waarvan de afdruk bewaard bleef in de bepleistering der muren.

Dergelijke werken zijn de voorgangers geweest van de grootsche architectuur der pyramiden. De houten kamer wordt van steen; de balken in stede van hout, van zandsteen of graniet. Maar het algemeene stelsel van vormen en konstrukties onderging geene wijziging.

De oudste koningsgraven zijn, als in den praehistorischen tijd, overdekte kuilen. Omstreeks 4650

jaar voor CHR. wordt door middel van een houten wand eene afzonderlijke grafkamer afgescheiden. Zij is omringd door cellen voor den offerdienst, in kleisteen gemetseld, maar heeft geen afzonderlijken ingang.

Bij het graf van DEN-SETNI (4600 jaar voor CHR.) is eene toegangstrap aan de oostzijde aangebracht. Overigens is de aanleg hetzelfde gebleven. QA (4500 jaar voor CHR.) verplaatst de trap naar den Noordelijken wand van zijn graf en de overgang van dit graf tot den gewonen pyramide-vorm is alleen eene verandering van materiaal maar niet van stelsel of beginsel. De uitwendige vorm van de zoogenaamde „mastaba”, waaruit of liever waaromheen zich de pyramide ontwikkelde is juist die van den rechthoekigen, tusschenkleidammen opgesloten zandheuvel boven koning ZET's graf.

Alvorens van het gebruik van hout af te stappen, dient gewezen te worden op het oud-Egyptische figuurwerk, dat volkomen analoog is aan het uit houten latten samengestelde ornament, toegepast aan de „moushrabiah's" (erkers) der arabische woningen te Caïro.

Geen der graven van de zes eerste koningen (4900—4600 jaar voor CHR.) vertoont natuursteen als bouw materiaal. Wel heeft ZER (4700 jaar voor CHR.) eene zandsteenen zerk welke vlak bewerkt is in onderscheiding met die voor partikulieren, welke met den hamer ruw behakt werden. Ook zijn opvolger ZET had een prachtige grafsteen, hetgeen bewijst dat men dus wel de natuursteen wist te winnen en te verwerken.

Het is een verrassend blijk van het ontwikkelde werkmanschap dat, onder de regeering van den prachtlievenden koning DEN deins grafkamer bevoerd werd met platen van grijs- en rooskleurig graniet, welke echter vreemd genoeg, door eene laag van kleisteen aan het oog onttrokken werden. Na deze proeve van technische vaardigheid treft men geen spoor van het gebruik van steen meer aan en vervallen onder de 1e Dynastie ook overigens de hoedanigheden van het werk.

Het eerste werkelijke steenen bouwwerk is het graf van koning KHASEKHEMNI, een vorst uit het midden der 2e Dynastie (\pm 4350 jaar voor CHR.). Dit is opgetrokken uit zandsteen in vrij regelmatige blokken van ongeveer 30 cM. dikte, welke zooveel mogelijk de natuurlijke lagen volgen. De meeste oppervlakken zijn met den hamer bewerkt en vervolgens geëffend. Deze werktuigen waren, te oordeelen naar den aard der bewerking, van vuursteen vervaardigd. De voegen zijn met pleister gedicht.

Niet altijd echter werd de steen bewerkt.

Sommige pyramiden zijn gebouwd uit zandsteenblokken, welke niet behakt waren, maar waarbij alleen naar eene vlakke breukzijde werd gezocht.

Het graf van koning NETER-KHET (de 2e koning van de 3e Dynastie, \pm 4200 jaar voor CHR.) van wien uit de kroniek van den Egyptischen priester MANETHO

bekend is dat hij een paleis van gehouwen steen liet bouwen, is uitwendig eene kleisteenmassa van 10 M. hoogte, waarin gangen zijn uitgespaard, die naar 18 kamers leiden. Deze liggen ongeveer 25 M. diep en sommige hunner zijn opgetrokken van welbewerkte bouwsteen.

Uit waarschijnlijk denzelfden tijd dagteekent de groote trappenpyramide van Sakkarah, die oorspronkelijk eene „mastaba"-vorm vertoonde, maar door zes dikke mantels van metselwerk successievelijk werd vergroot. Elke mantel had eene buitenzijde van goed aaneensluitende, zuiver behakte steen. Het geheel is dus nog eene „aus einem Gusz" ontworpen pyramide, maar een afgeleiden vorm van het zandheuveltje boven het graf van ZET.

De eerste eigenlijke pyramide is die van koning SENEFERU te Medum (4000 jaar voor CHR.); de trappen zijn aangevuld en — voor het eerst — werd het geheele bouwwerk met één mantel overdekt, zoodat eene gelijkmatige helling aan de buitenzijde werd verkregen. Deze eersteling werd zeven eeuwen achtereen nagevolgd en heeft het aanzien gegeven aan een type, waarvan de pyramide van KHUFU de volmaking is.

Men ziet echter hoe deze via eene aaneensluitende reeks ontwikkelingsvormen direkt is afgeleid uit de oorspronkelijke houten grafkamer.

Een kort overzicht van de ontwikkeling der zuil besloot de voordracht. Kolommen van samengebonden, al of niet bepleisterde, maïsstengels worden nog gemaakt en toegepast. Zij doen ons een vroegeren zuilvorm begrijpen, die tegen het splijten een gebogen voet vertoonen en een uitgespreide, eenigszins rondgebonden top.

De houten kolom verschijnt voor het eerst met eene achtkante doorsnede in modellen dagteekenende

uit de 1e Dynastie en in overblijfselen uit de 12e, zoowel als in de navolgingen in steen te Beni-Hassan.

De gecannelleerde houten zuil wordt voor het eerst aangetroffen in eene copie in ivoor gemaakt en gevonden in graven van de 1e Dynastie. Zij verschijnt als eene hiëroglisch schriftteeken onder de 4e Dynastie.

De eigenaardigste kolomvorm is afgeleid van de tentpaal, gelijk die op hiëroglifphen is afgebeeld. Dit was de oorsprong van den vreemden, als het omgekeerde klokkapiteel bekenden vorm, dat onder de 18e Dynastie aan den tempel te Karnak werd toegepast.

Het oudste voorbeeld van een lotuszuil dagteekent van de 5e Dynastie (ongeveer 3600 jaar voor CHR.) en vertoont de samengebonden papyrusstengels met bloemen en knoppen versierd. De latere voorbeelden uit den tijd der 12e, 18e, 19e en 20e Dynastiën verdragen eene treurige decadentie.

Elk tijdvak muntte door iets bijzonders uit: de 18e Dynastie door een fijn en licht decoratief; de 5e door het fraaiste figuurlijke beeldhouwwerk; de 4e door de meest grootste konstrukties; de 1e eindelijk door eene onovertroffen bewerking van harde gesteenten. Iedere tak van kunstvaardigheid verviel echter snel, na haar hoogtepunt overschreden te hebben.

„Ik heb nu", zoo eindigt de heer FLINDERS PETRIE, „ik heb nu in het kort aangetoond hoe de elementen der Egyptische konstruktie ontstonden en hoe wij eindelijk de geschiedenis kunnen begrijpen van een stijl, die blijkens het witte klooster te Sohag in leven blijvend tot den tijd van KONSTANTIJN, dus gedurende eene periode van vijfduizend jaren aanhield."

Wij mogen hieruit afleiden dat PLATO, als hij zegt: „Tienduizend jaar achtereen is de kunst der Egyptenaren naar wezen en geest onveranderd gebleven", zich dus niet van eenige overdrijving vrijhield.

■ J. VAN DER BREGGEN. CIV. ING. VENTILATIE ■

aar wij weten, dat de geaardheid van de lucht in besloten ruimten door de aanwezigheid van menschen een sterke verandering ondergaat, doordat zij vooreerst warmte en waterdamp in zulk een hoeveelheid produceeren, dat ten slotte een voldoende afkoeling van het lichaam op moeilijkheden stuit. In de tweede plaats verbruiken menschen en de verlichtingstoestellen langzamerhand de zuurstof, zonder dat dit echter tot een bedenkelijke afname van het zuurstofgehalte der lucht aanleiding geeft. In de derde plaats verzamelen zich gasvormige verontreinigingen in de woningruimte, die door menschen en verlichtingstoestellen geproduceerd worden. In de vierde plaats wordt in bewoonde ruimten dikwijls een hoog stofgehalte aangetroffen. Het aan het schoeisel klevende vuil, vezels van kleeven en meubels, de

fijnste deeltjes der brandstoffen en de met de buitenlucht in de woning komende stof- en roetdeeltjes vormen het materiaal van het woningstof, dat bij elke beweging der bewoners in de lucht opwarrelt. In de vijfde plaats is het luchtstof met ziektekiemen bezwangerd, wanneer infectiebronnen in de woning gebracht worden, deels in den vorm van uitgeoeste droppeltjes (influenza, diphtheritis) of deels ook in den vorm van droge stofdeeltjes (mazelen, pokken enz.).

In ziekenzalen, in kamers, waar dergelijke zieken zich ophouden, is de lucht dikwijls voortdurend met ziektekiemen bezwangerd en kan zij tot een infectie aanleiding geven. De ventilatie heeft nu ten doel, al deze door de bewoners veroorzaakte veranderingen der woninglucht zooveel mogelijk te verwijderen en de ruimten ook voor langeren tijd zonder

eenig nadeel voor de gezondheid bewoonbaar te houden.

Zij moet alzoo: 1°. de geproduceerde warmte afvoeren; 2°. de verbruikte zuurstof aanvullen; 3°. de gasvormige verontreinigingen der woninglucht verwijderen; 4°. het stof en 5°. sommige aan het stof klevende ziektekiemen verwijderen. De ventilatie tracht nu dit doel te bereiken deels door verwijdering der onbruikbaar geworden woninglucht, deels door toevoer van frissche, zuivere buitenlucht.

Uit een hygiënisch oogpunt mag de woninglucht niet meer dan 1 $\frac{0}{100}$ CO₂ bevatten.

Hoeveel lucht nu noodig is, om dit doel voor ieder geval op zich zelf te bereiken, is te berekenen, zoodra men de hoeveelheid CO₂ in aanmerking neemt, die menschen en verlichtingstoestellen in de tijd-eenheid (1 uur, 1 dag enz.) produceeren.

Een mensch produceert gemiddeld per uur 22,6 L. CO₂; een schoolkind ongeveer 10 L., een stearinekaars 12 L., een petroleumlamp 60 L., een gasvlam 100 L.

Bevindt zich dus b.v. een persoon in een kamer, en wordt door hem 22,6 L. CO₂ geproduceerd, dan moet deze hoeveelheid koolzuur zich over een luchthoeveelheid = xL kunnen verdeelen, dat het gehalte aan CO₂ niet meer dan $\frac{1}{1000}$ bedraagt.

Daar de toegevoerde lucht reeds een zeker CO₂-gehalte aanbrengt, nml. 0,3 per duizend (dus 0,003 L. per L. lucht), zoo verkrijgen wij de vergelijking:

$$\frac{22,6 + x \cdot 0,0003}{x} = \frac{1000}{1}$$

waaruit volgt: $x = 32,000$ L. of 32 M³. Deze luchthoeveelheid van 32 M³. moet dus per uur per mensch aangevoerd worden, wil het koolzuurgehalte nooit boven 1 per duizend stijgen. Hieruit volgt vervolgens de noodzakelijke grootte van de woningruimte, de z.g.n. luchtkubus, voor een mensch.

De ervaring heeft ons geleerd, dat de lucht in de woning met behulp van de gebruikelijke ventilatie-inrichtingen op den duur in het algemeen niet meer

dan tweemaal per uur te vernieuwen is. Daaruit volgt, dat de minimum luchtruimte per mensch op 16 M³. gesteld moet worden.

In de meeste gevallen zal de ventilatie niet zoo energiek wezen, dat op tweevoudige vernieuwing der kamerlucht gerekend kan worden en daarom moet de luchtkubus grooter aangenomen worden.

Door het CO₂-gehalte als maatstaf voor de ventilatie aan te nemen, moet men wel in aanmerking nemen, dat zij dan slechts voor een deel aan de daaraan te stellen eischen zal voldoen. Hoogstens houdt de productie aan schadelijke gassen gelijken tred met het CO₂-gehalte, hetgeen echter niet het geval is met de in de ruimte geproduceerde warmte, noch met het gehalte der lucht aan stof en ziektektemen.

Daar door de bemoeijiking der warmte-uitstraling in de woningruimte veel ernstiger anti-hygiënische toestanden ontstaan dan door schadelijke gassen, heeft RIETSCHEL de temperatuur der woning als maatstaf voor de aan te voeren hoeveelheid lucht aangenomen. Deze is dan te berekenen uit de formule:

$$L = \frac{W (1 + \alpha t)}{0,306 (t - t_1)}$$

waarin t voorstelt de toe te laten temperatuur, t₁ die der aan te voeren lucht, W de warmtetoevoer en α de uitzettingscoëfficiënt der lucht.

Bij deze berekening wordt ook geen rekening gehouden met den waterdamp, die behalve CO₂ en warmte door menschen en verlichtingstoestellen ontwikkeld wordt, ofschoon deze een grooten invloed heeft op de warmte-uitstraling.

De noodzakelijke luchthoeveelheden kan men vooreerst door de z.g.n. natuurlijke ventilatie zien te verkrijgen, die door de steeds aanwezige natuurlijke openingen der woningruimte als de poriën van muren, vloer, plafond, reten van ramen en deuren, daarin kunnen toetreden.

(Wordt vervolgd.)

GEMENGDE BERICHTEN

Het Beursrapport ondervindt van verschillende zijden bespreking, die nog al uiteenloopt. „De Opmerker” breekt kortweg het geheele rapport af en oppert zelfs „den meest ernstigen twijfel aan de geschiktheid der Commissie voor het vervullen der taak, die haar was opgelegd” en ziet in den heer LAARMAN den man die „zij het dan ook op hardhandige wijze, de slapenden uit hun dommel heeft wakker geschud.”

In de „N. R. C.” wijst iemand in het bijzonder op de trillingen der machines en op de vrij hevige dynamiet-ontploffingen, die bij de slooping van het oude Beursgebouw ter hulp werden geroepen. Hij zoekt verband tusschen die ontploffingen en de nieuwe Beurs en wijst er op, dat juist in dien tijd voor het eerst de meeste scheuren in de goederenbeurs zijn waargenomen.

Naar aanleiding van het artikel in het vorig nummer van „De Bouww.” bevatte het „Handelsblad” van 12 Sept. 1906 het volgende Ingezonden stuk:

Beurs-rapport.

JOHN RUSKIN de kunstcriticus heeft gezegd:

„I never knew a perfectly sane man, who ever cared for art.” en het is het artikel in „De Bouwwereld”, waarvan uw blad van gisteravond „enkele gedeelten” ten beste geeft, dat mij deze woorden in de herinnering bracht.

Die „Bouwwereld” is blijkbaar ’n waar „fools paradise”, hoog verheven boven de „smalende”, betalende burgerij, die van al die officieele en officieuse krankzinnigheid het slachtoffer is.

Ik ga hier niet verder. Tijd en plaats zullen daarvoor worden aangewezen.

Alleen een woord van dank voor het licht, dat de heer LELIMAN over de... „Bouwwereld” heeft uitgestort en dat ons duisterlingen van den Raad zeer zeker zal ten goede komen

In allen ootmoed

Uw dw.dienaar,

EEN VAN DE 45.

Hopentlijk heeft iemand zich een titel aangematigd die hem niet toekwam, want het zou voor de bespreking van de Beurskwestie en de belangen der Gemeente zeker niet dienlijk wezen, wanneer eens de uitspraak, zij het ook voor slechts $\frac{1}{4}$ ste, berustte bij zulk een paljas, als klaarblijkelijk de schrijver van bedoeld ingezonden stukje is.

„Tijd en plaats” zullen worden aangewezen. Wil Zijn Edel

Achtbare met de wapens in de nobele vuist de kwestie beslechten? Van zulk een manhaftig anonymus zou men eerder een sluipmoordje verwachten. Of is het de bedoeling in een volksvergadering bij stemming en na vrij debat door diverse welbespraakte advocaten of manufacturiers te laten uitmaken wie in deze gelijk heeft?

Het stukje is intusschen teekenend eensdeels voor de wijze waarop het kalme rapport (de „officieele krankzinnigheid”) ontvangen is, andersdeels voor de teleurstelling over het feit dat een volkomen objectief en onpartijdig resumé van het rapport als in „De Bouww.” is gegeven (de „officieuze krankzinnigheid”; apropos, waarom officieus?) een geruststellenden indruk moet maken.

„Eén van de 45” moet zich maar aan „De Opmerker” en „De Telegraaf” houden. Die geven kostjes naar zijn smaak.

AMSTERDAM. De Dam. B. en W. wenschen over te gaan tot onteigening van een tweetal blokken ten einde den toegang tot de Damstraat te kunnen verbeteren en het Damplein te normaliseeren. „De Telegraaf” gaf een plattegrondje van den toestand die dan zou ontstaan. Wanneer dit geene fantasie is, dan moet het eene onbescheidenheid geweest zijn, die aan het dagblad een projekt in handen speelde.

Oordeelende volgens dat plaatje is het evenwel geene in aesthetisch opzicht veel belovende oplossing, die te verwachten is. Waarom niet eene prijsvraag onder Amstedamsche of Nederlandsche architecten uitgeschreven ten einde denkbeelden voor den aanleg en eene in overeenstemming daarmede ontworpen bebouwing te erlangen?

Jammer is dat in alle gevallen het aardige Beurspoortje gaat verdwijnen. Wellicht is het met eenigen goeden wil mogelijk de herinnering er aan te bewaren op de een of andere wijze. Het is in het centrum van Amsterdam een der weinige getuigen van de opkomst der stad.

AMSTERDAM. De aanbouw aan het Rijksmuseum voor de kollektie DRUCKER wordt in de Gemeenteraads-zitting van heden behandeld. Naar alle waarschijnlijkheid zal de door het Rijk aangevraagde vergunning wel verleend worden.

Was, blijkens de toelichting tot de vorige Staatsbegrooting, het oorspronkelijk de bedoeling den aanbouw te stichten ten westen van het bestaande Fragmentengebouw, sedert is het plan gewijzigd en zal het gebouwtje nu ten oosten verrijzen. Daarmede zijn wel enkele bezwaren ten deele vervallen o.a. dat het uitzicht van de omwonenden zou belemmerd worden. De andere blijven evenwel bestaan, zoodat wij de verdere bebouwing van den museumtuin in hooge mate blijven betreuren.

MAASTRICHT. Eene Restauratie van het Oud-Stadhuis en van de Dominicanen kerk wordt door B. en W., blijkens een bericht in de „N. R. C.”, aan den Raad voorgesteld. In de toelichting tot de begroting schrijven B. en W. ten aanzien van het eerstgenoemde gebouw:

„De uitvoering van dit werk — zoo schreven wij toen al — zou dit oude en historisch merkwaardige gebouw zijn vroeger zoo fraaien, maar thans langzamerhand in een enigszins vervallen toestand geraakten voorgevel teruggeven. De stad zou daardoor tevens op een harer drukste verkeerspunten een mooi aanzien krijgen. Toch bleef duze restauratie tot nu toe, dus in de jaren 1903 tot en met 1906, slechts voor Memorie in de begrooting uitgetrokken. Wij geloven, dat het zoowel ter bewaring van dit in 1473 in Gothischen stijl opgetrokken gebouw, hetwelk in de aloude geschiedenis onzer veste eene plaats van betekenis heeft ingenomen, als uit hoofde van stadsverfraaiing, wenschelijk is in deze niet langer eene afwachtende houding aan te nemen. Wij dragen daarom hier een bedrag van f2500 voor als eersten termijn der kosten van restauratie van 't Oud-Stadhuis, inbegrepen die van het daarvoor op te maken plan”.

Voorts zeggen B. en W. „Ook wordt het o.i. tijd de noodige voorbereidende stappen te doen om te geraken tot eene behoorlijke restauratie van de voormalige kerk der Dominicanen of Predikheeren, een gebouw van zuiver Gothischen stijl, dat reeds in 1296 gesticht werd en waarin de overblijfselen van tal van muurschilderingen nog getuigen van zijn vreegeren luister. De Dominicanenkerk doet thans dienst voor concerten tentoonstellingen, enz. Ofschoon er vóór een paar jaar een vloer van cementbeton en gasverlichting in aangebracht is en het gebouw daardoor aan bruikbaarheid en ooglijkheid gewonnen heeft, heeft het geheel toch nog te zeer een vervallen aanzien, om in dien staat blijvend te kunnen worden gebezigt voor allerlei doeleinden, waarbij het op de allereerste plaats aankomt op een waardig interieur. Bij behoorlijke restauratie zou de Dominicanenkerk worden een sieraad van de stad op historisch architectonisch gebied. Bevoegde beoordeelaars hebben ons hieromtrent de meest stellige verzekering gegeven”.

IJlst. Van Rijkswegen is voor eenigen tijd eene teekening gemaakt van den antieken gevel van het huis „De messing-klopper” te IJlst. Deze gevel, in Hollandsche-renaissance stijl opgetrokken, met tal van emblematische, trekt de aandacht van elken vreemdeling.

De gemeente kan het gebouw voor f2200 koopen en de betrokken minister is hiermede in kennis gesteld, om zoo mogelijk, met behulp van Rijkssubsidie, dezen gevel voor het nageslacht te kunnen behouden „N. R. C.”

De tentoonstelling van de Nederlandsche inzendingen in de Vredespaleis-prijsvraag is geopend 26 Sept. a.s. in het gebouw van den kunstkring te Rotterdam (Witte de Withstraat).

Museumscholen te Amsterdam. Het 25-jarig bestaan der beide scholen in het Rijksmuseum is den 10 Sept. gevierd met een feestelijke bijeenkomst in de groote hal van het Rijksmuseum, waarbij tal van autoriteiten op het gebied van kunst- en teekenonderwijs aanwezig waren. De heeren W. B. G. MOLKENBOER en J. VERSLUIS waren vanaf de oprichting van de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers nog in functie, terwijl den heer J. W. H. BERDEN als Directeur der Rijkschool voor Kunstnijverheid den heer J. R. DE KRUIFF als eerste Directeur opvolgde.

Na afloop van den plechtigheid werd de tentoonstelling van werk der oud-leerlingen geopend die gehouden wordt in het Stedelijk Museum te Amsterdam. Niet alleen zijn hier teekeningen en schilderijen tentoongesteld, doch ook werk in koper, zilver, meubelen, enz.

Stedenbouw op het 11e Congres voor openbare gezondheidsregeling. Op dit Congres, den 14e en 15e Sept. te Haarlem gehouden, werd onder meer het volgende vraagpunt aan de orde gesteld:

„Wat kan gedaan worden om de in de Woningwet voorkomende voorschriften betreffende uitbreidingsplannen ten volle tot hun recht te doen komen?”

De heer J. JURIAAN KOK, te 's-Gravenhage had de navolgende conclusies opgesteld:

1°. dat het publiek, en speciaal den dagelijkschen besturen der gemeenten, onder het oog wordt gebracht welk groot belang er betrokken is bij het vaststellen van een goed uitbreidingsplan dat aan de verschillende eischen beantwoordt;

2°. dat niet genoeg kan worden gewezen op de meestal slechte uitbreidingen der steden in de laatste helft der vorige eeuw; en hoeveel onherstelbaar kwaad hieruit is ontstaan;

3°. dat den Gemeentebesturen met nadruk moet worden herinnerd aan hun recht, volgens de woningwet, om zonder voorafgaande verklaring, bij de wet onteigening te doen plaats vinden voor een plan van uitbreiding vastgesteld in verband met § 6 der Woningwet; en ook dat eene gemakkelijke manier van onteigening voor dit speciale geval in de Woningwet is omschreven waardoor wel kosten worden gemaakt, maar deze ook ruimschoots opwegen tegen de groote daardoor te verkrijgen voordeelen;

4°. dat door den Centralen Gezondheidsraad, in overleg met de Vereenigen, welke de bouwkunst beoefenen, de hoofdpunten worden vastgesteld, waarop in het algemeen bij de vaststelling van een uitbreidingsplan moet worden gelet;

5°. dat de Gezondheids-Commissiën vóór het opmaken van het uitbreidingsplan behooren na te gaan, welke speciale eischen in hunne gemeenten aan het plan van uitbreiding moeten worden gesteld;

6°. dat bij het opmaken van een goed uitbreidingsplan de medewerking van een architect dringend noodig is, als eene der belangrijkste voorwaarden om een goed plan te verkrijgen; terwijl het zeer gewenscht is, dat vereenigen op het gebied der bouwkunst nog meer als tot nu geschiedt, zich bezighouden met het vraagstuk der stadsuitbreiding en door behandeling in hun tijdschriften, en door het uitschrijven van prijsvragen;

7°. dat getracht wordt de gemeenteraden te bewegen het daarheen te leiden, dat geen enkel partieel bouwplan wordt goedgekeurd alvorens een definitief plan van algeheele uitbreiding is vast gesteld en;

8°. dat zooveel mogelijk verkregen wordt, dat zij, die in de plaats hunner inwoning financieel betrokken zijn bij bouwgrond-exploitaties, geen deel uitmaken van de Gemeenteraden.

BERLIJN. Het Rudolf Virchow-ziekenhuis dat 17 dezer feestelijk werd ingewijd is een der grootste, zoo niet de grootste inrichting van dien aard. Het bestaat uit niet minder dan 62 gebouwen, die, behalve voor de administratie enz., ruimte bieden voor 2000 zieken en een personeel van 500 koppen en beslaat bijna 26 H. A. Men mag hier met recht spreken van eene ziekenstad met fraaie tuinen en parken. De inrichting voldoet aan de hoogste en nieuwste eischen van techniek en hygiëne, terwijl bovendien ook de bouwkundige schoonheid niet vergeten werd. De ontwerper, die den Barokstijl vertoont, zijn van den stadsbouwmeester LUDWIG HOFFMANN.

Het ziekenhuis kost 19 miljoen Mark, waarvan 3 miljoen voor de inwendige inrichting, terwijl de bouwtijd zeven en een half jaar bedroeg.

De bescherming van den architectentitel in Duitschland wordt in de „Deutsche Bauh.” door Mr. BIBERFELD besproken naar aanleiding van een vonnis van het „Kammergericht” uitgesproken 19 Mei 1906. Dit vonnis zegt: „De titel

is geene wettelijke, maar zij wordt, door het bestaande en als juist te beschouwen gebruik, slechts toegekend aan zulke bouwkundigen die eene academische opleiding genoten en eene zelfstandige positie hebben. Dat de klager zijne kennis door eigen studie verwierf en dat de regeering hem in verschillende brieven architect noemde, is niet beslissend".

Door dit vonnis is een einde gekomen aan den vogelvrijen toestand waarin vroeger de titel van architect verkeerde, zoodat een ieder zich dien kon toeëigenen.

Een kleine vergissing. In het 1e deeltje eener „officieele gids der Duitsche spoorwegen", uitgegeven door de Eisenbahndirektion te Altona, wordt afgebeeld het interieur eener Oost-Friesche woning.

Bij nadere beschouwing blijkt de afbeelding evenwel te zijn.... de Zeeuwsche kamer in het Museum van het Zeeuwsch Genootschap te Middelburg!

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

Handboek voor Smeden door R. van der Wal. Deventer Æ. E. KLUWER. Verschen afl. 21.

De beginselen der vlakke meetkunde verklaard voor vaklieden. (Met opgaven en antwoorden). Beknopte handleiding voor zelfonderricht ten gebuik van den werkman, leerlingen van ambachtsscholen, herhalingsscholen, voorbereidende cursussen, enz. door H. W. VAN WIJK, Onderwijzer aan een school voor M. U. L. O. te Rotterdam. Deventer. — Æ. E. KLUWER.

Dit boekje is eene verzameling van eene reeks artikelen, die verschenen in „Het Vakblad van den Werktuigkundige en den Electrotechnikus." Reeds verschenen: 1. De praktijk van het Rekenen en 2. De beginselen der Algebra.

Dekoratieve Kunst. De Aug. en Sept. aflevering werden ons door een toeval eerst thans. Beide zijn in hoofdzaak gewijd aan de tentoonstelling te Dresden en geven van het daar tentoongestelde een groot getal zeer fraaie opnamen. De Aug. aflevering bespreekt met name de protestantsche kerk van Prof. SCHUMACHER, het Saksische huis met zijne interieurs en de afdeeling kerkhof-kunst.

De September-aflevering is in tekst en afbeeldingen meer in het bijzonder gewijd aan de Münchener groep, die zonder twijfel een der belangrijkste van genoemde tentoonstelling is.

Verder bevat zij eene beschouwing over „Der Schöpfende Künstler und die Kulturelle Organisation" von GEORG FRCHS.

Dekoratieve Kunst. Met de October-aflevering wordt een nieuwe jaargang op belangwekkende wijze begonnen.

De door BRUNO PAUL (München) ontworpen wachtkamer van het nieuwe station te Neurenberg, waarvan deze aflevering aan de hand van 15 afbeeldingen eene beschrijving geeft, is een specimen van den onbekrompen kunstzin die in Duitschland thans algemeen van overheidswege wordt gehuldigd.

Het 15e eeuwse raadhuis te Löwenburg in Silezië is door Prof. H. POELZIG gerestaureerd en van een aanbouw voorzien, die ons evenwel geenszins zoo bekoren kan als den kritiken van Dekoratieve Kunst.

Een elftal afbeeldingen geeft een denkbeeld van typischen Amerikaanschen landhuisbouw en tuinaanleg.

Ten slotte wordt in deze aflevering de beschrijving van de Dresdener tentoonstelling vervolgd, waarbij thans meer in het bijzonder aan de beurt komen de kleine kunstvoorwerpen, borduurwerken, vazen, glazen, zilverwerken en lijfsieraden, welk artikel door niet minder dan 52 afbeeldingen wordt toegelicht.

Deutsche Kunst und Dekoration. Oktober 1906. — Deze Oktober-aflevering is niet van zeer bouwkundigen aard. Het eerste artikel behandelt de decoratieve wandschilderingen van WILLY VON BECKERATH in de Kunst-Halle te Bremen.

De deutsche kunstnijverheidsscholen en het derde internationale kongres van het teekenonderwijs te Londen 1908, behelst eene opwekking aan de deutsche inrichtingen om beter toegerust deel te nemen dan aan de voorgaande kongressen.

Door talrijke afbeeldingen toegelicht wordt in deze aflevering de kunst van den overleden fransche portretschilder EUGÈNE CARRIÈRE gekarakteriseerd.

Het werk van JESSIE M. KING (Glasgow) eene engelsche kunstenaar, wordt in uitvoerige behandeling ten eerste geprezen. Nieuw-engelsche verfijning, de beschaving van OSKAR

WILDE, BEARDSLEY, viert volgens den schrijver in dat werk zijne schoonste triomfen.

Een geïllustreerd artikel over de „Wiener Werkstätte" — de zeer moderne kunstnijverheidsinrichting waarin met name KOLO MOSER en Prof. HOFFMANN den artistieken toon aangeven —; eene filosofie over realisme en naturalisme; eene beschouwing over het wezen van het ornament; een stuk over de verkooptentoonstelling in het Kaiser-Wilhelmuseum te Crefeld; tal van foto's van sierlijke moderne damescostuums; een artikel waarin de verhouding van kleurenfotografie en kunst behandeld wordt, vullen verder deze veelzijdige aflevering.

Zij wordt besloten door een stuk over het marionetten-theater der Münchener kunstenaars op de tentoonstelling te München. Onder medewerking van eerste krachten op kunst- en tooneelgebied (o. a. in het tooneel door LAUTENSCHLÄGER ontworpen) is te Neurenberg eene poging gedaan om de „poppenkast" te doen herleven en naar het schijnt met een goed resultaat.

Der Städtebau afl. 9. Uit het 4e deel van de „Kulturarbeiten" van PAUL SCHULTZE—NAUMBURG wordt een hoofdstuk overgenomen, waarin de schrijver, onder vergelijking van goede, oude en slechte nieuwe voorbeelden, wijst op het nut dat van stadsomwallingen (zoowel oude als van nieuwe vestingwerken) te trekken is bij den aanleg van fraaie wandelwegen.

H. TSCHARMANN (Dresden) schrijft over het plan van de zomerkolonie Hartha bij Tharandt, B. SCHWAN over straatnamen van vroeger en nu.

ERNST BAST geeft een bijschrift bij eenige door hem geschetste schilderachtige straatgezichten in het Lahndal.

M. H. KÜHNE eene toelichting bij zijn ontwerp voor de villakolonie Unterberg bij Posen.

Architectura Nr. 37. Rapport betreffende het onderzoek naar den toestand der Amsterdamsche koopmansbeurs.

Het 25-jarig bestaan der museum-scholen.

TECHNISCH GEDEELTE. De rook in groote steden (vervolg). Een groote verbetering ter voorkoming van rook zou zijn om meer gas te gebruiken voor kook- en verwarmingsdoeleinden. In Parijs gebruikt men veel kachels gestookt met antraciet voor verwarming zonder afvoer. De lucht in de kamers wordt dus bedorven. In New-York is het verboden anders dan met antraciet te verwarmen, ook voor fabrieksdoeleinden. In Dresden zijn vele bepalingen tegen de verontreiniging door rook. In Milaan is ook de rooklast gering en wel omdat de fabrieken niet in de stad maar in een kring er omheen geplaatst zijn, omdat er veel electriciteit gebruikt wordt, hetgeen daar mogelijk door de vele rivieren die de elektrische energie opwekken. Het beste middel om rook te verwijderen is niet om het roet goed te verbranden maar een om goeden stoker te nemen en niet automatisch te stoken.

Kleine woningen door M. P. DE CLERGO. (Slot).

Ontwerpen en bewerken (vervolg)

Bouwkundig Weekblad Nr. 37. Derde deutsche kunstnijverheidstentoonstelling te Dresden, door H. v. D. KLOOT MEYBERG.

Jachthuis op den Sprengenberg bij Haarle (O.). Met afbeelding. Dit jachthuis met uitzichttoren werd gebouwd door den architect K. MULLER.

Oberkirchener zandsteen. Door de Oberkirchener Sandsteenbrücke G. m. b. H. wordt het beweren tegengesproken, dat de bewerking van deze steensoort voor de werklieden ongezond zou zijn hetgeen met voorbeelden omtrent heerschende ziekte- en sterfgevallen wordt aangetoond.

IIe Congrès international d'assainissement et de salubrité de l'habitation. Verslag van de gehouden zitting van dit congres te Genève van 4 tot 10 Sept.

De Opmerker Nr. 37. Rapport betreffende het onderzoek naar den toestand der Koopmansbeurs te Amsterdam, met aanteekeningen. (Verg. berichten).

Uitstapjes II met schetsen van den Sint Maartenskerk te Bolsward en van een detail van een gebouw te Sneek. Vele der gebouwen in Friesland zijn vervaardigd van tufsteen en reuzenmoppen. Franeker is beroemd om zijn raadhuis met museum van voorwerpen afkomstig van de voormalige hoogeschool. Van de oude sinsen is in Leeuwarden alleen nog het Martenahuis aanwezig, dit is echter vroeger gemoderniseerd.

Vereeniging voor waterleidingsbelangen in Nederland. Verslag der te Groningen gehouden vergadering.

PERSONALIA

WINSCHOTEN. Tot gemeente-architect werd benoemd de heer D. BOLHUIS. (Deventer).

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + +
D·H·HAVERKAMP EN J·H·W·LELIMAN
KEIZERSGRACHT · 559 + + + +

+ + + + + ADMINISTRATIE:
FIRMA F·VAN ROSSEN · UITGEVER
HEERENGRACHT · 281

Vijfde Jaargang. No. 39

26 September 1906.

J. H. W. LELIMAN. B. I. DE VREDESPALEIS-PRIJSVRAAG. V

Het gordijn gaat naar het schijnt weldra vallen. Maar bij dit stuk is geenszins aan het einde van het laatste bedrijf alles „pais en vree” noch „boter tot den boom”. Veeleer het contrarie.

„De heer CORDONNIER, die de eerste prijs verwierf in de prijsvraag voor een Vredespaleis te 's Gravenhage ontving telegrafisch de mededeeling dat hij officieel belast was met den bouw van dat paleis. De leden der Commissie hebben in het ontwerp van den heer CORDONNIER alleen enkele wijzigingen aangebracht, voortvloeiende uit redenen van bezuiniging.”

Aldus las men in de „Construction Moderne” van 22 September, en het is, tegenspraak ten trots, zeker toegestaan aan dit fransche vakbladbericht eenige waarde toe te kennen.

Over het vredespaleis-gedoe is in „De Bouwwereld” reeds menig hartig woordje gepubliceerd, zoodat den lezer, ook zonder uitgeplozen beschouwing, bekend is, in welke aarde de bovenvermelde oplossing bij haar zou vallen.

Uit betrouwbare bron vernamen wij echter van de jongste, aan de ontkenning voorafgaande, geschiedenis der Vredespaleis-prijsvraag eene enkele bijzonderheid van voldoende belang om hier te worden ingelascht.

Die bijzonderheid klopt trouwens eenigszins met het bericht in de „Construction Moderne”.

De beide ontwerpen L'Homme en Pax Vobiscum, onderscheidelijk van den Fin SAARINEN en van den, thans in Londen wonenden Nederlander J. F. GROLL B.-I., zijn door het Carnegie-Bestuur nog in zeer ernstige overweging genomen. Dit leidde evenwel niet tot een resultaat. Ook de inzender van een ongevraagd ontwerp ontving dit, naar ons werd medegedeeld, terstond met een kort briefje terug.

Door den Voorzitter van het Carnegie-Bestuur moet evenwel een bezoek gebracht zijn aan den heer CARNEGIE in Schotland. Rechtens en officieel heeft deze echter over

de wijze waarop zijne gift besteed wordt, niets in te brengen krachtens de schenkingsakte. Vervolgens is, waarschijnlijk als resultaat van in Schotland gepleegd overleg, den heer CORDONNIER opgedragen een geheel nieuw ontwerp te maken. Er had dus misschien een misverstand plaats door de opdracht voor een nieuw ontwerp te verwarren met een definitieve bouwopdracht. In het wezen juist, is wellicht het bericht der „Constr. Mod.” in den vorm niet volkomen in den haak.

In een opzicht wijkt onze zegsman echter eenigszins af van het bericht in de „Construction Moderne”. Gaan wij evenwyl na het bekroond ontwerp-CORDONNIER in verband met de beschikbare bouwsom, dan zal elkeen onmiddellijk toegeven dat er meer dan „enkele wijzigingen in de details” noodig zijn om ontwerp en bouwsom in overeenstemming te brengen. Ik vermoed veeleer dat er van alle fraaiigheden in CORDONNIER'S ontwerp niet zoo heel veel kan overblijven, tenzij opnieuw aan het Carnegie-Bestuur een rad voor de oogen wordt gedraaid en dit door de ondervonden teleurstelling nog niet wijs genoeg geworden blijkt.

Om het even hoe dit zij, mocht intusschen het bericht dat aan CORDONNIER is opgedragen de vervaardiging van een geheel nieuw projekt, waarheid bevatten of wel, mocht het later blijken dat de omwerking van het plan feitelijk op een geheel nieuw ontwerp neerkwam om reden het niet mogelijk was het bekroonde voor de beschikbare som uit te voeren, dan geschiedt den bona-fide mededingers een groot onrecht. Wij willen hier nog even op terugkomen in verband met het geopperde voornemen tot het instellen eener actie.

Herhaaldelijk is, zoowel door mij in „De Bouww.” als van andere zijden, er op gewezen, dat de prijsvraag-voorwaarden door de Jury bij de beoordeeling geheel over het hoofd gezien werden. Dientengevolge zijn verschillende serieuze ontwerpen op hoogst onrechtvaardige wijze achtergesteld bij andere, die, wel

verre van bij de beoordeeling op den voorgrond te worden gesteld, buiten beschouwing hadden moeten blijven. CORDONNIER leverde een dier, ten onrechte toegelaten, ontwerpen. Is ooit door eene Jury op zóó in het oog loopende wijze een prijsvraag-programma in verschillende zijner hoofdzaken zoo totaal geniëerd? Dat het Carnegie-bestuur in zijne eerste vreugde en verrassing het oordeel sanctioneerde, is den ondeskundigen leden niet zoo zwaar aan te rekenen. Sedert is echter in vele talen zoo eenstemmig het Jury-oordeel aangevallen en veroordeeld, dat men nu niet wel kan aannemen, dat zelfs het Carnegie-bestuur nog van de juistheid overtuigd is. Maar toch handhaaft het Bestuur die uitspraak. Onbegrijpelijk blijft dat bedoeld Bestuur zelfs geen enkele stap deed tot herstel der, velen bonafide mededingers aangedane grove onbillijkheid. Het had althans de meest benadeelde ontwerpen dienen aan te koopen, aldus een blijk van goeden wil gevende tot verzachting van het door de Jury gestichte onrecht. Niets is geschied. Olympische kalmte toonende, zwegen de bestuurders.

Dat gemis aan rechtsgevoel te moeten waarnemen is wel het treurigste verschijnsel in de geheele treurige prijsvraag-historie. Hier is een onwaardig spel gespeeld met tal van ernstige kunstenaars, die, onder opoffering van veel werkkraft en groote kosten, de volle mate van hun talent zeker niet zouden hebben gewijd aan de oplossing eener prijsvraag, indien zij hadden kunnen vermoeden dat op zulke wijze, in strijd met een elementair begrip van rechtvaardigheid te worden beoordeeld. En dat onwaardige spel is ten einde toe ook in hogere instantie gesanctionneerd!

Kunnen de inzenders zich recht verschaffen? Goed-schiks zeker niet. In de „Bouww.” van 11 Juli 1906 schreef ik:

„Het is nu eene vraag, die hier evenwel open blijft wjl ik mij niet op juridisch glad-ijs waag, of inzenders, die hun projekt strikt baseerden op het programma en in het bijzonder op de aan het hoofd daarvan aangeduide bouwsom van f 1.600.000, eene actie kunnen instellen wegens het bij de beoordeeling buiten beschouwing laten der gestelde voorwaarden.”

Naar aanleiding daarvan werd mij van een Nederlandsch inzender de opwekking om het initiatief te nemen tot het in rechten aanspreken van het Carnegie-bestuur. M. i. lag zulks evenwel uitsluitend op den weg van heeren inzenders.

Het Genootschap „Architectura et Amicitia” heeft de zaak in studie genomen. Althans, in het weekblad „Architectura” van 11 Augustus l.l. wordt de konklusie van den rechtskundigen adviseur van het genootschap opgenomen. Deze luidt:

„Door het programma is een rechtsband gelegd tusschen het Bestuur der Carnegie-stichting en den verschillende mededingers.

„Volgens art. 5 moet een ontwerp, waarbij de bepalingen van 't programma niet behoorlijk zijn nage-

komen, buiten aanmerking voor eenige onderscheiding blijven.

„Voldoet het Bestuur van de Carnegie-stichting niet aan deze bepalingen, dan wordt het zeer zeker tegenover de mededingers tot schadevergoeding verbonden geacht.

„Indien dus de Jury, die door voornoemd Bestuur is benoemd en aangesteld, en voor wier beslissingen dit Bestuur aansprakelijk blijft, voorzover deze beslissingen van de artikelen van het programma afwijken, plannen bekroont, die volgens het programma niet in aanmerking mochten komen, zal men hiervoor het Bestuur der Carnegie-stichting ter verantwoording kunnen roepen”.

De redactie van „Architectura” teekende hierbij aan: „Wanneer het dus vaststaat, dat bij de bekroonde ontwerpen afwijkingen van het programma zijn te constateeren, „zou er aanleiding kunnen zijn het Carnegie-bestuur in rechten aan te spreken.” Het komt ons voor, dat bij aanvaarding van bovenstaande conclusiën er voor de architecten alleszins aanleiding kan zijn, zich met elkander te verstaan, teneinde te bespreken, wat zij onder deze omstandigheden wensche-lijk achten te doen.”

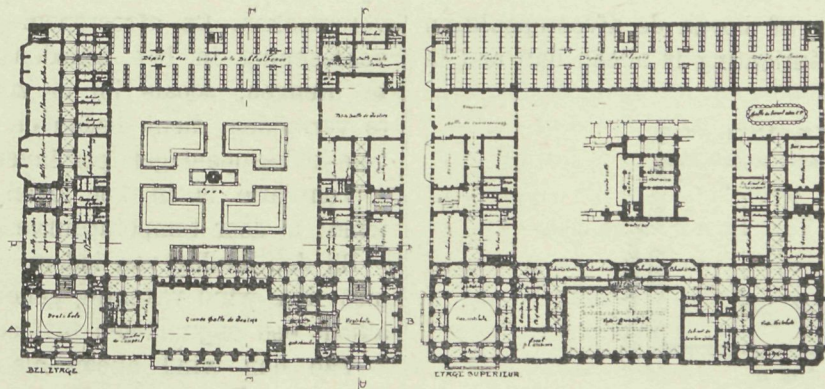
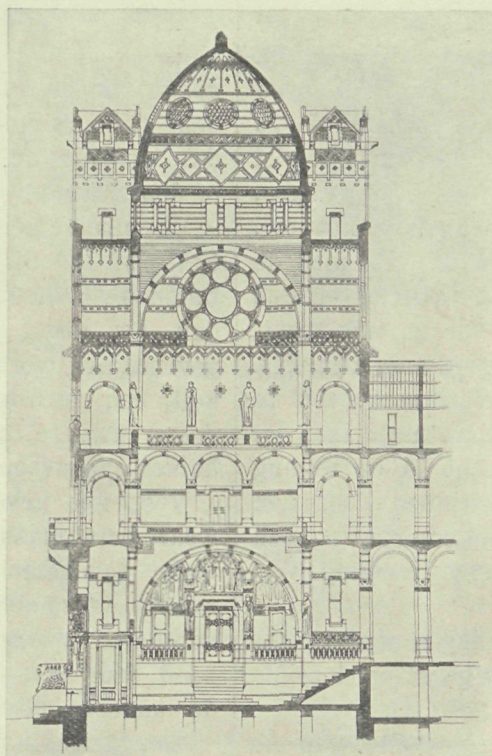
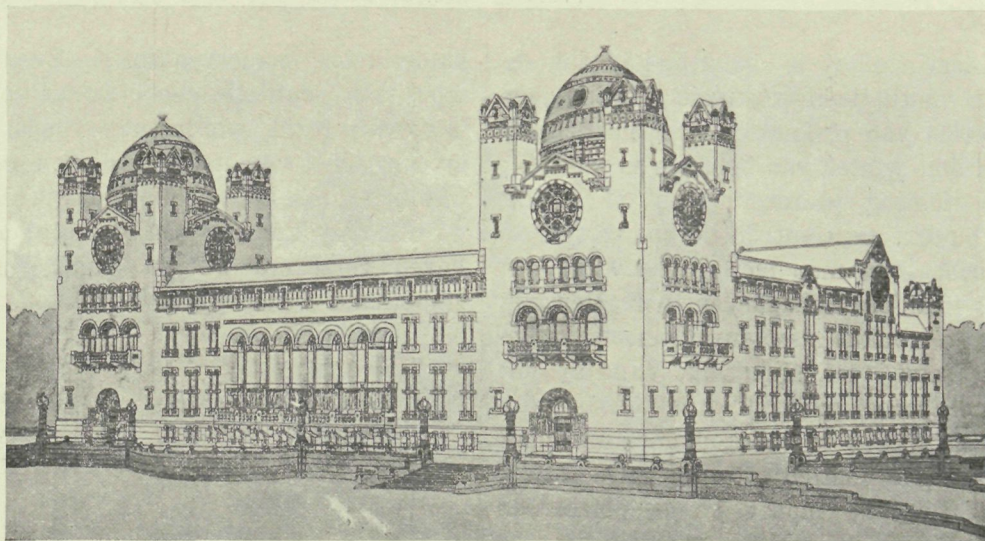
Sedert is evenwel absoluut niets meer van de zaak vernomen. Heeren Nederlandsche inzenders geven dus blijkbaar de voorkeur eraan gelaten en in onder-onsjes hun nood te klagen. Niemand hunner heeft blijkbaar lust in zijn eentje de kat de bel aan te binden en dat is niemand kwalijk te nemen. Kastanjes uit het vuur halen, is geen benijdenswaardigen en ook geen dankbaren arbeid. Met de onafwendbare blaren aan de vingers wordt men nog uitgelachen op den koop toe. Intusschen is het geval niet geschikt om het respect voor den Nederlandschen architectenstand te verhoogen.

Bij eene volgende gelegenheid zal wel niemand uit vrees voor hem zich van onbillijkheden laten weerhouden. De spreekwijze dat honden die blaffen, niet bijten, zal men ook op hem toepasselijk achten en daarnaar de behandeling regelen.

Voor den invloed en het aanzien van den Nederlandschen architecten-stand — die waarlijk niet groot zijn — was het in het algemeen zeker dienstig geweest, als hij bij deze gelegenheid ook eens van zich afgebeten en niet alleen geblaft had, gedachtig aan BISMARCK's gezegde dat zijne geheele politieke kunst zonder resultaat gebleven zou zijn, wanneer zij niet de vrees voor goed geoeffende en goed geleide bajonetten, tot steun had gehad.

In moeite en gevaar ziet men partijen wel eens tot elkander komen. De „Vredespaleis-kwestie” is, al zou zij er zich uitstekend toe geleend hebben, niet zulk een vereenigend middelpunt voor gemeenschappelijk optreden geworden. Was zij in die richting iets meer „geëxploiteerd”, dan had zij haars ondanks nog eene goede zijde bezeten.

NEDERLANDSCHE INZENDINGEN IN DE VREDESPALEIS-PRIJSVRAAG

W. VAN BOVEN (S GRAVENHAGE)

J. VAN DER BREGGEN. CIV. ING. VENTILATIE

(Vervolg en slot.)

Proefondervindelijk is aangetoond, dat de poriën ventilatie in vertikale richting door de poriën van plafond en vloer plaats heeft en in den winter van beneden naar boven; in tegengestelde richting wanneer 't in de woning kouder is dan buiten. Omtrent de herkomst van de instroomende lucht weet men niets. Deze wijze van ventilatie is niet naar omstandigheden te regelen; zij is bij windstilte en zwakke wind onvoldoende, daarentegen bij storm soms zeer hinderlijk. Vandaar dat het beter is deze zooveel mogelijk door dichting van toevallige reten en voegen te voorkomen en haar door een kunstmatige ventilatie te vervangen. Voor de kunstmatige ventilatie moet: 1°. de plaats van aanvoer bekend zijn en wij moeten garantie voor de zuiverheid der aangevoerde lucht hebben; eveneens mag de afgevoerde onzuivere lucht niet meer met menschen in aanraking komen; 2°. moeten de aan- en afvoeropeningen zoodanig gekozen worden, dat een grondige ventilatie der bewoonde ruimte in 't leven geroepen kan worden, zonder dat van tocht sprake is.

Bij de kunstmatige ventilatie kan men tweeërlei wegen inslaan, men kan of de woninglucht wegzuigen, of zuivere lucht in de woningruimte laten toestroomen. Deze laatste methode is te prefereren, daar men de plaats van toevoer kan kiezen waar men wil en dus zeker kan wezen van den toevoer van zuivere lucht. Over de af te voeren lucht bekommert men zich niet. Bij de afzuiging der woninglucht wijst men de af te voeren lucht wel bepaalde wegen aan, maar men let minder langs welke wegen de lucht in de woning stroomt. Dat bezwaar is te overwinnen door den aanleg van toevoerkanalen. Dikwijls combineert men beide systemen, waardoor de beste werking verkregen wordt.

De vraag, waar de ventilatie-openingen aangebracht moeten worden, is niet voor ieder geval op dezelfde wijze op te lossen.

Gewoonlijk is het benedenste gedeelte van de kamer, dat eigenlijk bewoond wordt, te ventileren, en daarom is het beste in dat gedeelte de aanvoeropeningen en beneden of boven de afvoeropeningen aan te brengen. Deze inrichting is alleen dan aan te

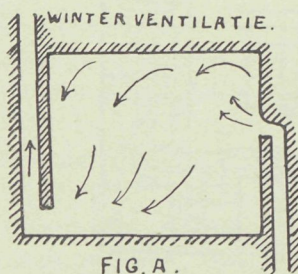

FIG. A.

bevelen, wanneer de buitenlucht, zooals 's zomers 't geval is, ongeveer dezelfde temperatuur bezit als de

kamerlucht (zomerventilatie). Evenwel is aan deze wijze van ventilatie een bezwaar verbonden, nml. dat last van tocht wordt ondervonden. Gedurende het grootste deel van het jaar dienen daarom de toevoeropeningen minstens op manshoogte aangelegd te worden en ook dan kan aan den luchtstroom een richting naar boven verzekerd worden. Vandaar zal de lucht langzamerhand benedenwaarts zakken, het bewoonde ge-

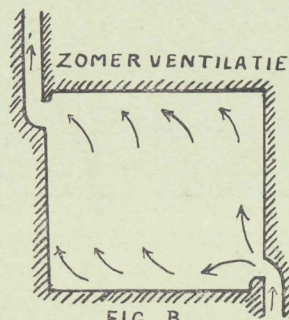

FIG. B.

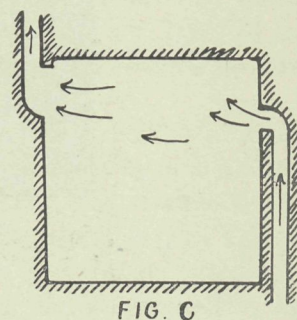

FIG. C

deelte van de kamer doorstroomen en zij is dan nabij den vloer af te voeren, en wel door een boven het dak uitkomende schoorsteen of door afvoerkanalen, of door roosters enz. (winterventilatie).

De onzuivere lucht verzamelt zich gewoonlijk onder het plafond. Dit is echter — afgezien van warmtebronnen in het bovenste deel der kamer — slechts dan het geval, wanneer de kamer niet voldoende geventileerd wordt. Is dit wel het geval, dan zal van zulk een verzameling geen sprake wezen en zal voldoende zuivere lucht in het benedengedeelte van de kamer aangevoerd worden.

Voor het geval dat eene ruimte te ventileren is, waar vele menschen samenkomen en dus de warme lucht, tabaksrook, enz. zich in 't bovenste deel dier ruimte verzamelen, kan tijdelijk die ruimte zoo geventileerd worden (zie fig. c), dat de afvoer plaats heeft door eene opening nabij of in 't plafond, terwijl de aanvoer plaats vindt door een opening op manshoogte.

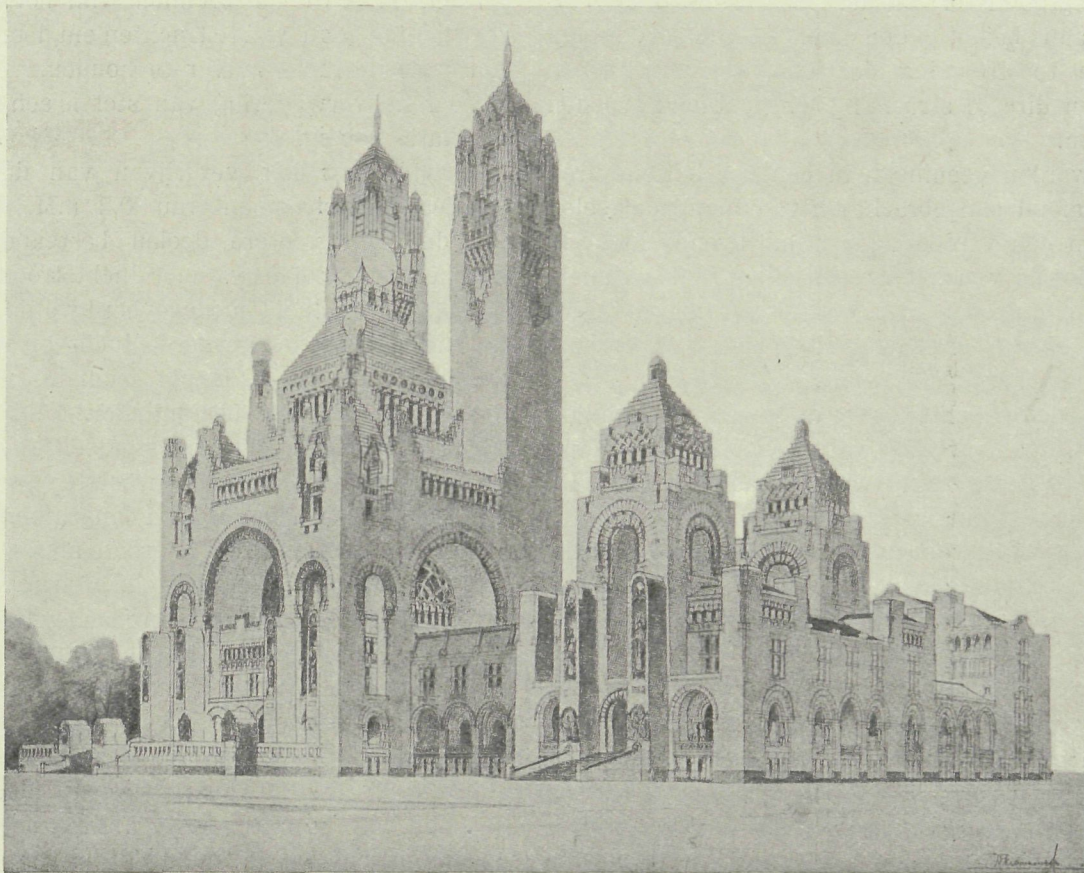
Een andere inrichting is ook noodig, wanneer onder het plafond warmtebronnen, b.v. gaskronen, aangebracht zijn, die een krachtige opstijging van warme lucht veroorzaken. De afvoeropening is dan boven, de aanvoeropening in het benedenste deel der kamer aan te brengen, zooals bij de zomerventilatie. Om tocht te vermijden, dient alsdan de aanvoer van lucht door vele kleine openingen (poriënventilatie) plaats te hebben.

Ventilatie is in het leven te roepen: a. door den wind; b. door temperatuurverschil; c. door werktuigen.

Bij den aanleg van iedere ventilatie-inrichting moet met den wind rekening gehouden worden, daar deze allicht een ongunstigen invloed daarop kan uitoefenen.

Van den wind alleen als drijfkracht gebruik te maken is niet doenlijk, daar richting en sterkte van den wind aan te groote veranderingen onderhevig zijn. Daarom maakt men bij ventilatie-inrichtingen indirect

NEDERLANDSCHE INZENDINGEN IN DE VREDESPALEIS-PRIJSVRAAG

W. KROMHOUT C.ZN. (AMSTERDAM)

van den wind gebruik. Ten dien einde worden afvoerkanaalen tot boven het dak opgetrokken en van zuigkappen voorzien. Hun werking berust op de volgende feiten: iedere luchtstroom zal tengevolge der wrijving de nabijgelegen luchtdeeltjes medevoeren en daardoor in zijne omgeving een luchtverdunning in 't leven roepen, die tot een meer energiek toestroomen der

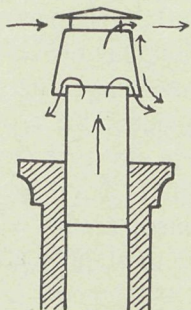
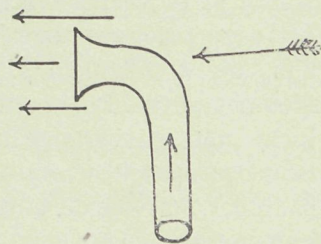
WOLPERT'SCHE KAP.
FIG. D.

FIG. E.

omgevende lucht aanleiding geeft; iedere luchtstroom die op zijn weg een vlak of cylinder ontmoet, zal zich daarover verspreiden en langs de randen daarvan verder stroomen, waardoor aan de tegengestelde zijde

een luchtverdunning opgewekt wordt. Op het eerste principe berust b.v. de Wolpert'sche kap, waarbij de wind voor iedere richting gedwongen wordt, in een schuins van beneden naar boven gaande richting over de opening van het afvoerkanaal te strijken. Voortdurend wordt dan lucht uit het kanaal aangezogen. De horizontale dekplaat voorkomt het binnendringen van regen. De volgens het tweede principe geconstrueerde kap zijn cylinders, die van boven rechthoekig omgebogen zijn en daar een trompetvormige opening bezitten. De kap is draaibaar, zoodat de kap steeds haar opening van de windrichting afgekeerd heeft en deze steeds zuigend werkt.

Hiertoe behoort ook de z.g.n. nokventilatie, die dikwijls bij fabrieken, ziekenbarakken, spoorwegwagons enz. toegepast wordt. Bij al deze systemen, die berusten op de zuigende werking van den wind, dienen toevoerkanaalen voor de lucht aanwezig te zijn, daar anders onzuivere lucht in de te ventileeren ruimte kan toestroomen.

Wil men aan de ramen van de te ventileeren ruimte openingen aanbrengen, zoo is 't beste, dat men het bovenste gedeelte van het venster, het

bovenraam, draaibaar maakt om een horizontale as, zoodanig dat dit naar binnen klapt. Al naar omstandigheden kan men de opening voor het binnentreden der buitenlucht grooter of kleiner maken. Door een betimmering aan beide zijden aan te brengen, is een zijdelingsche toestrooming der lucht te voorkomen, waardoor een directe strooming der lucht naar beneden is te ontgaan.

Dikwijls worden openingen in een der buitenmuren nabij het plafond aangebracht en van draaiende deelen voorzien, om een verdeling der indringende lucht te bewerken. Zooals van zelf spreekt zullen zij den binnentredenden luchtstroom niet versterken maar eerder verzwakken en dus ongunstig op de ventilatie werken.

Zoodra lucht verwarmd wordt, zet deze zich uit en wordt zij specifiek lichter. Door de gewichtsverschillen ontstaat dan een beweging van de lucht, die zoolang duurt als het temperatuurverschil aanwezig is. De snelheid dier beweging is afhankelijk van de grootte van het temperatuurverschil, van de hoogte der luchtzuil en voor enkele gevallen is zij te berekenen uit de formule:

$$v = \sqrt{\frac{2 \text{ hg } (t-t^1)}{273 + t}}$$

waarin $t-t^1$ het temperatuurverschil, h de hoogte der luchtzuil en g ($= 9.8$) de versnelling der zwaartekracht voorstelt. Het temperatuurverschil is zoo noodig in 't leven te roepen door kachels. De aanvoeropening komt dan achter den kachel ongeveer 1 M. boven den vloer te liggen. Door hare verwarming zal de aangevoerde lucht naar boven stijgen en door de afkoeling langzamerhand dalen. Een schuif dient voor de regeling der aan te voeren lucht in de aanvoeringopening aanwezig te zijn. De binnengestroomde lucht kan men of door bepaalde openingen (nabij den vloer) laten ontwijken of haar zelf daarvoor laten zorgen.

Zijn geen stookplaatsen voor de ventilatie aan te wenden, dan is door gasvlammen het gewenschte temperatuurverschil te krijgen. Deze laat men dan in de afvoerkanalen branden. In fabrieken e. d. g. zal men meestal voor de ventilatie van ventilatoren gebruik kunnen maken, waarmede zeer gunstige resultaten te verkrijgen zijn.

Wat is nu met ventilatie te bereiken? Vooreerst kan zij een dusdanigen toestand voorkomen, waarbij de warmte-uitstraling van het lichaam bemoeilijkt wordt. Door circulatie van den in de ruimte aanwezige lucht of luchttoevoer van buiten wordt volgens de onderzoekingen dat proces vergemakkelijkt. Zoo is ook door ventilatie een afvoer van gasvormige, stinkende bestanddeelen der lucht te bewerkstelligen, mits de luchtaanvoer niet te gering is en de aangevoerde

lucht zich doelmatig over de te ventileeren ruimte kan verspreiden, Beter is het om de productie van verontreinigende bestanddeelen zooveel mogelijk te beperken, m. a. w. de bronnen van het luchtbederf te verwijderen, dan wel te trachten om door een energieke ventilatie de lucht zuiver te houden.

Voor de verwijdering van stof is een zéér energieke ventilatie noodig.

Terwijl voor het verdrijven van de kleinste stofdeeltjes luchtstroomen van 0,2 mM. voldoende zijn, zal de uit grootere deelen bestaande hoofdmassa van het luchtstof eerst door luchtstroomen van meer dan 0,2 M. snelheid medegevoerd worden. Nu bedraagt de snelheid der aangevoerde lucht bij aan- en afvoer openingen wel $\frac{1}{2}$ —1 M per seconde, maar binnen de woning 1 mM. en nog minder. Nabij de openingen zullen dus enkele grootere stofdeeltjes mede- of afgevoerd worden, maar het grootste deel blijft in de woning zweven en zal zich langzamerhand afzetten. Is b, v. in fabrieken het in groote massa geproduceerde stof te verwijderen, dan dient de afvoeropening in de onmiddellijke nabijheid der stofbron aangebracht te worden. Zoodra het stof zich eerst in de ruimte kan verspreiden, zijn voor zijn afvoer zulke krachtige luchtstroomen noodig, dat deze ongezonde toestanden in 't leven zouden roepen.

Is de ruimte tijdelijk onbewoond, dan is door trek de lucht van stof te bevrijden. In de hoeken der kamer onder en achter de meubels blijven echter steeds groote hoeveelheden stof achter, terwijl zelfs aan den trek blootgestelde deelen van vloer en meubels niet volkomen vrij van stof bij nader onderzoek blijken te zijn. Van deze plaatsen uit vindt weder om een overgang van stof in de lucht plaats.

Na het bovenstaande zal het ons niet vreemd wezen te vernemen, dat door ventilatie geen noemenswaardige vermindering van het aantal luchtkiemen is te verkrijgen. Laat men door een onbewoonde ruimte den wind spelen, zoo zal de lucht spoedig kiemvrij wezen. Doch de sterkste luchtstromingen zijn echter niet in staat het grootste deel der op de kamerwanden, meubels, kleeren enz. aanwezige kiemen mede te voeren.

Een desinfectie van woningen, kleederen enz. door ventilatie is daarom van geenerlei waarde te beschouwen.

Nog al te veel heerscht tegenwoordig het denkbeeld, dat onze tegenwoordige ventilatie-inrichtingen in staat zijn, de woninglucht kiemvrij te houden. Dit is toch niet het geval. De ventilatie is alleen in staat om de lucht van gasvormige bestanddeelen te bevrijden en een overmatige warmte te voorkomen, zoodat zij de daardoor optredende anti-hygiënische toestanden alleen kan voorkomen.

GEMENGDE BERICHTEN

De Schierstins te Veenwouden. Men meldt uit Oostergo aan de „Leeuw. Courant”: Veenwouden heeft zijn Schierstins

teruggekregen, of liever den ouden toren behouden, die echter na de versterking en de vernieuwing der oost- en zuidzijde een ander aanzien heeft gekregen. Wel heeft de restauratie met een ongeveer gelijke en expres daarvoor gebakken steensoort plaats gehad, doch afmetingen en plaatsing der ramen zijn geheel anders. Om het gebouw terug te brengen in zijn oorspronkelijken toestand, zijn in den oostelijken muur twee raampjes met in lood gevatte ruitjes en halve houten buiten-

blinden aangebracht, terwijl op ongeveer dezelfde hoogte in den zuidelijken muur een drietal gelijke raampjes de groote oude vensterkozijnen van vroeger vervangen. De westelijke muur heeft geen verandering ondergaan. Twee ongeveer gelijke raampjes, boven en beneden, zijn niet van plaats veranderd. Waarschijnlijk om aan het gebouw zooveel mogelijk stevigheid te geven, zijn de poortopeningen dichtgemaakt, terwijl ook voor een soort kerk- of boograam, dat blijkbaar eens in het midden van den oostelijken muur aanwezig was, doch na dien dichtgemetseld is, geen nieuw raam is aangebracht. Ten gevolge van de herstelling is natuurlijk de klimop, waarmede de oude toren vroeger begroeid was en die van den weg af gezien aan het gebouw een min of meer deftig en vroolijk aanzien gaf, met wortel en tak verdwenen. De tegenwoordige toestand doet denken aan den toren van een oude ridderhofstad. „N. R. C.”

Het derde jaarverslag van de Rijkscmissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en beschrijving van de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst. (1905). De werkzaamheden der commissie hebben den volgenden stand bereikt:

1°. de voorloopige inventarisatie der provincie Utrecht is voltooid en reeds grootendeels persklaar;

2°. de provincie Zuid-Holland is voorloopig geïnventariseerd, met uitzondering der gemeenten Delft, 's-Gravenhage, Rotterdam en een deel van de eilanden. Delft en Rotterdam zijn in bewerking, voor 's-Gravenhage hoopt de Commissie partij te kunnen trekken van de door de Vereeniging „die Haghe” ondernomen inventarisatie;

3°. voor de provincie Zeeland, welker monumenten van vóór 1700 reeds alle voorloopig zijn opgenomen, werd de aanvulling tot 1850 voortgezet.

4°. Geheel of gedeeltelijk bewerkt zijn:

42 gemeenten in Gelderland. (Tiel en Zutphen zijn geheel opgenomen);

25 gemeenten in Overijssel. (Deventer is geheel opgenomen, Kampen en Zwolle zijn in bewerking);

40 gemeenten in Limburg. (Maastricht is in bewerking);

52 gemeenten in Noord-Brabant (Breda is geheel opgenomen, 's-Hertogenbosch in bewerking);

de gemeente Groningen.

Met de beschrijving en afbeelding van de monumenten kan, nu de Kamers een krediet voor een architect-teekenaar hebben toegestaan, een begin gemaakt worden.

Hoe zeer de Commissie ook arbeid van direkt praktisch belang verriicht, blijkt uit de lange lijst van gebouwen, welke bij de inventarisatie van de Commissieleden, aanleiding gaven tot het doen van voorstellen omtrent behoud of herstel. Herhaaldelijk mocht het tijdig ingrijpen de vernieling van een merkwaardig kunstwerk voorkomen. Het is evenwel onbegrijpelijk hoeveel nog door onverstand en onverschilligheid voortdurend verloren gaat, of althans verknoeid wordt. Tal van monumenten verkeerden in een toestand van schromelijk verval.

Ergerlijk is de lezing in het verslag van meerdere gevallen waarin de eigenaars van bouwwerken, tegen alle adviezen in, volhardden bij een noodlottig voornemen. De Commissie noemt er eenige, waaronder in het bijzonder de afbraak der R. K. kerk te Oud-Gastel. Aan het kerkbestuur werden plannen verstrekt hoe aan de behoefte aan een grootere kerk kon voldaan worden terwijl toch het oude, als Abdijkerk voor ons land belangrijke gebouw, grootendeels zou kunnen worden gespaard. De Commissie spreekt hier van een „schandelijk vandalisme”. Ons trof dit geval in het bijzonder wijl met den bouw der nieuwe kerk belast was de heer G. J. VAN SWAAY, Hoogleraar in de... Electro-techniek te Delft. ZED. had tot het behoud van het oude monument zeker veel kunnen bijdragen.

Te Breda werd in het verslagjaar „op zeer smakelooze wijze” de overdekte vischmarkt („een dier zeventiende-eeuwsche kolonnaden welke nog slechts enkele onzer steden sieren”) verbouwd; in Bornebroek diende eene gothische doopvont in de pastoorstuin tot bloemenbak, in Weerselo een volkome gawe romaansche als vergaarkap van het regenwater.

Het toppunt levert Wilsum, waar bij de restauratie van de Ned. Herv. kerk een kachelpijp door een gewelfschelp was gestoken, zoodat rook en vonken zich onder de houten kap verspreiden moesten.

In Schoonhoven maakte het voormalig stadskoren-pakhuis, met niet onbelangrijken gevel van 1568, plaats voor een nieuw Nutsgebouw; in Langerak wil men de oude, zeer schilderachtige baksteenkerk vervangen door eene nieuwe zaalkerk; hier worden oude wandschilderingen bedreigd, daar een graf-tombe enz. enz.

Gelukkig kon de commissie herhaaldelijk, o. a. te Amersfoort twee malen, ingrijpen. Hier wist zij het kapelhuis te doen restaureeren en de kosterij van de Groote kerk in zoodanigen vorm te doen herbouwen dat de afbraak der oude sacristie niet zoo te betreuren is, als bij verwezenlijking van het oorspronkelijke plan het geval had moeten zijn. (N.B. Beide bouw-

werken zijn in de „De Bouwwereld” afgebeeld, zie jaarg. 1905, blz. 157 en 1906 blz. 59.)

Met tal van bedroevende waarnemingen voor oogen schrijft de Commissie aan het slot van haar verslag dat zij niet kan nalaten den minister er op te wijzen: „dat hare ervaring telkens doet blijken hoe noodig het is, dat de monumenten door de wet worden beschermd: afbraak of vermindering van belangrijke gebouwen (kerken vooral) moest zij herhaaldelijk constateeren en in de, betrekkelijk zeldzame gevallen, dat zij waardevolle kunstvoorwerpen aantrof in kerkelijk bezit, vernam zij meestal tevens, dat over den verkoop daarvan werd gedacht. soms zelfs reeds was onderhandeld. Alleen wettelijke maatregelen zullen kunnen voorkomen, dat de reeds zoo geslonken monumentenschat van Nederland nog voortdurend nieuwe verliezen lijdt.”

Op initiatief der commissie is door den Oudheidkundigen Bond besloten om, met Rijkssubsidie, samen te stellen een bouwkundig woordenboek.

Met instemming wijst de Commissie er voorts op dat in Gelderland, Overijssel en Zuid-Holland met provinciale subsidies, gewestelijke Commissies voor de monumentenzorg zijn opgericht. Zij hoopt dat in andere provincies dit voorbeeld zal gevolgd worden.

Bekwaamheidsacten voor Opzichters en Teekenaars. De Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond verzond 23 Maart 1906 aan de technische vereenigingen een schrijven, waarin medewerking werd verzocht voor het vormen eener commissie, die de invoering van bekwaamheidsacten voor opzichters en teekenaars zou voorbereiden.

Een vergadering over deze quaestie zal worden gehouden in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschap te Utrecht, Zaterdag 29 September des voormiddags te 11 uur.

De Vereenigingen welke voorwaardelijk en onvoorwaardelijk hare medewerking hebben toegezegd zijn: „Architectura et Amicitia”, „Arti et Industriae”, „Bouwkunst en Vriendschap”, „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst”, „Nederlandsche Aannemersbond”, „Social-technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten”, „Vereeniging van Delftsche Ingenieurs”, terwijl van het „Koninklijk Instituut van Ingenieurs” en zijne vakafdeeling „Scheepsbouw en Werktuigkunde” en de „Maatschappij van Nijverheid” nog geen antwoord was ingekomen.

Belangwekkende tuinbouw-kunstige vraagstukken kwamen ter sprake in de vergadering van de Deutsche Vereeniging voor tuinbouw-kunst (19 tot 22 Augustus j.l.) in Neurenberg gehouden. De vereeniging heeft zich tot taak gesteld, de vraag over het tuin-uiteerlijk, zoowel bij huis- en villatuinen, als bij openbaren parkaanleg op artistieke wijze op te lossen. Zij streeft er naar, allen, die zich beijveren voor de wedergeboorte van deze schoone kunst, gelegenheid tot ontwikkeling en onderrichting, kritiek en vrije uitspraak te bieden en wil zich opwekkende krachten ten nutte maken en deze als vruchtende stroom laten werken.

Aan deze strekking beantwoordende, wees de agenda een reeks van voordrachten over de verschillende vragen die metterdaad ook in wijderen kring belangstelling ondervinden. In de eerste plaats sprak de tuinarchitect MAEMANN uit Dusseldorf over: „Nieuwere richtingen op het gebied van de tuinbouw-kunst”.

Hij toont aan dat tegen schablone en handwerksmatige behandeling van het tuinvraagstuk den eersten stoot gegeven is door een niet deskundige, PAUL SCHULTZE te Naumburg, door zijne „Kulturarbeiten” Band II; hem volgden met meer of minder belangrijke geschriften, o. a. LICHTWARK en MUTHESIUS en als vakman, C. K. SCHNEIDER uit Weenen met zijn in vakkringen opzienbarend werk „Deutsche tuinaanleg en kunst”. Op praktische wijze door uitgevoerde ontwerpen van moderne tuinen traden o. a. BEHRENS en OLBRICH op, wien anderen volgden. In ontwerpen bij prijsvragen van de laatste jaren trad in het bijzonder BAUER uit Maagdenburg op den voorgrond, terwijl W. LANGE als leeraar aan de school voor tuinbouw-kunst te Dahlem een meer op wetenschappelijke, botanische natuurbeschouwing gegronde richting vertegenwoordigt. Spreker sprak de hoop uit, dat de zucht naar verbetering, welke deze pogingen reeds tengevolge had, niet in hare ontwikkeling belemmerd mocht worden doordien de „mode” de zaak gaat beheerschen, die de vijandin is van elke gezonde uitbeelding van artistieke aard. Hij bewees door eenige uit de practijk genomen voorbeelden het bestaansrecht en de hooge kunstwaarde van de architectonische tuinen, even als van de landelijke aanlegkunst die ook hare verheven schoonheid bezit.

De volgende voordracht, gehouden door den heer HEICKE te Frankfurt a. M. had tot onderwerp: „De navolging der natuur in landelijke tuinen”.

„Uitgaand van de waarneming, dat het streven van moderne kunstenaars en kunstbeschrijvers naar een hervorming van den tuinsmaak neerkomt op de verkrijging van een landelijken tuinvorm, bewijst spreker dat dit neerkomt op een artistiek

waardelooze „nabootsing der natuur”. De spreker beschouwde het als een verkeerde opvatting, dat in de landelijke tuinkunst getracht werd om eenvoudig natuurvoorbeelden met hunne toevalligheden en onregelmatigheden te kopiëren.

„De natuurtuinkunstenaar moet de natuur bestudeeren daar zij het materiaal voor iederen tuin levert en ook hier evenals bij alle kunsten de stijl van het materiaal afhangt en derhalve natuurtegenstrijdigheden evenzoo als tegenstrijdigheid in stijl opgevat moeten worden.

„De natuurwaarheid moet echter nooit doel, maar slechts middel zijn om het doel te bereiken.

„Door natuurgetrouw te werken na langjarige natuurstudies, verkrijgt men die fijne ervaring van den eisch van het plantenmateriaal, die noodig is om het artistiek te benutten, in tegenstelling met de dikwijls eenzijdige toepassing van planten in het bijzonder van bloemen, in de zoogenaamde kleur-tuinen alwaar slechts de enkele eigenschap — kleur — „benut, alle andere echter onbenut blijven”.

Op den tweeden dag heropende de algemeene secretaris van de Deutsche tuinstedenvereniging, KAMPFFMEYER uit Karlsruhe, de rij der voordrachten. Zijn thema „tuinstad en tuinkunst” gaf hem aanleiding, het streven van de tuinsteden-beweging te kenschetsen, namelijk op de strekking te wijzen en de punten van overeenstemming met het streven naar verbetering van den tuinsmaak onder het oog te brengen. Hij kon hierbij in het bijzonder putten uit zijn gegevens verzameld op zijn laatsten studiereis naar Engeland alwaar de oorspronkelijk uit Duitschland stammende grondidee der tuinsteden in praktijk is gebracht.

Hierop sprak de tuininspecteur ZAHN, docent aan de tuinschool Dahlem bij Berlijn over de tuinbouw-kunstige behandeling van het probleem, zich daarbij echter niet tot de enge beteekenis van het woord tuinstad in den zin van KAMPFFMEYER beperkend. Zijne rede behelsde zeer bemerkenswaardige vingervijzingen b.v. de waarde van den alleenstaanden straatboom of groep van boomen in tegenstelling met de boomenlaan; over den aesthetischen indruk van zulke tuinwijken; over het toepassen van voortuinen en binnenplaatsen tusschen huizengroepen; de beteekenis van de omheining als tijdelijke decoratie, de toepassing van slingerplanten en dergelijke.

Met zeer interessante verhandelingen over de rol, die „Architectuur en Beeldhouwkunst in den tuin van den Renaissancetijd” gespeeld hebben, volgde Dr. STEGMANN, directeur van het Germaansche museum te Neurenberg. Hij beschouwde met behulp van lichtbeelden den Renaissancetijd van Italië, Frankrijk enz. en wees op de veranderingen, die in den loop der tijden overeenkomstig de plaatselijke, politieke en kultuurtoestanden daarbij op te merken zijn.

Hij eindigde met er op te wijzen dat hij als kunstgeleerde liever geen oordeel over moderne kunstrichtingen wil vellen, maar toch meent, dat een wedergeboorte van de, aan hooge schoonheid rijke Renaissance-tuinkunst, aan de tegenwoordige behoefte, waarbij de tuinkunst van de groote massa en niet van een kleine aristocratischen of vorstelijken kring afhankelijk is, zich niet klakkeloos aanpast.

Als laatste spreker, kwam de tuingenieur HANISCH uit Kattowitz aan het woord, die over arbeiderstuinen sprak, en op de groote sociale en etische waarde wees die de gelegenheid tot het kweken van kleine tuinen aan arbeiderswoningen bezit. Nederzetting van den zwervenden arbeidersstand. Verheffing van de gezondheidstoestanden. Ontwennen van herbergbezoek is meer nog een gevolg van het hebben van arbeiders-tuinen dan van de inrichting van arbeiderswoningen. Het ideaal is het arbeidershuis voor één gezin met den tuin onmiddellijk verbonden. Het streven, dat op dit gebied in het Oppersilesische industriedistrict gedurende meer dan 15 jaar betracht geworden is, heeft, zooals uit teekeningen en fotografien blijkt, zeer bevredigende gevolgen gehad. Goed uitgevoerde parken binnen de arbeiderswijken volmaken de werking van zulke tuinen.

De volgende jaarlijksche vergadering van de Vereniging heeft plaats bij gelegenheid van de jubileums-tentoonstelling in Mannheim. Aan de vergadering in Neurenberg was een tentoonstelling van teekeningen, ontwerpen en modellen van tuinplannen verbonden. Merkbaar was aan de afzonderlijke tentoonstelling der afdeling Beieren van deze Vereniging op de Beiersche landbouwtentoonstelling, dat de bemoeiingen, die van de meest verschillende zijden uitgingen op het gebied van tuinkunst niet vruchteloos zijn gebleven.

Op groote, deels gekleurde platen van voortreffelijke uitvoering bevat deze aflevering o.a. ontwerpen van VALENTIN MINK (Darmstadt), GEORG APPEL (Munchen), L. WYBURD en C. R. ASHBEE (Londen) voor Hall's, van JOSEPH PEARCE (Liverpool) voor een salon, van G. HALMHUBER (Stuttgart) voor eene eetkamer, van ANDREW PAUL voor een ontvangkamer, van HANS HELLER voor een woonkamer. Van een door Prof. PAUL SCHULTZE, Naumburg, in Biedermeier-stijl ontworpen woonhuis te Brandenburg worden verschillende afbeeldingen van het in- en uitwendige gegeven. Voorts bevat de aflevering nog afbeeldingen van een engelsch landhuis van Edw. S. PRIOR en van eenige amerikaansche landhuizen.

De dresdensche tentoonstelling eindelijk is vertegenwoordigd door eene serie interieurs van WENIG, THIELE en BEMBE.

Architectura Nr. 38. Verslag der 1213 gewone vergadering van het genootschap A. et A. op 12 Sept. In deze vergadering hield de heer J. TH. J. CULPERS eene causerie getiteld: „Bijdrage tot de hedendaagsche bouwkunst.”

Kunst en opvoeding. Ingezonden door den heer J. D. Ros, waarbij hij bekend maakt het bestaan eener vereniging tot bevordering van het Schoonheidsbeginsel in het onderwijs, waarvan hij voorzitter is. De heer VAN BAALLEN doet uitkomen dat deze vereniging niets van zich deed hooren.

Gezondheidscongres te Genève. Rapport van den Parijschen secretaris over het ontwerp: „De noodzakelijkheid en middelen om de toestanden in ongezonde stadswijken te verbeteren.”

TECHNISCH GEDEELTE. De rook in de groote steden (slot). In Duitschland doet men moeite goede stokers te krijgen en deze daarvoor op te leiden. De nadeelen van den rook zijn vele. Hij verduistert de zon, want de zon dringt in Londen niet door den rook heen, daardoor mist men daar de gezonde werking der zonnestrallen en verwoest ten slotte langzaam de gebouwen.

Ontwerpen en bewerken (vervolg).

Bouwkundig Weekblad Nr. 38. Wat kan gedaan worden om de in de Woningwet voorkomende voorschriften betreffende uitbreidingsplannen ten volle tot hun recht te doen komen? bevattende de inleidingsrede gehouden door den heer J. J. Kok op het Congres van Openbare gezondheidsregeling te Haarlem. De inleider wees er op dat nu beter de uitbreidingsplannen voor den uitleg van steden ter hand kunnen worden genomen, dat er vooral meer voor gezorgd kan worden dat de woningen niet alleen licht en lucht van de straatzijde, doch ook van de achterzijde kunnen krijgen, waar tegenwoordig de achtergevels der huizen dicht op de daarachter gelegen staan. De spreker paste een en ander op den Haag en wel voornamelijk op den aanleg der bebouwing van het park Zorgvliet toe.

Le Congrès international d'assainissement et de salubrité de l'habitation, (vervolg van het verslag van dit Congres gehouden te Genève)

De Opmerker Nr. 38. Het „Rapport betreffende het onderzoek naar den toestand der koopmansbeurs” te Amsterdam, met aanteekeningen. Slot van het rapport. In de aanteekeningen van den bewerker wordt er op gewezen dat het wenschelijk zou zijn alle machines in het beursgebouw die trillingen kunnen veroorzaken, er uit te verwijderen, dat een ander systeem van verwarming gekozen worde, waarbij geen kanalen meer de muren zullen verzwakken, te meer daar de bestaande verwarming toch niet voldoet. Ook acht de bewerker het een fout dat vele bogen in het metselwerk te flauw zijn ontworpen.

Uitstapjes. In Franeker werd nog een bezoek gebracht aan de drieschepige St. Maartenskerk, een eenvoudige gothische baksteenbouw. Vele oude en mooie grafzerken worden hier gevonden. In Harlingen vindt men de Westerkerk, een oud gedeelte daarvan is afkomstig van een voormalig kasteel. De Nieuwe kerk is herhaaldelijk verbouwd geworden, zoodat hier bijna niets meer van het oude aanwezig is.

In Bolsward is het bekende gerestaureerde raadhuis. De St. Maartenskerk heeft een geweldige toren. De kerk is tot de dorpelijst opgetrokken van reuzenmoppen en daarboven van kleine roode baksteen. Het koor is van natuursteen gebouwd. Sneek is aan kunstschaten niet rijk. De bekende waterpoort is een aardig gebouwtje dat geen karakter meer heeft als verdedigingswerk. De groote kerk aldaar heeft niets merkwaardigs te meer daar zij al meermalen zonder kunstbegrip verbouwd is geworden.

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

Moderne Bauformen. In de tekstbijdrage dezer aflevering schrijft J. A. Lux over Tuinkunst.

PERSONALIA

ENSCHEDA. Den heer H. P. TIMMER is op verzoek op de meest eervolle wijze ontslag verleend als gemeente-architect met dankbetuiging voor de vele diensten.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + +
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN
KEIZERSGRACHT · 559 + + + + AMSTERDAM

+ + + + + ADMINISTRATIE:
FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
HEERENGRACHT · 281

Vijfde Jaargang. No. 40.

3 October 1906.

L. M. MOOLENAAR. BOUWKUNST EN IDEALEN

Sedert de treurige geschiedenis van de Wereldprijsvraag voor een Vredesburch zich heeft afgespeeld als een draak op de planken van een kermisttent, komen van heinde en ver, doodbidders, kraaien of leedaanzeggers opdagen, om met een meewarig gezicht, het hooggeachte publiek bekend te maken, dat de Bouwkunst overleden is en de dag van hare begrafenis later zal worden vastgesteld.

Terwijl men een potje bier zit te drinken op de gezondheid van het „lijk" wordt er beraadslaagt of men aan de begrafenis al of niet zal deelnemen. Eenige zijn er voor, anderen er tegen. De naplakkers, die het laatste woord hebben, zijn in vuur geraakt en besluiten ten slotte om de zaak van de overledene op denzelfden voet voort te zetten, omdat naar zij meenen, het resultaat der boedelbeschrijving vermoedelijk wel mee zal vallen en vooral ook, omdat in de zaak van de overledene een aantal geschikte en vertrouwbare personen in dienst waren, die bij niet-aanvaarding van den boedel wellicht als concurrenten zouden kunnen optreden. Voor hen was de draak een ernstig gemeend spel en is de „Bouwkunst" zoo dood als een pier.

Er waren echter anderen, die er niet zoo over dachten en met de overtuiging zijn thuis gekomen dat men te doen heeft gehad met een politieke tinnegieterij, waarbij de bouwkunst noodwendig betrokken moest worden om des te beter munt te kunnen slaan uit de omstandigheid, dat nog altijd, als voor eeuwen her, de groote massa, hozanna, roept voor hem, die de meest bewezen leugen als de minst bewezen waarheid weet voor te stellen.

Zij verwonderen zich over het feit, dat er blijkbaar onder de bouwkunstenaars zoo vele zijn geweest, die werkelijk gemeend hebben, dat er zoo maar even door middel van een geheimzinnig hocus pocus, een paleis voor den vrede zou kunnen verrijzen, waarbij alle bestaande bouwgewrochten in de schaduw zouden staan. Voor hen is het duidelijk dat die wereldprijsvraag

zoo jammerlijk is mislukt en uit der aard der zaak moest mislukken. Maar toch betreuren zij nu de verkondiging, dat het hoogste wat in de bouwkunst werd bereikt, verkregen is door het streven naar het een of ander ideaal, buiten de bouwkunst als ideaal om.

Voor hem, wien de draak van het vredespaais niet het tegendeel bewijst, is wellicht de geschiedenis van alle andere idealen een middel om de kunst meer op zich zelf te leeren beschouwen.

We kunnen het allen weten dat er vroeger heel veel over idealen geleuterd werd gelijkerwijs er heden ten dage nog over geleuterd wordt, en het is ook tot de algemeene kennis doorgedrongen dat het geleuter over idealen nergens anders om is geschied en nog geschiedt, dan om heersch- en eerezuchtige doeleinden, macht, aanzien en meer dergelijke menschelijke begeerlijkheden te verkrijgen.

We behoeven elkander gelukkig niets meer wijs te maken. Wie het zoekt vindt overal opgeteekend dat de geschiedenis van elken tempel of kerk begint bij de eer- en heerschzucht van het individu en volstrekt niet bij het ideaal dat dien tempel heet te belichamen. Precies eender is de grondslag van elk ander monument dat door koningen, keizers en andere machthebbers is opgericht. Eerst moest de massa worden toebeleid tot het geloof aan iets wonderbaarlijks en dan kwam het geld binnen dat voor den opbouw van een tempel, een kerk of een ander monument noodig was.

Die reeksen van tempels, kerken en monumenten leveren trouwens zelve het bewijs, dat ze niet door de gedachte of het geloof aan een ideaal tot kunstwerken zijn geworden. Want hoe meer men zich ging verdiepen in het ideaal en hoe meer of het geloof aan een ideaal toenam, des te minder schoon en des te leelijker werden de bouwgewrochten. Indien dus werkelijk de bouwkunst afhing van een heerschend geloof aan een ideaal, dan zouden de bouwwerken, evenredig aan de mate van het geloof in schoonheid hebben moeten toenemen.

Als we de zaak van deze zijde beschouwen, bestaat er geen enkelen grond, om te meenen, dat de bouwkunst dood is, afgescheiden van de ongerijmde onderstelling dat een kunst zou kunnen sterven.

Er is zelfs eenige reden om zich te verheugen over het feit dat die Commissie voor het vredespaleis met een kous op haar kop is t'huis gekomen. Waarlijk het stemt een mensch tot vreugde wanneer hij, zooals door den afloop der prijsvraag bewezen is, met eenige zekerheid de gevolgtrekking kan maken, dat de massa, die zich door leuterpraatjes over idealen laat dronken maken, niet zoo groot meer is, als zij in vroeger tijd wel moet geweest zijn; dat een opgedrongen ideaal geen bouwkunst medebrengt; dat de bouwkunst haar ideaal in zich zelf heeft en dat zij volstrekt geen ideaal buiten zich zelf behoeft om te kunnen leven, om te kunnen zijn, wat ze zeer zeker zoude zijn, wanneer er minder over idealen geleverd werd en meer zaakkundig gesproken werd over haar zelve en over haar bestaan krachtens de natuur der dingen.

Door al dat geleuter over idealen, wordt de bouwkunst gezocht waar ze niet te vinden is. Dat ze er is, waar dan ook, behoeft waarlijk geen betoog. Welnu, tast dan toe en ontleedt haar tot op het gebeente en ge zult ontdekken, dat haar ideaal, of liever hare kern, geen andere is en kan zijn dan den tastbaren vorm der wiskunstige zekerheid. Dat is ze en dat wil ze zijn onder alle omstandigheden. Dat te zijn is de eisch die ze stelt aan elken bouwmeester. Zij geeft U het recht haar te tooien in welk gewaad ge haar denken kunt. Zij laat U vrij in het streven naar vorm- kleur of klankeffecten. Zij gunt U de idealen van liefde, vrede en gelukzaligheid; maar zij eischt, onverbiddelijk, de waarheid in den tastbaren vorm der wiskunstige zekerheid en geeft ons niet het recht haar dood te verklaren wanneer, zooals te dien gebruikelijk is, haar eisch meestal wordt beschouwd als niet te bestaan.

Ik hoop in een volgend opstel nader bij dien eisch stil te staan.

CASEÏNE EN KALK. DE VERSCHILLENDE TOEPASSINGEN

Naar aanleiding van een uitvoerig prospectus van z. g. Tapeten-Heim-Farben wenschen we iets te zeggen over de groote waarde van „Quark” zooals de Duitscher zegt of leubberkaas, witte kaas, caseïne, gelijk wij zeggen.

De bovengenoemde verf van het Farbwerk Schiffer-decker en Heim te Worms is droog verkrijgbaar en moet aangemaakt worden met Keulsche lijm. Zij dient om oude behangsels over te strijken, of grondpapier of wat ook.

Als bind- en verdeel- of uitstrijkmiddel wordt dus weer lijm aanbevolen, maar beter is de toepassing van gewone stijfjel.

Lijmverf geeft strepen, aanzetten, die eenigszins glimmen, stijfjelverf niet. De stijfjel wordt op de volgende wijze toe bereid. Eerst aanmaken met koud water, als gewoonlijk geschied, maar vervolgens, inplaats van met kokend water, aanvullen met loog. En wel op een emmer stijfjel ongeveer een half K.G. loog. Onder gestadig omroeren wordt de loog bijgegoten. Dit bindmiddel wordt op gewone wijze ge bezigd om de verf aan te maken, en is ook niet duurder dan lijm.

Maar een ander, beter bindmiddel, omdat 't steenhard wordt, is caseïne met kalk.

Wat de Duitscher bedoelt met Quark of Weiskäse komt overeen met onze leubberkaas, caseïne.

Wat er tenslotte van de melk overblijft is de caseïne, die versch een weeke, taaie massa is, maar bij opdroging barnsteenkleurig en doorschijnend wordt. In natten toestand kan ze van de melkinrichtingen worden betrokken, maar is ook in poedervorm verkrijgbaar. De verver of schilder die ze van een melkinrichting betreft, zal goed doen er een weinig borax aan toe te voegen en het geheel zoo een paar dagen te laten

staan. Dan wordt ze zeer blank en bruikbaar dus voor de lichtste kleuren. Wanneer men de verf noodig heeft, maakt men niet meer aan, dan men denkt terstond noodig te hebben.

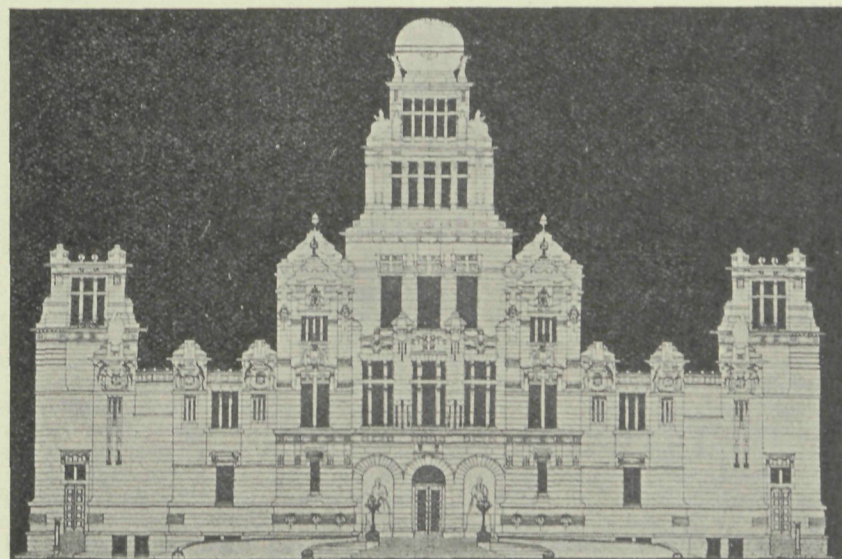
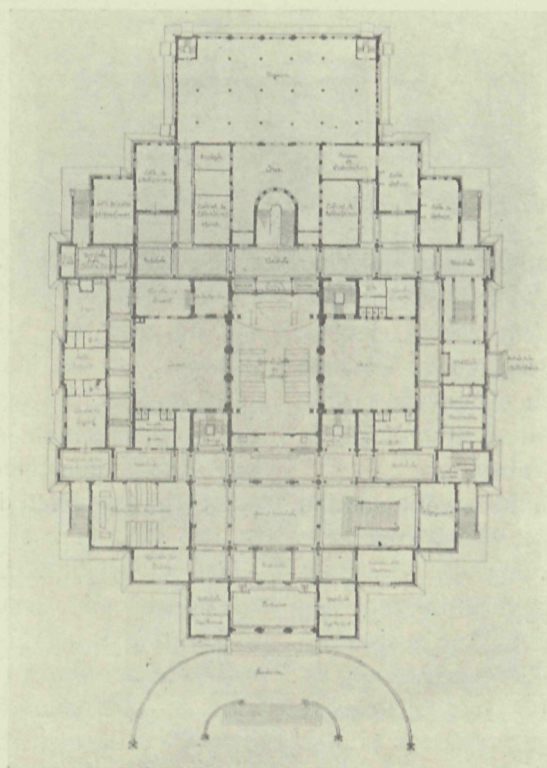
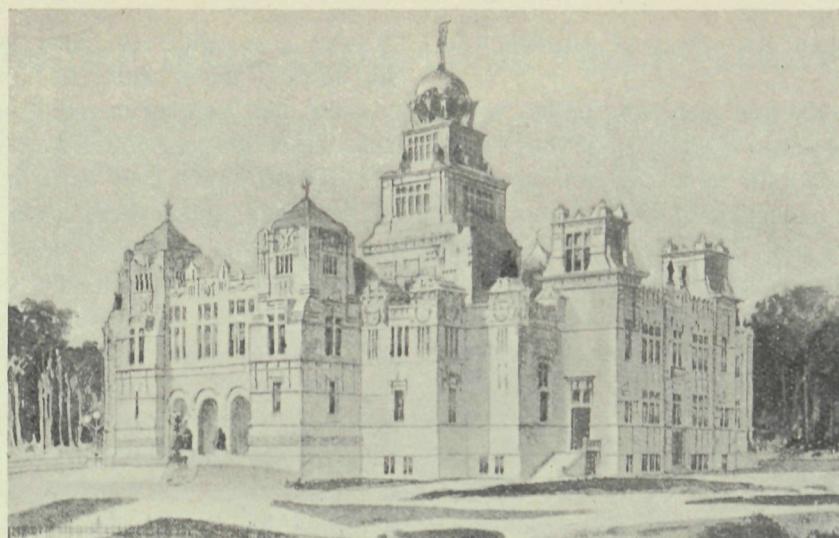
Als de caseïne met borax behandeld is, bluscht men kalk en vermengt die gebluschte kalk met de caseïne totdat het mengsel, niet te dun van het tempermes loopt. Voor de kleurstoffen moet men vooral niet zware okers gebruiken maar de Duitsche, die licht zijn en niet zakken in de verf. De Hollandsche zakken, en maken dus geregeld omroeren noodzakelijk.

In Duitschland werkt men met caseïne-verf veel op de volgende manier. Een plafond b. v. wordt in olie verf ge verfd en dan afgemat. Op deze matverf wordt nu met caseïne de al of niet samengestelde decoratieve beschildering aangebracht. Is het plafond na verloop van tijd vuil geworden dan wast men 't af en wel met warm zeepwater. Daarmede wordt ook de laag caseïneverf afgewasschen. Was de caseïneverf beschildering op een caseïneverf ondergrond aangebracht dan zou afwasschen onmogelijk zijn. Kalk wordt door de inwerking van het koolzuur der lucht hoe langer hoe harder en de beide lagen ondergrond en beschildering, zouden zich tot een vaste harde massa verbinden. Op de mat-olieverf is afwasschen mogelijk en na de afwassing wordt 't plafond weer een keer gemat, om op die nieuwe mat-verflaag een frische beschildering met caseïneverf aan te brengen.

Die beschildering behoeft niet uit de hand alleen te geschieden. Schablonen-schilderwerk kan zeer goed met caseïne gemaakt worden, maar dan schuimt de verf onder 't doorstooten; vooral aan de kanten geeft dat dus onzuiver, ondeugdelijk werk. Om dit schuimen

(Vervolg op blz. 316)

NEDERLANDSCHE INZENDINGEN IN DE VREDESPALEIS-PRIJSVRAAG

W. MOLENBROEK ('S GRAVENHAGE)

te voorkomen moet men aan de verf een scheutje terpentijn toevoegen.

Caseïne met kalk op de hiervoor aangegeven wijze vermengd, levert ook een uitstekende lijm voor hout.

Deze witte lijm is veel minder dan de gewone houtlijm onderhevig aan den nadeeligen invloed van vochtige dampkringslucht. Stinkt niet. Heeft verder 't voordeel dat hij koud kan worden gebruikt en levert dus vooral voor den timmerman, die vaak op werken, in allerlei weersgesteldheid moet lijmen, veel voordeel boven de gewone timmermanslijm. 't Best zal zijn bij veelvuldig gebruik de lijm zelt te vervaardigen. De lijm is ook gereed te verkrijgen en is in den handel onder den naam Lactarin en onder dien van uQark-lijm.

Met Lactarin genomen proeven, hebben de deugdelijkheid van dit materiaal bewezen.

Deze z.g. kaaslijm kan men zich ten allen tijde zelf gemakkelijk klaarmaken, maar telkens juist in zoo'n hoeveelheid als men terstond voor het werk denkt noodig te hebben.

Lang bewaren van de lijm is niet aanbevelenswaardig omdat de lijm dan aan bindkracht verliest, en ná eenige dagen, indien niet volkomen afgesloten van de lucht, glashard wordt.

Voor de bereiding neemt men, zoo, versch mogelijk gebluschte kalk, en geheel afgeroomde, uitgeperste dikke melk, d. i. de Quark of wat wij caseïne noemen. Deze twee bestanddeelen moeten zorgvuldig dooreen gemengd worden. 't Beste doet men dit in een platte, geëmailleerde schaal met een houten stamper. Men neme 1 deel kalk tegen 3 deelen caseïne.

Dit mengen moet zoolang geschieden tot, indien mogelijk zonder toevoeging van water, een pap ontstaat, die juist als deeg bij het opscheppen lange draden vormt.

De nu gereede lijm wordt aangebracht met een breede, houten spaan of met een kortharig penseel, en daarop worden de te verbinden stukken gespannen, als gewoonlijk. De stukken kan men uit de tangen nemen zoodra de uitgeperste lijm glashard is, wat binnen

24 uur gewoonlijk 't geval is. Maar dan is de lijm ook bestand tegen water en sterker dan de houtdeelen. 't geen het verbreken heeft bewezen. Na een nacht in 't water gelegen te hebben waren de stukken niet met geweld van elkaar te krijgen.

Voor licht gekleurd hout is deze lijm nog daarom aan te bevelen omdat de naad onzichtbaar is.

Voor voorwerpen, die veel van het vocht te lijden hebben, als tuin- en keukenmeubelen en verder voor alles wat in de buitenlucht wordt geplaatst of gebruikt, is de kaaslijm beslist te verkiezen boven de gewone timmermanslijm. Zulke meubels kunnen met een dun mengsel van de kaaslijm geheel bestreken worden als ondergrond voor de verf, die dan maar 1 maal behoeft aangebracht te worden. De ondergrond moet natuurlijk zuiver afgeschuurd en geslepen worden, evenals met de lijmverf of -plamuur gebeurd.

Op dezen ondergrond springt de olieverf niet af.

Dit is dus juist het omgekeerde van de toepassing van caseïne in Duitschland op plafonds enz.

Wat er met het procédé „Relifia” te bereiken is, is te Leeuwarden op de tentoonstelling te zien en het zou niet te verwonderen zijn, indien ook deze substantie bestond uit caseïne en kalk. Ik voor mij, ik ben er van overtuigd dat 't zoo is. En dit bewijst voor mij alweer welk een ruimte van toepassing dit materiaal dat op den duur steen- of glashard wordt, toelaat. Dat tot nu toe hier in Nederland aan deze eeuwenoude stoffen genoegzaam aandacht werd geschonken zal zeker niemand willen beweren, en 't is de bedoeling van deze opmerkingen meer belangstelling te wekken voor een grondstof die zoo goede diensten kan bewijzen op zoo velerlei gebied.

Als materiaal voor houtporiënvulsel is het zeer zeker ook uitnemend bruikbaar, ook omdat 't gemakkelijk te kleuren is naar iedere houtsoort. B.

(De lezer wordt verder ter vergelijking verwezen naar de bijdragen over Caseïne-verfwerk in „De Bouw-wereld” 1905 blz. 105 en 226.)

GEMENGDE BERICHTEN

AMSTERDAM. Het Damvraagstuk. De als „officieel” den volke voorgehouden plannen voor de Damvorming blijken achteraf nog geenszins definitief te zijn geweest. Althans hebben B. en W. „Architectura et Amicitia” en de „Maatij. tot Bev. der Bouwk.” tot nader overleg uitgenoodigd omtrent het uitschrijven eener prijsvraag.

Merkwaardiger wijze is de Amsterdamsche Afdeeling der Maatschappij over het hoofd gezien, al zou de behandeling dezer plaatselijk aangelegenheid juist meer eigenaardig thuis behoord hebben bij genoemde afdeeling.

Weer een aanbouw aan het Rijksmuseum in het zicht? Een lezer schrijft ons: „Nauwelijks is de toestemming tot den bouw van het DRUCKER-museum aan den Staat verleend, of wellicht dreigt wederom een nieuwe aanbouw het Rijksmuseum te gaan ontsieren. De „N. R. C.” maakte onlangs melding van het voornemen van een verzamelaar om eene belangrijke collectie kunstwerken aan het Rijk te schenken (of te legateeren). Waar zal men die onderbrengen?

„In het Rijksmuseum is geene geschikte plaatsing aan te wijzen, dus: maar weer een aanbouw aan het gebouw geplakt!

De gemeenteraad zal ook ditmaal wel zijn toestemming moeten geven. Is het ook niet van veel meer belang om eenige schilderingen te hangen, dan dat een gebouw verknoeid wordt?

„Het besluit der regeering om voor de DRUCKER-collectie een afzonderlijk gebouwtje te stichten in plaats van kloekhartig tot den bouw van een museum voor moderne kunst over te gaan, is een der van onze krenterigheid en engheid van opvatting kenmerkende daden, gelijk in „De Bouww.” reeds uitvoerig uiteengezet zijn.

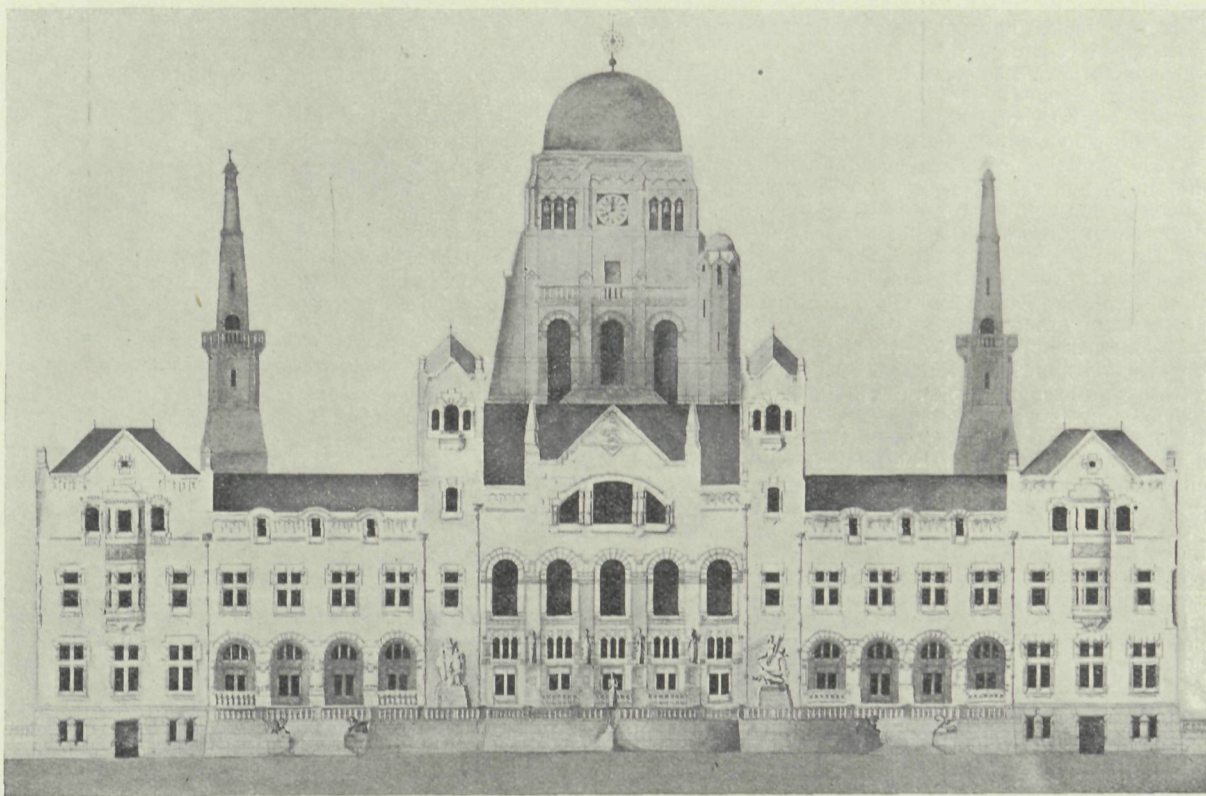
„Men zegt dat de gemeenteraad zwichtte voor het dreigement dat de heer DRUCKER zijne kunstwerken zou hebben teruggenomen wanneer hem niet een afzonderlijk museum met eigen entree, werd ingeruimd. Die persoonlijke ijdelheid is dus de oorzaak van de ontsiering van het Rijksmuseum. Nu het precedent eenmaal geschapen is, zullen wel andere kunstvrienden den heer DRUCKER volgen”.

Het kasteel Nijerode dat onlangs verkocht werd, zal blijkens nader couranten-bericht, niet gesloopt worden.

Prijsregeling in de Nederlandsche baksteennijverheid. In het weekblad „De Nederlandsche Klei-industrie” wordt sedert geruimen tijd door inzenders eene vereeniging of samenwerking der steenbakkers bepleit, ten einde prijs en productie te regelen.

In een Ingezonden Stuk in het laatste nummer wordt er op gewezen, dat er in geen tien jaar zoo weinig steen gemaakt is als in dit seizoen. Bovendien zijn volgens den schrijver millioenen steenen tengevolge van vorst in 't voorjaar en van vele en zware regens gedurende den ticheltijd waardeloos. „Moeder Natuur is de Baksteenfabrikanten dit jaar goed te

NEDERLANDSCHE INZENDINGEN IN DE VREDEPALEIS-PRIJSVRAAG

SMITS & FELS (S GRAVENHAGE)

hulp gekomen. Maken wij er dankbaar gebruik van door de steenen op prijs te houden."

De wensch van den schrijver dat 't Bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten de leiding in handen zal nemen door te trachten 1°. de productie te regelen en 2°. de prijzen vast te stellen, schijnt weinig kans van verwezenlijking te hebben. Althans in de buitengewone vergadering der Vereeniging van 26 Sept. l.l. werd het vraagstuk ter sprake gebracht. Blijkens 't verslag in „De Ned. Klei-ind.” gaf de voorzitter J. v. POELGEEST te kennen „dat het Bestuur geen vrijheid vond, om eene vergadering bijeen te roepen, ten einde te voldoen aan den wensch van een paar collega's om produktie en prijs te regelen, daar de vergadering zich meer dan eens en wel het sterkst in de vergadering van Maart j.l. tegen het medegaan met dergelijke besluiten heeft uitgesproken.

„Volgens sprekers meening is maar één middel afdoende en wel het vormen van een trust. Er is thans geen tijd om dit punt nader te behandelen, maar spreker meende er op te moeten wijzen, om aan de heeren, die in den afgelopen tijd van het Bestuur handelend optreden tegen het prijsbederven hadden en hebben verlangd, te antwoorden, dat het Bestuur hunne gevoelens deelt, maar de middelen, die aangeprezen werden, in de gegeven omstandigheden niet tot hun recht kon doen komen."

Het slot te Heidelberg. De nieuwste berichten omtrent de restauratie van den Otto-Heinrichs-Bau luiden: de groothertog acht een prijsvraag over de restauratie onnoodig, maar zijn regeering zal al het mogelijke doen, teneinde het gebouw in zijn tegenwoordigen toestand te bewaren, voor zoover en zoo lang dit mogelijk is.

„N. R. C.”
De ontgravingen van Herculanium. In „De Bww.” 1905 blz. 228 werd uiteengezet wat Herculanium voor de oudheidkunde beteekent. De plannen tot ontgraving zijn blijkens 't volgende bericht van de „N. R. C.” nog niet opgegeven.

Waarschijnlijk zal men eerlang overgaan tot geheel uitgraven en onderzoeken van de Romeinsche stad Herculanium, welke in het jaar 79, tegelijk met Pompeji, bij de uitbarsting van den Vesuvius werd bedolven.

De Heer WALDSTEIN, van de Universiteit te Cambridge, die jaren geleden tevergeefs deelnemers zocht voor die onderneming,

is thans in Italië gekomen met een nieuw plan, waarvoor hij van verschillende zijden instemming vond.

De kosten worden geschat op 80 millioen lire. Maar het uitgraven zal, volgens WALDSTEIN betrekkelijk gemakkelijk gaan, omdat slechts een deel van Herculanium onder de lava licht en het grootste gedeelte in een stroom van vulcanisch slijk en onder den aschregen werd bedolven.

De Heer WALDSTEIN zal, te zamen met Italiaansche oudheidkundigen, de opgravingen leiden. Hij wordt geldelijk gesteund door verscheidene Amerikaansche millionairs en hij rekent ook op den steun van Koning VICTOR EMANUEL.

De val van Andreas Schlüter. In Augustus 1706, dus juist 200 jaar geleden, vond in het leven van den grootsten pruisischen kunstenaar de belangrijkste gebeurtenis van zijn loopbaan plaats: ANDREAS SCHLÜTER viel bij koning FREDERIK I in ongenade en verdween spoedig geheel uit de bouwleiding van het Berlijnsche Slot, aan wier hoofd hij lange jaren gestaan had.

Deze tragische val van groote hoogte in diepe vergetelheid, die Pruisen beroofde van zijne geniaalste kracht, waarbij eigen lichtzinnige schuld en de strijd tusschen vijandelijke kunstopvattingen samenwerkten, kan ook thans nog belangstelling wekken. Het is een der weinige gebeurtenissen uit SCHLÜTER's leven, die ons precies bekend zijn. ADLER schreef er over in verschillende opstellen in het „Zeitschrift für Bauwesen” en GURLITT handelt er uitvoerig over in zijn „Schlüter-boek”.

In 1694 was SCHLÜTER te Berlijn gekomen uit Polen, waar hij onder koning JOHANNES SOBIESKI gewerkt had aan de versiering van het prachtige barok-slot Willamow en het schoone Krasinski-paleis. Met hem deed de kunst van het duitsche barok hare intrede. Een geest van stelsellooze, weelderig-krachtige decoratie, van eene koene terzijdestelling van alle klassieke regels, van eene opeenhooping en opvoering van alle middelen, kwam op de arendsvleugels van SCHLÜTER's, alle banden verbrekend genie naar Berlijn. Deze nieuwe kunst, die zich van de eenvoudiger, fijner schoonheid der fransche architecten en van de ruwe, maar gezonde kracht der nederlandsche bouwmeesters onderscheidde, openbaarde zich in de wonderbare sluitsteenen van het Berlijnsche tuighuis, in het standbeeld van den grooten keurvorst en in vele andere monumenten.

Het voornaamste werk van SCHLÜTER was evenwel zijn arbeid bij den bouw van het koninklijk slot. Sedert graaf WARTENBERG aan het hof tot macht gekomen was, brak een tijdperk van schitterende pracht-ontwikkeling, en van een hoog opgevoerd streven naar glans en roem aan het hof van den keurvorst FREDERIK III aan.

De trotsche, machtige geest van SCHLÜTER's barokkunst, die eene orgie van grootsche feestelijkheid in steen en stuc kon scheppen, paste bij dit hof, waarboven weldra de glorie van een koningskroon zou zweven. In 1698 begon zijn arbeid aan het slot, in 1699 werd SCHLÜTER benoemd tot slotbouwdirekteur en hij stond nu langen tijd in de gunst van FREDERIK en der toonaangevende hovelingen. In 1702 ontving hij een aanmerkelijke traktementsverhooging, tot 3200 thaler 'sjaars, en den titel van opperslotbouwdirekteur.

Naast hem stond evenwel een ander bouwkundig beambte in hooge gunst, de Zweed J. FR. VON EOSANDER (geboren in Gotland en vandaar verkeerdelijk VON GOETHE bijgenaamd), de artistieke adviseur der koningin SOPHIE CHARLOTTE, een gladder hoveling, die evenals zijne meesters de vormelijke gratie en de elegantie van den franschen barokstijl huldigde.

Ook overigens werkten andere tegenstanders in het geheim tegen SCHLÜTER. In de eerste plaats de theoreticus LEONARD STURM, die bij SCHLÜTER miste de kennis der bouwkonstruktie, de geleerde opleiding. Jammer genoeg zou de geniale kunstenaar, die al te zeer op zijne kennis, op zijn instinct vertrouwd, door dolkoene waagstukken aan zijne ijverzuchtige beoordeelaars gegronde reden tot kritiek geven.

Behalve de inwendige versiering van het slot was den kunstenaar opgedragen om van den ouden munttoren een prachtig parade-bouwwerk te maken, waarin een door den koning voor 20.000 thaler in Holland gekocht klokkenspel zijne plaats zou vinden. SCHLÜTER liet de rijk gelede, prachtig versierde vormen en omtrekken van het nieuwe bouwwerk tot indrukwekkende hoogte opstijgen. Daarbij moest hij echter steeds de fundamenten meer versterken, daar zich spoedig scheuren in de bouw vertoonden. Terwijl hij aldus het ondernam om den toren tot eene hoogte van bijna 96 M. te doen verrijzen, zag hij zich gedwongen om den grondslag door steeds nieuwe muurmantels te verbreeden en te steunen en in eene steeds zwaardere en dikkere benedenverdieping te veranderen. De muurmassaas versierde hij met een overdaad van reliëfs en decoraties. Het geheel verkreeg een wel rijk, maar wanstaltig, in architectonischen zin weinig fraai uiterlijk.

Zoo bouwde hij met taale volharding tot het jaar 1706 aan den toren, die in een massief, bovenmatig dik lichaam, door smeedijzeren ankers gesteund, oprees. Het was eene plumpe massa van ongeveer 2400 M³, en een miljoen bakstenen, die zeer veel geld verslonden had.

Eindelijk waren de gebreken van het verongelukte gebouw niet meer te verheimelijken. Den koning, die juist in Den Haag was, schreef zijn, als stadhouder optredende broeder, markgraaf PHILIPP WILHELM, dat de slottoren op verschillende plaatsen gearstelen was, dat de handwerkmeesters verteld hadden hoe zich sedert twee jaren voortdurend scheuren vertoonden, dat drie der zware ankers gesprongen waren ende toren beduidend verzakt was.

SCHLÜTER trachtte nog steeds de zaak te verbergen. Hoe wanhopig hem zelf de toestand echter voorkwam, bewijst de omstandigheid dat hij den 28sten Juni, 's nachts om 1 uur, met groote spoed de bovenste deelen van den toren liet afbreken om eene plotselinge instorting te verhinderen.

Hij was in de grootste opwinding, liep handenwringend in de antichambre van den markgraaf heen en weer ja de bangstigde man werd door de dreigende ongenade zoo terneer geworpen dat hij ziek het bed moest houden en door zulk een heftig beven der handen werd geplaagd, dat hij geen streep op het papier kon brengen.

Sedert werd hij voortdurend door handwerkslieden en arbeiders lastig gevallen, die hij als bouwdirekteur moest betalen en die nu vreesden, dat zij niets zouden ontvangen als SCHLÜTER in ongenade viel.

Inderdaad zijn hem uit dien tijd dagteekenende schulden gebleven, die het later leven van den meester verbitterden en hem nog bij zijn vroegen dood in St. Petersburg vervolgd.

In deze „niet meer menschelijke maar helsche pijn en marteling" trof „als een hemelsch geschenk" een welwillende brief van den koning, die beval eene commissie ter beoordeeling van de geheele aangelegenheid in te stellen. EOSANDER en STURM, de vertegenwoordigers van den klassieken eenvoud en der theoretische regels, waren de beide deskundigen dezer commissie, die den genialen kunstenaar behandelden als een „onverstandige jongen" en een vernietigend oordeel over zijne werkzaamheid uitspraken.

Daar SCHLÜTER zelf de noodzakelijkheid om den geheelen toren af te breken moest toegeven, was zijn onrecht bewezen en hij ontving den 9n Augustus de opdracht om met den afbraak van dit ongelukskind onder zijne werken te beginnen.

Deze nederlaag schijnt den meester niet te hebben kunnen verdragen. Kortten tijd later verdween hij spoorloos uit de stukken en uit zijne werkzaamheid aan het slot. Hij voelde in zich te goed hoe zijn genie verleven was boven de lieden, waaraan hij zich nu moest onderwerpen, en toornig ging hij zijns weegs. EOSANDER nam in zijne plaats de leiding van den slotbouw over; naam en werkzaamheid van SCHLÜTER verdwenen in nacht en vergetelheid. Zes jaar hoort men niets van hem. Eerst in 1712 duikt hij weer op. GURLITT heeft echter een schoon bewijs gebracht hoe ongebroken de kracht van den kunstenaar ook gebleven was na den slag die hem trof.

Uit bewaard gebleven stukken heeft hij vastgesteld dat juist in den tijd dat de munttoren afgebroken werd en daarmede de bodem werd ingeslagen aan een oud plan zijner verbeelding omstreeks 1 September 1706, SCHLÜTER het grootsche ontwerp maakte voor het altaar in de Nikolaïkerk te Stralsund. In de machtige fanfares van jubelende engelen-koren overwon zijne kunst het noodlot. („Moderne Bauformen.")

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

Verschenen zijn afl. 26 en 27 van **Burgerlijke Bouwkunde. Houtconstructies door L. Zwiers.** Uitgave VAN MANTGEM & DE DOES. Amsterdam.

Architektonische Rundschau, Afl. 12, geeft wederom een zeer interessant overzicht over de hedendaagsche deutsche bouwkunst. De groote tekstbijdrage behandelt aan de hand van talrijke illustraties de moderne architectuur van Maagdenburg. De platen zijn grotendeels reproducties van inzendingen der bouwkundige afdeling van de groote Berlijnsche kunsttentoonstelling: o. a. landhuizen van Jos. REUTERS, LUDWIG OTTE, OTTO KUHLMANN, K. E. BAEGERT, die getuigen van het algemeene streven om, voortbouwende op overgeleverde, nationale elementen, woonhuizen van echt landelijk, onpretentius karakter te ontwerpen.

Meer interessant dan mooi is o. i. een door EMMANUEL SEIDL ontworpen huizenblok aan de Maximiliansplatz te München.

De school aan de Heusteigstrasse te Stuttgart is niet alleen een sprekend voorbeeld van de zeer persoonlijke kunst van den ontwerper, Prof. TH. FISCHER, maar tevens van de onbekrompen opvatting, die met betrekking tot den scholenbouw in Deutsche steden thans gehuldigd wordt.

De aflevering bevat voorts een lezenswaardig stuk van den redakteur ZETSCHKE over „Materiaal, schoonheid en vormen", verschillende tekst-afbeeldingen en eene gekleurde plaat van een weinig aantrekkelijk Hall ontwerp door E. KRINIGER voor een landhuis in het gebergte.

Architectura Nr. 39. Prijsvraag voor een omslag van de „Architect" Uitsluitend voor de leden.

Verslag der 1214de gewone vergadering van A. et A. op 26 Sept. In deze vergadering hield de heer KROMHOUT eene lezing over „Oostersche kunst", door lichtbeelden toegelicht.

Gevaarlijke steensoorten, door Jos. TH. J. CUYPERS bevattend een schrijven van een steenhouwerspatroon waarbij hij de Gildehauser en de Oberkirchener steen als de voor de werklieden als de slechtste te bewerken steensoorten noemt. De heer C. acht het wenschelijk dat er gegevens verzameld worden om in het belang der steenhouwers, de slechte steensoorten voor de bewerking te weren.

Technisch onderwijs. Slotconclusie van den inspecteur bij het M. O. H. J. DE GROOT over het leerlingwezen.

Prijsvragen der firma VAN DE LOO. Uitslag van dezen prijskamp. Zie blz. 319.

TECHNISCH GEDEELTE. Ontwerpen en bewerken. (Vervolg). Zehit. Zie ook blz. 167, „Bouwv." 1906

Een nieuw prodédé voor het vervaardigen van kunstmarmer, door K. v. d. K.

Deze nieuwe methode bestaat in het smelten van een mengsel van gips en vloeispaat. Na het smelten vindt het kleuren plaats.

Bouwkundig Weekblad Nr. 39. Derde deutsche kunstnijverheidstentoonstelling te Dresden, door H. v. d. KLOOT MEYBURG, (vervolg).

Le Congrès international d'assainissement et de salubrité de l'habitation vervolg. Voortgezet verslag van dit congres gehouden te Genève met afbeeldingen van den Victoria hal aldaar.

Prijsvragen uitgeschreven door de heeren V. d. Loo. Jury-rapport. Zie blz. 319.

De Opmerker Nr. 39. Het Beurs-rapport. De schrijver vindt het onaanneemlijk dat de beurs over haar geheele oppervlakte gezakt zou zijn.

Groote stads-zorgen. Hiermede wordt bedoeld de moeilijkheid die de gemeente Amsterdam ondervindt om een plaatsvervanger te krijgen voor den Directeur der Gemeentewerken; de moeilijkheid die 's-Gravenhage ondervindt met de uitbreidingsplannen.

Vereeniging voor waterleidingsbelangen in Nederland. (Vervolg).

Congres voor openbare gezondheidsregeling. Verslag van dit congres gehouden te Haarlem.

Prijsvraag voor reclameplaat, uitgeschreven door de Maatij. v. Nijverheid, Afd. Arnhem, voor gelegenheid de te houden tentoonstelling van electriciteit, zie omslag van Nr. 38.

Prijsvraag uitgeschreven door de heeren v. d. Loo, Jury-rapport dezer prijsvraag. Zie blz. 319.

Oudewater met afbeelding van het raadhuis, in 1887 gerestaureerd door den Rijksbouwkundige VAN LOKHORST.

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOON- STELLINGEN

Prijsvraag voor een Gereformeerd Weeshuis te Haarlem.

Op bovengenoemde prijsvraag zijn ingekomen 22 ontwerpen onder de volgende motto's en kenteekeningen:

Psalm „CXXVII” „Eenvoud”, „Bouwstof”, „W. J.”, „Weet of Rust”, „Chiladura la Vincé”, „Licht”, „Cato”, „Holland”, „O”, „XXX”, „God is een vader der weezen”, „A plan”, „Weeshuis”, „Ancora Imparo”, „Eben Haëzer”, „Op hoop van zegen”, „Voor een kind is niets genoeg”, „In haast”, „G. B. F. F. Q. S.”, „Microcosmos”, „X + Y.

De deelname was uitsluitend opgesteld voor architecten van Haarlem en omstreken.

Prijsvragen uitgeschreven door de heeren Van de Loo steenfabrikanten te Dieren.

Wij geven hieronder uit het Jury-rapport een uittreksel van de algemeene beschouwingen alsmede de beoordeeling der bekroonde ontwerpen met de eindkonklusies.

In het geheel waren 17 ontwerpen ingekomen en wel 5 op Prijsvraag I. (Het ontwerp voor drie wanden van eene hal in een Bankgebouw, waarin een trap naar de eerste verdieping) 3 op Prijsvraag II. (De ontwerpen voor den Zuidelijken en den Westelijken gevel van een Stationsgebouwtje in eene landelijke streek) en 9 op Prijsvraag III. (Het ontwerp van een gevel voor een deftig Heerenhuis gelegen aan een straat van 30 M. breedte).

De Jury bestond uit de heeren Dr. P. J. H. CUYPERS, Voorzitter, K. P. C. DE BAZEL, H. P. BERLAGE, Ed. CUYPERS, Prof. HENRI EVERS, Prof. JACOB F. KLINKHAMER, C. H. PETERS en Jos. VAN DE LOO, technisch adviseur der Jury.

Na eene eerste beschouwing der ontwerpen, waaraan over het algemeen, wat het teekenwerk betrof, veel zorg bleek besteed te zijn, ontspan zich eene discussie over de al of niet practische wijze waarop deze prijsvragen zijn uitgeschreven, en over de vraag wat beter ware geweest: uit te gaan van het denkbeeld, om voor de toepassing van het nieuwe fabricaat een gegeven architectuur-schema bindend voor alle medewerkers, te versieren (zooals bij de uitgeschreven prijsvragen is geschied), of wel den ontwerpers de vrije hand te laten om een architectuur te ontwerpen voor de toepassing van de materialen verblendsteen en bricorna.

De eenigszins verschillende opvattingen der ontwerpers gaven gereede aanleiding te vermoeden, dat sommige bepalingen in het programma of niet duidelijk genoeg zijn geweest, of dat de medewerkers aan de prijsvragen niet genoegzaam hebben ingezien, dat de vragen golden het verkrijgen van ontwerpen van den decorateur, op architectonischen grondslag: dat de decorateur met den architect, of deze met genen, had moeten samenwerken om goede oplossingen te kunnen leveren.

Ten slotte werd algemeen goedgekeurd, dat de ontwerpers gebonden moeten zijn aan een schema, omdat architect en decorateur, met het oog op de gegeven ontwerpen, in het onderhavig geval niet te scheiden waren. Maar ook was het duidelijk, dat vele ontwerpers zich niet genoegzaam op de hoogte hadden gesteld van de eischen van het materiaal bricorna, en dus eene daarvoor karakteristieke versiering niet gegeven hadden.

Nadat de opmerking was gemaakt, dat de onderwerpen voor de Ie en IIe prijsvragen blijkbaar iets te ingewikkeld en te veel bindend waren geweest, hetgeen werd opgemaakt uit het gehalte der ingekomen antwoorden, werd erkend, dat een beter resultaat zou zijn verkregen, indien bijv. het schema was gegeven van een gewoon burger huis, zooals er honderden

overal gebouwd worden. De prijsvragen toch schijnen klaarblijkelijk meerendeels door jongere architecten beantwoord te zijn; zij hadden daarbij te veel hun fantasie laten werken, en te weinig rekening gehouden met de eischen der toepassing van het materiaal. Velen hunner waren zich niet genoeg bewust geweest van het doel der vraag, en hadden decoraties ontworpen, goed voor schilderwerk, maar ongeschikt — hoewel met groote kosten uitvoerbaar — voor bricorna. Zij waren om zoo te zeggen gekomen op het terrein van het sectiel-aardewerk, hetgeen allerminst in de bedoeling der prijsvraag heeft gelegen, en hadden weinig acht gegeven op den eisch — in het programma toch duidelijk gesteld — dat de voegen van het metselwerk een groote rol in de decoratie behooren te vervullen.

Deze discussie, en de reeds gemaakte opmerking, dat deze prijsvragen niet geheel aan de verwachtingen die er van gekeesterd waren, hadden voldaan, gaven den heer Jos. VAN DE LOO — die overtuigd bleek te zijn van de groote moeilijkheid om goede oplossingen te ontwerpen — aanleiding de toezegging te doen, dat de prijsvraaguitschrijvers, nadat het resultaat van dezen wedstrijd zou zijn bekend gemaakt, weder nieuwe prijsvragen zouden uitschrijven op denzelfden voet als deze eerste. Het was hen namelijk ter wille van hun fabricaat te doen, voor de rationeële toepassing hiervan goede, stijlvolle ontwerpen te ontvangen.

Prijsvraag I. Motto „Versiering”. Dit ontwerp geeft geen voldoende oplossing, en is bovendien te zwaar, wat keuze van vormen en kleur betreft; het is te druk, niettegenstaande armoede aan details.

De deuromlijsting, in de detailtekening voorgesteld, is goed, maar te onrustig, vooral met het oop op de betrekkelijk kleine ruimte waarin die deur geplaatst is.

De oplossing voor de indeeling van het plafond valt te prijzen; het moet evenwel betreurd worden, dat dit plafond gedacht is van gewapend beton, een materiaal dat — al of niet met schilderwerk versierd — in vereeniging met wanden van baksteen en bricorna geen harmonieus geheel vormt.

Motto „Bricorna”. Dit is het beste der ingezonden antwoorden. Er zitten goede gedachten in. Uit deze waardeering behoeft echter nog niet te worden opgemaakt, dat ds geleverde architectonische oplossing reeds geheel aan de verwachting voldeed.

Het zou zeker de voorkeur hebben verdiend, indien enkele onderdeelen niet in graniet, of eene andere soort natuurlijke steen gedacht waren geworden; indien dit vermeden was, hadden die onderdeelen juist aanleiding kunnen geven tot belangrijke en vernuftige oplossingen, wanneer gestreefd was naar toepassing van een naar den eisch versierd materiaal.

De wanden komen goed uit. De keuze der kleuren op zich zelve is wel geschikt om een harmonisch geheel op te leveren.

De ontwerper had wat meerdere aandacht mogen schenken aan eene betere verdeling van het, overigens ook armoedig behandelde plafond, die op zeer eenvoudige wijze mogelijk is, zooals blijkt uit het reeds genoemde ontwerp „Versiering”. De oplossing met de onregelmatige velden werd als een fout aangemerkt, die in de geheele conceptie storend werkt.

De Jury was eenstemmig van oordeel, dat hoewel de uitgeloopte eerste prijs aan geen der ingekomen ontwerpen kon worden toegekend, het ontwerp „Bricorna” zoodanige kwaliteiten bezit, dat kon worden voorgesteld om aan den ontwerper er van eene som van f150 aan te bieden. Er bestond geen twijfel, of dit ontwerp blonk uit boven de andere.

De overige ontwerpen werden daarop andermaal besproken, en ten slotte werd voorgesteld om aan den ontwerper van het motto „Versiering” eene belooning van f50 toe te kennen.

Prijsvraag II. Motto „Bricorna”. Een goede oplossing is in dit ontwerp niet opgemerkt. De keuze der kleuren vooral, is niet geslaagd.

Het moeilijke en te veel gebondene van het gegeven ontwerp in aanmerking genomen, mag niet over het hoofd worden gezien, dat de ontwerper enkele oplossingen en motieven voor versiering voor bricorna heeft gegeven, die een volgend maal goed werk van hem doen verwachten.

Motto „Luctor”. De ontwerper heeft te weinig motieven geleverd die geschikt zijn voor het doel. Het meerendeel der versieringen is te veel opgevat als schilderwerk, en te weinig van toepassing op het nieuwe materiaal. De bogen boven de ramen en deuren hadden meer een doorlopend geheel moeten vormen met de daartusschen sterk uitkomende banden, wier bedoeling is bogen en banden tot één geheel te vereenigen. Het kleurige vlakke lijstwerk boven die onderdeelen is te zwaar van toon, en met deze in te weinig overeenstemming. Het schijnt te veel een fries van tegelwerk te zijn.

Niettegenstaande de bezwaren tegen het ontwerp, acht de

Jury dit toch de best geslaagde en meest smaakvolle oplossing van de gestelde vraag, die erkend werd lastig te zijn.

In waarde op dit ontwerp volgde „Bricorna”.

De Jury stelde daarom voor, aan den vervaardiger van het ontwerp „Luctor” toe te kennen eene belooning van f150, en aan dien van „Bricorna” eene van f50.

Prijsvraag III. Motto „Juli”. Reeds bij eerste beschouwing toonde dit ontwerp groote verschillen met de andere; het kwam bij nadere overweging gunstig tegenover deze uit, door het te waardeeren streven om op ruime schaal het nieuwe fabricaat toe te passen, ook door gebruikmaking van vormsteen.

De architectonische oplossing, vooral de samen koppeling der eerste en tweede verdieping, werd geprezen. De Jury betreunde daarbij echter, dat tegenover de goed gedachte architectuur van dit gedeelte van den gevel, te weinig aandacht was geschonken aan de kroonlijst, die een te arm effect zal maken om — voornamelijk bij de rijke architectuur der 1e en 2e verdieping — mede te werken tot een harmonisch geheel; dat verder een goed verband ontbrak tusschen deur en ramen in de benedenverdieping, en dat bovendien de oplossing van de deuroplijsting en het daarboven aangebrachte balkonnetje zeer zwak is en den gevel schaadt. Daarbij moet echter weer als een bepaalde verdienste worden aangemerkt, dat namelijk de ontwerper zoo goed heeft weten partij te trekken van het nieuwe materiaal in verband met schaduwwerking, waardoor leven en afwisseling in den gevel is gebracht. Door het groote meerendeel der ontwerpers was daaraan geen of al zeer weinig aandacht geschonken, ten naneele hunner oplossingen.

Motto „Chabloon”. De geveloplossing is te fabriekmatig gedacht, en een flinke kroonlijst ontbreekt. De angstvallig gedachte uitmetselingen zullen te weinig schaduwwerking veroorzaken om voldoende effect te maken.

De versieringsmotieven voor de bricorna zijn eenigszins kinderachtig, te klein om effect te maken, en niet zeer origineel. Zij zijn echter uitvoerbaar.

Het detail is kranig geteekend, maar doet duidelijk het gebrek aan voldoende verscheidenheid in de versiering uitkomen.

Motto „Twee driehoeken in cirkel”. Dit ontwerp zou onder de goede oplossingen voor baksteenbouw gerangschikt kunnen worden ware het niet, dat de architectuur geschaadt wordt de ijzeren lateien boven de raamopeningen; deze zijn niet eigenaardig bij dezen specifieke baksteenbouw toegepast op een deftig woonhuis met lichtopeningen van geringe breedte.

De ware oplossing voor de beoogde versiering van bricorna wordt evenmin gegeven; de motieven daarvoor zijn te gedetailleerd. Wel zijn er onder die goed gevonden zijn, maar die te klein geacht worden om het daarmede beoogde effect te kunnen verkrijgen. Ook is de verscheidenheid der motieven te groot.

De ontwerper heeft zich echter bijzonder veel moeite gegeven, getuige o. a. het groot aantal ingeleverde teekeningen.

De waarde van dit ontwerp kan op één lijn worden gesteld met die van het reeds behandelde ontwerp „Chabloon”, niet tegenstaande beider zeer verschillende kwaliteiten.

De Jury heeft langdurig overwogen of zij aan het ontwerp „Juli” den eersten prijs, groot f300, mocht toekennen. Ware in de architectuur van den gevel meer harmonie betracht, door het beter doorvoeren van een goede oplossing als die der 1e en 2e verdieping ook bij het daaronder gelegen deel van den gevel, ongetwijfeld zou zij reden gehad hebben den vollen prijs toe te kennen. In aanmerking genomen het groote verschil in waarde der genoemde geveldeelen besloot zij echter bij groote meerderheid van stemmen voor te stellen, om aan den inzender als waardeering voor zijn verdienstelijk werk een belooning van f200 aan te bieden.

Voorts stelde zij voor, om aan elk der ontwerpen „Chabloon” en „Twee driehoeken in cirkel” die, niet tegenstaande hun verschil in opvatting, gelijkwaardig moeten beschouwd worden, eene belooning van f50 toe te kennen.

Met deze uitspraak hebben de prijsuitschrijvers, de heeren VAN DE LOO, zich vereenigd.

Dadelijk werd daarbij de toezegging gedaan, nog in dit jaar drie nieuwe prijsvragen voor hetzelfde doel uit te schrijven, en daarvoor wederom een bedrag van f1500 aan prijzen beschikbaar te stellen.

Als ontwerpers der inzendingen waaraan een onderscheiding werd toegekend, hebben zich bekend gemaakt de heeren:

Prijsvraag I, motto „Bricorna” f150; DE ROOS & OVERELINDER te Rotterdam en motto „Versiering” f50; J. H. G. P. DE ROUW te 's Gravenhage.

Prijsvraag II, „Luctor” f150; J. H. SCHMITZ te Rotterdam en motto „Bricorna” f50; J. M. L. LOTZ te 's Gravenhage.

Prijsvraag III, motto „Juli” f200; A. A. VAN NIEUWENHUIZEN te Rotterdam; motto „Chabloon” f50; W. BOGTMAN te Haarlem en „Twee driehoeken in cirkel” f50; J. BERENS & K. VAN DER SCHUIT te Roermond.

De ingekomen antwoorden worden tentoongesteld in het Gebouw v. d. Maatij. tot Bev. der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam. Deze tentoonstelling zal gehouden worden van 30 September tot 8 October e. k., en is geopend des Zondags van 12 tot 4 uur, op werkdagen van 10 tot 4 uur. Toegang kosteloos.

■ VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN ■

Akten voor Opzichters en Teekenaars. Door den „Algem. Nederl. Opzichters- en Teekenaarsbond” waren op Zaterdag 29 September j. l. in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te Utrecht de besturen van die technische vereenigingen bijeengeroepen, welke met den „A. N. O. en T. B.” wilde samenwerken om tot invoering van wettelijke bekwaamheidsacten voor technici te geraken.

Van de uitgenoodigde organisaties waren vertegenwoordigd „Architectura et Amicitia” door den heer JOS. INGENOHL, „Maatij. tot Bev. der Bouwkunst” door de heeren RIEBER en OÜENDAG, „Nederl. Aannemersbond” door de heeren HENDRIX en VLUGT, „Sociaal-technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten”, door den heer DOEDES en „Bouwkunst en Vriendschap” door den heer VAN GOOR. Verder waren aanwezig de redacteur van „De Opmerker” en eenige belangstellende bondsleden.

De voorzitter van den „A. N. O. en T. B.” de heer Z. GULDEN opende de vergadering met een schets te geven van de onrustbarende vrijbuterij, waaraan de technische vakken reeds meer en meer ten prooi worden. Ouders, die met hun jongen geen raad meer weten, laten hem in godsnaam maar opzichter of teekenaar worden. Door protectie is het b. v. mogelijk, dat tegenwoordig een armbezoeker wordt aangesteld als hoofdopzichter over pijpleidingen in de gemeente Amsterdam. Een 17-jarig jongmenschen werd opzichter over een lijnvak aan de S. S. Toen er eens iets niet in den haak was en een ingenieur den ploegbaas daarover onderhield antwoordde deze: „Ja, dat heb ik ook al tegen den jonheer gezegd!” Zoo zijn er honderden staaltjes aan te halen.

Wettelijke maatregelen zullen noodig zijn om het intellectuele peil van den opzichter en teekenaar te verhoogen, om daarmede gepaard te doen gaan, verbetering van hun ellendige positie. De secretaris van den „A. N. O. en T. B.” de heer KEURSCROT zet daarna — aan de hand van de gevoerde correspondentien — uiteen, het verloop van deze actie tot aan deze vergadering en verzocht daarna den aanwezigen afgevaardigden zijn beleefden dank over te brengen aan de secretarissen van hunne respectievelijke vereenigingen voor de aangename en spoedige afdoening van zaken.

Na levendige discussiën, waaraan alle afgevaardigden en voorzitter en secretaris deelnamen werd met 5 stemmen vóór en 1 blanco (die van de „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst”) besloten tot samenstelling eener commissie die tot taak zal hebben:

„een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid van invoering van wettelijke bekwaamheidsacten voor technici.”

Hierna werd besloten dat elke medewerkende vereeniging 2 leden voor de commissie aanwijst en dat de te maken onkosten over alle vereenigingen gelijkelijk zullen worden verdeeld.

PERSONALIA

De heer **A. W. C. Dwars**, C. B. I., onder-directeur van gemeentewerken te Utrecht, is benoemd tot Hoogleraar in de bouwkunde aan de Technische Hoogeschool te Santiago in Chili.

Franekeradeel. Tot gemeente-architect is benoemd de Heer J. VAN DE WITTE, te Schalsum.

Met den benoemde waren voorgedragen de heeren D. DE JONG, te Herbarijum, en D. L. DE JONG, te Tium.

Den bekenden Munchschen architect **Prof. Em. Seidl** is de Theresiën-orde verleend waaraan de persoonlijke adel is verbonden, welke onderscheiding ook aan zijn broeder GABRIEL VON SEIDL, na den bouw van het nieuwe „National-Museum” te Munchen, verleend is.